

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის
საქართველოს საისტორიო საზოგადოების
აფხაზეთის ორგანიზაცია

კახა კვაშილავა

ეციუდები აღმოსავლეთის ქვეყნების ისტორიიდან

(მეორე, ჩასწორებული და შეესებული, გამოცემა)

კრებულში წარმოდგენილ სტატიებში, სათანადო პირველწყაროებსა (მათ შორის სხვადასხვა არქივთსაცავებში ახლად გამოვლენილ დოკუმენტურ მასალებზე, მემუარებზე) და თანამედროვე ისტორიოგრაფიის უახლესი მიღწევებზე დაყრდნობით, შესწავლილია აღმოსავლეთის ქვეყნების (ძირითადად: ოსმალეთი/თურქეთი, სპარსეთი, ავღანეთი, ისრაელი, ეგვიპტე, კორეა) ისტორიის რიგი მნიშვნელოვანი საკითხებისა.

წიგნი განკუთვნილია როგორც სპეციალისტების, ასევე აზიისა და აფრიკის ქვეყნების ახალი და უახლესი ისტორიით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორი:

თეიმურაზ პაპასქირი – ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

რეცენზენტები:

გიორგი ანთელავა – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

ომარ არდაშელა – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

ს ა რ მ ე ე ი

წინასიტყვაობის მაგიერ	5
-----------------------------	---

განყოფილება I

ეციუდები აღმოსავლეთის ქვეყნების ისტორიიდან

კორეის ომი (1950-1953) და გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია	11
The Korean War (1950-1953) and the United Nations	43
არაბთა და ისრაელის IV ომი: გაერო „თამაშგარე მდგომარეობაში“	44
The 4 th Arab-Israeli War: the United Nations' "Out of Play"	81
Арабо-израильская IV война: ООН «вне игры»	82
ავღანეთის სახალხო-დემოკრატიული პარტიაში არსებული წინააღმდეგობების სოციალური ასპექტების საკითხისათვის (1965-1978)	83
For Issue of the Social Aspects of Confrotantions Existing in the People's Democratic Party of Afghanistan (1965-1978)	101
ავღანეთის რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკა და სსრკ. 1973-1978	102
Foreign Policy of Republic of Afghanistan and the USSR. 1973-1978	128
Внешняя политика Республики Афганистан и СССР. 1973-1978	129
გაერო და ახლო აღმოსავლეთი: ახალი გამოწვევები 70-ე წლისთავისათვის	131
The United Nations and the Middle East: New Challenges for the 70 th Anniversary	140

ბანყოფილება II

ეცოდუნი

საქართველოსა და აღმოსავლეთის ქვეყნების ურთიერთობათა ისტორიიდან

XVIII საუკუნის II ნახევრის ყანდაარის ბეგლარბეგების იდენტიფიკაციის საკითხისათვის	142
To the Problem of Identification of Beglerbegis of Kandahar in 2 nd Half of 17 th Century	209
გიორგი XI სპარსეთში (1700-1709): ბრძოლა საქართველოსათვის	210
George XI in Persia (1700-1709): Fight for Georgia	256
საქართველო რუსეთ-ოსმალეთის იმპერიების დაპირისპირებაში XVIII საუკუნის I მესამედში	257
18. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Gürcistan ve Rusya-Osmanlı Münasebetleri	286
Georgia in the Confrontation between Russian and Ottoman Empires in First Third of 18 th Century	288
სამურზაყანო-აფხაზეთი რუსეთ-ოსმალეთის 1806-1812 წლების ომში „კავკასიის არქეოგრაფიული საზოგადოების აქტების“ ზოგიერთი დოკუმენტის მიხედვით	290
Kafkasya Arkeolojik Cemiyeti Kayıtlarında Muhafaza Edilen Birkaç Belgeye Göre 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşında Samurzakano-Abkhazya Meselesi	301
Samurzakano-Abkhazia During Russo-Ottoman War of 1806-1812 by the Some Documents of the “Acts of the Caucasian Archaeographical Society”	306

წინასიტყვაობის მაგიერ

საქართველოს ურთულესი გეოგრაფიული მდებარეობა ევროპისა და აზიის გზაგასაყარზე, მას უმნიშვნელოვანეს გეოსტრატეგიულ ფუნქციას სძენს. ამგვარი დატვირთვით ჩვენი სახელმწიფო მუდმივად იმსახურებდა ევროპისა და აზიის სახელმწიფოების ყურადღებას.

საქართველოსა და აღმოსავლეთის ხალხებისა და ქვეყნების ურთიერთობას ხანგრძლივი ისტორია აქვს. როგორც არქეოლოგიური კვლევები ადასტურებს, ჯერ კიდევ ადრესამინათმომქმედო შულავერი-შომუთეფეს (ძვ.წ. 6 ათასწლეული) კულტურის კერამიკული მასალის მიხედვით შეიძლება საუბარი საქართველოს ტერიტორიაზე მოსახლე ტომებისა და მესოპოტამიელთა შორის კონტაქტის არსებობაზე.¹ მთელი ამ ხნის მანძილზე განსხვავებული იყო ამ ურთიერთობების ხასიათიც – უკიდურესი სამხედრო-პოლიტიკური დაძაბულობით დაწყებული და ეკონომიკურ-კულტურული თანამშრომლობით დასრულებული. შესაბამისად, ქართულმა საზოგადოებამ, მისმა კულტურულმა, ეკონომიკურმა და პოლიტიკურმა სისტემებმა შეითვისეს და ეროვნულ ნიადაგზე გადაამუშავეს ამ სფეროების ევროპული და აღმოსავლური (აზიური) გამოცდილება.

მართალია, საქართველო, იდეოლოგიურად, კულტურულად და პოლიტიკურად, ევროპული სახელმწიფოა, მაგრამ მისი გეოგრაფიული მდებარეობა განსაზღვრავს მჭიდრო კულტურული, პოლიტიკური და ეკონომიკური კავშირების შენარჩუნებას აზიასთან. ეს მით უფრო მნიშვნელოვანია ამ რეგიონის პრემანენტულად მზარდი პოლიტიკური და ეკონომიკური წონადობის პირობებში. შესაბამისად, საქართველოში აქტუალურია ორიენტალისტური კვლევების წახალისება და გააქტიურება.²

¹ თ. კილურაძე. აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის ადრესამინათმომქმედო კულტურის პერიოდიზაცია. თბ., 1976, გვ. 133-134; Г. Кавтарадзе. К хронологии эпохи энеолита и бронзы Грузии. Тб., 1983, გვ. 40-41. ამ საკითხში კონსულტაციისათვის მადლობას მოვახსენებთ ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს, ბატონ გიორგი ქავთარაძეს.

² ტრადიციულად, საყოველთაო აღიარებით, ყოფილი საბჭოთა კავშირ-

სტუდენტობის პერიოდიდან მოყოლებული, ჩემი სამეცნიერო ინტერესებისა და კვლევების საგანს მსოფლიო ისტორიის, განსაკუთრებით კი – აზიისა და აფრიკის ქვეყნების ახალი და უახლესი ისტორიის შესწავლა შეადგენდა. შესაბამისი მიმართულებით ვამზადებდი საკურსო ნაშრომებსაც და სადიპლომო თემასაც – **„გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის როლი რეგიონალურ კონფლიქტთა დარეგულირებაში (1945-1991წ.)“**, რომელიც მომზადდა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, სადაც 1994-1997 წლებში თავისუფალი მსმენლის სტატუსით ვსწავლობდი, ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის, პროფესორ **რევაზ დიასამიძის** ხელმძღვანელობით, ხოლო დაცვა კი შედგა 1997 წელს ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოხუმის ფილიალში. სადიპლომო ნაშრომში შეწავლილი იყო „ცივი ომის“ პერიოდში აზიისა და აფრიკაში გაჩაღებული რეგიონალური კონფლიქტები და გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მცდელობა მათ მოწესრიგებაში.

აღნიშნული მიმართულებით შემდგომ წლებშიც გავაგრძელე მუშაობა და ამ კვლევების შედეგები ქვეყნებოდა ცალკეული სტატიების სახით.¹ შემდგომ ივანე ჯავახიშვილის

რის ტერიტორიაზე, ქართული აღმოსავლეთმცოდნეობა ერთ-ერთ წარმატებულ სკოლას წარმოადგენდა

¹ კ. კვაშილავა. ისრაელისა და არაბების IV ომი: გაერო „თამაშგარე მდგომარეობაში, – საისტორიო ძიებანი. ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოების აფხაზეთის ორგანიზაციის წელიწადი. ტ. I. თბ., 1998, გვ. 199-220 (რეზიუმე რუსულ ენაზე); კ. კვაშილავა. ავღანეთის რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკა და სსრკ. 1973-1978, – საისტორიო ძიებანი. ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოების აფხაზეთის ორგანიზაციის წელიწადი. ტ. V. თბ., 1998, გვ. 333-355 (რეზიუმე რუსულ ენაზე) /ელექტრონული ვერსია: <https://sites.google.com/site/saistoriodziebani/dziebani2002/>; კ. კვაშილავა. საქართველო რუსეთ-ოსმალეთის იმპერიების დაპირისპირებაში XVIII საუკუნის I მესამედში, – კრებ.: საქართველო და თურქეთი: კულტურულ ურთიერთობათა ისტორია, დღევანდლობა და პერსპექტივები. აჰმედ ოზქან მელაშვილის დაბადებიდან 90 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო კონფერენციის მა-

სახელობის თსუ სოხუმის ფილიალის ასპირანტურაში სწავლებისას, გარკვეულ წილად, შეიცვალა კვლევის საგანი და სადისერტაციო თემად დადგინდა „ისტორიული სამურზაყანო. XVII-XVIII სს. მიჯნა –1840 წ.“ (სამეცნიერო ხელმძღვანელი: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ზურაბ პაპასქირი), რომლის დაცვაც შედგა 2009 წლის ნოემბერში სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. აღსანიშნავია, ამავე საკვალიფიკაციო ნაშრომში განხილული იქნა ოსმალეთ-რუსეთის დაპირისპირება ამიერკავკასიაში XVIIIს. – XIXს. I ნახევარში და მისი გავლენა ქართულ პოლიტიკურ სამყაროზე.

ამავე უმაღლეს სასწავლებელში სამეცნიერო-პედაგოგიური მოღვაწეობის პროცესში გავაგრძელე აზიისა და აფრიკის ქვეყნების ახალი და უახლესი ისტორიის პერიოდის შესწავლა, მით უფრო, რომ ამას ხელი შეუწყო შესაბამისმა სალექციო კურსებმაც, რომელსაც ვკითხულობ.

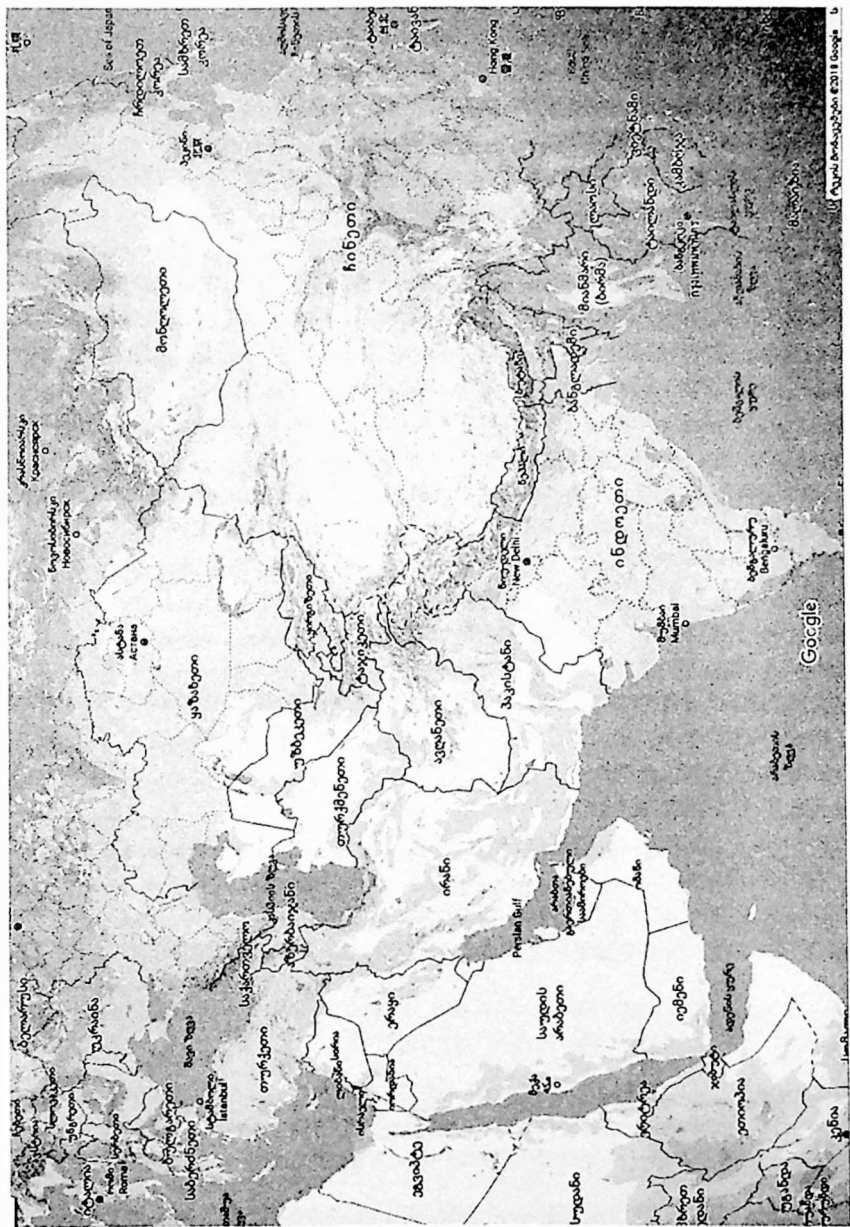
წინამდებარე კრებული გადამუშავებული, ჩასწორებული და შევსებული ვერსიია ანალოგიური სახელწოდებით 2013 წელს გამოცემული წიგნისა. სამწუხაროდ, იმ გამოცემას ახლდა გარკვეული კორექტურული ხარვეზები, რომელთა გამოსწორება აუცილებელი იყო. ამდენად, გასწორდა რა ისინი, წიგნს დაემატა ის სტატიების ნაწილიც, რომლებიც 2013-2018 წლებში გამოვაქვეყნე სხვადასხვა კრებულებსა და კონფერენციათა მასლებში.

ვფიქრობ, წიგნი საინტერესო იქნება სპეციალისტების, ასევე აზიისა (მათ შორის, ახლო აღმოსავლეთის) და აფრიკის ქვეყნების ახალი და უახლესი ისტორიით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის და ის, აგრეთვე, გარკვეულ დახმარებას გაუწევს სტუდენტებსაც.

სალები. *არქიმანდრიტ ადამ ახალაძის* საერთო რედაქციითა და წინასიტყვაობით. თბ., 2012, გვ. 199-212 (რეზიუმე ინგლისურ და თურქულ ენებზე); კ. კვაშილავა. ავღანეთის სახალხო-დემოკრატიული პარტიაში არსებული წინააღმდეგობების სოციალური ასპექტების საკითხისათვის, – კრებ.: *მარი ბროსე* – 210. თბ., 2012, გვ. 194-204 (რეზიუმე ინგლისურ ენაზე).

ბაგრატ XI

ბანყოფილება I

ეცოდები
აღმოსაღების ჩვენების ისტორიიდან

სორეის ომი (1950-1953) და გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია

შორეულ აღმოსავლეთში, ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკას, რუსეთის ფედერაციასა და იაპონიას შორის მდებარეობს კორეის ნახევარკუნძული. ის შემოსაზღვრულია იაპონიისა და ყვითელი ზღვებითა და კორეის სრუტით. ნახევარკუნძულის ფართობი 220 800 კმ²-ს შეადგენს, საიდანაც 6 000 კმ² კუნძულებზე (დაახლოებით 3 000 კუნძული) მოდის; ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ ნახევარკუნძული 800 კილომეტრზეა გადაჭიმული, ხოლო დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ 175 (მინიმალური) – 354 (მაქსიმალური) კილომეტრზე. ტერიტორიის დიდი ნაწილი ტყიანი მთებითაა დაფარული, ხოლო აღმოსავლეთ სანაპიროს გასწვრივ გადაჭიმულია თხემეკის ქედი, რომელიც ქვეყნის ცენტრალურ მთათა სისტემას წარმოადგენს. რაც შეეხება კლიმატს, ის ზომიერი და შედარებით მკაცრია, სეზონური განსხვავებებიც მკვეთრია.¹

საერთაშორისო საზოგადოება ამ ტერიტორიას იცნობს სახელწოდებით „კორეა“,² თუმცა, საკუთრივ კორეაში³ გამოიყენება განსხვავებული ქორონომები: „ჩოსონ“ (ჩრდილოეთ კორეაში) და „ხანგუკ“ (სამხრეთში). ამ უხერხულობის თავიდან ასაცილებლად, გამოთქმულია მოსაზრება, რომ მომავალში, ერთიან კორეას საკუთრივ კორეელებმაც უწოდონ „კორიო“ ანუ „კორეა“.

II მსოფლიო ომის შემდეგ შორეულ აღმოსავლეთში მსხვილი კონფრონტაციის კერა გაჩაღდა კორეის ნახევარკუნძულზე. იაპონური ოკუპაციის 35 წლის შემდეგ, ქვეყნის გათავისუფლება საბჭოთა არმიამ მოახდინა (1945წ. 15 აგვისტო⁴),

¹ Н. Томас, П. Эббот. Война в Корее. 1950-1953. Москва, 2001, გვ. 3.

² ასე ერქვა სახელმწიფოს, რომელიც ამ ტერიტორიაზე 918-1392წწ. არსებობდა.

³ აქ, ბუნებრივია, ვგულისხმობთ მის ორივე ნაწილს: კორეის სახალხო-დემოკრატიულ რესპუბლიკას (Chosŏn Minjujuŭi Inmin Konghwaguk, ჩრდილოეთ კორეა) და კორეის რესპუბლიკას (Han'guk, სამხრეთი კორეა).

⁴ ეს არის ჩხონჯინთან (ჩრდილო-აღმოსავლეთ კორეის მნიშვნელოვან-

ხოლო მოკავშირეები კი, ძირითადად აშშ, კორეაში საბრძოლო მოქმედებების დასრულების შემდეგ, 1945წ. 8 სექტემბერს გადავიდნენ.¹

1946 წლის 5 მარტს ქ. ფულტონში (აშშ) ვესტმინსტერის კოლეჯში გამოსვლისას დიდი ბრიტანეთის ყოფილმა პრემიერ-მინისტრმა უინსტონ ჩერჩილმა თავის სიტყვაში აღნიშნა, რომ ევროპაში საბჭოთა კავშირსა და დასავლეთ შორის (ანუ ანტიფაშისტური კოალიციის წევრებს შორის) „რკინის ფარდა“ ჩამოიხურა და დასავლეთს მოუწოდა მოსკოვის წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ.² მიღებულია, რომ „ოფიციალურად“ ეს „ცივი ომის“³ დასაწყისი იყო, თუმცა აქ მხოლოდ მომხდარი ფაქტის კონსტანტაცია იყო. არსებითად, ცივი ომი უკვე II მსოფლიო ომის უკანასკნელ დღეებშივე დაიწყო.

1945 წლის 12 აპრილს პრეზიდენტ ფრანკლინ დელანო რუზველტის გარდაცვალების შემდეგ, ვაშინგტონ-მოსკოვის

ნი ნავსადგური) საბჭოთა კავშირისა და იაპონიის არმიებს შორის გამართული ბრძოლის თარიღი. ზოგიერთ ლიტერატურაში ეს მოვლენა დათარიღებულია 14-16 აგვისტოთი (დანვრ. იხ.: *С. О. Курбанов. Курс лекций по истории Кореи. С древности до конца XX века.* Санкт-Петербург, 2002, გვ. 418). ამ დღეს კვანტუნის არმიამ შეეცადა წინააღმდეგობა და დაიწყო მოლაპარაკებები კაპიტულაციაზე. საბოლოოდ იაპონელების განიარაღება კორეაში 25 აგვისტოს დასრულდა (*История Кореи. Новое прочтение. Ответственный редактор А. В. Торкунов.* Москва, 2003, გვ. 329).

¹ *История дипломатии.* Под редакцией А. А. Громыко. Т. V. В 2-х частях. Часть I. Москва, 1974, გვ. 137.

² *Winston Churchill's Iron Curtain Speech,* — <http://www.historyguide.org/europe/churchill.html>.

³ ამ ტერმინის ავტორია ამერიკელი ჟურნალისტი უოლტერ ლიპმანი. მან ასე დაასათაურა თავისი სტატიების კრებული, რომლებშიც აშუქებდა „ტრუმენის დოქტრინის“ საკითხებს (*W. Lippman. The Cold War.* New York, 1947). შეერთებული შტატების ეს საგარეოპოლიტიკური კურსი საჯაროდ გაჟღერებული იქნა 1947წ. 12 მარტს პრეზიდენტ ჰარი ტრუმენის აშშ-ს კონგრესისადმი მიმართვაში და ითვალისწინებდა სსრკ-სა და კომუნიზმის ექსპანსიონიზმის შეკავებას (*Truman Doctrine.* President Harry S. Truman's Address before a Joint Session of Congress, March 12, 1947, — http://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp).

ურთიერთობები თანამშრომლობიდან ისევ კონფრონტაციისაკენ მიემართებოდა.

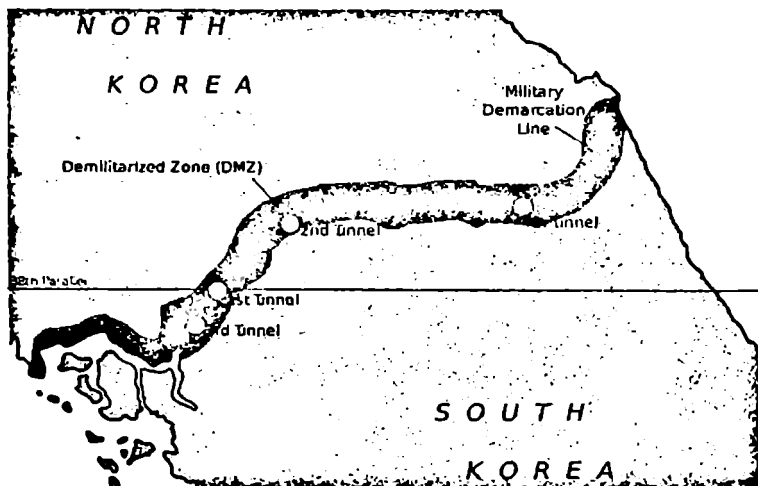
აშშ-ს ახალმა პრეზიდენტმა ჰარი ს. ტრუმენმა მოსკოვის მიმართ „მტკიცე კურსის“ გატარება დაიწყო.¹ ამასთანავე, მის ადმინისტრაციაში საკუთარი გავლენის გაზრდა კვლავ შეძლეს იმ პოლიტიკოსებმა, რომლებიც წინა წლებში იძულებულები იყვნენ „მოეთმინათ“ რუზველტის რბილი პოლიტიკა საბჭოეთის მიმართ.

ამ პირობებში კი, როცა ორ გლობალურ სისტემას შორის ბრძოლა, შეიძლება ითქვას, თითოეული გოჯი მიწის გამო მიმდინარეობდა შორეული აღმოსავლეთის კონტროლისათვის, კორეას დიდი სტრატეგიული მნიშვნელობა გააჩნდა. ამიტომ, ბუნებრივია, მას იმთავითვე იმდენად განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა, რომ სსრკ-მ და აშშ-მ ქვეყანა შუაზე გაიყვეს: მოსკოვის გავლენა ვრცელდებოდა ჩრდილოეთ ნახევარსფეროს 38-ე პარალელის ჩრდილოეთით, ხოლო ვაშინგტონისა კი – მის სამხრეთით. ეს დაყოფა მოკავშირეთა ძალების მთავარ-სარდლის გენერალ დაგლას მაკარტურის (აშშ) „№1 საერთო ბრძანებაში“.²

აშკარა იყო, რომ არცერთი მხარე არ აპირებდა კორეაში პოზიციების დათმობას. 38-ე პარალელზე კორეის გაყოფის ერთადერთი მიზეზი იმ ხანებში მხოლოდ და მხოლოდ იაპონიის საოკუპაციო არმიისაგან კაპიტულაციის მიღება იყო. თუმ-

¹ უ. რ. ქილორი. მეორე საუკუნის მსოფლიო. საერთაშორისო ისტორია 1900 წლიდან. მეექვსე გამოცემა. თბ., 2015, გვ. 380.

² ამ განაწილებაზე ი. სტალინი და ჰ. ტრუმენი ჯერ კიდევ 1945წ. აგვისტოს შუა რიცხვებში მსჯელობდნენ, რაზეც მიუთითებს აშშ-ს პრეზიდენტის წერილი საბჭოთა ლიდერისადმი 1945წ. 15 აგვისტოს (დოკ. №362: Строго секретно для генералиссимуса Сталина от президента Трумэна, – ნგნ.: *Переписка председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной Войны, 1941-1945* 22. В 2-х томах. Т. 2: Переписка с Ф. Рузвельтом и Г. Трумэном (авг. 1941г. – дек. 1945г.). 2-е издание. Издание подготовлено комиссией по изданию дипломатических документов при МИД СССР под председательством доктора экономических наук А. А. Громыко в 1976 году. Москва, 1989, გვ. 280-281).

ცა, მოკავშირეებს შორის მალევე დაწყებულმა „ცივმა ომმა“ ეს პარალელი უკვე ორ სისტემას შორის გლობალური დაპირისპირების საზღვრად აქცია.

სსრკ-ს მუდამ აფიქრებდა ნავსადგურების პრობლემა შორეულ აღმოსავლეთში. სამხედრო მიზნებიდან გამომდინარე, მხოლოდ ვლადივოსტოკი, ამ მხრივ, საუკეთესო ვარიანტი ნამდვილად არ იყო. ჯერ კიდევ დიდი სამეულის თეირანის კონფერენციაზე (28.11-1.12.1943), სტალინმა მინიშნება გააკეთა იმაზე, რომ მოკავშირეებისაგან შორეულ აღმოსავლეთში მისი სახელმწიფოსათვის იმდგვარ შემოთავაზებას ელოდა, რომელშიც საბჭოთა კავშირის სამხედრო ინტერესები უზრუნველყოფილი იქნებოდა.¹

აქედან გამომდინარე, ჩრდილოეთ კორეის ნავსადგურები მეტად ხელსაყრელ შესაძლებლობას იძლეოდა კრემლის სამხედრო სტრატეგიებში, მით უფრო, რომ კორეა (კერძოდ კი, მისი ჩრდილოეთი ნაწილი) უშუალოდ ესაზღვრებოდა სსრკ-ს.

კორეის საკითხი აქტიურად განიხილებოდა მოკავშირეთა კონფერენციებზე. კაიროს კონფერენციაზე (22-26.11.1943),²

¹ თ. პაპასქირი. „დიდი სამეულის“ კონფერენციები (თეირანი, იალტა, პოტსდამი). თბ., 2010, გვ. 59.

² ეს სამიტი, რომელშიც მონაწილეობდნენ აშშ-ს პრეზიდენტი ფრანკ-

კერძოდ კი, მის მეორე ნაწილზე (1.12.1943) მიღებულ კომუნიკეში ჩაინერა, რომ კორეის სახელმწიფოს, ომის დასრულების შემდგომ, მიენიჭებოდა დამოუკიდებლობა.¹ საბჭოთა ლიდერიც, ბუნებრივია, თეირანის კონფერენციაზე ამ მოსაზრებას დაეთანხმა.²

კორეის მომავალზე მსჯელობა იალტის (ყირიმის) კონფერენციაზეც (4-11.02.1945) გაგრძელდა. კერძოდ, ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტმა ნამოაყენა წინადადება კორეაზე მეურვეთა საბჭოს შექმნის შესახებ, რადგან, მისი აზრით, კორეელები, უახლოესი მეოთხედი საუკუნე მაინც მზად არ იქნებოდნენ დამოუკიდებლობისათვის.³

პოტსდამის (ბერლინის) კონფერენციამაც კორეას გვერდი ვერ აუარა.⁴ აქაც კიდევ ერთხელ დადასტურდა კორეისათვის დამოუკიდებლობის მინიჭების აუცილებლობა.⁵

II მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ, მოკავშირეებმა, მართალია, არაერთხელ გამოთქვეს სურვილი საოკუპაციო რეჟიმის გაუქმებისა და საერთო კორეული მთავრობის შექმნის თაობაზე, მაგრამ რეალურად მხოლოდ პირველი პირობა შესრულდა: საბჭოთა ჯარებმა ჩრდილოეთ კორეა 1949წ. 1 იანვრისთვის დატოვეს, ხოლო აშშ-ს არმიამ კი – ზუსტად ნახევარი წლისთავზე (1 ივლისი).

მანამდე კი, კორეაში გარკვეული პოლიტიკური ცვლილებები მოხდა. კერძოდ, საბჭოთა კავშირის ხელშეწყობით, 1948წ. 8 სექტემბერს შეიქმნა კორეის სახალხო დემოკრატიული რეს-

ლინ დ. რუზველტი, დიდი ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრი უინსტონ ჩერჩილი და ჩინეთის მმართველი ჩან კაიში, 2 ეტაპად გაიმართა: I – 22-26 ნოემბერი (თეირანის კონფერენციამდე) და II – 2 დეკემბერი (თეირანის კონფერენციის შემდგომ).

¹ *Cairo Communiqué*, – იხ. ელექტრონული ვერსია: www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryo/01/002_46/002_46tx.html.

² თ. პაპასქირი. „დიდი სამეულის“ კონფერენციები..., გვ. 59.

³ თ. პაპასქირი. „დიდი სამეულის“ კონფერენციები..., გვ. 191-192.

⁴ *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers. The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), 1945. In Two Volumes. Vol. II. United States Government Printing Office. Washington, 1960*, გვ. 253, 264.

⁵ *Война в Корее. 1950-1953. Санкт-Петербург, 2000*, გვ. 3.

პუბლიკა (კსდრ), რომლის პირველი პირი – პრეზიდენტი – გახდა ადგილობრივ რადიკალ მემარცხენეთა ლიდერი კიმ ილსუნი (ილსონი/ (1912-1994)).² ერთ თვეში, 8-12 ოქტომბერს,

¹ რუსი აღმოსავლეთმცოდნე-კორეისტის ლევ კონცევიჩმა (*Лев Рафаилович Концевич*) შეიმუშავა კორეულ კორეული სიტყვების ტრანსკრიფცია, რომელიც ეფუძნება არა ამა თუ იმ სიტყვის ჩანერის პრინციპს, არამედ მის ჟღერადობას. ამასთანავე, ის მიიჩნევს, რომ კორეული სახელები დაინეროს ერთად. ამ წესებიდან გამომდინარე, „კიმ ირ სენი“ კორეულად ჟღერს როგორც „კიმ ილსუნი (ილსონი)“ (პრინციპში, ასეა მიღებული დასავლეთშიც – *Kim Il-sung* (ინგლ.); *Kim Il-sung* (თურქ.), სადაც „კიმ“ გვარია, ხოლო „ილსუნი“ კი – სახელი.

² კიმ ილსუნ (ადრე – კიმ სუნჩუ) 1930 წლიდან ჩინეთში იმყოფებოდა, სადაც მან ანტიიაპონური ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლისათვის საგანგებო პარტიზანული რაზმები შექმნა. 1931 წელს იაპონიამ მანჯურია დაიპყრო და კიმ ირ სენი, მისი რაზმით, 1932წ. 25 აპრილს ანტიიაპონურ პარტიზანულ არმიას შეუერთდა. 1940წ. კიმ ილსუნი ტყვედ ჩავარდა, თუმცა 1941წ. სსრკ-ში გაქცევა მოახერხა, საიდანც მილიტარისტული იაპონიის წინააღმდეგ ბრძოლაში ჩაება. კორეაში მხოლოდ 1945წ. სექტემბრის ბოლოს ის, საბჭოთა არმიის მაიორის წოდებით, დაბრუნდა. უკვე 1946წ. თებერვლისათვის კიმ ილსუნი და მისი სახალხო მილიცია, რომელიც 150 000 მებრძოლს ითვლიდა, მთელს ჩრდილოეთ კორეას აკონტროლებდა. აღსანიშნავია, რომ 1945წ. 11 სექტემბერს სეულში (ამჟამად, სამხრეთ კორეის დედაქალაქი) შეიქმნა კორეის კომუნისტური პარტია (მისი ლიდერი გახდა კორეის მემარცხენე მოძრაობის გამოჩენილი წარმომადგენელი პაკ ხენენი), ხოლო მისი ჩრდილოეთ კორეის განყოფილება 10 ოქტომბერს ჩამოყალიბდა, რომელსაც თავკაცობდა კიმ ენბომი. იმავე წლის დეკემბერში ეს თანამდებობა კიმ ილსუნმა დაიჭირა. თავიდან, კიმ ილსუნი არ ითვლებოდა კორეელ კომუნისტთა ლიდერად, თუმცა ადგილობრივი საბჭოთა სამხედრო ადმინისტრაცია ყოველნაირად ცდილობდა მის პოპულარიზაციას. 1946წ. თებერვალ-აპრილში ჩრდილოკორეელმა კომუნისტებმა დამოუკიდებელი პოლიტიკური ორგანიზაცია – ჩრდილოეთ კორეის კომუნისტური პარტია (1946წ. 26 აგვისტოს მას ეწოდა „ჩრდილოეთ კორეის შრომის პარტია“) – ჩამოაყალიბეს, რომლის ლიდერი თავად კიმ ილსუნი გახდა (Н. Томас, П. Эббот. Война в Корее. 1950-1953, გვ.6; С. О. Курбанов. Курс лекций по истории Кореи. С древности до конца XX века, გვ. 420-421; История Кореи. Новое прочтение, გვ. 331).

მოსკოვმა ახლადწარმოქმნილ სახელმწიფოსთან დიპლომატიური ურთიერთობები დაამყარა.

გარკვეული ცვლილებები მოხდა 38-ე პარალელის სამხრეთითაც: 1948წ. 10 მაისს იქ ჩატარდა კორეის ეროვნული საკრებულოს არჩევნები და შეიქმნა ადგილობრივი მთავრობა, რომლის სათავეში ჩადგა ლი სინმანი (სამხრეთ კორეას მართავდა 1948 წლის 20 ივლისიდან 1960 წლის 3 მაისმდე),¹ კორეის უკანასკნელი იმპერატორის – სუნჯონგის (1907-1910) – ჩამომავალი, რომელიც 1945წ. მიწრულამდე აშშ-ში ცხოვრობდა.

ამრიგად, კორეა პოლიტიკურად ორ ნაწილად გახლეჩილი აღმოჩნდა. ორივე სახელმწიფო პრეტენზიას აცხადებდა ყოფილი ერთიანი კორეის სამართალმემკვიდრეობაზე და, ამდენად, ორივეს სურდა მაინცდამაინც მისი ეგიდით მომხდარიყო ერთიანი სახელმწიფოს შექმნა. აღსანიშნავია, რომ ეკონომიკური მდგომარეობით, კორეა ღარიბი ქვეყანა იყო. ამასთან ერთად, აგრარულ სამხრეთს უფრო უჭირდა, წიაღისეულით მდიდარი ჩრდილოეთისაგან განსხვავებით.²

სამხრეთ კორეის მთავრობა ენერგიულად ამზადებდა ე.წ. „ჩრდილოეთზე ლაშქრობის“ გეგმას. 1949წ. ოქტომბერში ლი სინმანმა აშშ-ს მაღალი რანგის წარმომადგენლებთან საუბარში აღნიშნა, რომ მისი მიზანია ქვეყნის გაერთიანება და კომუნისტური სახალხო არმიის განიარაღება.

1949-1950წწ. სამხრეთ კორეაში არაერთხელ ჩავიდნენ ვაშინგტონის ოფიციალური პირები: საკანონმდებლო ორგანოს წარმომადგენლები, თავდაცვის სამინისტროსა და სახელმწიფო დეპარტამენტის წარმომადგენლები, რომლების ვაშინგტონის მხარდაჭერას უცხადებდნენ ლი სინ მანის მთავრობას.³

¹ ინგლისური ტრანსკრიფციით: *Syngman Rhee* ან *Yi Seungman*. ის თავიდანვე ჩაბმული იყო კორეის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში იაპონელ ოკუპანტთა წინააღმდეგ და 1919-1925წწ. ხელმძღვანელობა კორეის დროებით მთავრობას.

² რ. გაჩეჩილაძე. საქართველო მსოფლიო კონტექსტში. XX და XXI საუკუნეების პოლიტიკური ცხოვრების ძირითადი მომენტები. თბ., 2013, გვ. 454.

³ *Международные отношения после второй мировой войны. В 3-х томах. Т. 2. Москва, 1969, гв. 413.*

გენერალი დავლას მაკარტური და ლი სინმანი (15.08.1948)

წლების მანძილზე საბჭოთა იდეოლოგია და ისტორიოგრაფიაც ამტკიცებდნენ, რომ კორეაში ომი აშშ-ს მხარედაჭერით შეგულიანებულმა სეულმა დაიწყო. უკანასკნელ წლებში ზოგიერთი დოკუმენტის გასაჯაროვებამ და ახალმა კვლევებმა საპირისპირო მდგომარეობა წარმოაჩინა.¹

თუმცა, ამ შეხედულების გადასინჯვა საბჭოთა კავშირის კოლაფსის შემდეგ არქივებში დაცული გასაიდუმლოებული დოკუმენტაციის განსაჯაროების შემდეგ გახდა შესაძლებელი. ი. იურევი მიუთითებდა, რომ ერთ-ერთ საბჭოთა გაზეთში² გამოქვეყნებული იყო ინტერვიუ ლი სან ჩასთან,³ რომლის თქმით,

¹ М. Ф. Юрьев. История стран Азии и Северной Африки после второй мировой войны (1945-1990). Учебное пособие. Москва, 1994, გვ. 28; Н. Бажанова. Самая загадочная война XX столетия, – ჟურნ.: «Новое время». №6, 1996, გვ. 29-31. ნ. ბაჟანოვას სტატია ეყრდნობა 1990-იან წლებში რუსეთში გახსნილი საარქივო დოკუმენტების მონაცემებს.

² ავტორი, სამწუხაროდ, არ ასახელებდა პერიოდული გამოცემის სახელწოდება, გამოცემის წელსა და ნომერს.

³ ის, კორეის ომის დროს, კსდრ-ს გენერალური შტაბის უფროსის მოადგილე იყო, ხოლო 1955-1956წწ. კი ფზენიანის ელჩი მოსკოვ-

კორეის ომის ინიციატორი იყო კიმ ილსუნგი და მას ამ საკითხში ი. სტალინმა აღუთქვა მხარდაჭერა.¹

რუსი მკვლევარი ნ. ბაჟანოვა, ახლადგახსნილ საარქივო მასალებზე დაყრდნობით, შედარებით ვრცლად მსჯელობს ომის ინიციატორთა გამორკვევის მიმართულებით. ირკვევა, რომ კსდრ-ს კომუნისტური ხელისუფლება ვერ ურიგდებოდა ქვეყნის გახლეჩას და მოითხოვდა მის გაერთიანებას ძალისმიერი მეთოდებით.²

1948-1949წწ. მიჯნაზე ი. სტალინი ჯერ კიდევ არ ეთანხმებოდა კიმ ირ სენს ამ მიმართულებით. რა თქმა უნდა, საბჭოთა ლიდერი წინააღმდეგი არ იყო ერთიანი კორეის ხილვისა პრომოსკოვურ ბანაკში, მაგრამ მას აფიქრებდა სამხედრო კონფრონტაციის მოსალოდნელი შედეგები, რომელიც ფხენიანის საერთაშორისო პრესტიჟის საკითხის მიმართ დიდ კითხვის ნიშნებს გააჩენდა. ამის შესახებ სტალინი კორეელ კომუნისტთა ლიდერს აფრთხილებდა 1949წ. 7 მარტს, მაგრამ ჩრდილოეთ კორეაში პოზიციის შეცვლას არ აპირებდნენ.³

დაახლოებით ორი თვის შემდეგ, 1949წ. 3 მაისს ახალი შეხვედრა გაიმართა კიმ ილსუნსა და ი. სტალინს შორის, რომელზეც ჩრდილოეთ კორეის წარმომადგენელი საბჭოთა მხარისგან ეკონომიკურ მხარდაჭერასა და უმაღლესი განვითარების სფეროში დახმარებას ითხოვდა. საუბრისას, კიმ ილსუნმა საუბარი ჩამოაგდო სამხრეთ კორეაზეც, სადაც ჯერ კიდევ იმყოფებოდნენ ამერიკელი სამხედროები. მისი თქმით, აშშ სამხრეთელების სამხედრო მომზადებას ეწეოდა ჩრდილოელთა წინააღმდეგ.⁴

. ში. ლი სანჩა, პოლიტიკური მოტივების გამო, სამშობლოში აღარ დაბრუნებულა.

¹ М. Ф. Юрьев. История стран Азии и Северной Африки после второй мировой войны (1945-1990), გვ. 28.

² Н. Бажанова. Самая загадочная война XX столетия, გვ. 30.

³ Н. Бажанова. Самая загадочная война XX столетия, გვ. 30.

⁴ იხ.: Kim Il Sung asks for economical aid distributed over a period of six years, reports on the status of American soldiers in South Korea and mentions their lack of trade with other South East Asian countries. 03.05.1949, – Archive of the Foreign Policy of the Russian Federation,

საბჭოთა ლიდერი დაინტერესდა სეულის სამხედრო პოტენციალით და მას მოახსენეს, რომ ფზენიანს სამხრეთელთა 20 ათასიანი არმიისთვის შეეძლო დაეპირისპირებინა საკუთარი 60 ათასიანი, საკმაოდ ძლიერი, შეიარაღებული ძალები.¹

თუმცა, კრემლში კორეული პრობლემა ჯერ ნადვილად არ სჭირდებოდათ ჩინეთში კომუნისტებსა და გომინდანელებს შორის მიმდინარე მრავალწლიანი სამოქალაქო ომის გამო. ეს საკითხი გაცილებით მნიშვნელოვანი იყო მოსკოვისათვის, ვიდრე – ვიდრე ჩრდილოელ კორეელთა გეგმები ქვეყნის გაერთიანებასთან დაკავშირებით. თუმცა, სტალინს მაინცდამაინც დიდი იმედები არ ჰქონდა, რომ ჩინელი კომუნისტები რაიმე სერიოზულ წარმატებას მიაღწევდნენ.²

ნახევარი წლის შემდეგ ჩინეთში გარკვეული ნიშნები გამოჩნდა იმისა, რომ მათ ძედუნი დაამარცხებდა გენერალისიმუს ჩან კაიშის. ამ გარემოებამ, გარკვეულ წილად, დადებითი გავლენა იქონია ფზენიანის მოლოდინებზე მოსკოვის მიმართ. კერძოდ, 1949წ. 24 სექტემბერს კორეის ნახევრაკუნძულის გაერთიანების კიმ ილსუნისეული გეგმის შესახებ სკკპ(ბ) ცკ-ს

(hereafter AVP RF), *Fond 059a, Opis 5a, Delo 3, Papka 11, listy 10-20* (http://legacy.wilsoncenter.org/va2/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=home.document&identifier=5034C68A-96B6-175C-9D18332BAA62-DEB6&sort=Collection&item=Korean%20War); აღსანიშნავია, რომ საბჭოთა ლიდერი, გარკვეულად, იუმორით აწარმოებდა ამ საუბარს კიმ ილსუნთან და მის დელეგაციასთან. კერძოდ, როდესაც საუბარი მიმდინარეობდა, ორივე კორეის სამხედრო პოტენციალის შესახებ, სტალინმა „მოულოდნელად“ შენიშნა, კიმ ილსუნი და მისი თანმხლები პირებს საკმაოდ მოემატათ წონაში.

¹ Kim Il Sung asks for economical aid distributed over a period of six years, reports on the status of American soldiers in South Korea and mentions their lack of trade with other South East Asian countries. 03.05.1949, – *Archive of the Foreign Policy of the Russian Federation*, (hereafter AVP RF), *Fond 059a, Opis 5a, Delo 3, Papka 11, listy 10-20*. ელექტრ. ვერსია: http://legacy.wilsoncenter.org/va2/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=home.document&identifier=5034C68A-96B6-175C-9D18332BAA62-DEB6&sort=Collection&item=Korean%20War.

² ი. დოიჩერი. სტალინი. პოლიტიკური ბიოგრაფია. თარგმნეს ა. ბენაშვილმა და გ. ბენაშვილმა. ტ. 2. თბ., 2014, გვ. 276-277.

პოლიტიკურად იმსჯელა და გაიკვია, რომ კრემლი, პრინციპში, წინააღმდეგი არ იყო ომისა, მაგრამ საბჭოთა კომუნისტები ითხოვდნენ, რომ აღნიშნული საკითხი ყოველმხრივ მომზადებული ყოფილიყო.¹

რამდენიმე თვეში, 1950 წლის დასაწყისისათვის, მოსკოვის პოზიცია მნიშვნელოვნად შეიცვალა. საქმე იმაშია, რომ 1949 წ. 29 აგვისტოს სემიპალატინსკის პოლიგონზე საბჭოთა კავშირმა საკუთარი ბირთვული იარაღი გამოსცადა და ამით აშშ-მ მისი ოთხწლიანი უპირატესობა ამ სფეროში დაკარგა, ხოლო ერთი თვის შემდეგ კი, 1 ოქტომბერს, ჩინელი კომუნისტები ხელისუფლებაში მოვიდნენ და ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის (Zhōnghuá Rénmín Gònghéguó, ჩსრ) დაარსება გამოაცხადეს.² ჩან კაიში საკუთარ მთავრობასთან ერთად კუნძულ ტაივანზე გაიხიზნა.³ ამ მდგომარეობამ ჩინეთის საკითხი დღის წესრიგიდან მოხსნა მოსკოვისთვის და მას შესაძლებლობა მიეცა ყურადღება გადაეტანა ფხენიანისაკენ. მით უფრო, რომ, სამხედრო კონფრონტაციის შემთხვევაში, სავსებით შესაძლებელი იყო ჩინელი კომუნისტების გამოყენებაც მათი ჩრდილოკორეელი თანამოაზრეების დასახმარებლად.

¹ Н. Бажанова. Самая загадочная война XX столетия, გვ. 30.

² აშშ-ში ერთგვაროვანი დამოკიდებულება არ იყო ჩსრ-ს შექმნასთან დაკავშირებით: თეთრი სახლი მაო ძედუნს სტალინის სატელიტად მიიჩნევდა; სახელმწიფო დეპარტამენტის თანამშრომელთა ნაწილმა, რომელიც კარგად იცნობდა ჩინეთს, იცოდა, რომ ადგილობრივ კომუნისტთა სიახლოვე და დამოკიდებულება სსრკ-სთან მიწინააღმდეგარა იყო და არ გამოიყენებდნენ მომავალში პეკინსა და მოსკოვს შორის ურთიერთობათა გართულებას (უ.რ. ქილორი. მეოცე საუკუნის მსოფლიო..., გვ. 510).

³ გომინდანის რეჟიმმა და, ზოგადად, ჩინეთის რესპუბლიკამ არსებობა გააგრძელა ამ კუნძულზე. ამჟამად, მის ლეგიტიმაციას 17 სახელმწიფო (გვატემალა, ჰონდურასი, ვატიკანი, პაიტი, პარაგვაი, ნიკარაგუა, სვაზილენდი, ტუვალუ, სოლომონის კუნძულები, ნაურუ, სენტ ვინსენტი და გრენადინები, სენტ კიტსი და ნევისი, სენტ ლუსია, ბელიზი, მარშალის კუნძულები, პალაუ, კირიბატი) აღიარებს. საქართველო, გამომდინარე ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის ტერიტორიული მთლიანობის პრინციპის ცნობიდან, არ ცნობს ტაივანის ხელისუფლებას.

თუმცა, როგორც ნ. ბაჟანოვამ სავსებით სამართლიანად შენიშნა, იყო სხვა ფაქტორებიც, რომლებმაც განაპირობა კიმ ილ სუნის ზემოხსენებული „იდეისადმი“ მოსკოვის დაინტერესება. კერძოდ, ეს იყო ატომური ბომბის გამოჩენა საბჭოთა არმიის არსენალში.¹ ამასთან ერთად, ავტორის მოსაზრებით, „ვაშინგტონი შეურიგდა ჩინეთში თავისი მომხრეების (ჩან კაიში და მისი რეჟიმი – კ.კ.) დამარცხებას და, ამას გარდა, იმ პერიოდში ამერიკელმა წარმომადგენლებმა განაცხადეს, რომ კორეა არ შედის შეერთებული შტატების თავდაცვის ზონაში.² NATO-ს შექმნის (4.04.1949) შემდეგ, მოსკოვსა და დასავლეთს შორის ურთიერთობები გაუარესდა. სტალინი უკვე დარწმუნებული იყო კომუნისტური ბლოკის ძალებში, ნაკლებად ეშინოდა აშშ-ს ძალისა და ნაკლებად აინტერესებდა დასავლეთის საზოგადოებრივი აზრი კომუნისტური ბლოკის მოქმედებებზე“.³

როგორც ირკვევა, რომ ეს პროცესები ჩინელი კომუნისტების ზურგს უკან ვითარდებოდა.⁴ სტალინი არ აპირებდა, კსდრ-ს მიერ სამხედრო მოქმედებების დაწყებამდე, ეს გეგმები მათ ძედუნისათვის გაემხილა,⁵ რადგან ჩინელ კომუნისტებს იმუამად საკუთარი სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის იდეა უფრო ანუხებდათ. კერძოდ კი, ცდილობდნენ კ. ტაივანზე კონტროლის აღდგენას. თუმცა ეს არცთუ ისე ადვილად გადასაჭრელი საკითხი ჩანდა, რადგან გომინდანის რეჟიმისა და მისი ხელისუფლების ქვეშ არსებულ ტერიტორიის უსაფრთხოების დაცვა შეერთებულმა შტატებმა ივალდებულეს.

მოსკოვში არცთუ უსაფუძვლოდ შიშობდნენ, რომ მათ წინააღმდეგობას გაუწევდა კიმ ილსუნის მხარდაჭერას მანამ, სანამ ტაივანი კომუნისტური ჩინეთის კონტროლს გარეთ დარჩებოდა და არ განადგურდებოდა მისი პოლიტიკური მოწინა-

¹ Н. Бажанова. Самая загадочная война XX столетия, გვ. 30.

² აშშ-ს სახელმწიფო მდივანმა დინ აჩესონმა 1950წ. 23 იანვარს განაცხადა, რომ აშშ მტკიცედ გაატარებს აზიაში „კომუნიზმის შეკავების“ პოლიტიკას, მაგრამ მან, ასევე, აღნიშნა, რომ კორეა არ შედიოდა „შეკავების“ პერიმეტრში.

³ Н. Бажанова. Самая загадочная война XX столетия, გვ. 30.

⁴ ჯ. სპენსი. მათ. თარგმნა რ. ხატიაშვილმა. თბ., 2013, გვ. 144.

⁵ Н. Бажанова. Самая загадочная война XX столетия, გვ. 30.

აღმდეგე – გომინდანის მთავრობა. ამასთან ერთად, მაო, მიუხედავად იმისა, რომ სტალინს პატივს სცემდა, მოსკოვისაგან მოითხოვდა ჩსრ-ს ინტერესების აუცილებელ გათვალისწინებას შორეული აღმოსავლეთის საკითხებში.¹ კომუნისტური პეკინი თავს შორეული აღმოსავლეთის სოციალისტური ბანაკის ლიდერად მოაიზრებდა.² მსოფლიო პროლეტარიატის ბელადი, რომელსაც რამდენიმე ხნის წინ გაურთულდა ურთიერთობა იუგოსლავიის ლიდერ იოსიპ ბროზ ტიტოსთან, „მშვენივრად ხვდებოდა, რომ ჩინეთისათვის არც თითის დაქნევა შეიძლებოდა და არც, მით უმეტეს, მუშტის მოღერება“.³ ხანგრძლივი მოლაპარაკებების შემდეგ, 1950 წლის 14 თებერვალს სსრკ-სა და ჩსრ-ს შორის 30-წლიანი ხელშეკრულება დაიდო, რითაც მათ შორის ფორმალური ალიანსი ჩამოყალიბდა.⁴ ი. დოიჩერის შეფასებით, ეს მაოს დიპლომატიის წარმატება იყო.⁵

როგორც ჩანს, ამ მოლაპარაკებებზე განიხილებოდა კორეის საკითხიც. თუმცა სტალინსა და მაოს შორის ვერ მოხდა შეთანხმება, რადგან 1950 წლის მარტის ბოლოს მოსკოვში ჩასულ კიმს, საბჭოთა ლიდერმა აუხსნა, რომ ის წინააღმდეგი არ იქნებოდა საკითხის საბრძოლო გზებით გადაჭრით, თუკი მაოს მხარდაჭერას მიიღებდა.⁶

კიმ ილსუნი 1950წ. მაისში პეკინში ჩავიდა მაოსთან და საკუთარი გეგმები გააცნო კორეის გაერთიანებასთან დაკავშირებით.

კორეელ კომუნისტთა ლიდერს ძალიან თბილი უერთობები ჰქონდა ჩინელ ვიზავისთან და, როგორც ჩანს, ამის იმედითაც მოეწყო ეს ვიზიტი. მეზობელ სახელმწიფოში შექმ-

¹ ჯ. სპენსი. მაო, გვ. 144.

² А. Д. Воскресенский. Россия и Китай: теория и история межгосударственных отношений. Москва, 1999, გვ. 235.

³ ი. დოიჩერი. სტალინი. პოლიტიკური ბიოგრაფია. ტ. 2, გვ. 283.

⁴ M. Stuart-Fox. A Short History of China and Southeast Asia: Tribute, Trade and Influence. Allen & Unwin, 2003, გვ. 152.

⁵ ი. დოიჩერი. სტალინი. პოლიტიკური..., ტ. 2, გვ. 284-285.

⁶ W. Stueck. The Korean War, – ნგნ.: The Cambridge History of the Cold War. Vol. 1: Origins. Edited by M. P. Leffler and O. A. Westad. Cambridge University Press, 2010 გვ. 274.

ნილ ვითარებას ჩინელ კომუნისტთა ლიდერი მის სახელმწიფოს პრობლემებიდან გამომდინარე აფასებდა, კერძოდ კი – დარღვეული ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის თვალსაზრისით. ამასთან ერთად, ის რატომღაც დარწმუნებული იყო, რომ აშშ კორეის კონფლიქტში არ ჩაერეოდა.¹

ჯერ კიდევ, რამდენიმე თვით ადრე, კერძოდ 17 იანვარს ფხენიანში კსდრ-ს საგარეო საქმეთა მინისტრის პაკ ჰონიონის (*Pak Hon-yong, Пак Хон Ён*) მიერ გამართულ ოფიციალურ სადილზე, რომელსაც ადგილობრივი ოფიციალის, საბჭოთა კავშირისა და ჩსრ-ს წარმომადგენლები ესწრებოდნენ, კიმ ილსუნმა რამდენჯერმე რუსულად აღნიშნა, რომ მათ მისი მეგობარი იყო და ის კსდრ-ს აუცილებლად დაეხმარებოდა.²

როგორც ჩანს, ის საბჭოთა ელჩს, ტ. შტიკოვს,³ ანიშნებდა, რომ ჩინელი ლიდერისაგან თანხმობის მიღება სავსებით შესაძლებელი იქნებოდა.

კიმი აქ უფრო საკუთარ სურვილს ახმოვანებდა, რადგან რეალური ვითარება იმ ხანად კორეელ კომუნისტთა სასარგებლოდ სრულად ნამდვილად არ იყო ჩამოყალიბებული.

ჩინელ კომუნისტებშიც კი არ იყო ერთიანი აზრი კიმ ილსუნის ამ ინიციატივასთან დაკავშირებით. ნაწილი ფიქრობდა, რომ კორეის კონფლიქტში ჩართვა ახალგაზრდა ჩინურ სახელმწიფოს სერიოზულ ეკონომიკურ პრობლემებს შეუქმნიდა.⁴ თუმცა მათ ძედუნი მიიჩნევდა, რომ ჰანგუოელი (*Hánguó* – „კორეა“ ჩინურად) კომუნისტები მარტო არ უნდა დაეტოვებინა, მით უფრო, როცა ის დარწმუნებული იყო ჩინეთის არმი-

¹ ჯ. სპენსი. მათ, გვ. 144-145.

² *Telegram Shtykov to Vyshinski*, 01/19/1950, – http://legacy.wilsoncenter.org/va2/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=home.document&identifier=5034C707-96B6-175C-92AFE2F07219C9D9&sort=Collection&item=Korean%20War.

³ *ტერენტი თომას ძე შტიკოვი* (1907-1964) – საბჭოთა პარტიული და სამხედრო მოღვაწე, გენერალ-პოლკოვნიკი, დიპლომატი. 1948-1950წწ. სსრკ-ს საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩი ჩრდილოეთ კორეაში.

⁴ ჯ. სპენსი. მათ, გვ. 145-146.

ის უძლეველობაში.¹ როგორც ჩანს, მაომ მიიჩნია, რომ, თუკი კომუნისტური სამყაროსათვის სამხრეთ კორეის შემოერთება მოხდებოდა, ეს შორეულ აღმოსავლეთში ვაშინგტონის მომხრეთა ფრონტის წინააღმდეგ დიდი სამხედრო და პოლიტიკური დარტყმა იქნებოდა.

ამასთან ერთად, კიმ ილსუნი პეკინს იმასაც აცნობდა, რომ მოსკოვი მზად იყო ფხენიანს დახმარებოდა ამ საქმეში. ჩინეთში ამ არგუმენტმაც, როგორც ჩანს, კარგად იმუშავა და ამიტომ კიმმაც შეძლო პეკინის მხარდაჭერის მიღებაც.

როგორც სამხრეთკორეელი ისტორიკოსი კან მანგილი შენიშნავს, ომი გარდაუვალი იყო როგორც საგარეო ფაქტორებიდან გამომდინარე, ასევე – შიდა ეროვნული დაპირისპირებიდანაც. ორივე მხარე მთავარ აქცენტებს ძალაზე აკეთებდა.²

ამრიგად, ოფიციალურმა ფხენიანმა შეძლო მთავარი მოკავშირეების მხარდაჭერის მიღება, რაც სავსებით საკმარისი გახდა 1950წ. 25 ივნისს კორეის ნახევარკუნძულზე ომის დასაწყებად. ჩრდილოეთ კორეის 89 000-იანმა არმიამ მოულოდნელად გადალახა 38-ე პარალელი.³

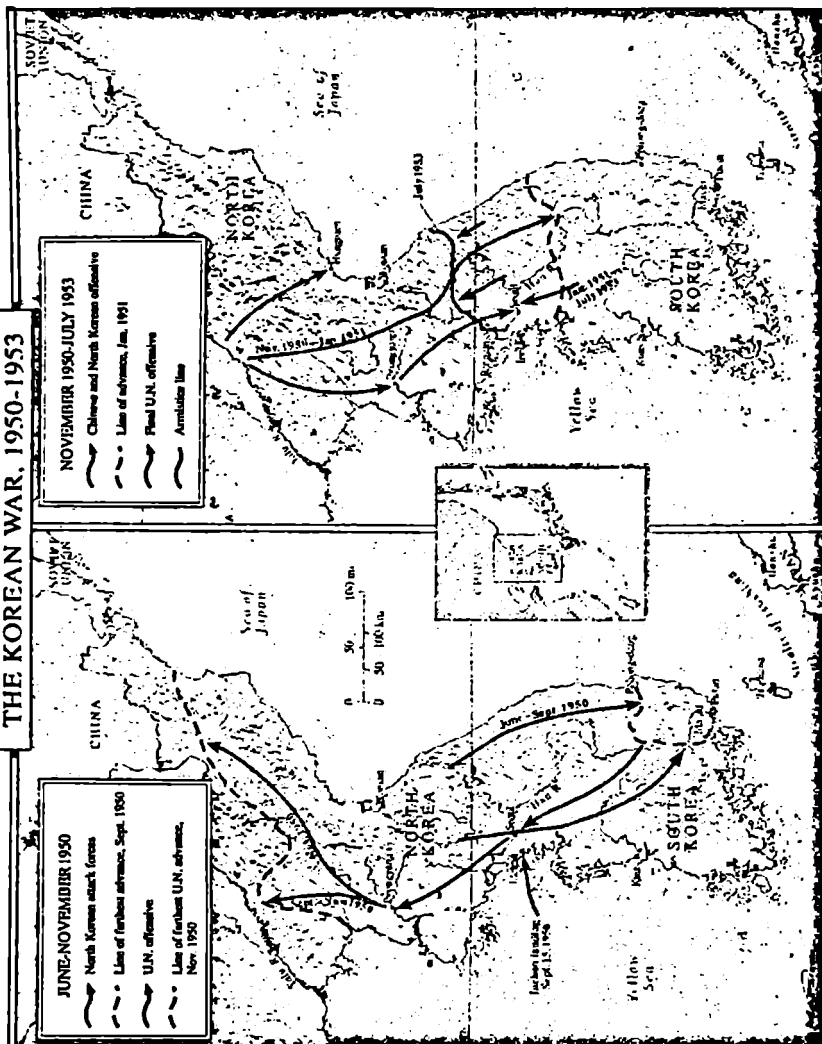
სამხრეთ კორეის შეიარაღებული ძალები მნიშვნელოვნად

¹ ჯ. სპენსი. მაო, გვ. 146; სხვათა შორის, „ჩინელ მოხალისეთა“ რიგებში იმყოფებოდა მაოს ახლადაქორწინებული, 28 წლის ვაჟი ანინი. მან თავად გამოთქვა, კორეაში წასვლის სურვილი, რაზეც მაომ უარი არ უთხრა. მაო ანინი 1950 წლის 24 ნოემბერს დაიღუპა (ჯ. სპენსი. მაო, გვ. 146-147).

² Кан Мангиль. Новый взгляд на новейшую историю Кореи (1945-1992). Перевод с корейского – Т. М. Симбирцева. Редакция и примечания – В. М. Тихонов, – წგნ.: В. М. Тихонов, Кан Мангиль. История Кореи. В двух томах. Т. 2: Двадцатый век. Под редакцией И. С. Смирнова. Москва, 2011, გვ. 190.

³ The Ambassador in Korea (Muccio) to the Secretary of State (Telegram; Seoul, June 25, 1950), – წგნ.: Foreign Relations of the United States, 1950. Volume VII: Korea. United States Government Printing Office. Washington, 1976, გვ. 127; United Nations Security Council Resolution 82, – http://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Security_Council_Resolution_82. კსდრ-სა და საბჭოთა კავშირის იდეოლოგიურმა პროპაგანდამ ომის დაწყება სამხრეთ კორეა „დაადანაშაულა“ (Война в Корее. 1950-1953. Москва, 2000, გვ. 6)

THE KOREAN WAR, 1950-1953

ჩამორჩებოდა მომხდურს რიცხოვნობითა და შეიარაღებით.¹ ამასთან ერთად, 10 ათასამდე კორეელი მებრძოლი მონაწილეობდა ჩინეთის სამოქალაქო ომში ადგილობრივ კომუნისტთა მხარდასაჭერად და 1949 წლის ოქტომბერში, ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის დაფუძნების შემდეგ, ეს საკმაოდ კარგად გაწვრთნილი და მომზადებული ძალა სამშობლოში დაბრუნდა.² რიცხოვნობა უპირატესობამ ჩრდილოელებს წარმატება მოუტანა.³

ცნობები კორეაში სამხედრო კონფლიქტის დაწყების თაობაზე სწრაფად გავრცელდა. სეულში აშშ-ს ელჩმა ჯონ მუჩომ (John J. Muccio) ინფორმაციები მიაწოდა სახელმწიფო მდივანს დინ აჩენსონს (Dean Gooderham Acheson, აშშ-ს სახელმწიფო მდივანი 1949-1953), მან კი, თავის მხრივ, საქმის კურსში ჩააყენა პრეზიდენტი ჰარი ს. ტრუმენი და გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის პირველი გენერალური მდივანი ტრიუგველი (Trygve Halvdan Lie, 1946-1952).⁴

შეერთებული შტატების ლიდერმა, რომელიც იმხანად საკუთარ სახლში, მისურის შტატის ქ. ინდენპედენსში, ისვენებდა, კორეელ კომუნისტთა ეს აგრესია პერლ-ჰარბორის ტრაგედიას⁵ შეადარა და, გაერთიანებული ერების პრინციპების თანახმად, დაუშვებლად მიიჩნია სეულის მარტო დატოვება: „თუკი კომუნისტებს მიეცემათ შესაძლებლობა განავითარონ საკუთარი შეტევა კორეის რესპუბლიკის წინააღმდეგ თავისუფალი სამყაროს მხრიდან ყოველგვარი წინააღმდეგობის გა-

¹ *United Nations Security Council Resolution 82*, – http://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Security_Council_Resolution_82.

² M. Benth Norton, C. Sheriff, D. W. Blight, H. P. Chudacoff, F. Logevall, B. Bailey, D. Michals. *A People and a Nation. A History of the United States*. Brief Ninth Edition. Volume II: Since 1865. Wadsworth. Boston, MA, 2012, გვ. 740.

³ უ. რ. ქილორი. მეოცე საუკუნის მსოფლიო..., გვ. 516.

⁴ *United Nations Security Council Resolution 82*, – http://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Security_Council_Resolution_82.

⁵ 1941წ. 7 დეკემბერს განხორციელებული იაპონიის ავიაციის თავდასხმა პერლ-ჰარბორში (ჰავაის კუნძულები) დისლოცირებულ აშშ-ს სამხედრო-საზღვაო ბაზაზე.

იოსებ სტალინი

ჰარი ტრუმენი

კიმ ილსუნი (1946წ.)

მაო ძედუნი

წევის გარეშე, მაშინ ვერც ერთი პატარა სახელმწიფო ვერ შე-
ენინააღმდეგება ძლიერი კომუნისტი მეზობლების მხრიდან
წამოსულ საფრთხეებსა და აგრესიას“ (პ. ტრუმენი).¹

იმავე დღეს, ვაშინგტონის მოთხოვნით, გაერო-ს უშიშ-
როების საბჭო შეიკრიბა და თეთრმა სახლმა, სავსებით სამარ-
თლიანად, სეულის მიმართ სამხედრო აგრესიაში ფხენიანის
ბრალის აღიარება მოითხოვა. საბჭოში რთული მდგომარეობა
შეიქმნა. საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებამდე უშიშროე-
ბის საბჭოს წევრთა ნაწილი მოითხოვდა დამატებითი ინფორმა-
ციის მიღებას და საბჭოში ფხენიანის წარმომადგენლის მინ-
ვევასაც, ვინაიდან სამხრეთკორეელი დიპლომატი² უკვე იქ
იმყოფებოდა.³

საბოლოოდ, ვაშინგტონმა მოახერხა საკუთარი რეზოლუ-
ციის გატანა (უშიშროების საბჭოს რეზოლუცია №82⁴). საბჭო-
ში აშშ-სათვის საამისოდ ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა
იმდენად, რამდენადაც სხდომებს არ ესწრებოდა სსრკ-ს წარმო-
მადგენელი იაკობ მალიკი,⁵ რომელიც ამ გზით 1950წ. იანვ-

¹ Allan R. Millett. The Korean War. Vol. 1. Lincoln, Nebraska: University of Nebraska Press, 2000, გვ. 245.

² ორივე კორეული სახელმწიფო (ესდრ და კორეის რესპუბლიკა) ერთ-
დროულად მიიღეს გაერო-ს წევრებად (1991წ. 17 სექტემბერს).
თუმცა, 1948 წელს ერთიანი კორეა უკვე იყო ამ საერთაშორისო
ორგანიზაციის წევრი. ქვეყნის გაყოფის შემდეგ, ბუნებრივია, მან
ეს სტატუსი დაკარგა. ამის შემდეგ, ორივე კორეას (სრულუფლე-
ბიან წევრობამდე) გაერო-ში მუდმივი დამკვირვებლის სტატუსი
გააჩნდათ: 1949 წლიდან – სამხრეთ კორეას, 1978 წლიდან კი –
ჩრდილოეთ კორეას.

³ *Международные отношения после второй мировой войны*. Т. 2, გვ. 415.

⁴ *United Nations Security Council Resolution 82*, – http://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Security_Council_Resolution_82.

⁵ იაკობ ალექსანდრეს ძე მალიკი (1906-1980) – საბჭოთა დიპლომატი.
გაერო-ს უშიშროების საბჭოში სსრკ-ს მუდმივ წარმომადგენლად
მუშაობდა 1948-1952 და 1967-1976 წლებში (იხ.: http://ru.wikipedia.org/wiki/Малик,_Яков_Александрович). აშშ-ს 41-ე პრეზიდენტი
ჯორჯ ჰ. უ. ბუში (ჟეფროსი) პირადად იცნობდა საბჭოთა დიპ-
ლომატს და მას ძალზე საყურადღებოდ ახასიათებს: ი. მალიკი

რიდან აპროტესტებდა უშიშროების საბჭოს შემადგენლობაში გომინდანის მთავრობის წარმომადგენლის ყოფნას, ნაცვლად – ჩსრ-სა. დოკუმენტს მხარი დაუჭირეს აშშ-მ, დიდმა ბრიტანეთმა, საფრანგეთმა, ჩინეთის რესპუბლიკამ,¹ კუბამ, ეკვადორმა, ეგვიპტის სამეფომ, ნორვეგიამ და ინდოეთმა, ხოლო იუგოსლავიამ კი თავი შეიკავა.² ოფიციალური ბელგრადის თავშეკავება სრულიად გასაგები იყო სსრკ-იუგოსლავიის ბოლოდროინდელი ურთიერთობებიდან გამომდინარე.

82-ე რეზოლუცია, აღიარებდა რა კორეის ხალხის ლეგიტიმურ სახელმწიფოდ მხოლოდ კორეის რესპუბლიკას, მოუწოდებდა ფხენიანს დაუყოვნებლივ შეეწყვიტა სამხედრო მოქმედებები და საკუთარი შეიარაღებული ძალების სასწრაფო გაეყვანა 38-ე პარალელის ჩრდილოეთით.³

ორი დღის შემდეგ, 27 ივნისს, თეთრმა სახლმა კვლავ მოითხოვა გაერო-ს უშიშროების საბჭოს შეკრება, რომელმაც, საბჭოთა კავშირის წარმომადგენლის არყოფნის პირობებში, კორეის პრობლემასთან დაკავშირებით ახალი რეზოლუცია მიიღო (წინააღმდეგ მხოლოდ იუგოსლავიამ მისცა ხმა). დოკუმენტი გაერო-ს წევრებს მოუწოდებდა, მიეღოთ კორეის რესპუბლიკისათვის გაენიათ ეფექტური დახმარება, რომელიც უზრუნველყოფდა ამ სახელმწიფოსა და რეგიონში მშვიდობისა

„იყო ცივი ომის დასაწყისის ერთ-ერთი ცნობილ რუს დიპლომატთაგანი და სწორედ მან გააცნო ინგლისურენოვან სამყაროს რუსული სიტყვა «нет» („არა“, – ვ.კ.). იგი მუდამ იყენებდა დიდი სახელმწიფოს ვეტოს უფლებას იმისათვის, რომ მოეხდინა გაერო-ს იმ აქციების ბლოკირება, რომლებსაც საბჭოები არ იზიარებდნენ“ (Дж. Буш. Глядя в будущее. Автобиография. Перевод с английского А. М. Волкова, М. В. Пучковского, Г. Н. Серебрякова. Москва, 1989, გვ. 152).

¹ კ. ტაივანზე გახიზნული გომინდანის მთავრობა. კომუნისტურმა ჩინეთმა გაერო-ს უშიშროების მუდმივი წარმომადგენლის ადგილი მხოლოდ 1971 წ. დაიჭირა.

² United Nations Security Council Resolution 82, – http://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Security_Council_Resolution_82.

³ United Nations Security Council Resolution 82, – http://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Security_Council_Resolution_82.

და უსაფრთხოებას.¹

7 ივლისს ისევ გახდა საჭირო ახალი, რიგით – მესამე, რეზოლუციის მიღება, რომლითაც შეიქმნა გაერო-ს ჯარები და ისინი კონფლიქტის ზონაში გაიგზავნენ.² სხდომას ისევ არ ესწრებოდა ი. მალიკი. აღსანიშნავია, რომ თუკი 27 ივნისის რეზოლუციას იუგოსლავიამ წინააღმდეგ მისცა ხმა, ამჯერად მან, ეგვიპტესა და ინდოეთთან ერთად, მხოლოდ თავი შეიკავა, დანარჩენებმა კი რეზოლუციას მხარი დაუჭირეს.

გაერო-ს სამხედრო კონტინგენტი 16 სახელმწიფომ (აშშ, ავსტრალია, ბელგია, კანადა, კოლუმბია, ეთიოპია, საფრანგეთი, საბერძნეთი, ლუქსემბურგი, ჰოლანდია, ახალი ზელანდია, ფილიპინები, თურქეთი, დიდი ბრიტანეთი, სამხრეთ-აფრიკის კავშირი) დააკომპლექტა, თუმცა 50%-ით ის შეერთებული შტატების სამხედროებით იყო წარმოდგენილი,³ მასვე დაეკისრა, რეზოლუციის მიხედვით, ამ შეიარაღებული ძალების მთავარსარდლობა.⁴ მით უფრო, რომ აშშ-ს ჯარები გენერალ დ. მაკარტურის სარდლობით უკვე 29 ივნისიდან (ერთი დღით ადრე ქ. სეულის დაცემამდე) ჩავიდნენ სამხრეთ კორეაში.⁵

¹ 83 (1950). *Resolution of 27 June 1950 [S/1511]*, გვ. 5, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/064/96/IMG/NR006496.pdf?OpenElement>; 83 (1950). *Резолюция от 27 июня 1950 года [S/1511]*, გვ. 3, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/065/18/IMG/NR006518.pdf?OpenElement>.

² 84 (1950). *Resolution of 7 July 1950 [S/1588]*, გვ. 5-6, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/064/97/IMG/NR006497.pdf?OpenElement>; 84 (1950). *Резолюция от 7 июля 1950 года [S/1588]*, გვ. 4, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/065/19/IMG/NR006519.pdf?OpenElement>.

³ M. Benth Norton, C. Sheriff, D. W. Blight, H. P. Chudacoff, F. Logevall, B. Bailey, D. Michals. *A People and a Nation. A History of the United States*, გვ. 740.

⁴ 4 (1950). *Resolution of 7 July 1950 [S/1588]*, გვ. 5-6, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/064/97/IMG/NR006497.pdf?OpenElement>; 84 (1950). *Резолюция от 7 июля 1950 года [S/1588]*, გვ. 4, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/065/19/IMG/NR006519.pdf?OpenElement>.

⁵ Г. Вард. *История США. Подробный справочник по истории*. Редактор

თურქეთის რესპუბლიკამ, რომელსაც დემოკრატიული პარტია მართავდა (პრეზიდენტი ჯეჟალ ბაიარი, პრემიერ მინისტრი ადნან მენდერესი, საგარეო საქმეთა მინისტრი ფუად ქოფრულუ) კორეაში 1950 წელსვე მიაღწინა „მოხალისეთა“ ბრიგადა, ხოლო მომდევნო სამ წელიწადში შორეულ აღმოსავლეთში 20 000 თურქი ჯარისკაცი გააგზავნა.¹ თურქეთი ერთადერთი ახლოაღმოსავლური სახელმწიფო იყო, რომელიც კორეის ომში მონაწილეობდა.²

საბჭოთა ისტორიკოსები აშშ-ს კონტრიბუციას ამ კონტიგენტში გაცილებით მსხვილად (90%) წარმოაჩენდნენ.³ თუმცა, სინამდვილეში, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ასე არ იყო. უფრო მეტიც, დანარჩენ 15 სახელმწიფოზე მხოლოდ 10% მოდიოდა, ხოლო 40%-ს კი თვითონ სამხრეთ კორეელები შეადგენდნენ.⁴

ვაშინგტონის მცდელობით, გაერო-მ ამ კონფლიქტის მოგვარება სამხედრო გზით გადაწყვიტა. შესაბამისად, თუნდაც პირველ ეტაპზე, მან უარი თქვა მოლაპარაკებების გამართვაზე. თუმცა, თეთრი სახლი, რომელიც საგარეო პოლიტიკაში „ტრუმენის დოქტრინის“ პრინციპების მიხედვით მოქმედებდა, ვერ დაუშვებდა მორიგ მარცხს შორეულ აღმოსავლეთში, კერძოდ, კორეის სამხრეთი ნაწილის გადასვლას მოსკოვის კონტროლქვეშ.

დასავლეთელ მეცნიერთა ნაწილი (მაგ., ივენ ლიუარდი) კორეაში გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ქმედებებს შეერთებული შტატების სამხედრო ოპერაციად მიიჩნევს, ვინაიდან „გაერო-ს ძალებს ბრძანებები ვაშინგტონიდან მიუღიოდან და არა – ნიუ-იორკიდან. ამიტომ ბევრისათვის ეს იყო არა გაერო-ს ოპერაცია, არამედ აშშ-ს აქცია, რომელსაც მხარს უჭერდა გაერო“.⁵ როგორც ვხედავთ, ავტორი აღნიშნავს, რომ

серии Дж. Уинтл. Москва, 2009, გვ. 177.

¹ მ. სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000). თბ., 2007, გვ. 490.

² მ. სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000), გვ. 490.

³ И. Г. Усачев. Джон Фостер Даллес. Политический миф и реальность. Москва, 1990, გვ. 145.

⁴ M. Benth Norton, C. Sheriff, D. W. Blight, H. P. Chudacoff, F. Logevall, B. Bailey, D. Michals. A People and a Nation..., გვ. 740.

⁵ E. Luard. A History of the United Nations: The Years of Western Domination,

სამხედრო აქცია ამ გლობალური საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ იყო მხარდაჭერილი და, შესაბამისად, ის, აქედან გამომდინარე, გაერო-ს სამხედრო ოპერაციად უნდა ჩაითვალოს.

როგორც იქნა, მოსკოვში გაითავისეს, რომ გაერო-ს უშიშროების საბჭოსათვის უაზრო ბოიკოტი არაფრის მომტანი აღმოჩნდა და საერთაშორისო ასპარეზზე მიმდინარე მოვლენებს, ფაქტობრივად, გამოერიყვნენ კიდევაც. ამიტომ 1950წ. 4 ივლისს საბჭოთა კავშირმა განაცხადა, რომ ის არ ცნობდა უშიშროების საბჭოს მიერ მიღებულ არცერთ რეზოლუციას, რომლებიც ეხებოდა კორეის საკითხს, რადგან ისინი მიღებული იყო გაერო-ს წესდების დარღვევით.¹ საბჭოთა საგარეო უწყება ამ „დარღვევაში“ უშიშროების საბჭოზე მისი დიპლომატიის არდასწრებას გულისხმობდა. ამდენად, მოსკოვი შეეცადა დაძრულ მატარებელზე შეხტომას, რათა საკუთარი გავლენა შეენარჩუნებინა კორეის ნახევარკუნძულზე და კორეელი კომუნისტების სახელმწიფო დაეცვა.

იმავე წლის 1 აგვისტოს ი. მალიკი დაბრუნდა უშიშროების საბჭოში. კორეის კრიზისის გამო, მისი პროტესტის „საგანმა“ უკანა პლანზე გადაიწია. ამასთან ერთადაც, მას ამ ორგანოს ხელმძღვანელობაც უწევდა. ეს კი დამატებითი ბერკეტი იყო უკვე დაძრულ პროცესზე კონტროლის მოპოვებისა. 4 აგვისტოს კი, რომელსაც ისევ ი. მალიკი ხელმძღვანელობდა, საბჭოთა კავშირმა უშიშროების საბჭოს (ესწრებოდნენ ეგვიპტი, ინდოეთი, ჩინეთი (ბუნებრივია, იგულისხმება კ. ტაივანზე გახიზნული გომინდანის მთავრობა), კუბა, ნორვეგია, აშშ, სსრკ, დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი, იუგოსლავიის ფედერაციული სახალხო რესპუბლიკა და ეკვადორი) შესთავაზა მისეული „კორეის საკითხის მშვიდობიანი მონესრიგების შესახებ“ რეზოლუციის პროექტი (S/1668),² რომელიც ითვალისწინებდა:

1945-1955. London, Macmillan Press, 1982; А. Я. Шарова. США и ООН: концепции и реальности (40-80-е годы). Москва, 1991, გვ. 28.

¹ *Международные отношения...* Т. 2, გვ. 416.

² *United Nations, Security Council. Official Records. Fifth Year. 483rd Meeting: 4 August 1950. № 25, გვ. 1, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL5/007/10/PDF/NL500710.pdf?OpenElement>; Объединенные Нации, Совет Безопасности. Официальные отчеты. Пятый год. 483-е*

- 1) უშიშროების საბჭოზე კომუნისტური ჩინეთის ხელისუფლების წარმომადგენლის მოწვევასა და კორეელი ხალხის წარმომადგენელთა მოსმენა;
- 2) კორეაში შეიარაღებული კონფლიქტის შეწყვეტასა და იმავდროულად იქიდან უცხოეთის ჯარების ევაკუაციას.¹

პირველმა კონტრშეტევამაც არ დააყოვნა: ჩსრ-ს წარმომადგენლის მოწვევა ჩან კაიშის დიპლომატმა ცზიან ტინგფუმ² არ გააპროტესტა, თუმცა სანინალმდეგო წინადადება წამოაყენა, კერძოდ, მოითხოვა კორეის რესპუბლიკის ელჩის დასწრება სხდომაზე.³ ჩინელ კოლეგას მხარი ეგვიპტის წარმომადგენელმა მაჰმუდ ფაუზი ბეიმაც (*Mahmoud Fawzi Bey*) დაუჭირა.⁴ თუმცა, ი. მალიკმა განაცხადა, რომ სსრკ სამხრეთ კორეის მოწვევის წინააღმდეგი არ იქნება, თუკი, იმავდროულად, სხდომაზე მოიწვევენ კსდრ-ს წარმომადგენელსაც.⁵ ამაზე ვაშინგტონის წარმომადგენელმა უორენ ოსტინმა⁶ განმარტა, რომ ფხენიანმა

заседание, 4 августа, 1950 года. № 25, გვ. 1, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N50/408/26/PDF/N5040826.pdf?OpenElement>.

¹ *United Nations, Security Council. Official Records. Fifth Year. 483rd Meeting: 4 August 1950. № 25, გვ. 1; Объединенные Нации, Совет Безопасности. Официальные отчеты. Пятый год. 483-е заседание, 4 августа, 1950 года. № 25, გვ. 1.*

² *Tsiang Tiangfu* – ჩინელი ისტორიკოსი და დიპლომატი, ჩინეთის რესპუბლიკის მუდმივი წარმომადგენელი გაეროში 1947-1962 წლებში.

³ *United Nations, Security Council. Official Records. Fifth Year. 483rd Meeting: 4 August 1950. № 25, გვ. 1; Объединенные Нации, Совет Безопасности. Официальные отчеты. Пятый год. 483-е заседание, 4 августа, 1950 года. № 25, გვ. 1.*

⁴ *United Nations, Security Council. Official Records. Fifth Year. 483rd Meeting: 4 August 1950. № 25, გვ. 1; Объединенные Нации, Совет Безопасности. Официальные отчеты. Пятый год. 483-е заседание, 4 августа, 1950 года. № 25, გვ. 1.*

⁵ *United Nations, Security Council. Official Records. Fifth Year. 483rd Meeting: 4 August 1950. № 25, გვ. 1-2; Объединенные Нации, Совет Безопасности. Официальные отчеты. Пятый год. 483-е заседание, 4 августа, 1950 года. № 25, გვ. 1-2.*

⁶ *Warren Austin* – ამერიკელი პოლიტიკოსი და სახელმწიფო მოღვაწე, აშშ-ს წარმომადგენელი გაერო-ში 1947-1952 და 1953 წლებში.

მას შემდეგ დაკარგა გაერო-ში მოწვევის უფლება, რაც მან უარი განაცხადა კორეის საკითხზე შექმნილ კომისიასთან თანამშრომლობაზე, ამიტომაც აღნიშნული პრივილეგიით, გაერო-ს წესდების 32-ე მუხლის საფუძველზე,¹ მხოლოდ კორეის რესპუბლიკა სარგებლობდა.²

საბოლოოდ, შეიძლება ითქვას, საბჭოთა რეზოლუციის პროექტი განხილულიც კი არ იქნა, რადგან დისკუსია არ გასცილებია კორეის წარმომადგენელთა მიწვევის საკითხს საბჭოს მიმდინარე სხდომაზე. მართალია, ი. მალიკმა იმდენი მაინც მოახერხა, რომ იმ დღეს სეულის დიპლომატი ამ კამათს არ დასწრებოდა, თუმცა მის მიერ წარდგენილი პროექტისათვის ერთი დამატებითი ხმის მოპოვებაც გაუჭირდა. დისკუსიაში აქტიურად მონაწილეობდნენ ჩინეთის (ტაივანი), ეგვიპტის, აშშ-ს, დიდი ბრიტანეთის, ინდოეთისა და ნორვეგიის წარმომადგენლები. მათ სასტიკად გააკრიტიკეს მოსკოვის პოზიციები. ამ დროს კი დარბაზში იმყოფებოდა იუგოსლავიის ელჩი, რომელმაც თავი შეიკავა კამათში მონაწილეობისაგან.

კორეის კონფლიქტის საკითხის განხილვა ძლიერ გაჭიანურდა, რადგან დასავლეთიცა და აღმოსავლეთიც ამ პრობლემას მნიშვნელოვან დატვირთვას ანიჭებდა და ცდილობდა ორად გაყოფილი სახელმწიფოს გაერთიანებას მხოლოდ მისი პოლიტიკურ-ეკონომიკური იდეოლოგიური სისტემის ქვეშ. თუკი პირველმა ამ პროცესებში უდაოდ პროგრესული როლი შეასრულა, ვინაიდან მხარი დაუჭირა აგრესიის მსხვერპლს – კორეის რესპუბლიკას, მეორე მხარე – სსრკ და მისი მარიონეტი სოციალისტური სახელმწიფოები აგრესორის პოზიციებს ამყარებდნენ და ამით თვითონვე არღვევდნენ გაერო-ს წესდე-

¹ ყოველი სახელმწიფო, რომელიც არ არის უშიშროების საბჭოს ან გაერო-ს წევრი, რომელიც კამათის მხარე იქნებოდა, შეიძლება მიწვეული იქნეს უშიშროების საბჭოში ამ კამათთან დაკავშირებული საკითხების განხილვისას, ხმის უფლების გარეშე (ლ. ალექსიძე. გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია. თბ., 1985, გვ. 20).

² *United Nations, Security Council. Official Records. Fifth Year. 483rd Meeting: 4 August 1950. № 25, გვ. 2-3; Объединенные Нации, Совет Безопасности. Официальные отчеты. Пятый год. 483-е заседание, 4 августа, 1950 года. № 25, гв. 2-3.*

ბის ფუნდამენტურ საფუძვლებს, რადგან საომარი მოქმედებების შეწყვეტას ითხოვდნენ სამხრეთ კორეისაგან.

ამასთანავე, საბჭოთა კავშირისა და მისი მარიონეტების მოთხოვნით, ქვეყანა უნდა დაეტოვებინა გაერო-ს შეიარაღებულ ძალებს, რომლებმაც 1950 წლის 1 ოქტომბერს¹ გადალახეს 38-ე პარალელი და გადავიდნენ ჩრდილოეთ კორეის ტერიტორიაზე. მოკლე ხანში მათ შესანიშნავად გამოიყენეს კომუნისტ კორეელთა შეცდომა, როცა მათ საკუთარი ძალები მთელი საზღვრის გასწვრივ განალაგეს. ამიტომ გაერო-ს ძალებს არ გასჭირვებიათ ჩრდილოელთა წინააღმდეგობის დაძლევა,² მალე მიაღწიეს (20 ოქტომბერს დაიჭირეს ქ. ფხენიანი) და კორეა-ჩინეთის სახელმწიფო საზღვარს. კიმ ილ სუნის რეჟიმი დამხობის პირას იდგა.

კორეელ კომუნისტთა გადარჩენა მხოლოდ მძლავრ სამხედრო დახმარებას შეეძლო. სსრკ-ს აქტიური, ღია ჩარევა ამ პროცესებში არ შეეძლო.³ მიუხედავად მაო ძედუნის მხარდაჭერისა, პეკინი ჯერ არ ჩქარობდა კონფლიქტში მისი ჯარისკაცების გაგზავნას. ამიტომ მოსკოვმა, ხანგრძლივი მოლა-

¹ ამ ეტაპზე, გაერო-ს შეიარაღებულ ძალები (1950წ. 28 აგვისტომდე, ვიდრე მათ დიდი ბრიტანეთის არმიის ნაწილები შეუერთდებოდნენ, გაერო-ს შეიარაღებულ ძალებს მხოლოდ აშშ-ს VIII არმია წარმოადგენდა) რომელთაც ამერიკელი გენერალი დაგლას მაკარტური სარდლობდა, 1950წ. ივლისის II ნახევრიდან იმყოფებოდნენ კორეის ტერიტორიაზე. პირველ წარმატებას მათ მხოლოდ 14 სექტემბერს მიაღწიეს, ხოლო 15-ში კი ქ. სეულის განთავისუფლებაც მოახერხეს (H. Томас, П. Эббот. Война в Корее. 1950-1953, გვ. 3-4).

² H. Томас, П. Эббот. Война в Корее. 1950-1953, გვ. 4

³ თვითონ კრემლმაც, ამ დროიდან, საბჭოთა სამხედროები, განსაკუთრებით, რამდენიმე საავიაციო დივიზია მიავლინა კორეელ „ამხანაგთა“ გადასარჩენად. საბჭოთა სამხედრო მრჩეველები მიავლინეს კსდრ-ს შეიარაღებული ძალების შენაერთებსა და შტაბებში. საერთო ჯამში, სსრკ-მ კორეის ომში დაკარგა 299 ადამიანი (მათ შორის 138 ოფიცერი) და 335 თვითმფრინავი (H. Томас, П. Эббот. Война в Корее. 1950-1953, გვ.46; აღსანიშნავია, რომ ამ მონოგრაფიის ინგლისურ ენოვან ვერსიაში საბჭოთა კონტრიბუციის სტატისტიკაზე ავტორები არ საუბრობენ. ეს ცნობები წიგნის რუსულენოვან თარგმანს რუსმა რედაქტორებმა დაურთეს).

პარაკებების შემდეგ, მაო დაარწმუნა ჩრდილოეთ კორეაში ჩინეთის არმიის გაგზავნაზე. 1950წ. 25 ოქტომბერს, როგორც იქნა, კონფლიქტში აქტიურად ჩაება კომუნისტური ჩინეთი და კორეელმა კომუნისტებმა ე.წ. „ჩინელი მოხალისეების“ სახით (დაახლოებით, 1 მლნ. ადამიანი; რეალურად, ისინი ჩსრ-ს რეგულარული არმიის ჯარისკაცებს წარმოადგენდნენ).¹ ამ „დახმარების“ ძალა მალე ნათლად გამოჩნდა იმ გრანდიოზულ შეტევაში, რომელიც აგრესორებმა წამოიწყეს და 1951 წლის 4 იანვარს ქ. სეულის ხელახალი აღებით დააგვირგვინეს.² ამის შემდეგ აღდა სამხედრო ბალანსი კორეაში და, ძირითადად, მეომარ მხარეები 38-ე პარალელთან აკონტროლებდნენ ტერიტორიებს.³

კონფლიქტის ზონაში ვითარების შეცვლის შესახებ, 1950წ. 6 ნოემბერს გაერო-ს უშიშროების საბჭოს მოახსენა გაერო-ს ძალების მთავარსარდალმა კორეაში გენერალმა დ. მაკარტურმა. ამერიკელი სამხედრო ჩსრ-ს მონაწილეობას აგრესიად აღასებდა და მოითხოვდა შესაბამისი ღონისძიებების გატარებას. მართლაც, უშიშროების საბჭოს ექვსმა წევრმა (მათ შორის, აშშ და დიდი ბრიტანეთი), მოითხოვა პეკინზე ზენოლის მოხდენა, თუმცა საბჭოთა ვეტომ ჩაშალა ამ გადაწყვეტილების მიღება.

კორეის კონფლიქტში ჩსრ-ს ჩართვამ კიდევ უფრო გაამწვავა და გაართულა ამ საკითხის მოგავრება, რაც საფრთხეს უქმნიდა მშვიდობას შორეულ აღმოსავლეთში. პეკინმა, იდეოლოგიური მოკავშირის მხარდაჭერით, საკუთარი თავი საერთაშორისო საზოგადოებას დაუპირისპირა, რომელიც კორეაში მშვიდობის დამყარებას ესწრაფვოდა.

ჩსრ-ს ტერიტორიაზე კონფლიქტის გავრცელების თავიდან ასაცილებლად, ინდოეთმა, აზიის სახლემწიფოთა სახელით, ორი რეზოლუციის პროექტი შემოიტანა. პირველი, ანუ ე.წ. „ცამეტი სახელმწიფოს რეზოლუცია“ (ინდოეთი, ავღანეთი,

¹ *История Кореи. Новое прочтение*, გვ. 340-341.

² 1950წ. 25 ოქტომბრიდან 4 ნოემბრამდე მიმდინაროდა ბრძოლები უნსანთან (იუნშანთან) გაერო-ს ძალებსა და კსდრ-ს არმიას შორის, რომელშიც აქტიურად მონაწილეობდნენ ჩინელი „მოხალისეები“. ფაქტობრივად, ჩინელთა რაოდენობის გამო, ეს უფრო ჩინეთ-გაერო-ს შეტაკება იყო.

³ *История Кореи. Новое прочтение*, გვ. 341.

ბირმა, ეგვიპტე, ინდონეზია, ერაყი, ირანი, იემენი, ლიბანი, პაკისტანი, საუდის არაბეთი, სირია და პალესტინა) ითვალისწინებდა სამკაცრიანი კომისიის შექმნას გაერო-ს გენერალური მდივნის ხელმძღვანელობით, რომელსაც უნდა შეემუშავებინა კონფლიქტის დარეგულირების მეთოდები და სამშვიდობო ხელშეკრულების საფუძვლები. მეორე პროექტს ხელს აწერდა თორმეტი სახელმწიფო (იგივე სახელმწიფოები, ფილიპინების გარდა) და ითვალისწინებდა სპეციალური კომიტეტის ფორმირებას სსრკ-ს, აშშ-ს, ჩინეთის, დიდი ბრიტანეთის, საფრანგეთის, ინდოეთისა და ეგვიპტის მონაწილეობით, რომელიც იმუშავებდა შორეული აღმოსავლეთის რეგიონალური პრობლემების (მათ შორის, იგივე ჩსრ-ს დაშვება გაერო-ში, ტაივანის საკითხი) მშვიდობიანი გადაწყვეტის საფუძვლებზე.

თორმეტი სახელმწიფოს პროექტი მიუღებელი იყო ვაშინგტონისათვის და ამიტომაც არ აწერდა ხელს მისი მოკავშირე შორეულ აღმოსავლეთში – ფილიპინები. ეს რომ ასე იყო, დადასტურდა იმითაც, რომ მხოლოდ პირველი პროექტი იქნა დამტკიცებული და, მის საფუძველზე, შეიქმნა სამკაცრიანი კომისია, რომელმაც ოფიციალურ პეკინთან მოლაპარაკებები გამართა. ამ პროცესზე შუამავლობა ინდოეთს დაეკისრა.

ეს მოლაპარაკებები დასრულდა 1951 წლის 22 იანვარს მაო ძედუნის მთავრობის განცხადებით იმის თაობაზე, რომ ჩინეთი მხოლოდ იმ შემთხვევაში გაიყვანდა კორეიდან „მოხალისეებს“, თუკი ამ ქვეყანას უცხო შეიარაღებული ძალებიც (ბუნებრივია, იგულისხმებოდნენ, გაერო-ს ძალები) დატოვებდნენ. ამდენად, პეკინი ულტიმატუმის ტონით საუბრობდა და უარს არ ამბობდა ფხენიანისათვის სამხედრო დახმარების განევაზეც. შესაბამისად, გაერო-ს ამ მცდელობამ მშვიდობიანი გზით მომხდარიყო მასსა და ჩინეთს შორის კორეის კონფლიქტთან დაკავშირებული დაძაბული ვითარების გამოსწორება, შედეგი ვერ გამოიღო. ამიტომ 1951წ. 1 თებერვალს, №337 (1950) რეზოლუციის (ე.წ. „ერთიანობა მშვიდობისათვის“)¹ საფუძველ-

¹ იხ.: 337 (V). *Uniting for peace*, – [http://www.undemocracy.com/A-RES-377\(V\).pdf](http://www.undemocracy.com/A-RES-377(V).pdf); დოკუმენტი მიღებულია 1950 წლის 3 ნოემბერს გაერო-ს გენერალური ასამბლეის 302-ე პლენარულ სხდომაზე აშშ-ს

ზე, გაერო-ს გენერალური ასამბლეის V სესიამ პეკინი კორეის რესპუბლიკის წინააღმდეგ მიმართული აგრესიის მონაწილედ გამოაცხადა (რეზოლუცია №498 (V);¹ მუხლი I). მაგრამ მაო ძედუნის ჩინეთი არ იყო იმდენად სუსტი სახელმწიფო,² რომ მისი დაშოშმინება მხოლოდ გაერო-ს გენერალური ასამბლეის რეზოლუციას მოეხდინა, მით უფრო, რომ კომუნისტური პეკინი 1949 წლის 1 ოქტომბრიდან უკვე აღარ ითვლებოდა ამ ორგანიზაციის წევრად და, აქედან გამომდინარე, არც იყო ვალდებული დამორჩილებოდა ამ ორგანიზაციას.

აღსანიშნავია, რომ ჯერ კიდევ 1951 წლის გაზაფხულზე კორეაში გაერო-ს ძალების მთავარსარდალი გენერალი დ. მაკარტური,³ პენტაგონის ყოფილი ხელმძღვანელი ლუის ა. ჯონსონი⁴ და სხვები მოითხოვდნენ, რომ აშშ-სა და გაერო-ს ძალებს შეტევა მიეტანათ ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკაზეც და, საჭიროების შემთხვევაში, ისინი არ გამორიცხავდნენ ბირთვული იარაღის გამოყენების შესაძლებლობასაც. თუმცა, ვაშინგტონში ყველა ასე არ ფიქრობდა. პრეზიდენტი ჰ. ტრუმე-

ინიციატივით და იქ ჩამოყალიბებულია ანტიაგრესიული კოალიციის ჩამოყალიბების ძირითადი პრინციპები.

¹ 498(V). *Intervetion of Central People's Goverment of the People's Republic of China in Korea*, გვ. 2, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/744/45/IMG/NRO74445.pdf?OpenElement>; 498 (V). *Интервенция в Корею Центрального народного правительства Китайской Народной Республики*, გვ. 2, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/744/53/IMG/NRO74453.pdf?OpenElement>.

² 1940-იანი წლების დასაწყისისათვის ჩინეთის კომუნისტური პარტია აკონტროლებდა 500-ათასიან არმიას, ხოლო იმავე პერიოდში გომინდანის მთავრობას 460-ათასიანი შეიარაღებული ძალები გააჩნდა (А. М. Родригес. *История стран Азии и Африки в новейшее время. Учебник для ВУЗ-ов*. Москва, 2009, გვ. 217-218). რა თქმა უნდა, ტაივანზე გახიზვნის შემდეგ, მის ჯარისკაცთა მნიშვნელოვანი ნაწილი ახალი ხელისუფლების სამსახურში ჩადგებოდა. შესაბამისად, კომუნისტური ჩინეთი საკმაოდ მნიშვნელოვანი სამხედრო ძალის მფლობელი იყო.

³ ამგვარი პოზიციების გამო, დ. მაკარტურმა თანამდებობა დაკარგა.

⁴ ჰ. ტრუმენის ადმინისტრაციის მეორე თავდაცვის მინისტრი, 28.03.1949-19.09.1950.

ნი, სახელმწიფო მდივანი დ. აჩესონი და აშშ-ს თავდაცვის მინისტრი გენერალი ჯორჯ მარშალი (ეს თანამდებობა ეჭირა 1950წ. 21 სექტემბრიდან 1951წ. 12 სექტემბრის ჩათვლით) ამ გეგმას აბსურდულად მიიჩნევდნენ, რადგან ჩინეთზე თავდასხმა სსრკ-ს გამოწვევას ნიშნავდა და რეგიონალური კონფლიქტი ფართომასშტაბიან გლობალურ სამხედრო დაპირისპირებაში გადაიზრდებოდა. სწორედ ამას გულისხმობდა აშშ-ს შტაბების მეთაურთა გაერთიანებული კომიტეტის თავმჯდომარე, არმიის გენერალი ომარ ნელსონ ბრედლი (ამ თანამდებობაზე იყო 1949წ. 19 აგვისტოდან 1953წ. 15 აგვისტოს ჩათვლით), როცა ამბობდა, რომ, თუ ეს გეგმა განხორციელდებოდა, მაშინ აშშ ჩაებმებოდა „*არა იმ ომში, არა იმ ადგილას, არა იმ მომენტში და არა იმ მონიშნულმდეგესთან*“.¹

კორეის კონფლიქტის მოგვარება გაერო-სათვის ერთ-ერთი რთული საკითხი გახდა, მით უფრო, რომ პირველივე შესაძლებლობიდან სამშვიდობო პროცესები ჩიხში მოექცა. უფრო მეტიც, შეიქმნა საფრთხე საომარი მოქმედებების ჩინეთის ტერიტორიაზე გადატანისა, მით უფრო ეს დიდი საფრხის შემცველი იყო, რომ 1950 წლიდან აშშ-ს სამხედრო ფლოტი ჩსრ-ს სანაპიროსთან პატრულირებდა და კ. ტაივანის უსაფრთხოებას უზრუნველყოფდა. ამდენად, ოფიციალური პეკინის ჩარევამ, რომელსაც ზურგს სსრკ უმაგრებდა, განაპირობა ამ კონფლიქტის მშვიდობიანი მონესრიგების საკითხის ფაქტობრივი ბლოკირება.

ვინაიდან, გაერო-ს ძალების დიდ ნაწილს აშშ-ს სამხედროები შეადგენდნენ, ამიტომ, ბუნებრივია, ამ პროცესებზე გარკვეულ გავლენას მოახდენდა შეერთებული შტატების მოსახლეობის დამოკიდებულება. თავიდანვე ამერიკელებმა ხელისუფლებას მხარდაჭერა გამოუცხადეს ამ საკითხში, რადგან XX საუკუნის 50-იანი წლების დასაწყისში კომუნიზმის გავრცელების პრობლემა ფაშიზმზე არანაკლებ საფრთხედ მიაჩნდათ აშშ-ში.²

¹ *История внешней политики СССР*. В 2-х томах. Т. 2. Москва, 1986, გვ. 153.

² *Н. В. Сивачёв, Е. Ф. Язьков. Новейшая история США*. Москва, 1972, გვ. 196.

თუმცა, ომის გაჭიანურებამ გარკვეული გავლენა მოახდინა ამ დამოკიდებულების მიმართ და მოსახლეობაში გაჩნდა უარყოფითი და კრიტიკული თვალსაზრისებიც კორეის კონფლიქტთან დაკავშირებით, რამაც გამოხატვა ჰპოვა 1952 წლის საპრეზიდენტო არჩევნების კამპანიაზეც. იმ წელს ქვეყნის პირველ პირად აირჩიეს რესპუბლიკური პარტიის ლიდერი, II მსოფლიო ომის დროს ევროპაში მოკავშირეთა ჯარების მთავარსარდალი, გენერალი დუაიტ ეიზენჰაუერი,¹ რომლის ერთ-ერთ წინასაარჩევნო პირობას კორეიდან ჯარების გამოყვანა წარმოადგენდა.² გენერალს მშვენივრად ესმოდა, რომ ბირთვულ ეპოქაში კონფლიქტის გამწვავება რთული შედეგების მომტანი იყო.³

ერთ-ერთი მიზეზი კორეის კონფლიქტისადმი აშშ-ს მოსახლეობის უარყოფითი დამოკიდებულებისა ეკონომიკური ხასიათისა იყო. კერძოდ, ამ კონფლიქტში ჩართულობამ განაპირობა შეერთებული შტატების სახელმწიფო ბიუჯეტში სამხედრო ხარჯების გაზრდა 14%-მდე.

მალე მოსკოვშიც აღიქვეს, რომ კორეაში ომის გაგრძელება საბჭოთა კავშირისათვისაც გარკვეული სირთულეების მომტანი იყო.⁴ 1953 წელს, რამოდენიმე თვეში ვაშინგტონში ადმინისტრაციის შეცვლიდან, კრემლს ახალი „პატრონი“ გამოუჩნდა – ნ. ს. ხრუშჩოვი. მართალია, არც დ. ეიზენჰაუერი და არც ახალი საბჭოთა ლიდერი არ გამოხატავდნენ ერთმანეთისადმი სიპატიებს, მაგრამ არც ერთ მათგანს არ ურდა კორეის ომის „ჭაობში“ უფრო ღრმად ჩაფლობა.

ამ ახალმა მოცმულობამ, ბუნებრივია, გავლენა იქონია კორეის პრობლემის შემდგომ განვითარებაზეც. 1953 წლის II ნახევრისათვის იქ გარკვეული სტატუს-ქვო ჩამოყალიბდა: ამ დროისათვის ფხენიანის არმია აკონტროლებდა 38-ე პარალელის 145 კილომეტრიან უბანსა და ამ ზოლის სამხრეთით მდებარე 3 630 კმ² ფართობის ტერიტორიას, ხოლო გაერო-ს ძალებს კი ეჭირათ 38-ე პარალელის 165 კმ-იანი უბანი და

¹ Dwight David "Ike" Eisenhower – აშშ-ს 34-ე პრეზიდენტი, 1953-1961.

² Ст. Амброз. Эйзенхауэр: солдат и президент. Москва, 1993, გვ. 196.

³ Ст. Амброз. Эйзенхауэр: солдат и президент, გვ. 196.

⁴ Н. Бажанова. Самая загадочная война XX столетия, გვ. 31.

ჩრდილოეთ კორეის ტერიტორიაზე 4 630 კმ² ფართობი.¹

როგორც ვხედავთ, ოფიციალური ფზენიანის პოზიციები უმნიშვნელოდ, მაგრამ მაინც ჩამორჩებოდა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის სამხედრო კონტინგენტის მიერ კონტროლირებად ტერიტორიებს. საერთაშორისო ძალების წარმატება შთამბეჭდავი იყო იმისათვის, რომ ჯერ კიდევ 1951წ. 10 ივლისს ქ. კეისონში კონფლიქტში მონაწილე მხარეებს შორის დაწყებული მოლაპარაკებები აქტიურად წარმართულიყო და 1953წ. 27 ივლისს ქ. პანმინჩჟონში სამშვიდობო ხელშეკრულების გაფორმებით დასრულებულიყო.

თუმცა, კორეის კონფლიქტის საბოლოო „მოწესრიგება“ (უფრო სწორედ კი, დაკონსერვება, რადგან პრობლემა დღესაც კი არ არის გადაჭრილი) 1954 წლის აპრილში ჟენევის კონფერენციაზე მოხერხდა.

ამრიგად, გაერო-მ შეძლო კომუნისტური კორეის მიერ კორეის რესპუბლიკის ოკუპაციის აღკვეთა.² ამით მან პროგრესული როლი შეასრულა, რადგან წინ აღუდგა და, თავისი აქტიური ჩარევით, შეაჩერა აგრესია დამოუკიდებელი სახელმწიფოს წინააღმდეგ. თუმცა, კონფლიქტში ჩსრ-სა და სსრკ-ს ჩარევა ხელს უშლიდა გაერო-ს სამშვიდობო პროცესების მიმდინარეობას. ამასთან ერთად, ვერ გავიზიარებთ მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ კორეაში სამხედრო ოპერაციებს ახორციელებდა აშშ და არა – გაერო. მიუხედავად იმისა, რომ იქ მოქმედ საერთაშორისო ძალების ნახევარს ამერიკელი სამხედროები შეადგენდნენ, ის მაინც გაერო-ს სამხედრო ნაწილებად უნდა მივიჩნიოთ, რადგან მისი სათანადო ქმედებები სწორედ ამ ორგანიზაციის მიერ იყო ნებადართული.

¹ *Международные отношения..*, Т. 2, გვ. 427.

² საბოლოოდ, ამ კონფლიქტში გაერო-ს ძალებმა მძიმე დანაკარგი განიცადა: დაიღუპა 118 115 ადამიანი, დაიჭრა – 264 591, ტყვედ ჩავარდა – 92 987, რომელთა დიდი ნაწილი შიმშილისა და წამების შედეგად გარდაიცვალა (*Участие СССР, США и Кимая в Корейской войне. Роль ООН*, – <http://www.coldwar.ru/conflicts/korea/corean3.php>).

THE KOREAN WAR (1950-1953) AND THE UNITED NATIONS

In June of 1950 appeared a new seat of tension: Communist North Korea with support of People's Republic of China and the USSR begun aggression against the South Korea. In the archival sources, we see the aggression had been preparing during some period between North Korea, the USSR and PRC. Firstly, Moscow was against the war in Korea Peninsula. But when the USSR got a nuclear bomb at the end of August of 1949 and establishment of new communist country in the Far East – the PRC (October 1, 1949). After these processes, J. Stalin agreed with Kim Il-sung (the leader of Democratic People's Republic of Korea). Soon after the begin of the war The USA had initiated discussion the problem of Korea in the United Nations Security Council that directed to conflict zone UN Forces. They were formed by militaries of 16 countries but the most part of them were US soldiers. The Commander in Chief of was the US General Douglas MacArthur. That is why we think the Forces had a legitimate right for their military actions in Korea. Therefore Soviet propaganda called the UN Forces as the US Army. The USSR's unconstructive position in the UN's SC, its and Communist Chinese's aid to Communist Korean aggressors having been prejudiced the success of the problem during 3 years. We can notice that finally the UN had played progressive role in Korean War because it could stop North Korean aggression and kept the sovereignty and independence of Republic of Korea (South Korea).

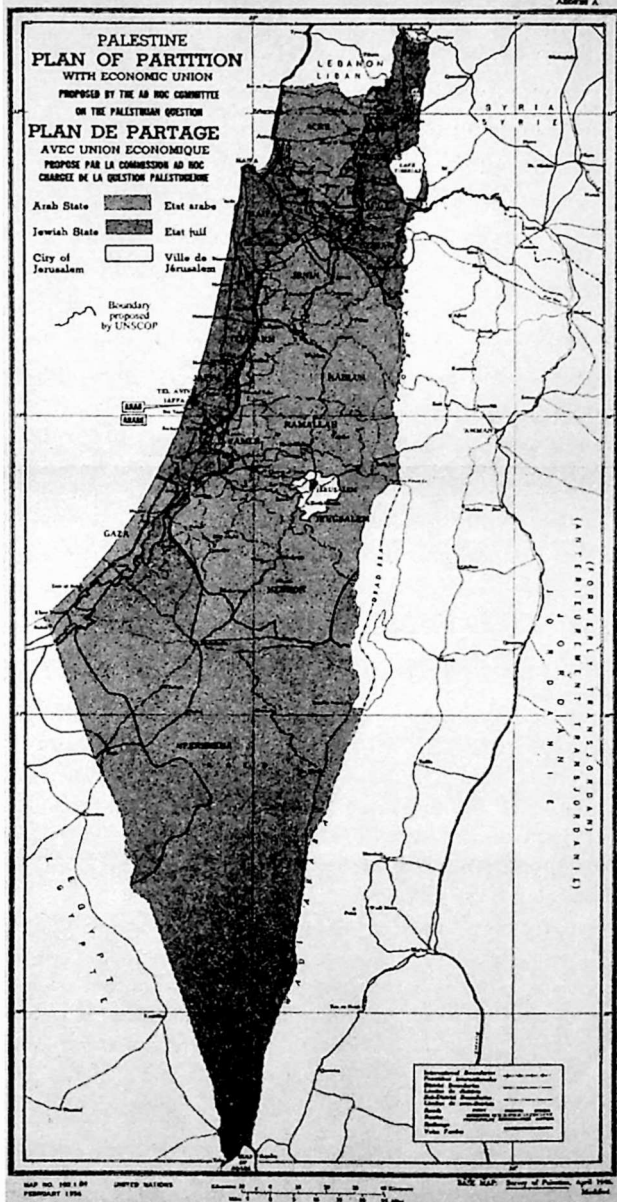
არაბთა და ისრაელის IV ომი: ბაერო „თამაშბარი მდგომარეობაში“

1973 წლის ოქტომბრის ომს ისრაელსა (რომელსაც საბჭოთა პროპაგანდა „ახლო აღმოსავლეთის ჟანდარმს“ უწოდებდა¹) და არაბებს (ძირითადად, ეგვიპტე და სირია) შორის² მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ახლო აღმოსავლეთის კონფლიქტის ისტორიაში. ამ ომმა წერტილი დაუსვა ისრაელის ტერიტორიულ ექსპანსიას³ მეზობელი არაბული სახელმ-

¹ ვ. ა. სოლოვიოვი. ახლო აღმოსავლეთის ჟანდარმი. თარგმნა ნ. ქიმერიძემ. თბ., 1984, გვ. 3.

² ისრაელ-არაბების კონფლიქტში ოთხ მსხვილმასშტაბიან ომს არჩევენ: 1) 1948-1949 წწ; რომელიც დასავლურ ისტორიოგრაფიაში ცნობილია როგორც „ისრაელის ომი დამოუკიდებლობისათვის“, ხოლო საბჭოთა და არაბულ ისტორიოგრაფიაში კი – „ისრაელის აგრესია არაბების წინააღმდეგ“; 2) 1956 წლის „სუეცის კრიზისი“; 3) 1967 წლის „ექვსდღიანი ომი“; 4) 1973 წლის ოქტომბრის ომი, რომელიც ისტორიოგრაფიაში „იომ-ქიფურის“ ომითაც არის ცნობილი (ამ ომების სამხედრო და დიპლომატიური პერიპეტიების შესახებ დაწვრ. იხ.: ხ. ჰერცოგი. ისრაელ-არაბების ომები. თარგმანი ლ. ფიროსმანიშვილისა და ქ. ქანთარიასი. თბ., 2007; ა. რაბინოვიჩი. ქიფურის ომი. თარგმანი ა. ახალკაციშვილისა, რ. ჭკადუასი და ნ. ნადირაძისა. თბ., 2007); ახლო აღმოსავლეთის კონფლიქტის სამშვიდობო პროცესის მიმდინარეობა XX-XXI სს. მიჯნაზე შეისწავლა თ. ჯაფარიძემ (თ. ჯაფარიძე. სამშვიდობო პროცესი, თვითმმართველობა და ისლამური რადიკალიზმი პალესტინაში. ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი სადისერტაციო ნაშრომი. თბ., 2006).

³ პირველი სამი ომის დროს ისრაელი წარმატებას აღწევს და, შესაბამისად, იჭერს არაბულ ტერიტორიებს. ამ მხრივ, განსაკუთრებით აღსანიშნავია „ექვსდღიანი ომი“, როცა ისრაელმა დაიკავა ლაზის სექტორი, სინას ნ/კ. (ეგვიპტე), მდ.იორდანეს დასავლეთ ნაპირი და აღმოსავლეთ იერუსალიმი (იორდანია), გოლანის სიმაღლეები (სირია). ოკუპირებული ტერიტორიების ფართობი 70 000 კმ²-ს აღწევდა, მაშინ, როცა ისრაელის ფართობი გაერო-ს მიერ დადგენილ საზღვრებში (გაერო-ს გენერალური ასამბლეის II სესიის რეზოლუცია №181) იყო 14 100 კმ², – XVII. Resolution Adopted on the Report Ad Hoc Committee on the Palestinian Question. 181 (II) Future

ნიფოების მიმართ, რომელიც გამოიხატა არა იმდენად სამხედრო ძლიერებაში, რამდენადაც ეკონომიკურ პოტენციალში. კერძოდ, მათ წარმატებით გამოიყენეს ნავთობის „კოზირი“. არაბების მიერ შემოღებულმა ემბარგომ ნავთობზე აიძულა ენერგომატარებლების მიუწოდებლობით დაზარალებული ევროპის ეკონომიკური თანამეგობრობის წევრი-სახელმწიფოები, ეზრუნათ ახლო აღმოსავლეთის კონფლიქტის მონესრიგებაზე და, ამდენად, მხარი დაეჭირათ არაბებისათვის. ოქტომბრის ომი საინტერესოა იმ მხრივაც, რომ გაერო, აშშ-ს დიპლომატიის მეცადინეობით, ფაქტობრივად, გამოეთიშა ამ კონფლიქტს და ახლო აღმოსავლეთის პრობლემის ერთ-ერთი რთული საკითხის (ისრაელისა და ეგვიპტის შერიგება) მოგვარება მოხდა, სწორედ, ვაშინგტონის „ფრთებქვეშ“.

ამ პოლიტიკის შორს მიმავალი მიზანი იყო არაბულ სამყაროში¹ საბჭოთა კავშირის პოზიციების შესუსტება.² აქ მას ძლიერი პოზიციები გააჩნდა ეგვიპტესა და სირიაში, სადაც XXს. 50-იანი წლებიდან მას მოკავშირე რეჟიმები ჰყავდა, რომელთაც მნიშვნელოვან ეკონომიკურ და სამხედრო დამხმარებას უწევდა.³ 1966-1970წწ. მოსკოვმა მის ახლოაღმოსავლელ „მეგობრებს“ 3,2 მლრდ. აშშ დოლარის ღირებულების შეი-

government of Palestine, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/038/88/IMG/NR003888.pdf?OpenElement>; XVII. Резолюция, принятая специальной (Ad Hoc) комиссии по вопросам Палестины. 181 (II) Будущее правительство Палестины, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/040/42/IMG/NR004042.pdf?OpenElement>; ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 5. თბ., 1980, გვ. 235, 238.-

¹ „არაბული სამყარო“ (ალ-‘აღამ ალ-‘არაბი) მოიცავს ყველა არაბულ ქვეყანას ატლანტის ოკეანიდან არაბეთის ზღვამდე და ხმელთაშუაზლიდან ინდოეთის ოკეანემდე (ნ. გელოვანი. თანამედროვე არაბული ქვეყნები, – წგნ.: გ. სანიკიძე, გ. ალასანია, ნ. გელოვანი. ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობების სამხრეთ კავკასიასთან (XIXს.–XXს.-ის დასაწყისი). თბ., 2012, გვ. 391).

² Г. Киссинджер. Дипломатия. Перевод В. В. Львова. Послесловие Г. А. Арбатова. Москва, 1997, гв. 670.

³ უ. რ. ქილორი. მეოცე საუკუნის მსოფლიო. საერთაშორისო ისტორია 1900 წლიდან. მეექვსე გამოცემა. თბ., 2015, გვ. 498.

არალება მიაწოდა, ხოლო საბჭოთა სამხედრო ინსტრუქტორები ჩართული იყვნენ ადგილობრივი შეიარაღებული ძალების წრთვნასა და სამხედრო მომზადებაში.¹ „ექვსდღიანი ომის“ შემდეგ, მოსკოვმა ეგვიპტეში განათავსა XXI საბჭოთა საზენიტო-სარაკეტო დივიზია, გამანადგურებელ *MuF-21*-ების 2 პოლკი.²

ახლო აღმოსავლეთს „ცივი ომის“ გლობალური დაპირისპირების პირობებში მნიშვნელოვანი როლი ეჭირა აშშ-ს გეოპოლიტიკაშიც. როგორც პრეზიდენტი რიჩარდ ნიქსონი³ აღნიშნავდა: „ახლო აღმოსავლეთი ჭიშკარია აფრიკაში, ჭიშკარია ხმელთაშუა ზღვაში. იგი NATO-ს ლერძია და, აგრეთვე, ჭიშკარია, რომელსაც სუეცის არხის მეშვეობით შევყავართ სამხრეთში – ინდოეთის ოკეანეში“.⁴ აქ მართლაც იკვეთება მნიშვნელოვანი სახმელეთო, საზღვაო და საჰაერო გზები ევროპას, აზიასა და აფრიკას შორის. ამასთან ერთად, ვაშინგტონი დაინტერესებული იყო ახლო აღმოსავლეთის ნავთობით, რომლის რაოდენობა მსოფლიოს მარაგის 2/3-ს შეადგენს, ხოლო თვითღირებულება კი დაბალია. მის მოპოვებას, ძირითადად, ამერიკული კომპანიები ეწეოდნენ.⁵ ჰ. კისინჯერის თქმით, ნიქსონის ადმინის-

¹ А. В. Филиппов. Новейшая история России, 1945-2006гг. Книга для учителя. Москва, 2007, გვ. 232.

² Россия и СССР в войнах XX века. Потери вооруженных сил. Статистическое исследование. Под общей редакцией кандидата военных наук, профессора АВН, генерал-полковника Г. Ф. Кривошеева. Москва, 2001, გვ. 530.

³ Richard Milhous Nixon, – აშშ-ს 37-ე პრეზიდენტი, 1969-1974წწ. ის ერთადერთი პრეზიდენტია აშშ-ს ისტორიაში, რომელმაც ვადამდე ადრე გადადგა თანამდებობიდან. საქმე ეხებოდა ე.წ. „უოთერგუიტის“ სკანდალს, რისთვისაც მას იმპიჩმენტის საშიშროება ემუქრებოდა. ჰ. კისინჯერის შენიშვნით, რ. ნიქსონისათვის სამყარო ორ ნაწილად იყოფოდა: მეგობრებად და მტრებად; ის გამოყოფდა თანამშრომლობის სივრცეებსა და ინტერესთა კონფლიქტების რაიონებს. პრეზიდენტის რწმენით, ძლიერი აშშ მსოფლიო წონასწორობის გარანტი იყო (Г. Киссинджер. Дипломатия, გვ. 640).

⁴ The Department of State. Bulletin. Wash., 1970, July, 27, გვ. 113; Ю. А. Панцырев. Укрепление всеобщего мира и ООН. 70-е годы. Москва, 1989, გვ. 127.

⁵ The US News and World Report. Vol CXV. 1968, № 14, გვ. 59; Ю. А.

გამალ აბდელ ნასირი და
ანვარ ას-სადათი (1968წ.)

ტრაციის მიზანი იყო, დაერწმუნებინა არაბები, გაენწყვიტათ საბჭოთა კავშირთან კონტაქტები, რისთვისაც ისინი მნიშვნელოვან მხარდაჭერას მიიღებდნენ აშშ-საგან.¹

„ექვსდღიანი ომიდან“ მოყოლებული გაერო-ში არ შეწყვეტილა მუშაობა ახლო აღმოსავლეთის კონფლიქტის დარეგულირებაზე, თუმცა პროგრესი არ შეიმჩნეოდა, რადგან ორივე მხარე სამშვიდობო მოლაპარაკებაზე მაშინ აპირებდა წასვლას, თუ მხოლოდ მისი პირობები და მოთხოვნები იქნებოდა დაკმაყოფილებული: არაბები (ეგვიპტის პრეზიდენტი გამალ აბდელ ნასირ ჰუსეინის /جمال عبد الناصر حسين/ გავლენით) მოითხოვდნენ ისრაელის მხრიდან ოკუპირებული ტერიტორიების უპირობოდ გათავისუფლებას და გაერო-ს უშიშროების საბჭოს №242 (1967) რეზოლუციის² შესრულებას, ხოლო ისრაელი კი სურდა ყოველ დაინტერესებულ არაბულ სახელმწიფოსთან უშუალო მოლაპარაკებას და თავის მხრივ აღნიშნავდა, რომ ზემოაღნიშნული დოკუმენტის არათუ შესრულებას, არამედ ცნობასაც არ აპირებდა. ამდენად, ორი უკიდურესობის შერწყმა-შეხამება მა-

Панцырев. Укрепление всеобщего мира и ООН. 70-е годы, გვ. 126.

¹ Г. Киссинджер. Дипломатия, გვ. 671.

² Resolution 242 (1967) of 22 November 1967, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/240/94/IMG/NRO24094.pdf?OpenElement>; Резолюция 242 (1967) от 22 ноября 1967 года, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/241/18/IMG/NRO24118.pdf?OpenElement>.

შინ, როცა საუბარი კომპრომისებზე არ იყო, შეუძლებელი იყო.

1970 წლის 22 სექტემბერს მოულოდნელად გარდაიცვალა გამალ აბდელ ნასირი და ხელისუფლების სათავეში მოვიდა პროდასავლური ორიენტაციის ვიცე-პრეზიდენტი მუჰამად ანვარ ას-სადათი (محمد أنور السادات). იგი მიიჩნევდა, რომ დასავლეთთან (კერძოდ – აშშ) ურთიერთობის გაუმჯობესებით შესაძლებელი გახდებოდა რეგიონში გართულებული საერთაშორისო ვითარების და უპირველესად – ისრაელ-ეგვიპტის ურთიერთობების დარეგულირება.

როგორც ცნობილი ეგვიპტელი ჟურნალისტი, პრეზიდენტ ნასირის მეგობარი, მ. ჰეიკალი თავის მემუარებში წერს, ხელისუფლებაში მოსვლიდან თვე-ნახევრის შემდეგ, ეგვიპტის პირველმა პირმა საუდის არაბეთის მეფის ერთ-ერთი ნათესავის მეშვეობით, თეთრ სახლს შეატყობინა, თუ ვაშინგტონი მას ეგვიპტიდან ისრაელის ჯარების ევაკუაციაში დაეხმარებოდა, მაშინ იგი კავშირს განწყვეტდა მოსკოვთან.¹

მაგრამ სადათი ჯერ არ აპირებდა ერთი ხელის მოსმით შეეცვალა ეგვიპტის სააგრეო პოლიტიკა უკანასკნელი 20 წლის მანძილზე. ის ცდილობდა მოსკოვიდანაც და ვაშინგტონიდანაც მიეღო გარკვეული სარგებელი. სადათს სსრკ-საგან შეიარაღება სჭირდებოდა სინას დასაბრუნებლად, ხოლო აშშ-საგან კი თელ-ავივზე ზენოლა, რათა ამ უკანასკნელს ეგვიპტის ოკუპირებული მიწები (სინას ნ/კ) დაეტოვებინა. 1971წ. 27 მაისს კაიროსა და მოსკოვს შორის გაფორმდა მეგობრობისა და თანამშრომლობის ხელშეკრულება 15 წლის ვადით.²

თუმცა, მალე სადათმა გული აიცრუა სსრკ-ზე. ნიქსონის ადმინისტრაციის ახლოაღმოსავლური პოლიტიკა რომ სწორი იყო, ეს სადათთან გამოჩნდა. ეგვიპტის არ-რი'ასამ (არაბ.: პრეზიდენტი) მიიჩნია, რომ მოსკოვ-ვაშინგტონს შორის დეტანტის პოლიტიკის შედეგად კრემლი უარს ამბობდა მის ახლოაღმოსა-

¹ M. Heikal. The Road to Romandan. New York, 1975, გვ. 118; *Советский Союз и Организация Объединенных Наций (1971-1975)*. Москва, 1981, გვ. 51.

² А. Д. Богатуров, В. В. Аверков. История международных отношений. 1945-2008. Учебное пособие для студентов вузов. Москва, 2010, გვ. 180.

ვლელ პარტნიორებზე.¹ ამის მანიშნებელი უნდა ყოფილიყო საბჭოთა კავშირის უარი მიეწოდებინა ეგვიპტისთვის თავდასხმითი შეიარაღება მიეწოდებინა². აქედან გამომდინარე, სადათმა განწყვიტა კავშირი კრემლთან და 1972წ. 7 მაისს ქვეყნიდან 20 000 საბჭოელი სამხედრო ინსტრუქტორი გააძევა.³

მოსკოვისთვის ეს სრულად მოულოდნელი იყო. მით უფრო, რომ საბჭოთა დიპლომატიამ ერთი თვით ადრე, 9 აპრილს, ბალდადთანაც ანალოგიური შეთანხმება გააფორმა.⁴

რა თქმა უნდა, ა. სადათი მართალი იყო, როგორც ნასირის პოლიტიკური კურსის რევიზიას ახდენდა და ანგრევდა „ბარეერებს“ აშშ-სა და ეგვიპტეს შორის, მაგრამ რეგიონში საკუთარი ინტერესების მქონე მეორე დიდი სახელმწიფოს (სსრკ) უგულვებელყოფა კიდევ უფრო ზრდიდა არსებულ „ბარეერებს“. მით უფრო, რომ აღნიშნულ პერიოდში კიდევ უფრო ძლიერდებოდა მემარცხენე ძალები ახლო აღმოსავლეთსა და ჩრდილოეთ აფრიკაში.

აღსანიშნავია, რომ სწორედ 1973 წლის ომმა განუმტკიცა სადათის გუნდს პოზიციები. სწორედ ამის შემდეგ მან ქვეყანაში წამოიწყო პოლიტიკური და ეკონომიკური ხასიათის რეფორმების („ინფითაჰ“ (انفتاح) – „ღია კარები“) გატარება, რომელმაც ხელი შეუწყო ეგვიპტის შემდგომ პროგრესს.⁵

სადათი სწრაფ პოზიტიურ შედეგებს ელოდა, რათა საკუთარი ხელისუფლებისათვის უფრო მეტი მხარდაჭერა მოეპოვებინა: ეგვიპტელები მისგან სინას დეოკუპაციას ელოდნენ. მაგრამ „ცივ ომში“ ჩართულ ზესახელმწიფოებს საკუთარი პოლიტიკური დღის წესრიგი ჰქონდათ. აშშ-სკენ ეგვიპტის შემობრუნების პროცესი, გარკვეულ წილად, შეაფერხა როგორც

¹ უ. რ. ქილორი. მეოცე საუკუნის მსოფლიო..., გვ. 503.

² უ. რ. ქილორი. მეოცე საუკუნის მსოფლიო..., გვ. 503.

³ А. Д. Богатуров, В. В. Аверков. История международных отношений. 1945-2008, გვ. 180.

⁴ История дипломатии. Издание второе (IV и V тома публикуются впервые). Под редакцией А. А. Громыко, И. Н. Земскова, В. А. Зорина, В. С. Семёнова, С. Л. Тихвинского. Т. 5. В двух книгах. Книга вторая. Москва, 1979, გვ. 491-492.

⁵ Б. გელოვანი. თანამედროვე არაბული ქვეყნები. ეგვიპტე, გვ. 399.

1972 წლის საპრეზიდენტო არჩევნების კამპანიამ აშშ-ში, ასევე ამ პროცესებთან დაკავშირებულმა „უოთერგეიტის“¹ სკანდალმა.² ამ „პაუზამ“ სადათი გააღიზიანა და 1973წ. თებერვალში ვაშინგტონში ეროვნული უსაფრთხოების საკითხებში პრეზიდენტის მრჩეველი ჰაფეზ ისმაილი მიავლინა, რომელმაც რ. ნიქსონს, სახელმწიფო მდივან უილიამ როჯერსს და მის ამერიკელ კოლეგას ჰ. კისინჯერს გადასცა, რომ, „თუკი არ იქნება არანაირი შეთანხმება (ისრაელთან სინას დეოკუპაციის მიზნით – კ.კ.), მაშინ იქნება ომი“.³ ჰ. კისინჯერი იხსენებდა, რომ ეგვიპტელთა განწყობა გადაჭარბებულად ეჩვენა.⁴

მოსკოვში იგრძნეს, რომ ეგვიპტის, რომელსაც მნიშვნელოვანი გეოსტრატეგიული მდებარეობა ეჭირა რეგიონში, დაკარგვა აღარ შეიძლებოდა და ამიტომ სადათთან მორიგება არჩიეს. ამისთვის მას შეიარაღების ახალი პარტია მიანოდეს.⁵

ცნობილი ებრაელი სამხედრო და პოლიტიკური მოღვაწის ხაიმ ჰერცოგის სავსებით სამართლიანი შეფასებით, „ექვსდღიანი ომის“ დროულმა მოუგვარებლობამ განაპირობა „იომ-ქიფურის ომის“ წარმოშობაც და ამ საკითხის გადაჭრა ა. სადათმა იკისრა.⁶

გაერო-ს გენერალური მდივნის სპეციალურმა წარმომადგენელმა ახლო აღმოსავლეთში გუნარ იარინგმა⁷ სცადა ამ მდგომარეობის გამოყენება. მან ეგვიპტესა და ისრაელს მოსთხოვა, რომ მათ ერთდროულად ეკისრათ შემდეგი ვალდებულებები: ისრაელს – ჯარების ევაკუაცია სინადან, ხოლო ეგვიპტეს – ხელი მოენერა სამშვიდობო ხელშეკრულებაზე. კაირომ

¹ *The Watergate Files*, – https://www.fordlibrarymuseum.gov/museum/exhibits/watergate_files/index.html.

² Г. Киссинджер. Дипломатия, გვ. 672.

³ *История дипломатии*. Издание второе. Т. 5. Книга 2, გვ. 494.

⁴ М. Golan. The Secret Conversation of Henry Kissinger. *Step-by-step Diplomacy in the Middle East*. New York, 1976, გვ. 144-145; *История дипломатии*. Издание второе. Т. 5. Книга 2, გვ. 494.

⁵ უ. რ. ქილორი. მეოცე საუკუნის მსოფლიო..., გვ. 503.

⁶ ხ. ჰერცოგი. ისრაელ-არაბების ომები, გვ. 349.

⁷ Gunnar Jarring, – შვედი დიპლომატი, თურქოლოგი (1907-2002).

თანხმობა განაცხადა, მაგრამ იერუსალიმიდან¹ კი უარყოფითი პასუხი მოვიდა (26.02.1971). ამდენად, გ. იარინგის მისია, ფაქტობრივად, ჩაიფუშა.

¹ გაერო-ს გენერალური ასამბლეის II სესიის №181 რეზოლუციის საფუძველზე, ისრაელის დედაქალაქად არჩეულ იქნა ქ. თელ-ავივი (תל־אָבֿיבֿ), ხოლო ქ. იერუსალიმი (القُدس ; ירוּשָׁלַיִם) გამოიყო დამოუკიდებელ ერთეულად გაერო-ს დაქვემდებარებაში (XVII. *Resolution Adopted on the Report Ad Hoc Committee on the Palestinian Question*. 181 (II) Future government of Palestine, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/038/88/IMG/NR003888.pdf?OpenElement>). 1948-1949წწ. ომის დროს ისრაელმა დაიკავა დასავლეთ იერუსალიმი, ხოლო ქალაქის აღმოსავლეთ ნაწილი იორდანიის სამეფოს გადაეცა. 1950წ. იანვარში დასავლეთ იერუსალიმი ისრაელის დედაქალაქად გამოცხადდა. თელ-ავივიდან აქ გადმოვიდა მთავრობა და პარლამენტი (ქნესეთი). გაერო-ს უშიშროების საბჭოს წევრ-სახელმწიფოებმა არ სცნეს ეს ფაქტი. „ექვსდღიანი ომის“ დროს ისრაელმა იერუსალიმის აღმოსავლეთ ნაწილიც დაიკავა. მთავრობის დადგენილებით, იერუსალიმი ერწ თიან ქალაქად და ისრაელის დედაქალაქად გამოცხადდა. გაერო-ს გენერალურმა ასამბლემ 1967წ. 4 და 14 ივლისის რეზოლუციუ იებით ისრაელის მთავრობის აღნიშნული დადგენილების გაუქმება მოითხოვა. მართალია, ისრაელმა საერთაშორისო ნორმების დარღვევით გამოაცხადდა იერუსალიმი დედაქალაქად, მაგრამ არც გაერო-ს გენერალური ასამბლეის II სერიის ზემოხსენებული გადანიშნულება მიგვაჩნია სამართლიანად ამ ქალაქის სტატუსთან დაკავშირებით. იერუსალიმის დატოვება ისრაელის საზღვრებს გავრეთ (თუნდაც დროებით) უდავოდ შეცდომა იყო. ეს ქალაქი ერთნაირად წმინდა იუდეველთათვის, ქრისტიანთა და მუსლიმთათვის, მაგრამ იერუსალიმი, უწინარეს ყოვლისა, მაინც ებრაელთა ქალაქია და მისი გამოცხადება ქვეყნის დედაქალაქად ისტორიული სამართლიანობის აღდგენად მიგვაჩნია. სწორედ იერუსალიმს უკავშირდებოდა პალესტინიდან დევნილი ებრაელის ოცნება სამშობლოში დაბრუნებაზე: „რამეთუ დაგიიწყე შენ, იერუსალმ, დაივიწყე მარჯვენეცა ჩემი. აექუნ ენა ჩემი სასასა ჩემსა, არა თუ მოგიჟსენო შენ და არა თუ პირველ განგებელ-ვყო იერუსალმში, ვითარცა-იგი დასაბამსა მას სიხარულისა ჩემისასა“ (ფსალმუნნი, 136:5-6). 2017წ. 6 დეკემბერს აშშ-ს პრეზიდენტმა დონალდ ჯ. ტრამპმა იერუსალიმი ისრაელის სახელმწიფოს დედაქალაქად ცნო და აშშ-ს საელჩოს თელ-ავივიდან იერუსალიმში გადატანა ბრძანა.

უშედეგო აღმოჩნდა აშშ-ს, სსრკ-ს, დიდი ბრიტანეთისა და საფრანგეთის კონსულტაციები (ქ. ნიუ-იორკი, 1977 წლის დასაწყისი) აღნიშნულ საკითხებზე. მოსკოვის გეგმით, საჭირო იყო კონფლიქტის ზონაში გაერო-ს ძალების შეყვანა, ხოლო ოთხივე სახელმწიფო რეგიონში მშვიდობის გარანტიები იქნებოდნენ. როგორც ვხედავთ, ეს იყო რეალური სამშვიდობო პროცესის დაწყების საფუძველი. მაგრამ ამ გეგმის წინააღმდეგ გამოვიდა აშშ, რომელიც ცდილობდა ახლო აღმოსავლეთში სსრკ-ს გავლენის აღკვეთას და, პირიქით, საკუთარი პოზიციების განმტკიცებას ისრაელის მეშვეობით. ამ მიზნით, ვაშინგტონი ეგვიპტის მიმხრობას ცდილობდა.¹

1971 წლის მარტში აშშ-მ კონსულტაციებზე ერთგვარი „ტაიმ-აუტი“ აიღო საკითხის უფრო ღრმად შესასწავლად და შესაბამისი ზომების მისაღებად. ხოლო იმავე წლის სექტემბერში, რ. ნიქსონის ადმინისტრაციამ გაარკვია ა. სადათის პოლიტიკური კურსი და როცა შეიძლებოდა ბრძოლა კონფლიქტის დარეგულირებისათვის აშშ-ს ინტერესების შეუღალავად, ვაშინგტონმა შეწყვიტა აღნიშნულ კონსულტაციებში მონაწილეობა. აშშ ცალმხრივად კისრულობდა ახლო აღმოსავლეთის პრობლემის მოგვარებას.

საბჭოთა მკვლევარი ლ. მედვედკო ახლო აღმოსავლეთის კონფლიქტისადმი მიძღვნილ მის მონოგრაფიაში აღნიშნავდა, რომ ამ საკითხში ასეთი დიდი პასუხისმგებლობის აღება ვაშინგტონისთვის, უდავოდ, დიდი შეცდომა იყო. მისი აზრით, აშშ-მ ვერ გათვალა ორი რამ: 1) სსრკ-ს მაღალი ავტორიტეტი არაბულ სამყაროში (სსრკ-არაბების ურთიერთთანამშრომლობა ამ პერიოდში აღმავალი ხაზით ვითარდება); 2) არაბულ სახელმწიფოთა სოლიდარობა (ა. სადათის პოლიტიკა ჯერ კიდევ არ ნიშნავდა ანტიისრაელური არაბული ფრონტის გათიშვას).² ვეთანხმებით მკვლევარს, მის ორივე პუნქტში (დავაზუსტებთ პირველში იმ გარემოებას, რომ სსრკ-ს მაღალი

¹ H. Kissinger. White House Years. Boston, 1979, გვ. 1291; А. А. Кокошин. С. М. Рогов. Серые Кардиналы Белого дома. Москва, 1986, გვ. 245.

² Л. И. Медведко. Этот Ближний бурлящий Восток. Документальное повествование. Москва, 1985, გვ. 152.

ავტორიტეტი ჰქონდა არა მთელს არაბულ სამყაროში, არამედ მის გარკვეულ ნაწილში, სადაც ძლიერი იყო მემარცხენე განწყობილება მოსახლეობაში და, ამასთან ერთად, დასავლეთი მათთვის კოლონიურ წარსულთან ასოცირდებოდა /სირია, ერაყი, ეგვიპტე, ალჟირი, ლიბია/, მაგრამ აქვე იმას შევნიშნავთ, რომ ლ. მედვედკოს ნაშრომი 1985წ. გამოქვეყნდა, კემპ-დევიდის ხელშეკრულების დადების შემდეგ. ამდენად, მისი დასკვნა უკვე უსაფუძვლო იყო და ვერანაირ კრიტიკას ვერ უძლებდა.

აშშ აგრძელებდა პროისრაელური პოლიტიკის გატარებას. ამით დაიმედებული პრემიერ-მინისტრ გოლდა მეირის (רִיחַן מֵיְרִיז) კაბინეტი (რომელიც დარწმუნდა იმაში, რომ ა. სადათი ისრაელთან სეპარატული მოლაპარაკების წინააღმდეგი არ იყო) კვლავ ჯიუტად იდგა თავის პოზიციაზე და არ აპირებდა სერიოზული ნაბიჯების გადადგმას ისრაელ-ეგვიპტის ურთიერთობების ოდნავ მაინც გასაუმჯობესებლად. ეგვიპტის ახალ ხელისუფლებაზე დაკვირვებამ საშუალება მისცა ისრაელს, ერთგვარად შეესუსტებინა თავისი ყურადღება კაიროს მიმართ და ეფიქრა სირიასა და ლიბანზე, სადაც ანტიისრაელური ძალების კონსოლიდაცია მიმდინარეობდა. ამ ძალთა ბირთვს პალესტინელი არაბები შეადგენდნენ, რომლებმაც 1964 წელს დაარსეს საკუთარი პოლიტიკური ორგანიზაცია – პალესტინის გათავისუფლების ორგანიზაცია (منظمة التحرير الفلسطينية, პალგაო¹), რომლის მთავარ სამოქმედო დოკუმენტში – ე. წ. „პალესტინური ქარტია“² – აღნიშნული იყო, რომ პალესტინელთა ერთ-ერთი უმთავრესი მიზანია ისრაელის – როგორც სახელმწიფოს – განადგურება.³

1969წ. 1-4 თებერვალს კაიროში ჩატარებულ პალესტინის ეროვნული საბჭოს IV სესიაზე შეიქმნა პალესტინის წინააღმდეგობის მოძრაობის ცენტრალური საბჭო, რომლის ხელმძღვანელად აირჩიეს იასირ არაფატი⁴ (24.08.1929-

¹ აბრევიატურა ჩვენია – კ.კ.

² *The Palestine National Charter* (July 17, 1968), — http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Peace/PLO_Covenant.html.

³ ეს პუნქტი 1997 წელს გაუქმდა.

⁴ სრული სახელი: მოჰამად იასირ აბდელ რაჰმან რაუფ არაფატი ალ-

11.11.2004). აქტიურად დაიწყო პალესტინელთა ეროვნული დაუმორჩილებლობა („ინტიფადა“ انتفاضة), რომლის მიზანი იყო პალესტინის არაბული სახელმწიფოს შექმნა, ანუ გაერო-ს გენერალური ასამბლეის მიერ 1947წ. 29 ნოემბერს მიღებული 181-ე რეზოლუციის შესრულება. პალესტინელები აწყობდნენ ტერორისტულ აქტებს, პარტიზანულ თავდასხმებს ებრაელთა ახალშენებზე, რომელთა შექმნას დაპყრობილ არაბულ ტერიტორიებზე აქტიურად უწყობდა ხელს ისრაელის მთავრობა. ამ „მცოცავი ანექსიის“ მიზანი იყო არაბული მიწა-წყლის ათვისება, რაც, მათი აზრით, დაამტკიცებდა ამ მიწებზე ისრაელის სუვერენიტეტს და ხელს შეუშლიდა (ან სულაც უარს ათქმევინებდა) პალესტინელთა ლტოლვას მშობლიურ კუთხეში დაბრუნებაზე. ტერორისტული აქტების მხარდაჭერამ დასცა პალგაო-ს საერთაშორისო პრესტიჟი.

მთელი 1973 წლის მანძილზე (ოქტომბრის ომამდე) მიმდინარეობდა ლოკალური ხასიათის მცირე მასშტაბის ომები ისრაელ-სირიისა და ისრაელ-ლიბანის საზღვრებზე. გაერო-ს უშიშროების საბჭომ ვერ შეძლო რაიმე ეფექტური ზომების მიღება აღნიშნულ მოვლენათა აღსაკვეთად. სიტუაცია დღითიდღე მწვავედებოდა.

1967 წლის შემდგომ შექმნილი სტატუს-ქვო ძალაში რჩებოდა. არავითარი ძვრები არ შეინიშნებოდა. ანვარ სადათი იძულებული გახდა, გადაესინჯა თავისი პოლიტიკა. იგი მიხვდა, რომ მიუხედავად მის მიერ გატარებული პროამერიკული კურსისა, აშშ არ აპირებდა მისთვის რაიმე სერიოზული დახმარების აღმოჩენას სინაზე ეგვიპტის სუვერენიტეტის აღდგენის საქმეში. ამავდროს, იზრდებოდა ეგვიპტელთა უკმაყოფილება სადათის პოლიტიკით. ნასერის პოლიტიკის „შენიშვნა“ ვერ გააუმჯობესა შექმნილი პოლიტიკური სიტუაცია და ვერ მოხერხდა დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნება.

1973 წლის 24-25 თებერვალს გამართულ საიდუმლო მოლაპარაკებებზე აშშ-ს სახელმწიფო მდივანმა ჰ. კისინჯერმა ა. სადათის¹ წარმომადგენელს ჰაფეზ ისმაილს პირდაპირ მი-

محمد ياسر عبد الرحمن عبد الرؤوف عرفات القدوة الحسيني, ყუდდა აღ-ჰუსაინ.

¹ როგორც ა. რაბინოვიჩი წერს, ჰ. კისინჯერი და ა. სადათი პატივს

ანიშნა, რომ ისრაელ-ეგვიპტის პრობლემის მოგვარება შესაძლებელი გახდება ეგვიპტის მხრიდან ახალი დათმობების („პოლიტიკური და ტერიტორიალური“) საფუძველზე, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ისრაელი არ მიიჩნევდა, რომ გარანტირებული იქნებოდა მისი უსაფრთხოება.¹

უნდა აღინიშნოს, რომ ჰ. კისინჯერს ისრაელის პრემიერ-მინისტრი გ. მეირი უწოდებდა „ჩვენს კაცს თეთრ სახლში“, თუმცა ეს არ ნიშნავდა იმას, რომ იგი „ისრაელის ელჩი“ იყო აშშ-ში. ჰ. კისინჯერი, უპირველეს ყოვლისა, ვაშინგტონის ინტერესებს იცავდა და ისრაელი მას მხოლოდ ამ ჭრილში აინტერესებდა. იგი იბრძოდა ახლო აღმოსავლეთში იერუსალიმის პოზიციების გამტკიცებისთვის იმიტომ, რომ შემდგომ გაძლიერებული ისრაელის მეშვეობით გაემყარებინა რეგიონში აშშ-ს მდგომარეობა. როგორც ებრაელი მკვლევარი ა. რაბინოვიჩი ადასტურებს, ჰ. კისინჯერისათვის უცხო არ იყო ისრაელისათვისაც ულტიმატუმები და კატეგორიული მოთხოვნები ნაეყენებინა.²

ჰ. კისინჯერმა ახლო აღმოსავლეთის პრობლემის მოგვარების მიზნით შეიმუშავა „ნაბიჯ-ნაბიჯ ნაწილობრივი შეთანხმების“ პოლიტიკა,³ რომელიც ეფუძნებოდა ორმხრივ მოლაპარაკებებს ისრაელსა და არაბებს შორის და დათმობებისა და შეთანხმების გზით კომპრომისული გადაწყვეტილებების მიღწევას.

როგორც ჩანს, ა. სადათმა მიიჩნია, რომ მას უკვე აღარ შეეძლო დათმობათა მეტი „დოზის“ გაცემა და გადაწყვიტა აქტიური სამხედრო მოქმედებების განხორციელება. მით უფრო, რომ ამისათვის საბაბი ძნელი მოსაძებნი არ იყო. მას მხოლოდ უნდა გაეხსენებინა სირიისადმი მოკავშირის ვალდებულებები.

სავსებით სწორად შენიშნავენ გ. ალასანია და ნ. გელოვანი, რომ „სადათს სჭირდებოდა ისეთი ნაბიჯის გადადგმა,

სცემდნენ ერთმანეთის გამჭრიახობასა და შორსმჭვრეტელობას და ორივე ნდობის ღირსად მიაჩნდა მოწინააღმდეგე მხარე

¹ Л. И. Медведко. Этот Ближний бурлящий Восток..., გვ. 149.

² ა. რაბინოვიჩი. ქიფურის ომი, გვ. 677.

³ А. А. Кокошин. С. М. Рогов. Серые Кардиналы..., გვ. 242-243.

რომელიც გადაჭრიდა ეგვიპტის ყველა პრობლემას. გადან-ყვეტილება მოიძებნა – ომი. ამ ომს უნდა ეჩვენებინა, რომ ეგვიპტე ახლო აღმოსავლეთის კონფლიქტის „მნიშვნელოვანი მოთამაშეა“, რომელსაც ანგარიშს გაუნევდნენ აშშ-ც და ისრაელიც. ომი აუცილებელი იყო ყაზარმებში მყოფი ეგვიპტის არმიისათვის, რომელზედაც იხარჯებოდა უზარმაზარი თანხები – 1972 წელს სამხედრო ხარჯებმა შეადგინა ქვეყნის ეროვნული შემოსავლის 21%. ომი აუცილებელი იყო, რათა ხალხს დავინწყებოდა სოციალური პრობლემები. 1972 წელს კაიროში სტუდენტების გამოსვლები სწორედ ხელმძღვანელობის პოლიტიკით ეგვიპტელთა მზარდი უკმაყოფილების ასახვას წარმოადგენდა. თვითონ ეგვიპტის ხელისუფლებაც ფიქრობდა, რომ ომი მოიზიდავდა სპარსეთის ყურის მდიდარი სამეფოების ფინანსურ რესურსებს და ამლდებოდა ეგვიპტის ავტორიტეტი არაბულ ქვეყნებში“.¹

ოქტომბრის ომის წინა პერიოდში მოხერხდა კაიროსა და დამასკოს შორის ისრაელის წინააღმდეგ ერთობლივი სარდლობის ჩამოყალიბება (1973წ. იანვარს)² და სამხედრო აქციების დაწყების დროის შეთანხმება (1973წ. 22-23 აგვისტო, ალექსანდრია). ასეთ დღედ მათ მიიჩნიეს 1973 წლის 6 ოქტომბერი.³ ამ თარიღის განსაზღვრაში მთავარი როლი შეასრულა ებრაელთა რელიგიურმა დღესასწაულმა „იომ-ქიფურმა“ (יום כיפור , „განკითხვის ჟამი“), რომელიც იმ წელიწადს, სწორედ, 6 ოქტომბერს ემთხვეოდა. „იომ-ქიფურის“ დროს ყოველი იუდეველი ვალდებულია ათი დღე მძიმე მარხვასა და ლოცვებში გაატაროს და ამ დროის მანძილზე არავის აქვს იარაღის ტარების უფლება. არაბი ლიდერები ფიქრობდნენ, რომ ეს რელიგიური

¹ გ. ალასანია, ნ. გელოვანი. ახლო აღმოსავლეთის კონფლიქტი. 1973 წლის ოქტომბრის ომი, – წგნ.: გ. სანიკიძე, გ. ალასანია, ნ. გელოვანი. ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობების სამხრეთ კავკასიასთან, გვ. 486.

² *История дипломатии*. Издание второе. Т. 5. Книга 2, გვ. 494.

³ ეგვიპტე-სირიის ინიციატივას მხარი დაუჭირა იორდანიის სამეფომაც, თუმცა მეფე ჰუსაინს (1952-1999, الحسين بن طلال) ეეჭვებოდა, რომ ისინი ისრაელზე გაიმარჯვებდნენ (გ. ალასანია, ნ. გელოვანი. ახლო აღმოსავლეთის კონფლიქტი. 1973 წლის ოქტომბრის ომი, გვ. 486).

დღესასწაული მათ უფრო მეტ საშუალებას მისცემდა „მოულოდნელობის ეფექტის“ სრულყოფილად გამოსაყენებლად. ამასთან ერთად, ოქტომბრის თვეში სუეცის არხში, რომელიც 1967 წლიდან მოყოლებული საზღვრად იქცა ისრაელსა და ეგვიპტეს შორის, წყლის ხელსაყრელი მიქცევა და დინებებიც ემთხვეოდა, რასაც ეგვიპტის არმიის შეტევისთვის ხელი უნდა შეეწყო.¹

ა. სადათმა საკმაოდ მოხერხებულად აწარმოა წინასაომარი სამხედრო და დიპლომატიური მზადება. ეს იმდენად დახვეწილად იყო გაკეთებული, რომ ისრაელისა და აშშ-ს სადაზვერვო სამსახურებმა ეჭვიც კი ვერ შეიტანეს ვერაფერში.² ა. რაბინოვიჩი წერს, რომ 30 სექტემბერს ისრაელის ხელისუფლებას აცნობებდა, რომ მოსალოდნელი იყო ეგვიპტის მხრიდან ახალი აგრესიის წამოწყება.³ თვითონ კისინჯერი კი აღნიშნავს, რომ ოქტომბრის ომი სრულიად მოულოდნელი იყო ისრაელისა და თეთრი სახლისათვის.⁴ აშშ-ს დაზვერვა ისე იყო დაიმედებული ისრაელის სამხედრო სიძლიერით, რომ ყოველგვარ სამხედრო მზადებას არაბების მხრიდან სერიოზულად არც აღიქვამდა.⁵ თითქმის ანალოგიურს აღნიშნავს ა. რაბინოვიჩიც. მისი თქმით, ისრაელისა და აშშ-ს სპეცსამსახურებმა ომის დაწყებამდე ერთი კვირით ადრეც კი ვერაფერი საყურადღებო და საგანგაშო შენიშნეს.⁶ მართალია, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მცირე შეტაკებებს ჰქონდა ადგილი ორ სახელმწიფოს შორის, მაგრამ ისრაელის სამხედრო ექსპერტების ანალიზით, კაირო მხოლოდ 1975 წლისათვის თუ იქნებოდა საფუძვლიანად მზად იმისათვის, რომ ისრაელზე შეტევა მიეტანა. ამისთვის კი, მათი აზრით, ეგვიპტელებს სჭირდებოდათ ისეთი შეიარაღება და საბრძოლო საშუალებები (ბომბდამშენები), რომელიც არაბებს საშუალებას მისცემდა ისრაელის სამხედრო აეროდრომებისა

¹ ბ. ჰერცოგი. ისრაელ-არაბების ომები, გვ. 353.

² ბ. ჰერცოგი. ისრაელ-არაბების ომები, გვ. 349.

³ ა. რაბინოვიჩი. ქიფურის ომი, გვ. 108.

⁴ Г. Киссинджер. Дипломатия, გვ. 672.

⁵ Г. Киссинджер. Дипломатия, გვ. 672.

⁶ ა. რაბინოვიჩი. ქიფურის ომი. გვ. 109.

და მისი საპაერო ძალების გასანადგურებლად.¹

აღსანიშნავია, რომ სადათის ამგვარმა გონივრულმა და შორსმჭვრეტელურმა პოლიტიკამ ებრაელი ანალიტიკოსების უმაღლესი შეფასება დაიმსახურა.²

3 ოქტომბერს ა. სადათმა დაიბარა საბჭოთა ელჩი ეგვიპტეში ვლადიმერ ვინოგრადოვი.³ პრეზიდენტმა მას აცნობა, რომ უახლოეს პერიოდში ეგვიპტე და სირია ერთობლივ სამხედრო კამპანიას წამოიწყებდნენ ისრაელის წინააღმდეგ. მიუხედავად ამ ცნობისა, სადათმა მას ზუსტი თარიღი მაინც არ გაანდო.⁴ მიახლოებითი თარიღი („რამდენიმე დღეში“) სსრკ-ს აცნობა სირიაში მისმა ელჩმა ნურითდინ მუხითდინოვმა,⁵ რომელმაც ეს 4 ოქტომბერს სირიის პრეზიდენტ ჰაფეზ ალ-ასადისგან (حافظ الأسد) შეიტყო.⁶

3. ასადი ამაზე მეტად არ დაკონკრეტებულა, თუმცა მოსკოვმა უკვე 4 ოქტომბერს, საკუთარი არხებით, მაინც გაიგო ზუსტი თარიღი და დრო – 6 ოქტომბრის 14 საათი.⁷ იმავე 4 ოქტომბერს ისრაელის ხელისუფლებამ 3. კისინჯერს აცნობა, რომ ომი არაბებთან მოსალოდნელი არ იყო.⁸

ებრაელებმა ომის დაწყება მხოლოდ 6 ოქტომბრის გამთენიისას დაიფერეს, როცა მტერი უკვე კარს იყო მომდგარი.⁹ აღსანიშნავია, რომ იმ არაბი ოფიცრების 95%-მა, რომლებიც ებრაელებს ტყვედ ჩაუვარდნენ, წინასწარ იცოდნენ, რომ ის-

¹ ხ. ჰერცოგი. ისრაელ-არაბების ომები, გვ. 349.

² ხ. ჰერცოგი. ისრაელ-არაბების ომები, გვ. 350.

³ ა. რაბინოვიჩი. ქიფურის ომი, გვ. 109; ვლადიმერ მიხეილის ძე ვინოგრადოვი – საბჭოთა სახელმწიფო მოღვაწე და დიპლომატი (ეგვიპტეში მსახურობდა 1970 წლის 3 ოქტომბრიდან 1974 წლის 4 აპრილამდე).

⁴ ა. რაბინოვიჩი. ქიფურის ომი, გვ. 109.

⁵ ნურითდინ აქრამის ძე მუხითდინოვი – საბჭოთა კავშირის ელჩი სირიაში 1968-1977წწ.; 1955-1957წწ. ის იყო უზბეკეთის სსრ კომუნისტური პარტიის I მდივანი, ხოლო 1957-1961წწ. კი სკკპ პრეზიდიუმის წევრი.

⁶ ა. რაბინოვიჩი. ქიფურის ომი, გვ. 109.

⁷ ა. რაბინოვიჩი. ქიფურის ომი, გვ. 111.

⁸ ა. რაბინოვიჩი. ქიფურის ომი, გვ. 111.

⁹ ხ. ჰერცოგი. ისრაელ-არაბების ომები, გვ. 354.

რაელთან ომი 6 ოქტომბერს დაიწყებოდა.¹

როგორც ირკვევა, ა. სადათსა და ჰ. ასადს განსხვავებული ამოცანები ჰქონდათ. თუკი პირველი მიზნად ისახავდა ორივე სახელმწიფოს (ეგვიპტისა და სირიის) მიზნების მიღწევას, ასადი მაშინ აპირებდა ომის შეწყვეტას, როცა დამასკოს ინტერესები (გოლანის მაღლობები) დაკმაყოფილდებოდა. ეგვიპტის ლიდერისათვის მისი მოკავშირის ეს პოზიცია ცნობილი არ იყო და ასადმა ის მხოლოდ 6 ნოემბერს გაანდო.² სირიელი „ლომი“ (არაბ.: 'ასად) იმედოვნებდა, რომ ამ კამპანიას 3-4 დღეში ამოწურავდა, რადგან, მისი აზრით, ისრაელისათვის სინას ნახევარკუნძული უფრო მნიშვნელოვანი იყო, ვიდრე – გოლანის მაღლობები.³ ამის შემდეგ კი, დამასკო მოსკოვისაგან დიპლომატიურ მხარდაჭერას ითხოვდა, კერძოდ კი, საბჭოთა სახელმწიფოს გაერო-ს უშიშროების საბჭოში უნდა მოეთხოვა ისრაელისაგან დაუყოვნებლივი ცეცხლის შეწყვეტა, რათა ამ უკანასკნელს კონტრშეტევის შესაძლებლობა არ მისცემოდა.⁴

მოსკოვი კი შეშფოთებული იყო ამ ცნობებით, რადგან ისევე, როგორც ისრაელს, კრემლშიც არ იყვნენ დარწმუნებული, რომ სადათ-ასადის გადაწყვეტილება მართებული იყო იმ პერიოდში ამ არაბული სახელმწიფოების სამხედრო პოტენციალიდან გამომდინარე.⁵ ჰ. კისინჯერიც შენიშნავს, ა. სადათთან საუბრის შემდეგ გაიკვია, რომ „იომ-ქიფურის“ ომი მოსკოვის მიერ პროვოცირებული არ ყოფილა. პირიქით, კრემლი ეგვიპტისაგან დასწყისში საომარი მოქმედებების შეწყვეტასაც კი ითხოვდა.⁶

როგორც ა. რაბინოვიჩი მიიჩნევს სსრკ-ს ორი რამ ადარდებდა: თუკი არაბები დამარცხდებოდნენ, ეს უარყოფითად იმოქმედებდა საბჭოთა კავშირის შიარალების პრესტიჟზე; ხო-

¹ ხ. ჰერცოგი. ისრაელ-არაბების ომები, გვ. 354.

² ა. რაბინოვიჩი. ქიფურის ომი, გვ. 109-110.

³ ა. რაბინოვიჩი. ქიფურის ომი, გვ. 110-111.

⁴ ა. რაბინოვიჩი. ქიფურის ომი, გვ. 110.

⁵ ა. რაბინოვიჩი. ქიფურის ომი, გვ. 110.

⁶ Г. Киссинджер. Дипломатия, гл. 672; 1973წ. ოქტომბრის ომში „ინტერნაციონალური მოვალეობის“ შესრულებისას 52 საბჭოთა სამხედრო (მათ შორის – 1 გენერალი) დაიღუპა (Россия и СССР в войнах XX века., гл. 530).

ლო თუკი გაიმარჯვებდნენ, ეგვიპტე და სირია თავს იმდენად ძლიერად ჩათვლიდნენ, რომ შეეცდებოდნენ კრემლის გავლენისაგან თავის დაძვრენას.¹ თუმცა, მკვლევარის ეს უკანასკნელი მოსაზრება სირიის შემთხვევაშია უფრო მართებული, რადგან მოსკოვი ა. სადათს მაინც ნაკლებად აკონტროლებდა.

ამრიგად, „ექვსდღიანი ომის“ შედეგად წარმოქმნილი პრობლემების (ისრაელის მიერ დაპყრობილი არაბული მიწების გათავისუფლება, პალესტინელი ლტოლვილების და პალესტინის საკითხები, ისრაელის ეროვნული უსაფრთხოება) გადაუჭრელობა ჰქმნის ახალი შეიარაღებული კონფრონტაციის მიზეზს.

აღნიშნულ პრობლემათა გადაუჭრელობას, ერთის მხრივ, აფერხებდა საკუთრივ ისრაელისა და არაბთა პოზიციები: თელ-ავივიითხოვდა ისრაელის სახელმწიფოს აღიარებას არაბთა მიერ; ეს უკანასკნელნი კი არ ცნობდნენ ებრაელთა სახელმწიფოს.

მეორის მხრივ, რეგიონში სიტუაციას ამწვავებდა, აგრეთვე, მოსკოვ-ვაშინგტონის დაპირისპირება, რომლებიც საკუთარი პოლიტიკური მიზნებიდან გამომდინარე, არ ცდილობდნენ კომპრომისის მიღწევას ახლო აღმოსავლეთის რთული საკითხის გადასაჭრელად. ამასთან ერთად, უშიშროების საბჭოს მუდმივ წევრთა (განსაკუთრებით – სსრკ და აშშ) ორმაგი სტანდარტით თამაში იწვევდა თვით ამ ორგანოს მუშაობის პარალიზებას, რაც გამოიხატებოდა უშიშროების საბჭოს მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებათა შეუსრულებლობაში: თუკი 1967 წლის 22 ნოემბერს აშშ-მ მხარი დაუჭირა 242-ე რეზოლუციას, შემდეგ არ შეეცადა ისრაელზე საჭირო ზეგავლენის მოხდენას, რითაც ხელი შეეშალა რეგიონში სამშვიდობო პროცესის წარმართვას ზემოდასახელებულ დოკუმენტში ჩამოყალიბებული პრინციპების საფუძველზე.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ყოველივე ამან კი გამოიწვია ისრაელ-არაბების რიგით IV ომი.

1973 წლის 6 ოქტომბრის, 14 საათზე დაიწყო ომი.² ეგ-

¹ ა. რაბინოვიჩი. ქიფურის ომი, გვ. 110.

² W. B. Quandt. Soviet Policy in the October 1973 War. A Report Prepared for Office of the Assistant Secretary of Defense/International Security Affairs.

ვიპტელებმა პირველივე წუთებიდანვე შეძლეს „მოულოდნელობის ეფექტის“ გამოყენება და უკვე 8 ოქტომბრისათვის მათ სინაზე უპირატესობა მოიპოვეს. ამ დროს არაბებმა პირველად იხილეს უკანდახეული ებრაელი ჯარისკაცები. ამან მათ შეუქმნა ილუზია, რომ იისრაელს ადვიალდ დაამარცხებდნენ.¹

ოქტომბრის ომი პირველი შემთხვევა იყო ისრაელის ისტორიაში, როცა მას ერთდროულად ორ (სირიისა და ეგვიპტის) ფრონტზე მოუხდა ბრძოლის წარმოება. ეს კი მის შესაძლებლობებს მნიშვნელოვნად აღემატებოდა. როგორც პ. კისინჯერი აღნიშნავს, საერთო შეფასებით, არაბები ამ ომში გაცილებით უკეთ იბრძოდნენ, ვიდრე ეს წინა წლებში შეინიშნებოდა.²

გაერო-ს უშიშროების საბჭომ შეკრება მხოლოდ 8 ოქტომბერს მოახერხა. როგორც უ. ქილორი წერს, „იმის მიუხედავად, რომ არც ვაშინგტონს და არც მოსკოვს არ სურდა ახლო აღმოსავლეთის კიდევ ერთ დაპირისპირებაში ჩართვა, რასაც ნიქსონისა და ბრეჟნევის შეკონინებული დეტანტის მყოფე სტრუქტურის საფუძვლიანად შერყევა შეეძლოა, არცრეთ მათგანს არ სურდა კლიენტ სახელმწიფოებს შორის ატეხილ ომში დამარცხებულ მხარეს ყოფნა“.³

აშშ-ს წარმომადგენელმა ჯ. სკალიმ შეიტანა წინადადება, რომლითაც მეომარი მხარეები უნდა დაბრუნებოდნენ 5 ოქტომბრის პოზიციებს. წინადადება კენჭისყრაზეც კი არ იქნა დასმული. 10 ოქტომბერს საბჭოთა წარმომადგენელმა ი. მალიკმა ჯ. სკალის შესთავაზა ერთობლივი რეზოლუციის პროექტის მომზადება, რომლითაც ცეცხლი უნდა შეწყვეტილიყო „ადგილზე“. ცხადი იყო, რომ ეს ეგვიპტისა და სირიის ინტერესებს პასუხობდა, სამაგიეროდ, ხელს არ აძლევდა ისრაელს, რომელიც ჯერ კიდევ იმედს ამყარებდა რევანშზე, დამყარებულს აშშ-ს სამხედრო და პოლიტიკურ დახმარებას. მით უმე-

R-1864-ISA, May 1973, გვ. 354.

¹ რ. გაჩეჩილაძე. საქართველო მსოფლიო კონტექსტში. XX და XXI საუკუნეების პოლიტიკური ცხოვრების ძირითადი მომენტები. თბ., 2013, გვ. 461.

² Г. Киссинджер. Дипломатия, გვ. 672.

³ უ. რ. ქილორი. მეოცე საუკუნის მსოფლიო..., გვ. 503.

ტეს, რომ ისრაელის საგარეო საქმეთა მინისტრს აბა ებანს (יבא אבא) მიღებული ჰქონდა გ. მეირის ინსტრუქციები, რომლის თანახმად, მას მხარი არ უნდა დაეჭირა იმ რეზოლუციებისათვის, სადაც აღნიშნული იქნებოდა მოთხოვნა ადგილზე ცეცხლის შეწყვეტისა, ვიდრე სტატუს-ქვო (ისრაელისათვის) არ იქნებოდა აღდგენილი.¹ ამდენად, ჯ. სკალიმ საბჭოთა კოლეგიის წინადადება არ მიიღო. უნდა აღინიშნოს, რომ კაიროს, დამასკოს და იერუსალიმის დიპლომატიას უშიშროების საბჭოში განაპირობებდა მათი მდგომარეობა ფრონტზე. ისინი, ხშირ შემთხვევაში, ახდენდნენ ამ ორგანოს მუშაობის ფაქტობრივ პარალიზებას.

ყურადღებას იმსახურებს ეგვიპტის სამხედრო პოლიტიკაც ამ ომში: 12 ოქტომბერს ეგვიპტელებმა დაკარგეს სტრატეგიული ინიციატივა სინაზე, რომელსაც მოკლე ხანში მეტოქე დაეუფლა, რასაც, ფაქტობრივად, მოჰყვა სამხედრო კრიზისი ეგვიპტეში.² ა. სადათის მთავრობის უნიათო სამხედრო პოლიტიკის გამო ქვეყანა ხელიდან უშვებს რეალურ გამარჯვებას და, აქედან გამომდინარე, ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის შესაძლებლობას.

16 ოქტომბერს ისრაელის არმიამ სუეცი გადაკვეთა. ეგვიპტის მდგომარეობა უარესდებოდა. ა. სადათმა მოსკოვს სთხოვა, აშშ-სთან ერთად, დაპირისპირებულ მხარეთა დაშორიშორება მოეხდინა, რასაც კრემლი დათახნმდა.³

19 ოქტომბერს რ. ნიქსონმა კონგრესისაგან სესხის სახით 22 მლრდ. აშშ დოლარი მიიღო ისრაელისათვის შემდგომი სამხედრო დახმარების განწვეის მიზნით. სამაგიეროდ, არაბები, თავის მხრივ, საჭირო ზომებს ღებულობდნენ: მათ 1/3-ით შეამცირეს ნავთობის ექსპორტი, რამაც მსოფლიო ბაზარზე ნავთობზე ფასის 4-ჯერ ზრდა გამოიწვია. ამან დიდი ზიანი მიაყენა დასავლეთის მრავალი სახელმწიფოს (განსაკუთრებით კი ევროპის ეკონომიკური კავშირის ქვეყნების) ეკონომიკას. იმ-ძლავრა „ნავთობის ლობის“ გავლენამ, რაც გამოიხატა ამ სახელ-

¹ Л. И. Медведко. Этот Ближний бурлящий Восток..., გვ. 165.

² В. Reich. A Brief History of Israel. Second Edition. New York, 2008, გვ. 98.

³ უ. რ. ქილორი. მეოცე საუკუნის მსოფლიო..., გვ. 503.

მნიშვნელობა და ისრაელს შორის ურთიერთობის გაუარესებაში.¹

ახლო აღმოსავლეთში შექმნილი რთული სამხედრო-პოლიტიკური ვითარება სიმნავის უკიდურეს ფაზაში შედიოდა. საჭირო იყო მისი დროული მოწესრიგება. ამ მიზნით, მოსკოვის ინიციატივით, გაიმართა სსრკ-აშშ-ს კონსულტაციები (ქ. მოსკოვი, 20 ოქტომბერი). ამ შეხვედრებზე მოხერხდა ერთობლივი რეზოლუციის პროექტის შემუშავება, რომელიც გაერო-ს უშიშროების საბჭომ 22 ოქტომბერს დაამტკიცა. 338-ე რეზოლუცია 3 პუნქტისაგან შედგებოდა: 1) უშიშროების საბჭო კონფლიქტურ მდგომარეობაში მყოფ მხარეებს მოუწოდებდა ცეცხლისა და სამხედრო მოქმედებების დროული შეწყვეტისაკენ. ჯარები უნდა დარჩენილიყვნენ იმ პოზიციებზე, რომელიც მათ რეზოლუციის მიღების მომენტში ეჭირათ. ამ მოთხოვნათა შესასრულებლად, მხარეებს 12 საათიანი ვადა მიეცათ; 2) საბჭო მოუწოდებდა მხარეებს ცეცხლის შეწყვეტის მომენტიდან 242-ე რეზოლუციის შესრულებისაკენ; 3) საბჭო ადგენდა დაინტერესებულ მხარეებს შორის მოლაპარაკებების დაწყებას ახლო აღმოსავლეთში მტკიცე და სამართლიანი მშვიდობის მიღწევის მიზნით.²

დოკუმენტმა, როგორც იტყვიან, „სულზე მიუსწრო“ ეგვიპტეს, რომელიც მხოლოდ ასე გადარჩა აშკარა მარცხს. არც აშშ იყო დაინტერესებული ომის შემდგომი გაგრძელებით, რადგან ეს აუცილებლად გამოიწვევდა „ნავთობის ლობის“ აღშფოთებას. თეთრმა სახლმა, ფაქტობრივად, მიაღწია მიზანს: მოკავშირე მარცხისაგან იხსნა და ხელი შეუშალა ექვსდღიანი ომის“ შემდგომ დამყარებული სტატუს-ქვოს ცვლილებას. მიუხედავად ამისა, დოკუმენტი არ იყო სრულყოფილი: იგი არ ასახელებდა გარანტს, რომლის კონტროლის ქვეშაც მოხდებოდა ცეცხლის შეწყვეტა და ჯარების დაშორიშორება. აქედან გამომდინარე, ისრაელმა მიიჩნია, რომ შეეძლო ომის გაგრძელება.

¹ Ю. А. Панцырев. Укрепление всеобщего мира и ООН., გვ. 134-135.

² Resolution 338 (1973) of 22 October 1973, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/288/65/IMG/NR028865.pdf?OpenElement>; Резолюция 338 (1973) 22 октября 1973 года, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/289/05/IMG/NR028905.pdf?OpenElement>; Организация Объединенных Наций. Сборник документов. Москва, 1981, гв. 441.

23 ოქტომბერს უშიშროების საბჭომ ახალ რეზოლუცია მიიღო, რომელიც უკვე ჰქმნიდა საგარანტიო მექანიზმს. 339-ე რეზოლუცია სულ ორი პუნქტისაგან შედგებოდა, რომელთაგან პირველით საბჭო მოითხოვდა 338-ე რეზოლუციის დაუყოვნებლივ შესრულებას და ჯარების დბრუნებას 22 ოქტომბრის პოზიციაზე, ხოლო მეორე პუნქტით იქმნებოდა გაერო-ს შეიარაღებული ძალები კონფლიქტის ზონაში გასაგზავნად. მათ უნდა გაეკონტროლებინათ ცეცხლისა და საბრძოლო მოქმედებების შეწყვეტა.¹

უშიშროების საბჭოში მძაფრი დისკუსიები გაიმართა იმის თაობაზე, თუ რომელი სახელმწიფოებით უნდა დაკომპლექტებულიყო გაერო-ს ძალები. ეგვიპტე და სირია ითხოვდნენ, რომ ამ ძალებში ძირითადად სოციალისტური სახელმწიფოები ყოფილიყვნენ წარმოდგენილი. ისრაელი კი კონფლიქტის ზონაში მხოლოდ იმ სახელმწიფოთა დაშვებას ეთანხმებოდა, რომელთანაც მას დიპლომატიური ურთიერთობები გააჩნდა.² მიუმხრობელ სახელმწიფოთა ჯგუფმა წამოაყენა წინადადება, რომ კონფლიქტის ზონაში გაეგზავნათ საბჭოთა-ამერიკული ერთობლივი ძალები. აშშ-მ უარი თქვა ამ წინადადების საერთო განხილვაზე.³

ომი ახლო აღმოსავლეთში კვლავ გრძელდებოდა. ისრაელი წარმატებით ავითარებდა სამხედრო შეტევას ეგვიპტის

¹ *Resolution 339 (1973) of 23 October 1973*, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/288/66/IMG/NR028866.pdf?OpenElement>; *Резолюция 339 (1973) 23 октября 1973 года*, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/289/05/IMG/NR028905.pdf?OpenElement>; *Советский Союз и Организация Объединенных Наций (1971-1975zz)*, გვ. 58.

² *United Nations Security Council. Official Records. Twenty-eighth Year. 1748th Meeting. 23 October 1973*, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL7/300/84/PDF/NL730084.pdf?OpenElement>; *Организация Объединенных Наций. Совет Безопасности. Официальные отчеты. Двадцать восьмой год. 1748-е заседание. 23 октября 1973 года*, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/GL0/362/14/PDF/GL036214.pdf?OpenElement>; *Советский Союз и Организация Объединенных Наций (1971-1975zz)*, გვ. 58-59.

³ *Л. И. Медведко. Этот Ближний бурлящий Восток...*, გვ. 182-183.

წინააღმდეგ. სადათი იმედოვნებდა, რომ ისრაელის შეჩერება მხოლოდ აშშ-ს შეეძლო. მან კისინჯერს აცნობა, რომ ჰქონდა საუბარი არაბულ სახელმწიფოთა ლიდერებთან ნავთობის ემ-ბარგოს გაუქმებაზე. როგორც ლ. მედვედკო სამართლიანად ვარაუდობს, ეგვიპტის პრეზიდენტის მიზანი იყო, რომ ამგვარი გზით „აეძულებინა“ აშშ ისრაელის მიმართ ზეწოლაზე.¹ მაგრამ სადათმა კვლავ შეცდომა დაუშვა. მისი უნიათო სამხედრო პო-ლიტიკის გამო, ეგვიპტე, ფაქტობრივად, აშშ-ს მძევლად იქცა. ვაშინგტონმა ჩათვალა, რომ ეგვიპტეში შექმნილი სამხედრო კრიზისი მას შესაძლებლობას აძლევდა კაიროს მხრიდან მეტი დათმობები მიეღო. ამ მდგომარეობიდან გამომდინარე, სადათი იძულებული ხდება მოსკოვისკენ გაიხედოს. მისი ოფიციალური თხოვნის შესაბამისად, სსრკ ეგვიპტეში სამხედრო დამკვირვებ-ლებს აგზავნის ცეცხლის შეწყვეტაზე კონტროლის გააწევად. ამასთან ერთად, საბჭოთა მთავრობა 24 ოქტომბერს აკეთებს ოფიციალურ განცხადებას, სადაც ისრაელს მოუწოდებს 338-ე რეზოლუციის უპირობოდ შესრულებას.² ამასთან ერთად, ლ. ბრეჟნევმა რ. ნიქსონს გაუგზავნა წერილი, სადაც ხაზგასმით აღნიშნავდა: „ვიქნები პირდაპირი. თუ თქვენთვის შეუძლებე-ლია ჩვენთან თანამშრომლობა, საჭიროდ მივიჩნევთ, სასწრა-ფოდ განვიხილოთ შესაბამისი, ცალმხრივი მოქმედების გეგ-მა. ჩვენ ვერ დაეუშვებთ ისრაელის თვითნებობას დაკავებულ ტერიტორიებზე“.³

მოსკოვის ცალმხრივმა აქციებმა აშშ-ს აღშფოთება გა-მოიწვია. რ. ნიქსონის ადმინისტრაციამ №1 ბირთვული მზად-ყოფნა გამოაცხადა.⁴ ორი დიდი სახელმწიფოს რეგიონალური დაპირისპირება მომენტალურად გლობალურში გადაიზარდა. აშშ-ს აღნიშნულ მოქმედებებს მხარი არ დაუჭირეს მისმა მოკავ-შირეებმა NATO-ს ბლოკში. დასავლეთ ევროპის სახელმწიფო-ებს არ სურდათ ისრაელის პრეტენზიების გამო თავიანთი ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობის გაუარესება,

¹ Л. И. Медведко. Этот Ближний бурлящий Восток..., გვ. 182.

² იხ. გაზ. «Правда». №298 (20172). 25 октября, 1973.

³ ა. რაბინოვიჩი. ქიფურის ომი, გვ. 664.

⁴ ა. რაბინოვიჩი. ქიფურის ომი, გვ. 663-693.

არაბებთან ურთიერთობის გამწვავებით.

შექმნილმა რთულმა საერთაშორისო მდგომარეობამ გავლენა იქონია უშიშროების საბჭოს მუშაობაზე. 25 ოქტომბერს მიღებული იქნა მორიგი რეზოლუცია (№340), რომელმაც დააკომპლექტა ახლო აღმოსავლეთში გასაგზავნი სამხედრო ძალები.¹ გაერო-ს საგანგებო შეიარაღებული ძალების (გაერო-ს სშძ-ი)² შემადგენლობაში შევიდნენ ინდონეზიის, ნეპალის, განის, სენეგალის, კენიის, პანამის, პერუს, ავსტრიის, ფინეთის, შვედეთის, კანადისა და პოლონეთის შეიარაღებული ძალების ნაწილი. ამასთან ერთად, სამხედრო დამკვირვებელთა ჯგუფში თანაბარი რაოდენობით (36-36 კაცი) სსრკ და აშშ-ც შევიდნენ.

26 ოქტომბერს ცეცხლი შეწყდა. ოცდლიანი კონფლიქტი ისრაელისათვის, რეალურად, „ყაიმით“ დასრულდა, რადგანაც შენარჩუნებული აღმოჩნდა „ექვსდღიანი ომის“ შემდგომ დამყარებული სტატუს-ქვო. ეგვიპტემ კი ეს ომი, ფაქტობრივად, წააგო. მას ჰქონდა რეალური შესაძლებლობა ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენისა, მაგრამ ხელძღვანელობის უნიათო პოლიტიკამ ქვეყანა თითქმის სამხედრო კატასტროფამდე მიიყვანა. რაც შეეხება გაერო-ს, კერძოდ კი – უშიშროების საბჭოს, კონფლიქტის პირველ ეტაპზე, ისრაელმა და ეგვიპტემ ფაქტობრივად, მისი საქმიანობის პარალიზება მოახდინეს. ორივე მეომარი მხარე, საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე, წინააღმდეგობას უწევდა და ხელს უშლიდა საჭირო ზომების დროულად გატარებას. არაკონსტრუქციული იყო აშშ-ს პოზიცია: ვაშინგტონიც, რიგ შემთხვევაში, წინააღმდეგობას უწევდა საჭირო რეზოლუციების მიღებას. სსრკ-ს მუქარამ ხელი „შეუწყო“ უშიშროების საბჭოს მუშაობას და მოხდა კონფლიქტის კონტროლქვეშ შენარჩუნება. ამდენად, დასრულ-

¹ Resolution 340 (1973) of 25 October 1973, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/288/67/IMG/NR028867.pdf?OpenElement>; Резолюция 340 (1973) 25 октября 1973 года, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/289/07/IMG/NR028907.pdf?OpenElement>.

² გაერო-ს საგანგებო შეიარაღებული ძალები-ი შეიქმნა „სუეცის კრიზისის“ დროს და კონფლიქტის ზონაში იმყოფებოდნენ 1956-1967 წლებში.

და კონფლიქტის სამხედრო მხარე, ინყებოდა მორიგი ეტაპი, რომელზედაც უნდა მოგვარებულიყო (პოლიტიკური გზებით) კონფლიქტის გამომწვევი მიზეზები.

როგორც ვიცით, 338-ე რეზოლუცია ითვალისწინებდა დაინტერესებულ მხარეებს შორის მოლაპარაკების დაწყებას. სირია და ეგვიპტე ითხოვდნენ, რომ კონფერენცია გაერო-ს ეგიდით ჩატარებულიყო, ისრაელი კი ამის წინააღმდეგ გამოდიოდა. იერუსალიმის აზრით, ყოველგვარი საუბარი კონფლიქტის დარეგულირებაზე, რომელიც 242-ე რეზოლუციას დაეფუძნებოდა, უაზრო იქნებოდა. როგორც სამართლიანად აღნიშნავდა ჰ. კისინჯერი, ისრაელის ხელმძღვანელობა „აზროვნებდა მხოლოდ „დიდი ისრაელის“ კატეგორიებით, რაც მათთვის დამლუპველი იყო.¹ აშშ-ს სახელმწიფო მდივანმა შეძლო დაემტკიცებინა იერუსალიმისათვის კონფერენციის გამართვის აუცილებლობა, რადგან მისი ჩაშლა გამოიწვევდა მოსკოვ-ვაშინგტონის უშუალო დაპირისპირებას, რისი თავიდან აცილებაც სურდა რ. ნიქსონის ადმინისტრაციას. ჰ. კისინჯერი გ. მეირს შეჰპირდა, რომ ეცდებოდა გაერო-ს გავლენის მინიმუმამდე დაყვანას.²

უნდა აღინიშნოს, რომ ჰ. კისინჯერი დიდ მნიშვნელობას არ ანიჭებდა გაერო-ს. იგი უპირატესობას ანიჭებდა ორმხრივ დიპლომატიას, რომელიც ეფუძნებოდა აშშ-ს ავტორიტეტსა და ძალას. როგორც ჰ. კისინჯერი აღნიშნავდა, „მთელი ისტორიის მანძილზე სახელმწიფოთა პოლიტიკური გავლენა დაახლოებით პროპორციული იყო მათი სამხედრო ძალისა... დიპლომატიურ ხელოვნებას შეუძლია მხოლოდ შეავსოს, მაგრამ ვერასდროს ვერ შეცვლის სამხედრო ძალას“.³ ამასთანავე, იგი იმასაც აღიარებდა, როგორც გაერო-ს ყოფილი გენერალური მდივანი კურტ ვალდჰაიმი წერს, „რომ ზოგიერთი პრობლემის გადაწყვეტა არ ძალუძს დიდ სახელმწიფოსაც კი და რომ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის დახმარება

¹ Л. И. Медведко. Этот Ближний бурлящий Восток..., გვ. 192.

² Советский Союз и Организация Объединенных Наций (1966-1970gg), გვ. 58.

³ Ю. М. Мельников. Сила и бессилие: внешняя политика Вашингтона. 1945-1982gg. Москва, 1983, გვ. 190.

ზოგჯერ აუცილებელიც კი არის“.¹

მოსკოვიც, რომელიც გაეროს „ერთ-ერთი ერთგული მომხრე“ იყო, იძულებული გახდა მხარი დაეჭირა ისრაელის აღნიშნული მოთხოვნისათვის. 18 დეკემბერს სსრკ და აშშ-ს მთავრობები კ. ვალდჰაიმს უგზავნიან ერთნაირი შინაარსის წერილებს. ისინი მას აუწყებდნენ, რომ კონფერენცია მოწვეული იქნებოდა გაერო-ს ეგიდით. ხოლო გენერალური მდივანი მოწვეული იქნება (!) როგორც კონფერენციის „ორგანიზატორი“ და მისი გახსნის თავმჯდომარე. ამდენად, აშშ და სსრკ შეთანხმდნენ, რომ ეკისრათ პასუხისმგებლობა კონფლიქტის დარეგულირებაზე. აღნიშნული შეთანხმება მიღწეულ იყო კომპრომისის საფუძველზე: მცირდებოდა გაერო-ს პოლიტიკური გავლენა. როგორც შემდგომმა მოვლენებმა აჩვენა, აღნიშნული შეთანხმება აშშ-ს იმისთვის დასჭირდა, რომ მოედუნებინა მოსკოვის ყურადღება და საქმის განვითარებისათვის ისეთი მიმართულება მიეცა, რომელსაც საჭიროდ მიიჩნევდა.

1973 წლის 21 დეკემბერს ჟენევაში გაიხსნა აღნიშნული კონფერენცია. მონაწილეობდნენ: სსრკ, აშშ (მოლაპარაკების თავმჯდომარეები), ეგვიპტე, იორდანია და ისრაელი. სირიისათვის, რომელიც სანყის ეტაპზე კონფერენციის მსვლელობაში მონაწილეობას არ ღებულობდა, რეზერვირებული იყო ადგილი. კონფერენციის გახსნისას სიტყვით გამოსვლისას, სსრკ-ს საგარეო საქმეთა მინისტრმა ა. გრომიკომ აღნიშნა, რომ რეგიონში მტკიცე და სამართლიანი მშვიდობის დამყარებისათვის საჭიროა ოკუპირებული ტერიტორიებიდან ისრაელის ჯარების გაყვანა.² ამასთან ერთად, მას სიტყვაც არ დაუძრავს სამშვიდობო პროცესის ნორმალურად წარმართვის ისეთ მნიშვნელოვან პრინციპებზე, როგორიცაა ისრაელისა და არაბების მშვიდობიანი თანაარსებობა და ამ უკანასკნელთა მხრიდან გარანტიები პირველის ეროვნული უსაფრთხოებისა. ამდენად, ა. გრომიკო არ იყო ობიექტური ვითარების რეალურ შეფასებაში.

ვინაიდან აშშ-ს არ სურდა, რომ რეგიონში სამშვიდობო პროცესის წარმოებისას „ხელი მოეთხო“ სსრკ-ს, მით უმეტეს,

¹ К. Вальдхайм. Единственная в мире должность. Москва, 1980, გვ. 120.

² Л. И. Медведко. Этот Ближний бурлящий Восток..., გვ. 206.

რომ არაბულ სახელმწიფოთა დიდი ნაწილი მოსკოვისა და სხვა სოციალისტური სახელმწიფოების დიდი მადლიერი იყო ოქტომბრის ომის დროს გაწეული მხარდაჭერისათვის.

საბჭოთა გავლენის შემცირება შესაძლებელი იყო, თუკი აშშ ისრაელისა და ეგვიტის „შერიგებას“ შეძლებდა. ამ მიზნით 1974 წლის იანვარში კისინჯერმა ე.წ. „მაქური დიპლომატია“ (*Shuttle Diplomacy*) ნამოიწყო.¹ აღსანიშნავია, რომ იგი აღმოჩნდა ერთადერთი პიროვნება, რომელსაც, მეტ-ნაკლებად, კონფლიქტში მონაწილე ორივე მხარე „ენდობოდა“. ისრაელს მიაჩნდა, რომ კისინჯერის შუამავლობა საქმეს უფრო ნაადგებოდა, ვიდრე – ჟენევის კონფერენცია. არაბები (იორდანია, ეგვიპტე, კონფერენციაში არმონაწილე, მაგრამ მაინც მნიშვნელოვანი სახელმწიფო – საუდის არაბეთი) მიიჩნევდნენ, რომ მხოლოდ აშშ-ს გააჩნდა რეალური ძალა ისრაელზე ზეწოლისათვის, რათა ამ უკანასკნელს გაეთავისუფლებინა ოკუპირებული არაბული ტერიტორიები. ჰ. კისინჯერმა² მთელი სისრულით გამოიყენა „ნაბიჯ-ნაბიჯ ნაწილობრივი შეთანხმების“ პოლიტიკა, რომელზედაც ზევით გვქონდა საუბარი. იგი, პირველ რიგში, ენერგიულად მუშაობდა კაირო-იერუსალიმის ურთიერთობათა მოსაწესრიგებლად. ა. სადათთან მოლაპარაკების წარმოება, რაშიც მოასწრო დარწმუნება კისინჯერმა, დიდ სირთულეს არ წარმოადგენდა. მით უფრო, რომ ეგვიპტის პრეზიდენტმა უარი თქვა მის ცნობილ პრინციპზე „ყველაფერი ან არაფერი“ და პრობლემის გადაწყვეტაზე მუშაობა აშშ-სთან ერთად დაიწყო.³

ჰ. კისინჯერის დიპლომატიის პირველი შედეგი სულ მალე გამოჩნდა. 1974 წლის 18 იანვარს ისრაელმა და ეგვიპტემ,

¹ B. Reich. A Brief History of Israel, გვ. 9.

² ჟენევის კონფერენციაზე ჰ. კისინჯერმა არაბებს შესთავაზა მომავალი პოლიტიკა რეგიონში მშვიდობის მისაღწევად წარემართათ, თანახმად არაბული ანდაზისა: „ელი ფატ მატ“ („წარსული მკვდარია“) – ე. ი. რაც მოხდა, დავიწყებულ იქნას, ცხოვრება წინ მიდის. რა თქმა უნდა, აშშ-ს სახელმწიფო მდივნის ეს ინიციატივა არაბებში დიდ თანაგრძნობას არ გამოიწვევდა. მათ პრობლემებს ხომ სწორედ წარსული ჰქმნიდა.

³ Г. Киссинджер. Дипломатия, гл. 672.

აშშ-ს შუამავლობით, ხელი მოაწერეს შეთანხმებას ჯარების დაშორიშორების შესახებ. ნეიტრალურ ზონაში გაერო-ს ძალე-
ბი შევიდნენ.¹

აშშ-ს სახელმწიფო მდივანს გაუძნელდა სირიისა და ის-
რაელის ჯარების დაშორიშორებაზე შეთანხმების მიღწევა.
სირთულეს ის წარმოადგენდა, რომ დამასკო, კაიროსაგან გან-
სხვავებით, მოლაპარაკებებს მოსკოვთან ერთად აწარმოებდა.
საბოლოოდ, შეთანხმების მიღწევა მაინც მოხერხდა. 1974 წლის
31 მაისს ჟენევაში სსრკ-ს, აშშ-ს და გაერო-ს წარმომადგე-
ნლების თანდასწრებით, ხელი მოეწერა აღნიშნულ შეთანხმე-
ბას: ისრაელი ათავისუფლებდა სირიის ოკუპირებული ტერი-
ტორიის ნაწილს (663 კმ²-ის ფართობი), რომელიც მოიცავდა
არამარტო ოქტომბრის ომის დროს დაკავებულ მიწებს, არ-
ამედ – „ექვსდღიანი ომის“ დროინდელსაც. ჯარების დაშორ-
იშორებაზე კონტროლის განევის მიზნით, გაერო-ს სშძ-II ორად
გაიყო, რომლის შედეგად შეიქმნა ორი ჯგუფი: 1) გაერო-ს
სშძ, რომლებიც განლაგდნენ სინაზე და აკონტროლებდნენ
ეგვიპტე-ისრაელის ჯარების დაშორიშორებას და 2) სირია-ის-
რაელის შეიარღობული ძალების დაშორიშორებაზე მეთვალყ-
ურე გაერო-ს ძალები. ყურადღებას იწვევს სირიის ტერიტორი-
აზე განლაგებული გაერო-ს სპეციალური ძალების სტატუსი:
ისინი ადგილობრივ ხელისუფლებას ემორჩილებოდნენ; მათ არ
ჰქონდათ უფლება სამოქალაქო მმართველობის ადგილობრივი
ორგანოების მუშაობაში ჩარევისა.² ეს მნიშვნელოვანი მომენ-
ტი იყო, რომელიც საშუალებას აძლევდა დამასკოს გაეკონტ-
როლებინა გაერო-ს ჯარების მოქმედება და ხელი შეეშალა იმ

¹ ფაქტობრივად, ამ პერიოდში იღებს სათავეს ახლო აღმოსავლეთში
სამშვიდობო პროცესის წარმართვისათვის უმთავრესი პროცესი:
„ტერიტორიები მშვიდობის სანაცვლოდ“, რომლის თანახმად ის-
რაელმა არაბებს ეტაპობრივად უნდა დაუბრუნოს ოკუპირებული
ტერიტორიები, სამაგიეროდ, მათი მხრიდან უნდა მიიღოს ისრაე-
ლის სახელმწიფოს უსაფრთხო და მშვიდობიანი არსებობის გარა-
ნტია.

² Л. И. Медведко. Этот Ближний бурлящий Восток. Документальное
повествование, გვ. 214, 215; Советский Союз и Организация
Объединенных Наций (1971-1975gg), გვ. 62.

დაინტერესებულ ძალთა „კულისებსმიღმა“ საქმიანობისათვის, რომლებიც შეეცდებოდნენ სირიაში განლაგებული გაერო-ს ჯარების ნაწილის მეშვეობით თავიანთი პოლიტიკის გატარებას. ამდენად, სირია-ისრაელის ამ შეთანხმებაში აღნიშნულ მოთხოვნათა დაფიქსირება საბჭოთა დიპლომატიის წარმატებად უნდა შეფასდეს.

ამავე დროს, ჰ. კისინჯერმა გააქტიურა დიპლომატიური საქმიანობა ისრაელ-ეგვიპტეს შორის ახალი შეთანხმების მისაღწევად. მისი მიზანი იყო დაეყოლიებინა იერუსალიმი, რომ ეგვიპტის ოკუპირებული ტერიტორიებიდან გაეყვანა საკუთარი ჯარი და ახლო აღმოსავლეთის ამ კუთხეში არსებული დაძაბულობის კერა მოესპო. როგორც ჩანს, აშშ-ს სახელმწიფო მდივანს ეგვიპტის ხელისუფლების მხრიდან ჰქონდა იმის გარანტია, რომ თუ ისრაელი ზემოთ აღნიშნულ პირობას შეასრულებდა, მაშინ ეგვიპტე არ ჩადგებოდა ებრაელთა მტრების რიგში. ისრაელის იმდროინდელი ხელისუფლება (სადაც მთავარ როლს თამაშობდა იცხაკ რაბინი (יצחק רבין) – შიმონ პერეს (שמון פרס) – იგალ ალონის (יגאל אלון) „ტრიუმვირატი“, რომელთაც, შესაბამისად, შემდეგი პოსტები ეჭირათ: პრემიერ-მინისტრი, თავდაცვის მინისტრი, საგარეო საქმეთა მინისტრი) ჯარების არავითარ ევაკუაციასზე არათუ თანხმდებოდა, საუბარსაც კი არ აპირებდა. ი. რაბინის იმდროინდელი კაბინეტი (რომელიც დათმობაზე წაუსვლელობის მიზეზად ასახელებდა იმას, რომ ასეთ ნაბიჯს შეეძლო ისრაელში შიდაარეულობის გამოწვევა და „ლიქუდის“ (ליקוד) მემარჯვენე ბლოკის მოსვლა ხელისუფლების სათავეში) კვლავ გ. მეირის მთავრობის კურსს აგრძელებდა და ისევ არაბებზე ზეწოლის მოხდენაზე „ოცნებობდა“.

როგორც ჰ. კისინჯერის საქმიანობამ აჩვენა, მთავარი საქმეები ორმხრივი დიპლომატიის მეშვეობით კეთდებოდა, ხოლო ჟენევის კონფერენცია, ფაქტობრივად, უშედეგო (თუ არ ჩავთვლით სირია-ისრაელის ზემოხსენებულ შეთანხმებას) შეხვედრად იქცა, რასაც მალე მიხვდნენ მოსკოვში. საბჭოთა მთავრობამ გაიცნობიერა, რომ აშშ-ს სახელმწიფო მდივანმა ჟენევის კონფერენციიდან ორგანიზებაში „აქტიური“ მონაწილეობით, ფაქტობრივად, შეძლო კრემლის ყურადღების მოდუნება

და მისი (ე. ი. კრემლი) „მახვილი მზერა“ მოაშორა ახლო აღმოსავლეთის კონფლიქტის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან რგოლს – ისრაელ-ეგვიპტის ურთიერთობას. მოსკოვმა გადაწყვიტა კისინჯერისეულ სცენარში გარკვეული კორექტივების შეტანა და ამ მიზნით, ხელი შეუწყო პალგაო-ს ჩართვას ახლო აღმოსავლეთის კონფლიქტის დარეგულირებაში. სსრკ იყო პირველი დიდი სახელმწიფოთაგანი, რომელმაც ეს ორგანიზაცია სცნო, როგორც პალესტინელი ხალხის ერთადერთი კანონიერი წარმომადგენელი (1974 წლის აგვისტო).

პალგაო-ს იურიდიული ცნობის შემდგომი ეტაპი იყო გაერო-ს გენერალური XXIX ასამბლეის¹ მიერ 1974 წლის 22 სექტემბერს მიღებული რეზოლუცია №3210 (XXIX),² სადაც აღინიშნა, რომ გენერალური ასამბლეა იწვევდა პალგაო-ს, როგორც პალესტინელი ხალხის ერთადერთ კანონიერ წარმომადგენელს, მიიღოს მონაწილეობა ყველა განხილვასა და საერთაშორისო კონფერენციაში, სადაც განიხილებოდა ახლო აღმოსავლეთის საკითხი.³ გენერალურმა ასამბლეამ კვლავ აღიარა პალესტინელთა უფლება თვითგამორკვევაზე, ეროვნულ დამოუკიდებლობასა და სუვერენიტეტზე. იქვე ნათქვამი იყო, რომ პალესტინელები ერთ-ერთ მთავარ მხარეს წარმოადგენდნენ ახლო აღმოსავლეთში მტკიცე და სამართლიანი მშვიდობის დამყარებაში.⁴ იმავე წლის 26 ოქტომბერს პალგაო აღიარა არაბულ სახელმწიფოთა მეთაურთა რაბათის (მაროკო) სამიტმაც. ეს იყო მნიშვნელოვანი ეტაპი პალესტინელთა ცხო-

¹ ამ პროცესშიც აშკარად იგრძნობა საბჭოთა კავშირის დიპლომატიის საქმიანობა: ვინაიდან პალესტინელთა საკითხის განხილვა გენერალური ასამბლეის XXIX სესიაზე მოითხოვა 56-მა მიუმხრობელმა და სოციალისტურმა სახელმწიფომ, ანუ იმათ, რომლებიც სსრკ-ს „ფარვატერში“ იმყოფებოდნენ.

² აღნიშნულ რეზოლუციას მხარი არ დაუჭირეს აშშ-მ და ისრაელმა.

³ 3210 (XXIX). *Invitation to the Palestine Liberation Organization*, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/738/12/IMG/NR073812.pdf?OpenElement>; 3210 (XXIX). *Приглашение Организации освобождения палестины*, – <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/741/30/IMG/NR074130.pdf?OpenElement>.

⁴ *Организация Объединенных Наций. Сборник документов*, გვ. 40.

ვრებაში: ამიერიდან ისინი თავიდან იწყებდნენ საკუთარი პოზიციებისა და ინტერესების დაცვას საერთაშორისო არენაზე. აღსანიშნავია, პალესტინელებსა და ისრაელს შორის ურთიერთობას აუარესებდა ის გარემოება, რომ ისინი ერთმანეთს არ ცნობდნენ.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის მიუხედავად, ჰ. კისინჯერის სამშვიდობო პოლიტიკა თანდათანობით „ანგრევდა ბარიერებს“ ისრაელ-ეგვიპტის ურთიერთობაში. სახელმწიფო მდივნის მიზანი შორსმომავალი იყო: არაბულ სამყაროში აშშ-ს ავტორიტეტის გაზრდა და, ამასთან ერთად, ისრაელის ინტერესების მაქსიმალური დაცვა. ამ საქმეში კი მის წინააღმდეგობას ისევე ისრაელი უქმნიდა. ამ მხრივ, საინტერესოა ფრაგმენტი ჰ. კისინჯერის საუბრიდან ისრაელის ხელმძღვანელობასთან (1975 წლის 25 მარტი): „ჩვენ (ე. ი. აშშ) ილუზიები არ გვაქვს. არაბი ლიდერები, რომლებიც აშშ-ს ენდნენ, დისკრედიტირებული იქნებიან... შემდეგ ვნახავთ, თუ როგორ ჰქმნიან არაბები ერთიან ფრონტს... საბჭოთა კავშირი კვლავ გამოვა სცენაზე... ჩვენ რომ გვდომებოდა 1967 წლის საზღვრებზე დაბრუნება, ამას გავაკეთებდით, რამდენადაც ჩენს მხარეზე იქნებოდა მსოფლიოს საზოგადოებრივი აზრი და აშშ-ს საზოგადოებრივი აზრის მნიშვნელოვანი ნაწილი, მაგრამ სტრატეგია მდგომარეობდა იმაში, რომ თქვენ ამისაგან დაგვეცავით. ჩვენ თავი ავარიდეთ დარეგულირების სრულმასშტაბიანი გლობალური გეგმის დამუშავებას. მე ვხედავ, როგორ იზრდება ზენოლა იმისკენ, რომ გაიძულონ თქვენ 1967 წლის საზღვრებისაკენ დახევად, ამასთან შედარებით, 10 კილომეტრის მიცემა (აქ იგულისხმება სინაზე ეგვიპტის ოკუპირებული მიწის ნაწილის დათმობა - კ.კ.) - არაფერია“.¹

ერთადერთი, ვინც ვაშინგტონის მთავარ დიპლომატს „ეზმარებოდა“, ა. სადათი იყო. მან 1975 წლის 5 ივნისს („ექვსდღიანი ომის“ VIII წლისთავი!) გამოაცხადა, რომ სუეცის არხი კვლავ გახსნილია ყველა სახელმწიფოსათვის. რა თქმა უნდა, აქ, უმთავრესად, ისრაელი იგულისხმებოდა. იერუსალიმის

¹ *Foreign Policy*. Spring, 1976, გვ. 51-52; *Советский Союз и Организация Объединенных Наций (1971-1975гг)*. გვ. 63.

მხრიდან განუღო დათმობებთან შედარებით, ა. სადათის ეს აქტი უდიდესია თავისი მნიშვნელობით. შეიქმნა ისეთი მდგომარეობა, როცა მეორე სახელმწიფო იძულებული ხდება თვითონაც რაღაც დათმობაზე წავიდეს, მით უმეტეს, რომ პირველი სახელმწიფოს ნაბიჯი პირდაპირ პასუხობს მეორის (ე. ი. ისრაელი) ეკონომიკურ ინტერესებს. ამის შედეგი იყო ის, რომ აშშ-ს შუამავლობით, 1975 წლის 4 სექტემბერს, დაიდო ახალი ხელშეკრულება ისრაელსა და ეგვიპტეს შორის სინაზე ჯარების დაშორიშორების შესახებ. შეთანხმება უფრო ისრაელის ინტერესებს პასუხობდა, ვიდრე – ეგვიპტისას. ისრაელი სინაზე დარჩენილი ოკუპირებული ტერიტორიის მხოლოდ მხოლოდ მცირე ნაწილის (5,5%) თმობდა, სამაგიეროდ კი კაირო ვალდებულებას კისრულობდა იმის თაობაზე, რომ ძალისმიერი მეთოდებით არ გადაჭრიდა სადავო საკითხებს. ფაქტობრივად, ეს ნიშნავდა არაბული სამყაროს ანტიისრაელური ფრონტიდან ეგვიპტის გასვლას. კაიროს მხრიდან ამ ვალდებულებამ „მწვანე შუქი“ მისცა ამ ორ სახელმწიფოს შორის სეპარატულ შეთანხმებებს.

ამდენად, ჰ. კისინჯერმა, ფაქტობრივად, შეძლო გაეროსათვის „წაერთმია“ ახლო აღმოსავლეთის პრობლემის დარეგულირების ერთ-ერთი უმთავრესი რგოლი – ისრაელ-ეგვიპტის ურთიერთობების მოწესრიგება. მისი მიზანი იყო აშშ-ს „ფრთებქვეშ“ რეგიონში მშვიდობის დამყარება. რა თქმა უნდა, სამშვიდობო პოლიტიკის დაწყება ეგვიპტიდან, შემთხვევითი არ იყო. მიზეზი ამისა მდგომარეობდა ამ აფრო-არაბული სახელმწიფოს სამხედრო-სტრატეგიულ და პოლიტიკურ მნიშვნელობაში, როგორც რეგიონალური, ისე – გლობალური მასშტაბით. აქედან დაწყებული, სამშვიდობო პროცესი ისრაელსა და ეგვიპტეს შორის აშშ-ს შუამავლობით, ფორმალურად, გაერო-ს ეგიდით მიმდინარეობს, მაგრამ, ფაქტობრივად, პოლიტიკური ქულები ვაშინგტონს ეწერება.

ჰ. კისინჯერის მიერ დაწყებული ისრაელ-ეგვიპტის შერიგების პროცესი განასრულა აშშ-ს ახალმა ადმინისტრაციამ პრეზიდენტ ჯეიმზ კარტერის ხელმძღვანელობით. თუმცა, აშშ-ს ახალ პირველ პირს ამ საკითხში წინ დიდი სირთულეები

არ ელოდა, რადგან მის წინაშე იდგა არა ამ პრობლემის გადაჭრის გზების ძიება, არამედ მხოლოდ დაწყებული პროცესის დასრულება. ამიტომაც მან მალე მიაღწია შედეგებს, მაგრამ ამას წინ უძღოდა ა. სადათის ისტორიული ვიზიტი¹ ქ. იერუსალიმში 1977 წლის 19 ნოემბერში. ფაქტობრივად ეს ნიშნავდა იმას, ამ ქალაქში ჩასვლით ეგვიპტის პრეზიდენტმა ალიარა იერუსალიმზე ისრაელის იურისდიქცია. სწორედ, ეს ფაქტი ზრდიდა ამ ვიზიტის მნიშვნელობას.² იერუსალიმში განიხილულ იქნა სინადან ისრაელის ჯარების შემდგომი ევაკუაციის ეტაპები და დამყარებულ იქნა დიპლომატიური ურთიერთობები ორ სახელმწიფოს შორის.

ეგვიპტე იყო პირველი არაბული სახელმწიფო, რომელთანაც ისრაელმა დიპლომატიური ურთიერთობები დაამყარა. იერუსალიმმა მიიღო იმის პირობა, რომ კაირო მხარს არ დაუჭერდა პალესტინელთა მოძრაობას. ანვარ სადათის აღნიშნულმა ვიზიტმა და მისმა შეხვედრებმა ისრაელის ხელმძღვანელობასთან საბჭოთა კავშირის და არაბული სახელმწიფოების აღშფოთება გამოიწვია.

კემპ-დევიდისა (5-17.09.1978) და ვაშინგტონის (26.03.1979) ხელშეკრულების დადებით (ხელს აწერდნენ: ეგვიპტის პრეზიდენტი ანვარ სადათი, ისრაელის პრემიერ-მინისტრი მენახემ ბეგინი და აშშ-ს პრეზიდენტი ჯიმი კარტერი), ფაქტობრივად, დასრულდა ისრაელ-ეგვიპტის შერიგების ხანგრძლივი პროცესი. კაირომ აღადგინა სუვერენიტეტი სინაზე (ისრაელის ჯარებმა საბოლოოდ ნახევარკუნძული 1982 წლის 25 აპრილს³ დატოვეს), რომელიც დემილიტარიზებულ ზონად გამოცხადდა. იგი უარს ამბობდა (კიდევ ერთხელ!) პალესტინელთა მხარდაჭ-

¹ ამ ვიზიტის ინიციატორი და ხელშემწყობი იყო აშშ-ს 39-ე პრეზიდენტი ჯ. კარტერი (James Earl "Jimmy" Carter, Jr.) /1977-1981/.

² დღესაც გრძელდება დავა არაბებსა (ძირითადად – პალესტინელები) და ისრაელს შორის ქ. იერუსალიმის სტატუსისა და მომავლის შესახებ. პირველნი ითხოვენ, კომპრომისის მიზეზით, ქალაქის გაყოფას არაბებსა და ებრაელებს შორის. ისრაელი კი, არავითარი კომპრომისის იმედით არ აპირებს ქალაქის დათმობას.

³ 25 აპრილი – სინას განთავისუფლების დღე – ეგვიპტის სახელმწიფოს დღესასწაულია.

ერაზე.

კემპ-დევიდის შეთანხმებაში აღნიშნული იყო, რომ პალესტინელ ხალხს აქვს უფლება თვითმმართველობისა, რაც, რა თქმა უნდა, გულისხმობდა ავტონომიას ისრაელის სახელმწიფოში. ამდენად, ისრაელი და ეგვიპტე უფლებას იტოვებდნენ, თავიანთ ურთიერთპრობლემებთან ერთად, „ეზრუნათ“ მესამე მხარის – პალესტინელთა ბედზე, რომელსაც უკვე ჰყავდა საერთაშორისო საზოგადოების მიერ აღიარებული წარმომადგენელი – პალგაო. აქედან გამომდინარე, ხელშეკრულებაში ამ პუნქტის არსებობა ინვეცდა მთელი შეთანხმების კრიტიკის (თანაც, სამართლიანის) უფლებას. რა თქმა უნდა, ა. სადათსა და მ. ბეგინს სრული უფლება ექნებოდათ პალესტინის საკითხის განხილვისა და ბედის გადაჭრისა, თუ საერთაშორისო საზოგადოება პალესტინელ ხალხს აღიარებდა ისრაელის სახელმწიფოს შემადგენელ ნაწილად. ასეთ რამეს კი ადგილი არ ჰქონდა.

ვაშინგტონის შეთანხმების ხელმოწერის შემდეგ, ისრაელმა და ეგვიპტემ აშშ-ს მხრიდან მნიშვნელოვანი ფინანსური დახმარებები მიიღეს: იერუსალიმმა – 3 მლრდ. აშშ დოლარი, კაირომ კი – 1,5 მლრდ. აშშ დოლარი, როგორც ჩვეულებრივი ყოველწლიური ამერიკული ფინანსური დახმარების დამატება. ყოველწლიურად კი ისრაელი 1,7 მლრდ. აშშ დოლარს ღებულობდა ვაშინგტონიდან, ხოლო კაირო – 1 მილიარდ აშშ დოლარს.

ამრიგად, ისრაელსა და ეგვიპტეს შორის აშშ-ს ხელშეწყობით მშვიდობა დამყარდა. ანვარ სადათმა კი შეძლო ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენა, მაგრამ, სამაგიეროდ, არაბული სამყარო გადაიმტერა. იგი „არაბი ხალხის ინტერესების მოღალატედ“ გამოაცხადეს. ეგვიპტე გარიცხეს ორგანიზაციიდან „ისლამური კონფერენცია“ (منظمة التعاون الإسلامي) და არაბულ სახელმწიფოთა ლიგიდან (27.03.1979). ლიგამ შეიმუშავა კაიროს მიმართ პოლიტიკური და ეკონომიკური სანქციები: შეჩერებულ იქნა დიპლომატიური ურთიერთობანი და ეკონომიკური დახმარებანი.

აღნიშნულმა შეთანხმებამ აღაშფოთა მოსკოვი, რომელიც ვაშინგტონთან დიპლომატიურ ბრძოლაში დამარცხდა, ვი-

ნაიდან ისრაელსა და ეგვიპტეს შორის მშვიდობა დამყარებულ იქნა, სწორედ, აშშ-ს და არა სსრკ-ს მიერ. კრემლმა გადანწყვიტა აშშ-ზე შეტევა გაერო-ს მეშვეობით მიეტანა. „დასრტყამი წერტილის“ ძიება კრემლში არ გასჭირვებიათ. ეს იყო პალესტინელთა საკითხი, რომელიც აღნიშნული იყო ისრაელ-ეგვიპტის ხელშეკრულებაში. გაერო-ს გენერალური ასამბლეის 34-ე სესიაზე ა. გრომიკო ამბობდა: „გაერო-ში წარმოდგენილმა ყველა სახელმწიფომ დროა გაიგოს პალესტინის არაბი ხალხის ტრაგედია. რა ფასი აქვს განცხადებებს ჰუმანურობის, ადამიანის – ლტოლვილთა თუ არალტოლვილთა – უფლებების დაცვის შესახებ, თუ მთელი მსოფლიოს თვალწინ უხეშად ხელყოფენ საკუთარი მიწიდან განდევნილი და არსებობისათვის ყველა პირობას მოკლებული ხალხის უფლებებს?“¹

სსრკ-ს ინიციატივით, აღნიშნულმა სესიამ მიიღო რეზოლუცია, რომელშიც პირდაპირ იყო დაგმობილი კემპ-დევიდისა და ვაშინგტონის ხელშეკრულებები, როგორც მიღწეული გაერო-ს გვერდის ავლით და ამასთან, მათ „არ გააჩნიათ ძალა, რადგან აქვთ პრეტენზია განსაზღვრონ 1967 წელს ოკუპირებული პალესტინის ტერიტორიების მომავალი“.²

ამრიგად, ჰ. კისინჯერის პოლიტიკის „წყალობით“ ისრაელ-ეგვიპტის ურთიერთობების დარეგულირების პროცესში გაერო „თამაშგარე“ მდგომარეობაში აღმოჩნდა. აშშ-თან დიპლომატიურ ბრძოლაში დამარცხებული სსრკ-ს გავლენით, გაერო პროცესში ჩართვას შეეცადა, თუმცა საკმაოდ დაგვიანებით. ჰ. კისინჯერის ინიცირებული „მაქური დიპლომატია“ წარმატებული აღმოჩნდა. მან აჩვენა, რომ ურთიერთდათმობებით (რომლებიც, იმავდროულად, არ მოდიოდა წინააღმდეგობაში ამა თუ იმ სახელწიფო ინტერესებთან და უსაფრთხოებასთან) შესაძლებელი იყო მნიშვნელოვანი შედეგების მიღწევა კონფლიქტში ჩართული მხარეებისათვის. კრემლის გამოთიშვა ამ მოვლენებიდან დადებითად წაადგა სამშვიდობო პროცესს ისრაელსა და არაბული სამყარო ნაწილს შორის.

¹ Советский Союз и Организация Объединенных Наций (1976-1980gg). М. 1989, გვ. 123.

² Советский Союз и Организация Объединенных Наций., გვ. 123.

THE 4th ARAB-ISRAELI WAR: THE UNITED NATIONS' "OUT OF PLAY"

The October War (1973) between Israel and the Arab states (Egypt and Syria) was an important step in the Middle East conflict. From this moment appeared an interest to member countries of the European Economic Community in the peaceful settlement of the problem (the Middle East conflict). This war was a result of unresolved issues famous «the Six Day War» (1967). Particularly, uncompromising position of the conflicting parties (in particular – Israel), regional rivalry between the US and the USSR made an impact on the activities of the UN Security Council in this regard. In the post-war settlement of the problem attracts attention of diplomatic activity of the US Secretary of State Henry Kissinger, who was able to «break down barriers» in Israeli-Egyptian relations. Camp David and Washington agreements concluded mediation efforts of the United States gave rise to a peaceful stage in Israeli-Egyptian relations. The successful resolution of the problems between the two States – one of important links in the Middle East conflict – was a diplomatic victory of the United States. As a consequence of this, the UN was virtually isolated and lost the lead in resolving the problem.

ა. სადათი, ჯ. კარტერი, მ. ბეგინი

АРАБО-ИЗРАИЛЬСКАЯ IV ВОЙНА: ООН «ВНЕ ИГРЫ»

Октябрьская война (1973г.) между Израилем и арабскими государствами (Египет и Сирия) является важнейшим этапом в ближневосточном конфликте. С этого момента появляется заинтересованность у стран-членов Европейского экономического сообщества в мирном разрешении данной проблемы (ближневосточный конфликт). Данная война является следствием нерешенных проблем известной «Шестидневной войны» (1967г.). В частности, бескомпромиссная позиция конфликтующих сторон (в особенности – Израиля), региональное противоборство США и СССР, отразившаяся и на деятельности СБ ООН в этом направлении. В послевоенном урегулировании проблемы привлекает внимание дипломатическая деятельность Государственного секретаря США Генри Киссинджера, сумевшего «сломать барьеры» в израило-египетских отношениях. Кемп-Девидские и Вашингтонские соглашения, заключенные посредническими усилиями США, дали начало мирному этапу в израило-египетских отношениях. Успешное урегулирование проблем между этими государствами – одного из важнейших звеньев в ближневосточном конфликте – является дипломатической победой США. Вследствие этого, ООН оказалась практически изолированной и она потеряла ведущую роль в разрешении данной проблемы.

სირიის პრეზიდენტი
ჰაფეზ ალ-ასადი
(მარჯვნივ),
და სირიის
თავდაცვის
მინისტრი
მუსტაფა ტლასი
გოლანის ფრონტზე

ავღანეთის სახალხო-დემოკრატიული პარტიაში არსებული წინააღმდეგობების სოციალური ასპექტების საკითხისათვის (1965-1978)

XXს. 70-იან წლებში განვითარებულმა მოვლენებმა კრიტიკული როლი შეასრულა თანამედროვე ავღანეთის ისტორიაში. 1979წ. 25 დეკემბრის საბჭოთა ინტერვენციამ ავღანეთის მრავალტანჯული მინა მუდმივი ანარქიისა და კონფლიქტის ალში გაახვია. თუმცა, ამ მოვლენების ახსნა შეუძლებელი იქნება აღნიშნულ პროცესებში ავღანეთის სახალხო-დემოკრატიული პარტიისა და იქ მომხდარი შიდა განხეთქილების ანალიზის გარეშე. წინამდებარე სტატია პირველი მოკრძალებული მცდელობაა ქართულ ისტორიოგრაფიაში ზემოთ ნამოჭრილი პრობლემის განხილვისა. კვლევისას ჩვენ ვიყენებდით და კრიტიკულად ვიხილავდით ამ საკითხის გარშემო არსებულ უცხოურ ისტორიოგრაფიულ და მემუარულ მემკვიდრეობას, ასევე დოკუმენტურ წყაროებს, რომელთა არცთუ მცირე რაოდენობა დღეს ინტერნეტშიცაა განთავსებული.

ავღანეთში XX საუკუნის II ნახევარშიც ფეოდალური გადმონაშთები ბატონობდა, რაც ქვეყნის განვითარებას აფერხებდა. ნელი ტემპებით ვითარდებოდა კაპიტალისტური ურთიერთობები.¹ რეგრესულ და პროგრესულ საზოგადოებრივ ფორმაციებს შორის მოსალოდნელი კონფლიქტის ნიშნები გამოააშკარავა XXს. 40-50-იანი წლების მიჯნაზე განვითარებულმა ლიბერალურ-დემოკრატიულმა მოძრაობამ „ვიშ-ე ზალმაიანი“ („გაღვიძებული ახალგაზრდობა“), რომლის შედეგადაც მოჰამედ ზაჰირ შაჰის მთავრობა იძულებული შეიქმნა XXს. 50-60-იან წლებში დაეწყო გარკვეული რეფორმების გატარება, მაგრამ ის არ იყო თანმიმდევრული და, რიგ შემთხვევაში – წინააღმდეგობრივიც.² ამიტომ ქვეყანაში არსებული

¹ *История Афганистана, С древнейших времен до наших дней. Ответственный редактор Ю. В. Ганковский.* Москва, 1988, გვ. 253.

² *М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др. Актуальные проблемы Афганской революции.* Москва, 1984 (*Институт Востоковедения. «Для служебного пользования».* Экз. №00192, учет №56), გვ. 54; *H. W. Allkuzai. A Concise History of Afghanistan.*

სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური პრობლემა, ძირითადადში, მაინც გადაუჭრელი დარჩა.

ასეთი „ნაყოფიერი“ ნიადაგი მემარცხენე-რადიკალური ძალების გამოჩენის საფუძველს ჰქმნიდა. მით უფრო ეს რეალური იყო იმ ხანებში საბჭოთა კავშირთან გააქტიურებული ურთიერთობების ფონზე. მოსკოვი, ქაბულისათვის მნიშვნელოვანი სახელმწიფო იყო, საიდანაც სერიოზულ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ მხარდაჭერას ღებულობდა.¹

იმ ხანებში ავღანეთში მემარცხენე პოლიტიკური გაერთიანების რამდენიმე უშედეგო მცდელობა იყო. „ვიმ-ე ზალმაიანის“ აქტივობის პერიოდში პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოვიდნენ ინტელიგენციის, წვრილმოხელეთა და წვრილი ბურჟუაზიის წარმომადგენლები, რომლებიც მოითხოვდნენ ქვეყანაში დემოკრატიული გარდაქმნების დაწყებას, მონარქიული რეჟიმის მოქცევას კონსტიტუციურ ჩარჩოებში, მოსახლეობის დართო ფენების სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებას, ეროვნული მრეწველობის პროტექციას და ა.შ.

ავღანეთში მემარცხენეების გააქტიურება დროში ემთხვევა საბჭოთა კავშირ-ავღანეთის ურთიერთობების დათბობას (50-იანი წლების II ნახევარი), როდესაც აშკარად გამოიკვეთა ქაბულის მოქცევა მოსკოვის „ფრთებქვეშ“. ² სსრკ-ს მიერ ავღანეთისთვის გაწეული ეკონომიკური ინვესტიციები საკუთრივ მოსკოვისთვისაც უმნიშვნელო არ იყო, მაგრამ ეს განიხილებოდა ნაკლებ დანახარჯად, ვიდრე იმ შემთხვევაში, რომლის გაღებაც მოუწევდა მოსკოვს ქაბულის გადასვლით დასავლეთის ბლოკში. ³ ბუნებრივია, საბჭოთა სპეცსამ-

In 25 Volumes. Vol. 1: From Aryan to Afghanistan. Cultural History & Art of Aryana-Khorasan Present Day Afghanistan. Trafford Publishing, 2013, გვ. 358.

¹ კ. კვაშილავა. ავღანეთის რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკა და სსრკ. 1973-1978, – საისტორიო ძიებანი. წელიწდეული. ტ. V. თბ., 2002, გვ. 335-336 (ელექტრონული ვერსია: <http://sites.google.com/site/saistoriodziebani/dziebani2002>).

² კ. კვაშილავა. ავღანეთის რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკა და სსრკ. 1973-1978, გვ. 335.

³ П. Аллан, Д. Клей. Афганский капкан. Правда о советском вторже-

სახურები აუცილებლად დაიწყებდნენ ავღანეთში საკუთარი აგენტურული ქსელის დანერგვას, ხოლო აგენტების მოძიება არც ისე რთული უნდა ყოფილიყო, რადგან გარკვეული ბაზისი ამისთვის უკვე არსებობდა სსრკ-ში განათლებამიღებული ავღანელების სახით, მათ შორის – სამხედროებიც. ამ უკანასკნელთა რიცხვი 1978წ. აპრილისათვის 3000-ზე მეტი იყო.¹

XXს. 50-იანი წლების შუახანებიდანვე ავღანეთში არაღეგალურად ვრცელდება მარქსისტული ლიტერატურა. ამ საქმის „პიონერი“ იყო ავღანელი სამხედრო მფრინავი რაჰმანი, რომელიც 1947-1948წწ. სსრკ-ში სწავლობდა და რუსი მეუღლე ჰყავდა. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, იგი პერმანენტულად ეკონტაქტებოდა ქაბულში საბჭოთა საელჩოს, სადაც რაჰმანს მარქსისტულ ლიტერატურას აწვდიდნენ. შემდეგ ეს ნიგნები ნორ მოჰამედ თარაკის, ბაბრაქ ქარმალსა და სხვა მემარცხენეებთან ხვდებოდა.² ამასთანავე, თარაკი და ქარმალი უკვე 50-იანი წლების მიწურულიდან ქაბულში საბჭოთა საელჩოს ხშირი სტუმრები ხდებიან.³

მაგრამ ავღანელმა მემარცხენეებმა 1965 წლის 1 იანვარს მაინც შეძლეს პოლიტიკური გაერთიანების – ავღანეთის სახალხო-დემოკრატიული პარტია – დაფუძნება.⁴

დამფუძნებელ ყრილობაზე, რომელსაც მხოლოდ 27 დელეგატი ესწრებოდა, არ იყო წარმოდგენილი პარტიის წესდება და სამოქმედო პროგრამა იმ მარტივი მიზეზების გამო, რომ

ნიი. Москва, 1999, გვ. 51.

¹ Ю. В. Ганковский. Урок, который стоит усвоить. Война в Афганистане глазами историка, – გაზ.: Известия, 6. 05. 1989.

² В. Пластун, В. Андриянов. Наджибулла: Афганистан в тисках геополитики. Москва, 1998, გვ. 181-182; ავღანეთში მემარცხენული ლიტერატურის „ექსპორტს“ ირანის სახალხო პარტია „თუდეც“ ეწეოდა (М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др. Актуальные проблемы Афганской революции, გვ. 56).

³ В. Коргун. Бабрак Кармаль, – «Азия и Африка Сегодня», №4, 1998, გვ. 27.

⁴ Sh. Wahab, B. Youngerman. A Brief History of Afghanistan. Infobase Publishing, 2007, გვ. 126.

ასეთი დოკუმენტები არც იყო შექმნილი იმ დროისათვის.¹ ასდპ-ს გენერალურ მდივნად აირჩიეს თარაკი, ხოლო მის მოადგილედ – ქარმალი.

1966წ. 11 აპრილს პარტიის ბეჭდვით ორგანოში – გაზეთში „ხალკი“ გამოქვეყნდა წესდება, სადაც აღინიშნა, რომ ასდპ-ს მიზანია ქვეყანაში არსებული რეჟიმისა და წყობილების შეცვლა ხალხის ინტერესების გამომხატველი ხელისუფლებით. ამასთან კავშირში განიმარტა „ხალხის“ რაობაც, რომელშიც იგულისხმებოდნენ მშრომელები, გლეხები, ხელოსნები, პროგრესული ინტელიგენცია, საშუალო და წვრილი ბურჟუაზია.³ შესაბამისად, იქ კი ვერ მოხვდნენ ე.წ. „გაბატობებული ექსპლუატატორული კლასები“. ამით, კი ასდპ ავლანური საზოგადოების გახლეჩას ახდენდა.

ქვეყანაში ახალი წყობილების დამყარება რევოლუციურ-დემოკრატიული ძალებისგან შემდგარ ეროვნულ ფრონტს უნდა უზრუნველყო, რომლის ლიდერიც ასდპ იქნებოდა. ანტიფეოდალური, ანტიიმპერიალისტური სახალხო-დემოკრატიული რევოლუციის შემდეგ, ქვეყანაში უნდა გატარებულიყო პროგრესული რეფორმები: მიწა-წყლის ნაციონალიზაცია, მშრომელთა კლასის (რომელიც, ფაქტობრივად, არც არსებობდა ავღანეთში – კ.კ.) ცხოვრების გამუჯობესება, ეროვნული პრობლემის გადაჭრა და ა.შ.

¹ М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др. Актуальные проблемы Афганской революции, გვ. 58-59; Д. Гай, В. Снегирёв. Вторжение. Опыт журналистского расследования, – «Знамя», №3, 1991, გვ. 196; В. Пластун, В. Андриянов. Наджибулла: Афганистан в тисках геополитики, გვ. 24; А. Ляховский. Трагедия и доблесть Афгана. М., 1995, გვ. 17; ზოგიერთი მკვლევარი (დ. გაი, ვ. სნეგიროვი) შეცდომაში შედის, როდესაც დამფუძნებელი ყრილობის მიერ მოწონებულ პარტიის მიზნებსა და სამოქმედო ამოცანებს ასდპ-ს პროგრამად აცხადებს (Д. Гай, В. Снегирёв. Вторжение., გვ. 196).

² ასდპ-მ მხოლოდ 6 ნომრის გამოცემა მოახერხა, რადგან ხელისუფლებამ მალევე აკრძალა ეს გაზეთი (Sh. Wahab, B. Youngerman. A Brief History of Afghanistan, გვ. 127).

³ М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др. Актуальные проблемы Афганской революции, გვ. 60-61.

ლეონიდ ბრეჟნევი და ნორ მოჰამედ თარაკი

ბაბრაქ ქარმალი და ლეონიდ ბრეჟნევი

პარტიის უმთავრეს მიზანს კი ავლანეთში სოციალისტური საზოგადოების მშენებლობა სახელდებოდა, რომელიც, როგორც პროგრამაში იყო აღნიშნული, „შორი მომავლისთვის არ გადაიდება“.¹ თუმცა ამაზე კონკრეტული ქრონოლოგიური ჩარჩო იქ მოცემული არ იყო.

პარტიის წესდება კი მხოლოდ 1967წ. გაზაფხულზე გამოქვეყნდა და ამ პოლიტგაერთიანების რაობა იქ განმარტებული იყო, როგორც „ავლანეთის მშრომელთა კლასების ავანგარდი და მუშათა კლასის პოლიტიკური ორგანიზაციის უმაღლესი ფორმა“, რომლის იდეოლოგია იყო მარქსიზმ-ლენინიზმი, ხოლო ორგანიზაციული ფორმა კი – დემოკრატიული ცენტრალიზმი.²

მიუხედავად იმისა, რომ პარტია დაარსებიდან პროკომუნისტურ გადატრიალებამდე არალეგალურად არსებობდა, მისმა წევრებმა (ბაბრაქ ქარმალი, ა. რათებზადი, ნ. ა. ნური და ფაიზ ულ-ხაკი) მაინც მოახერხეს 1965წ. არჩევნებში ავლანეთის პარლამენტის ქვედა პალატაში გასვლა. ასდპ-ს უკვე 1965წ. ნოემბრისათვის ქ. ქაბულში 17 პირველადი პარტოვანი ორგანიზაცია ჰქონდა შექმნილი, ხოლო რეგიონებში კი მხოლოდ ცხრა. როგორც ვხედავთ, მისი ძირითადი დასაყრდენი ძალა მაინც დედაქალაქში იყო თავმოყრილი. რაც შეეხება ორგანიზაციის წევრთა რაოდენობას 60-იანი წლების ბოლოსთვის, აქ სრული გაურკვევლობაა, რადგან წლების მანძილზე ასდპ-ს წევრთა რეგისტრაციის საკითხი მოგვარებული არ ჰქონდა.

ასდპ-ს ოფიციალური წარდგენა „უფროსი კოლეგებისთვის“ 1965წ. დეკემბერში შედგა, როცა გერმანიაში სამკურნალოდ მიმავალი თარაკი მოსკოვში შეჩერდა. ამ პერიოდში ლ.

¹ М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др. Актуальные проблемы Афганской революции, гл. 60-61; А. Ляховский. На афганской выжженной земле. Непредвзятый анализ событий, вооруженной борьбы до и после Апрельской революции, – «Коммунист Вооруженных Сил», №18, 1990, гл. 53; В. С. Сафрончук. Афганистан времен Тараки, – «Международная жизнь» /შემდგომში: «МЖ»/, №12, 1990, гл. 92.

² М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др. Актуальные проблемы Афганской революции, гл. 66.

ბრეჟნევის ხელისუფლება უფრთხილდებოდა მოჰამედ ზაჰირ შაჰთან თბილ ურთიერთობებს და ამიტომ თარაკის „მასპინძლობა“ მეორეხარისხოვანმა ჩინოვნიკებმა (საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის შუა აღმოსავლეთის სექტორის გამგე ნ. ნ. სიმონენკო და ცკ-ს საერთაშორისო განყოფილების მოადგილე რ. ა. ულიანოვსკი) გაუზიარეს. ბუნებრივია, ამ ვიზიტის გახმაურებაც არ მომხდარა. „მასპინძლები“ გაეცნენ თარაკის თეორიული მომზადების დონეს და ასდბ-ს გეგმებს. ცკ-ს ჩინოვნიკები პირველით აშკარად უკმაყოფილონი იყვნენ, ხოლო მეორესთან დაკავშირებით კი, ავლანელ კოლეგას გარკვეული რჩევები მისცეს: ამ ეტაპზე ავლანეთში სოციალისტური რევოლუცია არასასურველი იყო. ამ „ნათელი დღის“ დადგომამდე, ასდბ-ს უნდა მოეხერხებინა „ეროვნულ-დემოკრატიული ძალების“ შეკავშირება, მარქსიზმ-ლენინიზმის იდეების გავრცელება მოსახლეობაში, ხალხთან მჭიდრო ურთიერთობების დამყარება და პარტიის ერთიანობის განმტკიცება.

ერთიანობის მხრივ კი, ასდბ-ს მართლაც დიდი სირთულეები ჰქონდა. მაგალითად, პარტიის ერთ-ერთმა დამფუძნებელმა, ა. ჰ. ჯაჯიმ ასდბ მეორე დღესვე დატოვა იმიტომ, რომ ცკ-ში არჩეული არ იქნა.¹ ამ მხრივ კრიტიკული მოვლენები განვითარდა 1966წ. ნოემბერშიც, როცა ბაბრაქ ქარმალმა და მისმა მომხრეებმა (გ. დ. პანჯშერი, ს. ა. ქეშთმანდი, შ. შაჰპარი) ცკ-ს შემადგენლობა დატოვეს და ცალკე ფრაქცია დააფუძნეს, რომელსაც „ფარჩომი“ („ალამი“) უწოდეს. თარაკი და მისი თანამოაზრეები გაერთიანდნენ „ხალქის“ ფრაქციაში. ამ განხეთქილებამ მნიშვნელოვანი ზეგავლენა იქონია როგორც საკუთრივ ასდბ-ს მომავალ განვითარებაზე, ასევე ავლანეთის შემდგომი პერიოდის ისტორიაზე. მისი გამომწვევი მიზეზების მთელი სპექტრია:

ქარმალ და თარაკი განსხვავებულად უდგებოდნენ თეორიულ საკითხებს. თარაკისეული ე.წ. „ხალხური“ („ხალქი“) რევოლუციის თეორიას ასდბ, ფაქტობრივად, შეთქმულების მონაცობისაკენ მიჰყავდა: დოკუმენტის მიხედვით, პარტია იყო

¹ Д. Гай, В. Снегирёв. Вторжение..., გვ. 197.

ერთადერთი ძალა ქვეყანაში სახელმწიფო წეს-წყობილების შესაცვლელად. თარაკის აზრით კი, ამისათვის საჭირო იყო მშრომელებსა და ინტელიგენციაში „პროგრესული იდეების“ (ანუ – მარქსიზმ-ლენინიზმი) შეტანა და არმიაში ასდბ-ს კონტროლის დანერგვა. ამიტომაც, განსაკუთრებული აქცენტი კეთდებოდა სწორედ შეიარაღებულ ძალებზე, რადგან იგი, ძირითადად, დაბალი სოციალური ფენის წარმომადგენლებისაგან შედგებოდა. ამასთან, არმია დისციპლინირებულიც იყო და, თუკი იგი პროლეტარიატის დიქტატურის მატარებელი გახდებოდა, ეს გააადვილებდა არსებული რეჟიმის დამხობასაც, – მიიჩნევდა თარაკი.¹

ქარმალის მიხედვით, თავდაპირველად საჭირო იყო ასდბ-ს ხელმძღვანელებით ეროვნულ-დემოკრატიული რევოლუციის განხორციელება ხელისუფლებაში „დემოკრატიული ეროვნული ხელისუფლების“ მოსვლა, რომელიც იქნებოდა მშრომელთა დიქტატურა, ხოლო ფორმის მხრივ კი – ხალხის დემოკრატიული მთავრობა. აქედან გამომდინარე, ბაბრაქ ქარმალი მოსახლეობის უფრო ფართო მასებზე დაყრდნობას მოითხოვდა, თარაკის „პროლეტარიატისაგან“ განსხვავებით. ამ რევოლუციურ მთავრობას დაევალებოდა დემოკრატიული რეფორმების გატარება, რომელიც საფუძველს ჩაუყრიდა სოციალიზმის „მატერიალურ და სოციალურ ბაზას“.² ქარმალი თარაკის არ ეთანხმებოდა იმაშიც, რომ მხოლოდ ასდბ-ს განხორციელებინა რევოლუცია, რადგან მიიჩნევდა რომ ამ ნამოწყების წარმატება დამოკიდებული იყო მხოლოდ ხალხის ფართო მასების მხარდაჭერაზე და დასაშვებადაც კი მიიჩნეოდა მონარქისტული რეჟიმისადმი ოპოზიციურად განწყობილი მაღალი ფენის წარმომადგენელთა ჩართვაც კი რევოლუციაში.³ ეს, ცხადია, მიუღებელი იყო რადიკალი თარაკისათვის.

¹ М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др. Актуальные проблемы Афганской революции, гв. 61-63; Д. Гай, В. Снегирёв. Вторжение. Опыт журналистского расследования, – «Знамя», №4, 1991, гв. 231.

² М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др. Актуальные проблемы Афганской революции, гв. 63-66; Д. Гай, В. Снегирёв. Вторжение. Опыт журналистского расследования, гв. 231.

³ М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др. Акту-

ფარჩომისტები პოლიტიკური ბრძოლის ლეგალურ ფორმებს ემხრობოდნენ, ხალქისტები კი ასდპ-ს კომუნისტურ პარტიად გადაქცევას და იატაკქვეშეთში გადასვლას მოითხოვდნენ. პარტიის ლიდერებს გაუჭირდათ შეთანხმება ორგანიზაციაში ახალი წევრების მიღების საკითხშიც. ქარმალი მიიჩნევდა, რომ პარტიის წევრობის კანდიდატის კლასობრივი წარმომავლობა შემაფერხებელი ფაქტორი არ უნდა ყოფილიყო, რასაც თარაკი არ იზიარებდა.¹

როგორც ვხედავთ, „ფარჩომი“ შედარებით ლიბერალურ პოზიციებზე იდგა, განსხვავებით „ხალქისაგან“. რადიკალიზმი თარაკისტების დამახასიათებელი ნიშანი იყო და ისინი ყველაფერში უკიდურესობამდე მიდიოდნენ, მათ შორის ხელისუფლებაში ყოფნის დროსაც (1978წ. 28 აპრ. – 1979წ. 27 დეკ.), რამაც კიდევ უფრო გააუარესა ავღანეთის მდგომარეობა. თუმცა, „ფარჩომის“ ლიბერალობასა და „ხალქის“ რადიკალიზმს აქვს გარკვეული ახსნა, რაც მათ წევრების სოციალურ და ეთნიკურ წარმომავლობას ემყარება:

თარაკისტები აერთიანებდნენ მცირედ უზრუნველყოფილ, ნახევრადპროლეტარ და მშრომელ მასებს (წვრილი მოხელეები, მომთაბარეები, ხელოსნები და ა.შ.), რომლებიც, ძირითადად, პროვინციებში ცხოვრობდნენ. ქარმალისტები კი, უმთავრესად, შეძლებული ფენებისა და კლასების წარმომადგენლები (მემამულეები, მსხვილი ვაჭრები, არმიის ელიტა, უზრუნველყოფილი ინტელიგენცია, საქალაქო ბურჟუაზია და ა.შ.), რომლებიც ქაბულსა და მის შემოგარენში ცხოვრობდნენ. როგორც ქაბულის X რაიონის პირველადი პარტორგანიზაციის მდივანი მუსა ობიექტურად აფასებდა სურათს, როცა აღნიშნავდა, რომ „ასდპ ხელმძღვანელობს რა მშრომელი კლასის იდეოლოგიით, წარმოადგენს ორდინალურ წვრილბურჟუაზიულ პარტიას“ და ამის მიზეზს ის ავღანეთში მშრომელთა კლასის

альные проблемы Афганской революции, გვ. 63-66; Д. Гай, В. Снегирёв. Вторжение. Опыт журналистского расследования, გვ. 231; В. Коргун. Бабрак Кармаль, გვ. 29.

¹ В. Н. Пластун, В. Андриянов. Наджибулла., გვ. 25, 26; А. Ляховский. Трагедия и доблесть Афгана, გვ. 18-19; А. Ляховский. На афганской выжженной земле, გვ. 54.

არარსებობაში ხედავდა.¹ ასეთივე შეფასება ჰქონდა მოჯაჰედ-თა ერთ-ერთ ცნობილ ლიდერს გ. ჰეყმათიარსაც.²

კ. ცაგოლოვიც³ ასდპ-ს წვრილბურჟუაზიულ პარტიად მიიჩნევს.⁴ 20 წელიწადი დასჭირდათ ასდპ-ს ლიდერებს ამ რეალობის აღიარებისთვის. კერძოდ, ქარმალმა ასდპ-ს ცკ-ს 1985წ. ნოემბრის პლენუმზე განაცხადა, რომ პარტიას არ გააჩნია დასაყრდენი სოციალური ბაზა (ანუ მშრომელები).⁵ ამასთანავე, „ფარჩომი“ აერთიანებდა, ძირითადად, გატაჯიკებულ პაშტონებს, საკუთრივ ტაჯიკებს და სხვა ეროვნულ უმცირესობებს. ხალქისტები, უმთავრესად, პაშტონები იყვნენ.⁶

¹ В. Пластун, В. Андриянов. Наджибулла., გვ. 182.

² В. Пластун, В. Андриянов. Наджибулла., გვ. 199.

³ რუსი გენერალ-მაიორი და ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორი. 1981-1984წწ. უფროსი მრჩეველის რანგში მსახურობდა ავღანეთში დისლოცირებული საბჭოთა არმიის რიგებში. 1989-1991წწ. მონაწილეობდა ოსი სეპარატისტების ომში საქართველოს წინააღმდეგ. – http://www.gazeta.ru/2005/08/12/oa_167191.shtml.

⁴ К. М. Цаголов. Не все так просто (открытое письмо Ричарду Барнетту и Экбалу Ахмаду), – «США-эпи (экономика, политика, идеология)», №6, 1989, გვ. 66.

⁵ В. Пластун, В. Андриянов, Наджибулла., გვ. 171.

⁶ М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др., Актуальные проблемы Афганской революции, გვ. 69-70; В. Спольников. Афганистан: исламская оппозиция. Истоки и цели. М., 1990, გვ. 71; Д. Гай, В. Снегирёв. Вторжение..., – «Знамя», №3, 1991, გვ. 197; В. А. Меримский. В погоне за «Львом Панджшера». М., 1993 (ელექტრონული ვერსია: http://militera.lib.ru/memo/russian/merimsky_va1/01.html); О. Антонов. Как советский посол афганского генерала водкой поил, – «Новое время» /შემდგომში: «НВ»/, №17, 1992, გვ. 28; А. А. Проханов. Афганистан, – «МЖ», №7, 1988, გვ. 29; С. Крахмалов. Записки военного атташе. М., 2000, გვ. 221; Л. Млечин. Кто давал советы Кабулу? – «НВ», №48, 1990, გვ. 31; В. Левикин. Мой друг Пешавари, – «НВ», №9, 1989, გვ. 42; К. М. Цаголов. Афганистан: предварительные итоги, – «Огонёк», №30, 1988, გვ. 221; S. Harrison. Dateline Afghanistan: exit trough Finlandisation? – «Foreign Policy». 1980/1981, Winter, №41, გვ. 166-167; თარაკი დაიბადა მესაქონლე ნაზარ მუჰამედ თარაკის ოჯახში. იგი ეროვნებით პაშტონი იყო (ლილზაის ტომი, თარაკის კლანი, ბურანის შტო). ქარმალის მამა გენერალ-ლეიტენანტი მუჰამედ ჰუსეინ ჰაშემი პაქტიის გენერალ-

როგორც ვხედავთ, ქარმალი ძირითადად დედაქალაქში მცხოვრები შეძლებული ფენების (უმთავრესად, ეროვნული უმცირესობების წარმომადგენლები) ინტერესებს გამოხატავდა მაშინ, როცა თარაკის ირგვლივ გაერთიანდნენ პროვინციებში მოსახლე ნაკლებადუზრუნველყოფილი ქვეყნის დომინანტი ერის – პაშტონების – წარმომადგენლები. თუ გავითვალისწინებთ ამ უკანასკნელთა დამოკიდებულებას ეროვნული უმცირესობების მიმართ, გასაგები ხდება, რომ ერთ ორგანიზაციაში მათი ერთად ყოფნა ხანგრძლივი ვადით, ფაქტობრივად, შეუძლებელიც იყო.

პაშტონები ეროვნულ უმცირესობების წარმომადგენლებს მეორეხარისხოვან ადამიანებად მიიჩნევდნენ და მათთან ერთად თანაბარუფლებიანობას საკუთარი ერის ღირსების შელახვად აღიქვამდნენ. ასევე დარჩა შემდგომში ისლამური ოპოზიციის ორგანიზაციებში (მათ შორის, თალიბანშიც¹).

ამგვარი მკვეთრი სხვაობა ორივე ფრაქციის სოციალურ

გუბერნატორი იყო. შემდეგ კი – თავდაცვის სამინისტროს საფინანსო სამმართველოს უფროსი. მოჰამედ დაუდის ხელისუფლების დროს (1973-1978წწ.) ხელმძღვანელობდა ჰერათის ქვეითთა დივიზიას და ქ. ჰერათის გუბერნატორი იყო. ბაბრაქ ქარმალის (მისი ნამდვილი სახელია სოლთან ჰოსეინი, რომელიც, მოგვიანებით, შეიცვალა) ეთნიკური წარმოშობის საკითხი ჯერ კიდევ სადავოა. ერთი ვერსიით, ის მამით მიეკუთვნებოდა იუსუფზაელთა პაშტონური ტომის მულახელის კლანს, დედით კი ტაჯიკი იყო. სხვა მონაცემებით კი, ქარმალი წარმოშობით ტაჯიკი ან ქაშმირელ მუსლიმ ინდოელთაგან იყო. ამიტომაც, ის, ხშირად, ვითარების შესაბამისად, თავს ხან ტაჯიკად, ხან კი პაშტონად აცხადებდა (Ю. А. Булатов. Хальк и Парчам: основные этапы борьбы за завоевание политической власти в Афганистане. Москва, 1997, გვ. 60-61; М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др., Актуальные проблемы Афганской революции, გვ. 74; В. Пластун, В. Андриянов. Наджибулла., გვ. 23; Д. Гай, В. Снегирёв. Вторжение., გვ. 203; В. Коргун. Бабрак Кармаль, გვ. 26-27; Н. Иванов. Ограниченный контингент, – «Советский Войн»/შემდგომში: «СВ»/, №16, 1991, გვ. 20; А. Ляховский. Трагедия и доблесть Афгана, გვ. 95; И. Лагунина, Пуштун таджику может быть товарищ. Но не вождь, – «НВ», №18, 1992, გვ. 25).

¹ Дж. Къеза. Бесконечная война. Москва, 2003, გვ. 12-13.

და ეროვნულ შემადგენლობაში განაპირობებდა ერთის რადიკალიზმსა და მეორის ლიბერალიზმს. უქონელთა წარმომადგენელი თარაკი პირდაპირ სოციალიზმზე გადასვლას ესწრაფვოდა; შეძლებულთა წარმომადგენელი ქარმალი, მართალია, იზიარებდა ქვეყანაში არსებული წეს-წყობილების ცვლილების აუცილებლობას, მაგრამ წინააღმდეგი იყო რადიკალური ნაბიჯებისა. მაგრამ ამ განხეთქილებას სუბიექტური მიზეზებიც გააჩნდა: თარაკი და ქარმალი ასდბ-ში პირველობისთვის იბრძოდნენ, რასაც თანამებრძოლებიც ადასტურებენ.¹

ამ „გაყრის“ შემდეგ, „ფარჩომი“ და „ხალქი“ ვერასოდეს გაერთიანდნენ, თუმცა კი ამის მცდელობას (სსრკ-ს ზეგავლენით) 1977წ. ივლისში ჰქონდა ადგილი.² მაგრამ ეს „უნიაც“ დროებითი აღმოჩნდა. ფაქტობრივად, ორივე დაჯგუფება დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ორგანიზაციად განვითარდა, საკუთარი პოლიტიკური ხაზით, ხელმძღვანელი ორგანოებით, წევრებით, თუმცა კი ორივე ცნობდა ასდბ-ს დამფუძნებელი ყრილობის მიერ აღიარებულ პრინციპებს, მოგვიანებით მიღებულ პროგრამასა და წესდებას.³ ორივენი თავს ასდბ-დ მიიჩნევდნენ და მომხდარ გათიშვას საპიისპირო მხარეს აბრალედა. საინტერესოა, რომ ქარმალის დაჯგუფება თავს უწოდებდა „ასდბ – ყველა მშრომელთა ავანგარდს“, მათი ოპონენტები კი – „ასდბ – მშრომელი კლასის ავანგარდი“.

როგორც ვხედავთ, ხალქიზმი და ფარჩომიზმი, არსებითად, ორ განსხვავებულად იდეურ-პოლიტიკურ მიმდინარეობას წარმოადგენდნენ საკუთარი დამოუკიდებელი ორგანიზაციებით, მომხრეთა განსხვავებული სოციალური და ეთნო-ნაციონალური ნიშან-თვისებებით, განსაკუთრებული მიზნებითა და ტაქტიკით.⁴ თუმცა, ე. აჰმადი და რ. ბარნეტი

¹ Д. Гай, В. Снегирёв. Вторжение..., – «Знамя», №3, 1991, гв. 203.

² В. Коргун. Бабрак Кармаль, гв. 32; М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др. Актуальные проблемы Афганской революции..., гв. 151.

³ Д. Макичин. Афганистан. 1973-79гг., (ელექტრონული ვერსია: http://artofwar.ru/f/foreign/text_0140.shtml).

⁴ М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др. Актуальные проблемы Афганской революции..., гв. 71; В. Пластун,

ასდბ-ს განხეთქილების მიზეზად ლიდერთა პიროვნულ შეუთავსებლობას ასახელებენ.¹ მათი შეფასება საკითხის გამარტივებულად წარმოჩენის მცდელობად მიგვაჩნია. როგორც ზემოთ ვნახეთ, მათ შორის არსებობდა მკვეთრი სოციალური და ეთნიკური განსხვავება, რაც ავღანეთის სინამდვილისათვის უმნიშვნელო პრობლემა ნამდვილად არ არის. ეს რომ ასეა, დასტურდება ამ დაჯგუფებებში მოგვიანებით განვითარებული მოვლენებით, როდესაც რიგი ეროვნული უმცირესობების წარმომადგენლებმა (ხალქისტი ტ. ბადახში) დატოვეს საკუთარი ფრაქციები. იყო სხვა შემთხვევებიც: მაგალითად, 1969წ. „ფარჩომი“ დატოვეს ტაჯიკებმა გ. დ. პანჯშერიმ და ს. შენამ, უზბეკმა ა. ოსტოვარმა, შ. შაჰპარმა, რადგან ტაქტიკურ საკითხებში ვერ შეთანხმდნენ ბ. ქარმალთან. ზოგიერთმა (ზ. ოფოკი, ს. შენა და სხვ.) კი დატოვა რა ფრაქცია, საკუთარი მემარცხენე მიმართულების პოლიტიკური ორგანიზაცია შექმნა.²

ქარმალმა და თარაკიმ მათ შორის არსებული დავის მოგვარება მათთვის „საარბიტრაჟო სასამართლოს“ ანუ სკკპ ცკ-ს მიმართეს. როგორც ჩანს, „მომჩივანები“ ფიქრობდნენ, რომ

В. Андриянов. Наджибулла., გვ. 130; **А. Ляховский.** На афганской выжженной земле., გვ. 52; **К. М. Цаголов, С. Харрисон.** Афганская война (взгляд из сегодняшнего дня), – «Восток (афро-азиатские общества: история и современность)», №2, 1991, გვ. 48; **R. Garthoff.** Détente and Confrontation: America-Soviet Relations from Nixon to Reagan. Washington, D.C., 1985, გვ. 892; **T. Hammond.** Red Flag over Afghanistan: The Communist Coup, the Soviet Invasion and the Consequences. Boulder, Colorado, 1984, გვ. 29-34; **H. Bradsher.** Afghanistan and the Soviet Union. Durham, N.C., 1983, გვ. 49-52; **S. Katsikas.** The Arc of Socialist Revolutions: Angola to Afghanistan. Cambridge, Mass., 1982, გვ. 216; **B. Male.** Revolutionary Afghanistan: A Reappraisal. St. Martine's Press, 1982, გვ. 20-51.

¹ **E. Ahmad, R. J. Barnett.** Bloody Games, – „The New Yorker“. April 11, 1988); **Э. Ахмад, Р. Барнетт.** Кровавые игры (реферативное изложение), – «США-эпи», №6, 1989, გვ. 58.

² **М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская** и др. Актуальные проблемы Афганской революции., გვ. 72-74; **А. Ляховский.** На афганской выжженной земле., გვ. 54; **Д. Гай, В. Снегирёв.** Вторжение., – «Знамя», №3, 1991, გვ. 197.

კრემლი მათში მტყუან-მართალს გამოარჩევდა და გამარჯვებული მხარეც საბოლოოდ მოახერხებდა ასდპ-ს კონტროლს. ამ მიზნით, ისინი დაუჟავშირდნენ სსრკ სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის რეზიდენტს ქაბულში, რომელსაც „კომპრომატებიც“ კი მიაწოდეს ერთმანეთზე: ქარმალისტვის ეს იყო თარაკის „თეორია“, რომელსაც ის ანტიმეცნიერულად მიიჩნევდა, ხოლო მისი ოპონენტისათვის კი – „ფარჩომის“ ლიდერის თბილი დამოკიდებულება და ურთიერთობა მმართველი რეჟიმის წარმომადგენლებთან.¹ მალე მოსკოვიდან „მეგობრული რჩევებიც“ მოვიდა: „უფროსი კოლეგები“ მათ ურჩევდნენ იმ საკითხების უკუგდებას, რომლებიც პრინციპული მნიშვნელობის არ იყო და ერთად ეზრუნათ „ქვეყნის ყველა პროგრესული ძალის“ გასაერთიანებლად „მშრომელი ხალხის ინტერესებისთვის“ საბრძოლველად.² ამ კინკლაობის შეწყვეტა მოსკოვმა 1974წ. 8 იანვარსაც მოითხოვა.³ თუმცა, ამ რჩევებს რეალური შედეგი არ მოჰყოლია.

თუმცა, სსრკ, მიუხედავად იმისა, რომ ივარაუდება მისი გარკვეული როლი ასდპ-ს ჩამოყალიბების ფორსირებაში, მას პროპაგანდას არ უწევდა: 1975წ. გამოცემული „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის“ I ტომში განთავსებულ სტატიაში ავღანეთის შესახებ არავითარი ცნობა არ მოიპოვება ასდპ-ს თაობაზე; ამასთან, სსრკ-ში არ ქვეყნდებოდა მასალები აღნიშნული ორგანიზაციის თაობაზე; მოსკოვში ოფიციალური ვიზიტებით არ იწვევდნენ ასდპ-ს ლიდერები. პირველი ცნობები ამ პარტიის შესახებ საბჭოურ პრესაში მხოლოდ 1978წ. აპრილის მოვლენების შემდეგ ქვეყნდება.

როგორც ჩანს, ამგვარი „იგნორირება“ მიზანმიმართული ქმედება იყო. ლ. ბრეჟნევის ხელისუფლებას კარგი ურთიერ-

¹ А. Морозов, Кабульский резидент, гв. 39.

² В. Пластун, В. Андриянов. Наджибулла..., гв. 130; М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др. Актуальные проблемы Афганской..., гв. 75; П. Аллан, Д. Клей. Афганский капкан, гв. 59.

³ Постановление ЦК Коммунистической Партии Советского Союза об обращении к руководителям группировок «Парчам» и «Халк», – იხ.: <http://psl.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/pdfs/afgh/ct109-74.pdf>.

თობა ჰქონდა მოჰამედ ზაჰირ შაჰთან და მუჰამედ დაუდთან (თუმცა, ამ უკანასკნელთან მხოლოდ გარკვეულ პერიოდამდე). ავღანეთის სამეფოს საგარეოპოლიტიკური კურსი სავსებით პასუხობდა სსრკ-ს ინტერესებს და მოსკოვს არ სჭირდებოდა არსებული ვითარების გაუარესება. მით უფრო, რომ იმ დროს ასდბ ორგანიზაციულად ძალზედ სუსტი წარმონაქმნი აღმოჩნდა. თუმცა, მოსკოვი მაინც თანამშრომლობდა ავღანელ სახალხო-დემოკრატიებთან ამ პერიოდშიც და მათ საქმიანობაზე კონტროლს სუკ-ის ქაბულელი რეზიდენტების მეშვეობით ახორციელებდა. ავღანეთთან კარგი ურთიერთობების ფონზე, კრემლს, როგორც ჩანს, მაინც სჭირდებოდა „V კოლონის“ არსებობა, რომელსაც ერთგვარი „მათრახის“ როლი დაეკისრებოდა სამხრეთელი მეზობლის შესაძლო ურჩობის შემთხვევაში.

ასეთ ვითარებაში შეხვდა ასდბ 1973წ. 17 ივლისის (ჰიჯრით 1352წ. 26 სარატანი) ანტიმონარქისტულ სახელმწიფო გადატრიალებას, ე.წ. „26 სარატანის რევოლუციას“, რომელშიც ფარჩომისტები და ხალქისტებიც აქტიურად მონაწილეობდნენ.¹ მემარცხენეთა ჩართულობა „26 სარატანის რევოლუციაში“ მ. დაუდის წინააღმდეგ საბრძოლველად აქტიურად გამოიყენა ისლამურმა ოპოზიციამ.² ახალ ხელისუფლებაში მემარცხენე ოფიცრებიც მოხვდნენ. ამის გამო დასავლეთი, თავდაპირველად, უნდობლად ეკიდებოდა მოჰამედ დაუდს, რომელსაც „წითელ პრინცად“ მოიხსენიებდა. იქ მიიჩნევდნენ, რომ 17 ივლისის მოვლენები სსრკ-ს ორგანიზებული იყო.³ ამ ეტაპზე ჭირს იმის გარკვევა, თუ როგორ მოხდა მათი ჩართვა მ. დაუდის მიერ ორგანიზებულ აქციაში: ეს იყო წინასწარ დადებული გარკვეული შეთანხმება მასსა და ასდბ-ს ლიდერებთან თუ მემარცხენე ოფიცრები, ამ შემთხვევაში, პარტიისგან დამოუკიდებლად მოქმედებდნენ? სკკპ-ს ცკ-ში მომზადებული ერთი დოკუმენტიდან ირკვევა, „ფარჩომსა“ და „ხალქს“ 1973წ. 17 ივ-

¹ კ. კვაშილავა. ავღანეთის რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკა და სსრკ. 1973-1978, გვ. 333, 337-338; Д. Макичин. Афганистан. 1973-79гг., — http://artofwar.ru/f/foreign/text_0140.shtml.

² Ахмад Шах Масуд. Джихад вблизи, — «НВ», №6, 1991, გვ. 37.

³ Л. Б. Теплинский. Афганистан — наш южный сосед. Москва, 1978, გვ. 61.

ლისის სახელმწიფო გადატრიალების მომზადებასა და განხორციელებაში მონაწილეობა არ მიუღიათ.¹ თუმცა, სავარაუდოა, რომ დაუდს გარკვეული წინასწარი კონტაქტები ჰქონოდა ქარმალთან, რომელსაც პირადად იცნობდა ჯერ კიდევ 50-იანი წლებიდან. ქარმალი, იმ პერიოდში, დაუდის მიერ ჩამოყალიბებული ორგანიზაციის წევრიც იყო.² ამასთან, ყურადღება მიექცეოდა „ფარჩომის“ „ლიბერალურ“ კურსაც. თვით ქარმალისტების აქტიურობა 17 ივლისის მოვლენების დროს და ცკ-ში მათი უმრავლესობა ხალყისტებთან შედარებით უნდა მიანიშნებდეს შესაძლო წინასწარ კონსულტაციებსა და გარკვეულ შეთანხმებაზე დაუდსა და ქარმალს შორის. ასეთივე მოსაზრებები გააჩნიათ ა. ლიახოვსკის და ვ. კორგუნს.³

18 ივლისს „ხალყმა“ და „ფარჩომმა“ თავიანთი განცხადებებით მხარი დაუჭირეს მონარქიის დამხობას. იმავე დღეს თარაკიმ აუდიენცია სთხოვა მ. დაუდს, რათა პირადად მიელოცა და საკუთარი მომხრეები გაეყვანა სახელისუფლო ორგანოებში. რესპუბლიკის პირველ პირს დაძაბული ურთიერთობები ჰქონდა თარაკისტან ჯერ კიდევ 1953 წლიდან. ამიტომ, დაუდმა დიპლომატიური უარით თავი აიცილა „ხალქის“ ლიდერთან შეხვედრა.⁴ ამ ვითარებაში იგი დაუკავშირდა ქარმალს და სთხოვა წარმოედგინა კადრები ახალი სახელმწიფო ორგანოებისათვის. ბუნებრივია, რომ „ფარჩომმა“ ეს შესაძლებლობა ხელიდან არ გაუშვა და მთელი რიგი თანამდებობები მიიღო როგორც ცენტრალურ ხელისუფლებაში, ასევე – პროვინციებში.

მიუხედავად იმისა, რომ დაუდმა ამ პერიოდში მემარცხენეებს „კარტ-ბლანში“ მისცა და ხელისუფლებაში შეიყვანა, იგი მაინც ძალზედ ფრთხილად მოქმედებდა: მან, მაგალითად, თანამდებობის გარეშე დატოვა ქარმალი, მიუხედავად მათ შო-

¹ В. Пластун, В. Андриянов. Наджибулла..., გვ. 131.

² А. Ляховский, В. Забродин. Тайны афганской войны, – «Армия», №3-4, 1992, გვ. 72.

³ А. Ляховский. Трагедия и доблесть Афгана, გვ. 21; А. Ляховский, В. Забродин, Тайны афганской войны, გვ. 73; В. Коргун. Бабрак Кармаль, გვ. 29.

⁴ М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др. Актуальные проблемы Афганской революции..., გვ. 105, 107.

რის თბილი ურთიერთობებისა. დაუდი ერიდებოდა მემარცხენეებთან შედარებით მჭიდრო კავშირს და ეს ალიანსი მას მხოლოდ დროებით და იძულებით ქმედებად მიაჩნდა.¹

მ. დაუდმა სახელმწიფო აპარატში მემარცხენეთა მონვევისას განსაკუთრებულ ხერხს მიმართა: მან თანამდებობები მხოლოდ იმ პირებს ჩააბარა, რომელიც აქტიურად მონაწილეობდნენ „ეროვნულ რევოლუციაში“, მის მიმართ ლოიალურად იყვნენ განწყობილი და არც პარტიული თანამდებობები ეჭირათ.² ეს სავესებით პრაგმატული სვლა იყო: ერთის მხრივ, მან მემარცხენეები, გარკვეულ წილად, მოიმადლიერა იმით, რომ სახელმწიფო აპარატში შეუშვა ისინი, მაგრამ, მეორე მხრივ, მათზე გარკვეული კონტროლიც კი დაანესა: სახელმწიფო აპარატის კარებს მიღმა დატოვა ასდპ-ს აქტიური პოლიტიკოსები. „ფარჩომისათვის“ ერთგვარი „პრივილეგიების“ მინიჭებით, მან კიდევ უფრო გააღრმავა დაძაბულობა ქარმალსა და თარაკის შორის, რასაც ასდპ-ს შემდგომი დასუსტებისთვის უნდა შეეწყო ხელი. დაუდის სვლებმა მალე შედეგიც მოიტანა: ნორ მოჰამედ თარაკიმ იდეისადმი ლალატი დასწამა ფარჩომისტებს. თარაკისტებმა კვლავ იატაკქვეშეთში გააგრძელეს მოღვაწეობა მაშინ, როდესაც ფარჩომისტების ერთგვარი ლეგალიზაცია შედგა.³ უნდა ითქვას, რომ „ფარჩომის“ ამგვარი მდგომარეობით მოსკოვიც სარგებლობდა: ხელისუფლების ორგანოებში დასაქმებული ქარმალისტები მნიშვნელოვან სახელმწიფო ინფორმაციებს აწვდიდნენ საბჭოთა აგენტურას.⁴

ამრიგად, 1965წ. ასდპ-ს, როგორც მემარცხენე-რადიკალური მიმართულების პოლიტიკური ორგანიზაციისა, წარმოქმნა არ შეესაბამებოდა იმ პერიოდის ავღანეთში არსებული ისტორიული რეალიების მოთხოვნილებებს, ვინაიდან მას არ გააჩნდა შესაბამისი სოციალური ბაზისი, რამაც განაპირობა მოკლე ხანში მომხდარი შიდაპარტიული განხეთქილება.

¹ კ. კვაშილავა. ავღანეთის რესპუბლიკის საგარეო., გვ. 338.

² В. Коргун. Бабрак Кармаль, гв. 31.

³ М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др. Актуальные проблемы Афганской революции., гв. 108.

⁴ А. Морозов. Кабульский резидент, гв. 45; В. Пластун, В. Андриянов. Наджибулла., гв. 130-143.

DATE _____

Сотрудники НК Коммунистической Партии Советского Союза

On January 1, 1964, the following information was received from the Bureau of the Census:

1. Представь текст образным и художественным творчеством "Пирей" и "Лалла" и написать его в журнале КТБ при Омском Государстве СССР (г. Омск).
2. О тексте образовательного характера и / творчество.

Henry

1

for Promoters
of the
of the
of the
of the
of the

1	name & Address, Name(s) a description of the person (age, sex, etc.)
2, 1944.	
.	Number 8, 1944. Year, month

8.5.1941. 24.12.1941

Вступительная о К. Борозине и Н. М. Гуреев и введение
в специальность следующие.

[illegible]

Создание полноты имеет значение только в том случае, когда оно не является самоцелью. В противном случае оно превращается в пустую формальность. Поэтому, создавая полноты, необходимо учитывать, чтобы они не превратились в пустую формальность. В противном случае они превратятся в пустую формальность. В противном случае они превратятся в пустую формальность.

04 International Programme,

Зам. с.с. Мем. на род. от. 07.01.2011
М.П. [Signature]

2 - 200000 1974 1000
B 25-C-2

2

FOR ISSUE OF THE SOCIAL ASPECTS OF CONFRONTATIONS EXISTING IN THE PEOPLE'S DEMOCRATIC PARTY OF AFGHANISTAN (1965-1978)

There were some attempts of establishing the left orientation political organizations in Afghanistan in 50-60-ies of 20th century. Failure of this process brought to light that there was not exists needed social basis for such party. But Afghan lefts could to create the People's Democratic Party of Afghanistan in January 1, 1965. Soon the party divided on two factions: "the Khalq" by leded Nur Muhammad Taraki and "the Parcham" of Babrak Karmal. Some object and subject factors caused this division. The leaders of party had different opinions to the some theoretic problems. Parchamists believed in legal forms of political struggles, but Khalqists wanted to change PDPA as a Communist Party. They also could not agree in problem of admit new members into party. The liberalism of Parcham and the Khalq's radicalism was stipulated by the social and ethnic origin of his members. Less-well-off sections, labours (small black-coated workers, nomads and etc.) were united in Khalq, but representatives of well-to-do sections of population (big landowners, traders, elite of the Army, intelligentsia, bourgeoisie and etc.) were became members of Parcham. If Khalqists were basically Pashtos, Parchamists were Tajiks and representatives of other national minorities. Because it was not surprise that PDPA divided on two factions. We can conclusion the establishment of left-radically political organization in 60-ies of 20th century in Afghanistan did not fit with historic actuals of that period.

ავღანეთის რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკა და სსრკ. 1973-1978

1973წ. 17 ივლისს (პიჯრით 1352წ. 26 სარატანი) ავღანეთში სახელმწიფო გადატრიალება მოხდა: დაემხო მონარქია და შეიქმნა რესპუბლიკა. ეს იყო პირველი რესპუბლიკა ამ ქვეყნის ისტორიაში. მისი მეთაური გახდა დამხობილი მეფის – მოჰამედ ზაჰირ-შაჰის (15.10.1914–23.07.2007წწ.; მეფობდა – 8.11.1933–17.07.1973წწ.) ბიძაშვილი გენერალი მოჰამედ დაუდი (18.07.1909–28.04.1978წწ.; სრული სახელია: სერდარ ალი მოჰამედ ლამარი ბინ მოჰამედ-აზიზ დაუდ-ხან), რომელმაც ერთდროულად 4 მნიშვნელოვანი თანამდებობა (სახელმწიფოს მეთაური, პრემიერ-მინისტრი, თავდაცვისა და საგარეო საქმეთა მინისტრი) შეითავსა.

ზაჰირ-შაჰის ხელისუფლება რამდენადმე წარმატებულად უძღვებოდა საგარეო პოლიტიკას. ითვალისწინებდა რა ქვეყნის მნიშვნელოვან გეოსტრატეგიულ მდებარეობას, რომელიც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი გახდა „ცივი ომის“ მკაცრი რეალიების ფონზე, ის ახერხებდა რეალისტური, პრაგმატული დიპლომატიის წარმართვას და, ამგვარად, ქვეყნის დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფას.

აღმოსავლეთ-დასავლეთის გლობალური დაპირისპირების ფონზე, ავღანეთის გეოპოლიტიკური მდებარეობა მართლაც ურთულესი იყო: ჩრდილოეთის საზღვრის მთელს პერიმეტრზე იგი სსრკ-ს ესაზღვრებოდა; ირანსა და პაკისტანთან მეზობლობით, ქაბულს საქმე ჰქონდა აშშ-ს გავლენის სფეროსთან;¹ ჩრდილო-აღმოსავლეთით კი ავღანეთი ესაზღვრებოდა ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკას, რომელიც აზიაში „მესამე ძალის“ როლზე აცხადებდა პრეტენზიას.² ამდენად, ქაბული მოსკოვ-

¹ ირანი და პაკისტანი, თურქეთსა და დიდ ბრიტანეთთან ერთად, სენტო-ში (CENTO – ცენტრალური ხელშეკრულების ორგანიზაცია) შედიოდნენ (1958-1980).

² სსრკ-ს დაპირისპირებული ჩინეთი და დასავლეთი (პირველ რიგში, აშშ) 70-იანი წლების დასაწყისიდან ურთიერთობების მოგვარებას იწყებენ, რასაც კრემლში შეშფოთებით აღიქვამდნენ. ავღანეთი, ამასთანავე, დე-იურე ესაზღვრება ინდოეთს, თუმცა კი დე-ფაქ-

-ვამინგტონ-პეკინის ურთიერთჭიდილის მძიმე წნეხის ქვეშ იმყოფებოდა.

ქაბულმა „ცივი ომის“ დაწყებისთანავე მიიქცია განსაკუთრებული ყურადღება და მასზე კონტროლის დასამყარებლად მოსკოვსა და დასავლეთს შორის ბრძოლა დაიწყო. 1949წ. აპრილში ბრიტანული გამოცემა „*Contemporary Review*“ აღნიშნავდა, რომ დასავლეთი ავღანეთს ანიჭებს ისეთივე მნიშვნელობას, როგორიც „რკინის ფარდის“ მოსაზღვრე ევროპულ სახელმწიფოებს.¹ მოგვიანებით, 1955წ. „*New York Herald Tribune*“ ავღანეთის შესახებ წერდა, რომ „დღეს დედამიწაზე ძალზე მცირეა იმ რაიონთა რიცხვი, რომელიც ამერიკელი სამხედრო და პოლიტიკური ექსპერტების უფრო დიდ ყურადღებას იმსახურებდნენ“.²

40-50-იანი წლების მიჯნაზე აშშ აქტიურად ცდილობდა ქაბულის ჩართვას ანტისაბჭოთა ბლოკში. ე. აჰმადი და რ. ჯ. ბარნეტი მიიჩნევენ, რომ შუა აღმოსავლეთიდან ბრიტანელების ნასვლის შემდეგ (1947წ.) აშშ-ს არ გამოუვლენია დაინტერე-

ტო ჯამუსა და ქაშმირის შტატის (ინდოეთი) ავღანეთთან მოსაზღვრე ტერიტორიას პაკისტანი აკონტროლებს.

¹ *Правда об Афганистане: документы, факты, свидетельства.* Москва, 1980, გვ. 80.

² *Правда об Афганистане: документы, факты, свидетельства,* გვ. 30.

სება ავღანეთში საკუთარი პოზიციების განსამტკიცებლად.¹ ვფიქრობთ, რომ ეს მთლად ასე არ იყო. პირიქით, იმ პერიოდში რეგიონში სსრკ-ს გავლენის აღსაკვეთად მიმართულ ვაშინგტონის გეგმებში გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭებოდა ქაბულსაც.² 1950წ. *“Current History”* (აშშ) ავღანეთის შესახებ წერდა, რომ აშშ-ს გააჩნდა კონკრეტული ინტერესები ამ ქვეყანაში და მას განიხილავდა, „როგორც შესაძლებელ პლაცდარმს რუსეთზე თავდასასხმელად“.³ მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ვაშინგტონმა ისლამაბადი მიიმხრო და ირანშიც მოსინჯა ნიადაგი, ავღანეთმა აშშ-ს სტრატეგიაში უკანა პლანზე გადაინია. თანდათან ქაბულ-ვაშინგტონის ურთიერთობებში ბზარი ჩნდება, რაც უკავშირდება ავღანეთ-პაკისტანის დაპირისპირებაში აშშ-ს მხრიდან ისლამაბადის სასარგებლოდ (საქმე ეხებოდა „პაშტონ-სტანის პრობლემას“) ქაბულზე განხორციელებულ ზეწოლას.⁴ 1954წელს კი პრეზიდენტ დუაიტ ეიზენჰაუერის ადმინისტრაციამ (ამ დროს უკიდურესად იყო დაძაბული ავღანეთ-პაკისტანის ურთიერთობები) უარი უთხრა ავღანეთის პრემიერ-მინისტრ დაუდს სამხედრო დახმარებაზე.

ვაშინგტონისაგან განზილებულმა ოფიციალურმა ქაბულმა ანალოგიური თხოვნით უკვე მოსკოვს მიმართა და დახმარებაშიც არ დააყოვნა. პროპაკისტანურად განწყობილი აშშ-საგან ავღანეთი სსრკ-სკენ იწყებს შებრუნებას და თანდათან კრემლის გავლენის ქვეშ ექცევა. 1955წ. ქაბულმა უარი თქვა „ბალდადის პაქტში“ განეწიანებაზე, რომლის წევრი პაკისტანიც იყო.⁵ იმ პერიოდში კი ქაბული ისლამაბადთან ყოველგვარ

¹ E. Ahmad, R. J. Barnett. Bloody Games, – *“The New Yorker”*, April 11, 1988; Э. Ахмад, Р. Барнетт. Кровавые игры (реферативное изложение), – *«США – экономика, политика, история»* (შემდგომში: *«США – ЭПИ»*), №6, 1989, გვ. 58.

² Н. Иванов. Ограниченный контингент, – *«Советский Войн»* (შემდგომში: *«СВ»*), №13, 1991, გვ. 20.

³ А. Афанасьев. Афганистан: почему это произошло, – *«Коммунист вооруженных сил»* (შემდგომში: *«КВС»*), №12, 1991, გვ. 73.

⁴ Н. Иванов. Ограниченный контингент, გვ. 20.

⁵ „ბალდადის პაქტი“ შეიქმნა 1955წ. მისი წევრები იყვნენ დიდი ბრიტანეთი, თურქეთი, პაკისტანი, ირანი და ერაყი. 1958წ. ბალდა-

რი მჭიდრო ურთიერთობების დამყარებას კატეგორიულად გამორიცხავდა. შექმნილი ვითარებით ისარგებლა მოსკოვმა, რომელმაც „პაშტონისტანის საკითხში“ ავღანეთის მხარე დაიჭირა. 1955 წელსვე საბჭოთა კავშირსა და ავღანეთის სამეფოს შორის რიგი მნიშვნელოვანი ხელშეკრულებები გაფორმდა. ამკარად გამოიკვეთა ქაბულის მოსკოვის „ფრთებქვეშ“ მოქცევა.

სწორედ ასეთი პერიპეტტიების შემდეგ, უკვე 50-იანი წლების ბოლოს, ვაშინგტონში აღიარეს, რომ მათთვის ავღანეთი „არავითარ სტრატეგიულ ფასეულობას არ წარმოადგენდა“.¹ მიუხედავად ამისა, აშშ-ს მაინც არ მოუდუნებია ყურადღება ქაბულის მიმართ.

ითვალისწინებდა რა ასეთ რთულ საერთაშორისო ვითარებას რეგიონში, ავღანეთის სამეფო ძალთა დაბალანსების პოლიტიკის გატარებას ცდილობდა. მაგრამ კრემლი მაინც უპირატესობით სარგებლობდა. იგი გაცილებით მნიშვნელოვან ეკონომიკურ დახმარებას (ყოველწლიურად 500 მლნ აშშ დოლ.) უწევდა ქაბულს, ვიდრე ამ უკანასკნელის დანარჩენი პარტნიორები – მათ შორის აშშ-ც.² სსრკ ძალას არ იშურებდა, რომ არ დაეშვა ავღანეთზე გავლენის დაკარგვა და მისი შესაძლო მიმხრობა დასავლეთისადმი.³ მოსკოვ-ქაბულის ურთიერთობები იმდენად თბილი იყო, რომ ვაშინგტონს ავღანეთის პროსაბჭოურობაში დაეჭვების საფუძველს აძლევდა.⁴ ე. აჰმადისა და

დმა ორგანიზაცია დატოვა, რის შემდეგაც იგი SENTO-დ გარდაიქმნა.

¹ Л. Млечин. Исламский фактор, – «Новое время», №47, 1990, გვ. 17.

² Ю. Буллах. Советско-афганская внешняя торговля на новом этапе, – «Внешняя торговля», №6, 1979, გვ. 17; В. Снегирёв. Узник Сербянского Бора, – «Огонёк», №43, 2001, გვ. 14.

³ Н. С. Хрущёв. Мемуары, – «Вопросы истории» (შემდგომში: «ВИ»), №10, 1994, გვ. 77; П. Аллан, Д. Клей. Афганский капкан (Правда о советском вторжении). Москва, 1999, გვ. 51; Т. Strobe. Khrushchev Remembers: The Last Testament. Boston, Mass., 1974, გვ. 298, 300; R. Garthoff. Détente and Confrontation: America-Soviet Relations from Nixon to Reagan. Washington, 1985, გვ. 932.

⁴ К. М. Цаголов, С. Харрисон. Афганская война (взгляд из сегодняшнего дня), – «Восток (Афро-Азиатские общества: история и современность)», – «Восток (Афро-Азиатские общества: история и современность)», №1, 1992, с. 10.

რ. ბარნეტის სამართლიანი შენიშვნით, ავღანეთი სსრკ-სთვის ფინეთის სამხრეთაზიურ ექვივალენტად იქცა.¹ საშინაო პოლიტიკის გატარებაში დამოუკიდებლობის შენარჩუნებით ქაბული ხელ-ფეხშეკრული იყო საგარეო პოლიტიკაში, ვინაიდან უხდებოდა მოსკოვის ინტერესებისათვის ანგარიშის გაწევა.

ზოგადად ასეთი იყო ავღანეთის საერთაშორისო მდგომარეობა „26 სარატანის რევოლუციის“ წინ. ხელისუფლებაში მოსვლისას, როგორც ჩანს, დაუდი მიზნად ისახავდა ავღანეთისთვის რამდენიმე მნიშვნელოვანი საგარეოპოლიტიკური პრობლემის გადაჭრას: 1) მნიშვნელოვანი ეკონომიკური და პოლიტიკური პარტნიორების მოძებნა; 2) „პაშტონისტანის პრობლემის“ გადაჭრა; 3) სსრკ-ს გავლენისაგან ავღანეთის ჩამოშორება. თუმცა ეს არ გულისხმობდა ახალი „პატრონის“ მოძებნას. დაუდი არ იყო ანტისაბჭოთა ისტერიით შეპყრობილი პოლიტიკოსი, მაგრამ, ამასთანავე, იგი წინააღმდეგი იყო რომელიმე სახელმწიფოს მიმართ ავღანეთის „ყმობისა“.

1973-1978წწ. დაუდი ცდილობდა იმ ვითარების გამოსწორებას, რომელსაც თვითონ მისცა დასაბამი 1953-1963წწ. პრემიერ-მინისტრად ყოფნის დროს. აღსანიშნავია, რომ იგი ასეთივე შემართებით იბრძოდა ავღანეთზე ინგლისის დომინანტობის წინააღმდეგ მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში და მიზნის მიღწევას ფაშისტური ბლოკის სახელმწიფოთა გამოყენებით ცდილობდა.²

დაუდი აქტიურად შეუდგა დიპლომატიურ საქმიანობას. ახალი რეჟიმი აცხადებდა საერთაშორისო ურთიერთობებში ნეიტრალიტეტის კურსის გაგრძელებას. დაუდი, ეძებდა რა დასავლეთთან დაახლოების გზებს, ამასთანავე, უფრთხილდებოდა სსრკ-სთან ურთიერთობებს. მოსკოვის გავლენისაგან თავდალწევა ტოლფასი ეკონომიკური და პოლიტიკური ძალის დაბალანსებით ესახებოდა. ეს მიზანი შენიშნეს აშშ-ს ცენტ-

менность)» (შემდგომში: «Восток-ААОИС»), №2, 1991, გვ. 48, 49.

¹ E. Ahmad, R. J. Barnett. Bloody Games; Э. Ахмад, Р. Барнетт. Кровавые игры, გვ. 58.

² Ю. Н. Тихонов. Новые документы о деятельности разведок стран «Оси» в Афганистане в годы Второй мировой войны, — «Новая и Новейшая история», №5, 2001, гв. 92, 93.

რალური სადაზვერვო სააგენტოს ექსპერტებმა, რომლებმაც ავღანეთის ლიდერი ასე დაახასიათეს: „დაუდი განსაკუთრებით ბედნიერია, როდესაც შეუძლია საკუთარ ამერიკულ სიგარეტს რუსული ასანთით წაუკიდოს ცეცხლი“.¹ როგორც ჩანს ამ მოსაზრებას იზიარებს რ. ქილორი. ის წერს, რომ პრინცი მ. დაუდი კომუნისტური პარტიის ერთ-ერთი ფრაქციის ლიდერი იყო.² ავტორს, ჩანს, დაუდი და ქარმალი ერთმანეთში ერევა, რადგან, სწორედ ამ უკანასკნელის ბიოგრაფიულ მონაცემებს უკავშირებს მოჰამედ დაუდს.

17 ივლისის აქტი მუჰამედ დაუდმა მემარცხენე ორიენტაციის სამხედროების მეშვეობით განახორციელა.³ ამ დროისთვის სოციალისტური და კომუნისტური იდეოლოგია გარკვეული მხარდაჭერით სარგებლობდა ავღანელი სამხედროებისა და ინტელიგენციის ნაწილში. არალეგალურ ვითარებაში მოქმედებდა ავღანეთის სახალხო დემოკრატიული პარტია⁴ (ასდპ; დაარსდა 1.01.1965წ.), რომელიც 1973 წლისთვის ერთმანეთზე გადამტერებულ ფრაქციებად იყო დაშლილი.⁵

¹ Л. Млечин. Исламский фактор, გვ. 17.

² უ. რ. ქილორი. მეოცე საუკუნის მსოფლიო. საერთაშორისო ისტორია 1900 წლიდან. მეექვსე გამოცემა. თბ., 2015, გვ. 566; ავტორი შეცდომით შენიშნავს, რომ დაუდი 1978წ. ავღანეთიდან გააძევეს (გვ. 567). ასეთი რამ არ ყოფილა, რადგან ავღანეთის პირველი პრეზიდენტი მოკლეს. მისი ცხედარი მხოლოდ 2008 წელს იპოვეს (*Останки первого президента Афганистана идентифицированы*, – <https://avesta.tj/2009/01/14/ostanki-pervogo-prezidenta-afganistana-identifitsirovani/>)

³ ამის გამო დასავლეთი, პირველ ხანებში, უნდობლად ეკიდებოდა მუჰამედ დაუდს, რომელსაც „წითელ უფლისწულად“ მოიხსენიებდნენ. იქ მიიჩნევდნენ, რომ 17 ივლისის მოვლენები სსრკ-ს ორგანიზებული იყო (Л. Б. Теплинский. Афганистан – наш южный сосед. Москва, 1978, გვ. 61).

⁴ პაშტო: د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند .

⁵ ძირითადი ფრაქციები იყო: „ხალკი“ („ხალხი“), რომლის ლიდერი იყო ნორ მოჰამედ თარაკი – ავღანეთის დემოკრატიული რესპუბლიკის მეთაური 1978-1979 წლებში, და „ფარჩომი“ („ალამი“) – ლიდერი ბაბრაქ ქარმალი – ავღანეთის დემოკრატიული რესპუბლიკის მეთაური 1979-1986 წლებში.

დაუდისათვის ნათელი იყო, თუ რა ძალა იდგა მათ უკან. ამიტომ მან ხელისუფლებაში შეიყვანა რამდენიმე აქტივისტი მემარცხენე სამხედრო, რითაც, გარკვეულწილად, მათ მადლობა გადაუხადა და ასევე ერთგვარი ნდობის ვოტუმიც მოუპოვა თავის ხელისუფლებას სსრკ-ს თვალში. ამასთან, დაუდს ჯერ კიდევ სჭირდებოდა მათი მხარდაჭერა რადიკალური მემარჯვენე (ისლამისტები) და მონარქისტული ოპოზიციის წინააღმდეგ. მემარცხენეებთან კავშირს იგი დროებით მოვლენად განიხილავდა და ეს „აღიანსი“ მაშინვე დაიშლებოდა, როგორც კი ახალი ხელისუფალი საკუთარ პოზიციებს გაიმყარებდა ქვეყანაში.

ამიტომ ვიდრე გრძელდებოდა ეს კავშირი, დაუდიც არ ცვლიდა ძველ საგარეოპოლიტიკურ კურსს. აქედან გამომდინარე, მისი დიპლომატიური მოღვაწეობა შეგვიძლია ორ ეტაპად დავყოთ: 1) 1973-1975წწ. – ძველი საგარეოპოლიტიკური კურსი; 2) 1976-1978წწ. – შემობრუნება დასავლეთისაკენ.

დაუდის მოღვაწეობის საწყის ეტაპზე საუბრისას, ბ. ქარმალი ერთ-ერთ ინტერვიუში (1990წ.) აღნიშნავდა, რომ იგი „აშკარა პროსაბჭოურ კურსს ატარებდა“.¹ რა თქმა უნდა, ხდებოდა ძველი კურსის გაგრძელება, რაც პოლიტიკური საჭიროებით იყო გამოწვეული, მაგრამ, ამასთან, დაუდი დასავლეთთან აქტიური ურთიერთობის გზებსაც ეძებდა, რისი დადასტურებაცაა ირანთან კონტაქტების დამყარება.

1975წ. მიწურულისათვის დაუდმა შეძლო მისთვის არასასურველი პარტნიორების ჩამოშორება.² კრემლი შეეცადა ავღანელი თანამოაზრეების დაცვას, მაგრამ, ამასთანავე, იძულებულიც იყო დაუდთან კარგი ურთიერთობების შენარჩუნებაზეც ეზრუნა.³ ავღანეთის ლიდერმაც ამ მდგომარეობით

¹ В. Снегирёв. Узник Серебрянного Бора, გვ. 14.

² ამის შემდეგ დაუდმა ვაკანტურ პოსტებზე მემარჯვენე ორიენტაციისა და დასავლეთში განათლებამიღებული კადრები დანიშნა. ამ პროცესებმა მოსკოვს საზრუნავი გაუჩინა, ვინაიდან მისთვის ნათელი გახდა, რომ ავღანეთში სსრკ-სთვის არასასურველი პროცესები ვითარდებოდა.

³ ამას ადასტურებს უკანასკნელ პერიოდში გამოქვეყნებული სკკპ ცკ-ს არქივებში დაცული დოკუმენტები: იხ.: В. Пластун, В. Андриянов. Наджибулла. Афганистан в тисках геополитики. Москва,

ისარგებლა. 1975წ. ბოლოსათვის განვითარებულმა მოვლენებმა მოსკოვი შეაშფოთა, მაგრამ კრემლმა ამ ეტაპზე დაუდზე აქტიური ზეწოლისაგან თავშეკავება არჩია. ჩანს, რომ ამის მიზეზები შემდგომში მდგომარეობდა: 1) საბჭოთა ხელმძღვანელობა დაუდს ჯერ კიდევ არ განიხილავდა პროდასავლურ პოლიტიკოსად;¹ 2) დაუდისა და ასდპ-ს ალიანსმა ახალი ხელისუფლებისადმი მოსკოვის ნდობა გამოიწვია; 3) კრემლში, როგორც ჩანს, მიიჩნევდნენ, რომ მტრული გარემოცვა (ირანთან ისტორიული მტრობა, პაკისტანთან ტერიტორიული უთანხმოებანი) საკმარისი მიზეზი იყო იმისათვის, რომ ქაბულს უარი არ ეთქვა წინამორბედთა მიერ არჩეულ საგარეოპოლიტიკურ კურსზე. სსრკ-ში მოვლენების შემდგომ განვითარებაზე დაკვირვება არჩიეს, რათა გაერკვიათ, რა დონეს მიაღწევდა დაუდის პოლიტიკა როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე საერთაშორისო ასპარეზზე და რამდენად იქნებოდა იგი მოსკოვისათვის მისაღები. მაგრამ, ამასთანავე, კრემლი დაუდის დასასჯელ „მათრახსაც“ ამზადებდა. ამისთვის კი აუცილებელი იყო ავღანელ სახალხო-დემოკრატთა გაერთიანება.

მემარცხენეების ჩამოცილების შემდეგ დაუდმა აქტიურად დაიწყო პროდასავლურ სახელმწიფოებთან (ირანი, საუდის არაბეთი და სხვ.) კონტაქტების დამყარება-გაღრმავება. იგი ირანის შაჰის – მოჰამედ-რეზა ფაჰლავის (1941-1979) ყურადღების ცენტრში მოექცა. ამ პერიოდში შაჰმა აქტიური მოღვაწეობა დაიწყო ირანისათვის რეგიონალური მასშტაბის ზესახელმწიფოს ფუნქციის შესასრულებლად, რაც გულისხმობდა

1998, გვ. 130-143.

¹ გარკვეული ცნობები დაუდის შესაძლო პროდასავლურობაზე მოსკოვში უკვე 17 ივლისის მოვლენებიდან მოკლე ხანში ჰქონდათ (იხ.: **Л. Млечин. Исламский фактор**, გვ. 17), თუმცა კი სსრკ-მ დაუყოვნებლივ აღიარა ავღანეთის ახალი ხელისუფლება. კრემლში კარგად ახსოვდათ მუჰამედ დაუდი ჯერ კიდევ მისი პრემიერობის დროიდან. ა. ალექსანდროვი-იგნატოვი (სკკპ ცკ-ს უკანასკნელი 4 გენერალური მდივნის: ლ. ბრეჟნევის, ი. ანდროპოვის, კ. ჩერნენკოსა და მ. გორბაჩოვის – მრჩეველი საერთაშორისო საკითხებში) აღნიშნავს: „ჩვენ მას კარგად ვიცნობდით“ (**Д. Гай, В. Снегирёв. Вторжение. Опыт журналистского расследования**, – «Знамя», №4, 1991, გვ. 225).

ბდა მეზობლებზე კონტროლის გაძლიერებას და რეგიონში სს-რკ-ს გავლენის შესუსტებას.

გეგმის განხორციელებას ირანის მონარქი მოიაზრებდა ეკონომიკური თანამშრომლობისა და უშიშროების რეგიონ-ალური სისტემის შექმნით, რომელშიც შევიდოდნენ ირანი, ინდოეთი, პაკისტანი, ავღანეთი და სპარსეთის ყურის არაბუ-ლი მონარქიები. პროფ. ს. ჰარისონის სამართლიანი შენიშვნით, ეს იყო „ძველი სპარსეთის იმპერიის თანამედროვე ვერსია“.¹ ვფიქრობთ, რომ ეს გეგმა იდეალისტური და პრაქტიკულად განუხორციელებელი იყო, თუნდაც ინდოეთ-პაკისტანის ურთი-ერთობებიდან გამომდინარე.

თავისი მნიშვნელოვანი გეოპოლიტიკური მდებარეობი-დან გამომდინარე, ირანი აშშ-სათვის მნიშვნელოვანი პარტნი-ორი იყო. იქიდან ადვილი იყო მახლობელი და შუა აღმოსავლე-თის რთული რეგიონის გაკონტროლება; შესაძლებელი იყო სპარსეთის ყურის ჩაკეცვა და ასეთი გზით არაბული ნავთო-ბის ექსპორტის შეფერხება; ირანი უშუალოდ ემეზობლებოდა საბჭოთა კავშირს, კერძოდ კი – მის ურთულეს რეგიონებს – კავკასიასა და შუა აზიას. ამასთან, თეირანი ნავთობის ერთ-ერთი უდიდესი ექსპორტიორიც იყო.

აღსანიშნავია, რომ „ნავთობდოლარებმა“ მნიშვნელოვნად განაპირობა ირანის სამეფოს ეკონომიკის შემდგომი აღმავე-ლობა. 70-იან წლებში სამრეწველო პროდუქციის წარმოება 20%-ით გაიზარდა, ხოლო ეკონომიკური ზრდის ტემპით ირანი აზიაში II ადგილზე გავიდა (იაპონიის შემდეგ).² 1976 წლისთვის 1 სულ მოსახლეზე წლიურმა შემოსავალმა 2 500 აშშ დოლარს გადააჭარბა და გაუტოლდა იმ პერიოდის ესპანეთის მონაცე-მებს.³ მნიშვნელოვანი იყო ირანის სამხედრო პოტენციალი.

¹ К. М. Цаголов, С. Харрисон. Афганская война, გვ. 48, 49.

² Советский Союз и Организация Объединенных Наций (1976-1980). Москва, 1989, გვ. 130-131; Ю. М. Чернецовский. Средний Восток в современных международных отношениях. Москва, 1985, გვ. 5-6; Проблемы развития стран Ближнего и Среднего Востока (Иран, Пакистан, Турция). Ответственный редактор Ю. В. Ганковский. Мос-ква, 1981, გვ. 48-52.

³ Е. Трифонов. Горе от умма, – «Новое Время», №8, 1998, გვ. 26.

მას რეგიონში ერთ-ერთი უძლიერესი და მრავალრიცხოვანი (400 ათ.) არმია ჰყავდა, რომელიც NATO-ს ექსპერტების შეფასებით (1977წ.), 1981 წლისათვის თვით ამ ორგანიზაციის წევრი ქვეყნების (აშშ-ს გამოკლებით) შეიარაღებულ ძალებზე უფრო ძლიერიც კი იქნებოდა.¹ აქედან გამომდინარე, გასაგებია, რომ ირანს ზესახელმწიფოს (თუნდაც რეგიონალურის) სტატუსის მოპოვების სურვილი გასჩენოდა. ამაში კი მისი მხარდამჭერი აშშ იყო, რომელმაც, ბ. რუბინის მართებული შენიშვნით, მოჰამედ-რეზას მთელი რეგიონი „ანდო“.² აშშ-ს სახელმწიფო მდივნის საირუს ვენსის (1977-1980) თანაშემწე ახლო აღმოსავლეთისა და სამხრეთ აზიის საკითხებში ს. სობერი ოფიციალურად აცხადებდა, რომ „აშშ ირანისაგან მოელის საკუთარი როლის აქტივიზაციას არა მარტო სპარსეთის ყურის რაიონში, არამედ სხვა რეგიონშიც, სადაც კი საფრთხე ექმნება მშვიდობასა და სტაბილიზაციას... და აშშ-სთან თანამშრომლობის გაძლიერებას საერთო მიზნების მისაღწევად“.³

როგორც ვხედავთ, თეთრი სახლი აქტიურად უწყობდა ხელს ირანს და ერთგვარად აქეზებდა კიდევ ამ მიმართულებით, რომელშიც მოიაზრებოდა რეგიონში სსრკ-ს გავლენის შესუსტება, არაბული სამყაროს დაშოშმინება და ჩინეთისთვის დაპირისპირება. აშშ ამგვარად ცდილობდა რეგიონში მისი ინტერესებისათვის შესაბამის ძალთა ბალანსის შექმნას. ამისთვის კი ვაშინგტონს ძალზედ სჭირდებოდა სრულყოფილი კონტროლი შუა აღმოსავლეთზე, სადაც, ბუნებრივია, ავღანეთიც მოიაზრე-

¹ ირანის არმიის გაძლიერებაში დიდი წვლილი შეიტანა NATO-მ, განსაკუთრებით კი – აშშ-მ. იხ.: *К. М. Цаголов, С. Харрисон. Афганская война*, გვ. 48, 49; *Ю. М. Чернецовский. Средний Восток в современных международных отношениях*, გვ. 6; *Е. Трифонов. Горы от умма*, გვ. 26.

² *B. Rubin. Paved with Good Intentions: The American Experience and Iran*. New York, 1980, გვ. 204; *А. М. Бининашвили. Влияние внешнего фактора на развитие ситуации в Иране*, – კრებ.: *Иранская революция, 1978-1979гг. Причины и уроки*. Под редакцией А. З. Арабаджяна. Москва, 1989, გვ. 140.

³ *“Keyhan International”*, October 6, 1977; *А. М. Бининашвили. Влияние внешнего фактора на развитие ситуации в Иране*, გვ. 139.

ბოდა. მოჰამედ დაუდის მიერ ხელისუფლებიდან მემარცხენეების ჩამოცილებამ აშშ-ს ავღანეთში შეღწევის იმედი გაუჩინა.

ირანისა და ავღანეთის ინტერესების დამთხვევამ მათ შორის პარტნიორული ურთიერთობების დამყარება გამოიწვია. თეირანმა ქაბულს 1975 წელს 10-წლიანი ვადით 2 მლრდ. აშშ დოლარი ასესხა და, ამასთანავე, 400 მლნ. აშშ დოლარი კი შეღავათიანი პირობებით იმავე წლის დასაწყისში გადასცა.¹ ოფიციალური თეირანი ასეთ გრანდიოზულ თანხას საკმაოდ კონკრეტული გათვლებით იძლეოდა, კერძოდ კი, „ფაჰლავის გეგმის“ განხორციელებაში თანამშრომლობისათვის.

მკვლევართა ერთი ნაწილი (ნ. გურევიჩი, ს. ჰარისონი, რ. ბარნეტი და ე. აჰმადი) სავსებით სწორად მიუთითებს, რომ ირანული დახმარების მიზანი „საბჭოთა-ავღანური თანამშრომლობის შესუსტება“ იყო.² დაუდი საკითხს პრაქტიკულად უდგებოდა და ხედავდა, რომ ირანის ეკონომიკურმა და სამხედრო პოტენციალმა რეგიონში ახალ რეალობებს ჩაუყარა საფუძველი, რომელსაც შეეძლო სსრკ-ს გავლენის შესუსტება. სწორედ ამიტომ ესწრაფოდა იგი ავღანეთ-ირანის ურთიერთობების გაღრმავებას.

„ფეჰლავის გეგმის“ განსახორციელებლად საკმარისი არ იყო მხოლოდ თეირან-ქაბულის თანამშრომლობა. აუცილებელი იყო ავღანეთ-პაკისტანის ურთიერთობათა ნორმალიზაციაც. ეს კი დაუდისათვის ძალზე მტკივნეული საკითხი იყო. ირანში ეს იცოდნენ, მაგრამ ვინც 2 მლრდ. აშშ დოლარს იძლევა, მას გარკვეული საკუთარი მოთხოვნების წამოყენებაც შეუძლია.³

¹ К. М. Цаголов, С. Харрисон. Афганская война, гл. 48, 49; R. Garthoff. Détente and Confrontation, гл. 893, 894; *Ежегодник Большой Советской Энциклопедии* (შემდგომში – БСЭ). Вып. 19, Москва, 1975, гл. 218; *Ежегодник БСЭ*. Вып. 20, Москва, 1976, гл. 214.

² Н. М. Гуревич. Социально-экономические предпосылки революции в 1978г. в Афганистане, – «ВИ», №7, 1982, гл. 70; К. М. Цаголов, С. Харрисон. Афганская война, гл. 48, 49; E. Ahmad, R. J. Barnett. *Bloody Games*; Э. Ахмад, Р. Барнетт. Кровавые игры, гл. 66.

³ М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др., *Актуальные проблемы Афганской революции*. М., 1984, гл. 142; Н. М. Гуревич. Предреволюционный кризис в Афганистане, – «Народы

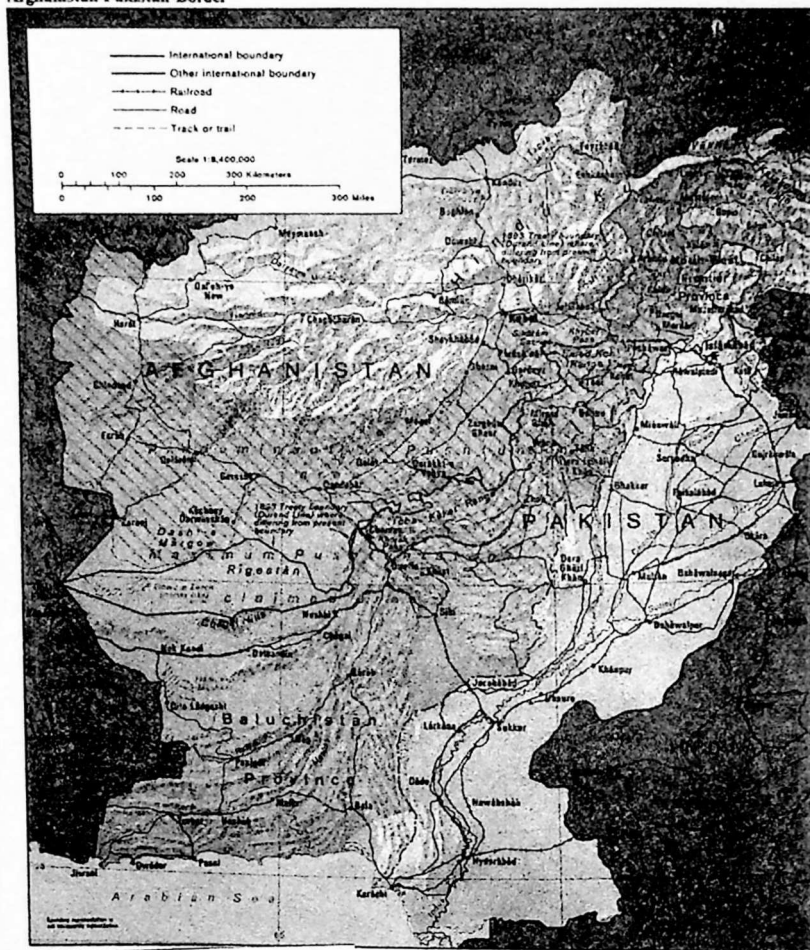
ისლამაბად-ქაბულის ურთიერთობებს ამწვავებდა ე.წ. „პაშტონისტანის საკითხი“. პრობლემას სათავე 1893 წლის 12 ნოემბერს დაედო, როცა ლონდონმა აიძულა ავღანეთის იმდროინდელი მმართველი ამირა აბდურაჰმან ხანი (1880-1901), ხელი მოეწერა მძიმე შეთანხმებისათვის, რომელმაც პაშტონები ორ ნაწილად გაჰყო:¹ ნაწილი საკუთრივ ავღანეთში დარჩა, ნაწილი კი – ბრიტანეთის ინდოეთის (1947წ. პაკისტანის) შემადგენლობაში აღმოჩნდა. ინგლისელმა კოლონიზატორებმა ასე სცადეს მათთვის დაუმორჩილებელი ავღანელების დაჩოქება. აღნიშნული პრობლემის გამო, ქაბულს თავიდანვე დაძაბული ურთიერთობები ჰქონდა ისლამაბადთან. 50-იანი წლების დასაწყისში მუსირებდა იდეა ავღანეთ-პაკისტანის კონფედერაციის შექმნით ამ საკითხის გადაჭრისა.² ამ იდეის უკან, როგორც ჩანს, დასავლეთი იდგა, ვინაიდან პაკისტანი იმთავითვე პროდასავლურ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა. ამასთანავე, ზემოთ აღვნიშნეთ, თუ რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა დასავლეთი ქაბულს „ცივი ომის“ სანყის ეტაპზე.

Азии и Африки, №4, 1982, გვ. 37.

¹ ამ ხელშეკრულებით დაფიქსირებული საზღვარი (დღეს ავღანეთ-პაკისტანის) „დიურანდის ხაზითაა“ ცნობილი მოლაპარაკებებზე ლონდონის წარმომადგენლის მორტიმერ დიურანდის სახელის მიხედვით. აბდურაჰმან ხანის შემდეგ არცერთ ავღანელ ხელისუფალს ეს საზღვარი საჯაროდ და ოფიციალურად არ უცვნიო. მისი ცნობის შემთხვევაში იგი დაკარგავდა ქვეყნის ეთნიკური ბირთვის – პაშტონების მხარდაჭერას და, შესაბამისად, ხელისუფლებასაც. აღსანიშნავია, რომ ხელშეკრულება 100 წლის ვადით დაიდო. თუმცა, ამ ვადის ამოწურვის შემდეგ, 1993წ. 12 ნოემბერს მისი ვადის გაგრძელება არ მომხდარა. ამდენად, დე-იურე, ფაქტობრივად, ავღანეთ-პაკისტანის სახელმწიფო საზღვარი არ არსებობს, მაგრამ ვინაიდან ისლამაბადმა, ანტიტერორისტული კამპანიის ფარგლებში, აქტიური როლი ითამაშა თალიბების რეჟიმის დამხობაში, ამიტომაც, ავღანეთის ამჟამინდელი ხელისუფლება იძულებულია გააგრძელოს დე-ფაქტო არსებული საზღვრის ცნობა. მით უფრო, რომ ეს „აღიარება“ საკუთრივ ოფიციალურ ქაბულს ესაჭიროება, რადგან სწორედ ამ ზონას აფარებენ თავს თალიბები.

² В. Я. Белокреницкий, В. Н. Москаленко. Новая геополитическая ситуация: *афгано-пакистанский аспект*, – *«Восток-ААОИС»*, №6, 1993, გვ. 95.

Afghanistan-Pakistan Border

SOURCE: (A20996) 9 81

დაუდი ძალიან მკაცრად უდგებოდა ამ საკითხის გადაჭრას. ჯერ კიდევ 1953-1963 წლებში მან წამოაყენა მოსაზრება პრობლემის რეფერენდუმის გზით მოეგვარებისა. ეს მიუღებელი იყო ისლამაბადისათვის, რადგან პაშტუნები აუცილებლად ავღანეთთან გაერთიანებას დაუჭერდნენ მხარს. აქედან გამომდინარე, ხელისუფლებაში დაუდის მოსვლა პაკისტანისათვის სასიამოვნო არ იყო. ამიტომ იყო, რომ 17 ივლისის გადატრიალების შემდეგ კიდევ უფრო გამწვავდა მათ შორის ურთიერთობა, რომელიც „26 სარატანის რევოლუციის“ წინ ისედაც დაძაბული იყო.¹ 1974წ. დაუდმა არაერთხელ გააკრიტიკა ზულფიკარ ალი ბჰუტოს² მთავრობა პაშტუნებისა და ბელუჯების უფლებათა დარღვევების გამო. მან კიდევ ერთხელ მოითხოვა პაკისტანის პაშტუნებისათვის თვითგამორკვევის უფლების მიცემა. გაღიზიანებული ისლამაბადი ქაბულს საშინაო საქმეებში ჩარევაში ადანაშაულებდა.³

პაკისტანმა გადაწყვიტა, „ჭკუა ესწავლებინა“ ამ „პაშტონი ნაციონალისტისათვის“. ამ მიზნით ბჰუტომ სცადა ქაბულიდან გამოქცეული ისლამისტების გამოყენება. დაუდი უარყოფითად ეკიდებოდა ფუნდამენტალისტებს, რომლებმაც 60-იანი წლებ-

¹ ქ. ხაჟალია. ეროვნული უმცირესობანი და ეროვნული საკითხი თანამედროვე პაკისტანში, – კრებ.: აზიისა და აფრიკის ქვეყნების ისტორიის საკითხები. პროფესორ ა. მენტეშაშვილის რედაქციით. ტ. 2. თბ., 1996, გვ. 12.

² პაკისტანის სახელმწიფო მოღვაწე: 1963-1966 და 1971-1977 წლებში საგარეო საქმეთა მინისტრის თანამდებობა ეჭირა; 1971-1973წწ. – პრეზიდენტია, ხოლო 1973-1977 წლებში კი ქვეყნის პრემიერ-მინისტრი იყო.

³ В. Н. Москаленко. Внешняя политика Пакистана (формирование и основные этапы эволюции). Москва, 1984, გვ. 215; Ежегодник БСЭ. Вып. 19, გვ. 218; R. Garthoff. Détente and Confrontation, გვ. 893, 894. „პაშტონისტანის პრობლემა“ დაუდისათვის „აქილევსის ქუსლი“ იყო. დასავლეთელი მკვლევარები დადებითად აფასებენ მის მოღვაწეობას 1953-1963 წლებში და ერთადერთ მარცხად ამ პერიოდში ზემოაღნიშნული პრობლემის გამო პაკისტანთან ურთიერთობების გაუარესებას მიიჩნევენ, რამაც კიდევაც საბოლოოდ შეიწირა მისი პოსტი (იხ.: Afghanistan in the 70's. New York, 1974, გვ. 54; Н. М. Гуревич. Социально-экономические..., გვ. 67.).

ის შუახანებიდან ორგანიზაციებად ჩამოყალიბება დაიწყო. ამ-
იტომ ისინი იძულებული გახდნენ, ავლანეთი დაეტოვებინათ.
ისლამაბადი თავიდანვე შეუდგა მათ სახმედრო მომზადებას.

1975წ. ივლისში მოჯაჰედებმა („სარწმუნოებისთვის მე-
ბრძოლნი“) პანჯშერის ხეობაში აჯანყება მოაწყვეს, თუმცა ხე-
ლისუფლებამ მალევე შეძლო არმიისა და მოსახლეობისაგან
ზურგგაუმაგრებელი ამბოხებულების დამარცხება.¹ ამდენად,
პაკისტანის მიერ ინსპირირებული და ეს აქცია ისლამისტებისა
და ისლამაბადის მარცხით დასრულდა.

ფუნდამენტალისტების მარცხი მრავლისმეტყველი იყო:
ახალი ხელისუფლება, რომელიც ზომიერ, მაგრამ პროგრესულ
რეფორმებს ატარებდა, მოსახლეობის უმეყოფილებას ჯერ
კიდევ არ იწვევდა. ამასთან, ავლანელები დაუდსა და მის რე-
ჟიმში წინა ხელისუფლებისაგან დიდ სხვაობას ვერ ხედავდნენ,
ვინაიდან ქვეყნის სათავეში ისევ სამეფო დინასტიის წარმო-
მადგენელი იდგა, ხოლო მონარქია კი მათთვის ქვეყნის ერთი-
ანობის, დამოუკიდებლობისა და სტაბილურობის სიმბოლო იყო.

ამდენად, მოჰამედ დაუდს ჯერ კიდევ გააჩნდა ნდობის
ვოტუმი, რაც მას წაადგა კიდევაც აჯანყებულთა დასამარცხებ-
ლად. იგი სასტიკად გაუსწორდა ისლამისტებს, მაგრამ 1975წ.
აჯანყებამ ქაბულს მთელი სისრულით დაანახა ის სავალალო
შედეგი, რაც მოჰყვებოდა პაკისტანთან მოუნესრიგებელ ურ-
თიერთობებს.²

¹ М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др., *Актуальные проблемы Афганской революции*, გვ. 113; В. Н. Спольников. Афганистан: исламская оппозиция. *Истоки и цели*. Москва, 1990, გვ. 22, 23. ამბოხების უშუალო ხელმძღვანელები იყვნენ 23-29 წლის ახალგაზრდა ისლამისტები. ამჟამად არცერთი მათგანი ცოცხალი აღარაა. ამ დროს შედგა ცნობილი სამხედრო მოღვაწის, „პანჯშერის ლომად“ ნოდებული აჰმად შაჰ მასუდის (1953-2001) სამხედრო ნათლობა (Т. Бараев. Ахмад Шах Масуд, – *Эхо планеты*, №14, 1992, გვ. 17).

² „პაშტონისტანის პრობლემიდან“ გამომდინარე, პაკისტანის ინტერესებში შედის ავლანეთში არასტაბილურობის შენარჩუნება, რათა ქაბულს პაშტონისტანზე ყურადღების გადატანის საშუალება არ მიეცეს და, ამდენად, საფრთხე არ შეუქმნას პაკისტანის შიდასტაბილურობასა და ტერიტორიულ მთლიანობას. პაკისტანი ეთნიკუ-

ამდენად, აღნიშნული პრობლემა აუცილებლად საჭიროებდა მოგვარებას. დაუდი მიხვდა, პაშტონისტანის საკითხში მას კომპრომისებზე წასვლა მოუწევდა. ამ ეტაპზე ამ საკითხში არდათმობას შეეძლო ჩაეშალა მისთვის უმთავრესი მიზნის (სსრკ-ს გავლენისაგან ავღანეთის გამოსვლა) მიღწევა. თავის დროზე, სწორედ „პაშტონისტანის პრობლემის“ გადაწყვეტის გამო მიმართა დასახმარებლად დაუდმა ნ. ხრუშჩოვს, მაგრამ ამით ქაბულმა ვერაფერი მოიგო. „ცივი ომის“ ისედაც დაძაბულ პერიოდში საბჭოთა პოლიტიკოსები იმდენს მაინც ხვდებოდნენ, რომ პაშტონების ერთიანობის გამო არ დაპირისპირებოდნენ აშშ-ს, რომელიც ამ საკითხში პაკისტანის პოზიციებს იცავდა. ამასთან, პრობლემის ღიად დატოვება სსრკ-ს ქაბულზე კონტროლისთვისაც აწყობდა: სანამ დღის წესრიგში იქნებოდა ამ საკითხის მოგვარება, ავღანეთიც არ ჩამოშორდებოდა მოსკოვს.

ავღანეთ-პაკისტანს შორის ურთიერთობების მოწესრიგებით დაინტერესებულნი იყვნენ ირანი და აშშ. წინააღმდეგ შემთხვევაში, გართულდებოდა „ფაჰლავის გეგმის“ რეალიზაცია. ირანი და საუდის არაბეთი დაუდისაგან მოითხოვდნენ ისლამაბადთან მოლაპარაკებების დაწყებას ორ სახელმწიფოს შორის არსებული პრობლემების მოსაგვარებლად. ისინი ქაბულს ურჩევდნენ თავი დაენებებინა პაკისტანის პაშტონებისა და ბელუჯების სეპარატიზმის მხარდაჭერისათვის. როგორც ჩანს, დაუდს უკვე 1975წ. ბოლოსათვის გადანყვეტილი ჰქონდა ასეთი არასასიამოვნო და არაპოპულარული ნაბიჯის გადადგმა. ძნელი სათქმელია, როდის დაიწყო მან ამ ქმედებისათვის მზადება. ცხადია, რომ პანჯშერის აჯანყება გარკვეულ როლს ითამაშებდა ამ საქმეში. ყოველ შემთხვევაში, 1975წ. ბოლოსათვის დაუდი, როგორც ჩანს, უკვე ამ ზემოდასახელებული გადანყვეტილების მიღებაზე ფიქრობდა. ამაზე მიანიშნებდა ბ. ქარმალის „ფარჩომის“ III პარტიულ კონფერენციაზე (1975წ. დე-

რად არამტკიცე სახელმწიფოა. იქ მოსახლე ეროვნული ჯგუფები თავიანთი ენებით, ადათებით, ისტორიული წარსულით უფრო ახლოს არიან ავღანეთისა და ინდოეთის მოსახლეობასთან, ვიდრე ერთმანეთთან. ერთადერთი, რაც მათ აკავშირებს, არის ისლამი. ამიტომ პაკისტანის ერთიანობა და შინაგანი სიძლიერე პირდაპირ უკავშირდება სარწმუნოების სიმტკიცეს.

კემბერი).¹ იგი იძულებული შეიქნა პაკისტანთან დათმობებზე წასულიყო.

1975-1976წწ. მიჯნაზე დაიწყო ავღანეთ-პაკისტანის ურთიერთობათა დათბობა. პრობლემის მოგვარებაზე მუშაობა 1978წ. მარტში დასრულდა, როცა ხელი მოეწერა საბოლოო შეთანხმებას: ავღანეთი უარს ამბობდა პაკისტანის პაშტონებისათვის მხარდაჭერასა და პაკისტანელი პაშტონი და ბელუჯი პარტიზანებისათვის პოლიტიკური თავშესაფრის მიცემაზე. ისლამაბადი, თავის მხრივ, წყვეტდა ავღანელი ისლამისტებისათვის მხარდაჭერას და მზადყოფნას აცხადებდა ავღანელი სამხედროების მომზადებაზე.² ამდენად, ავღანეთის საშინაო და საგარეო მდგომარეობიდან გამომდინარე, დაუდი დათმობაზე წავიდა პაკისტანის პაშტონების საკითხში, ვინაიდან მან ვერ შეძლო ამ პრობლემის გარშემო საერთაშორისო მხარდაჭერის მოპოვება, თუმცა ამ მოლაპარაკებებზე არ გადანყვეტილა „დიურანდის ხაზის“ ბედი. პაკისტანელი პაშტონებისა და ბელუჯებისათვის მხარდაჭერაზე უარის თქმა არ ნიშნავდა ქაბულის მხრიდან ამ ხაზის ლეგიტიმაციას.

ამ მხრივ, ეს საკითხი პაკისტანისათვის ღიად დარჩა, მაგრამ ამ ეტაპზე დაუდის მხრიდან მიღებული დათმობებით ისლამაბადი მაინც კმაყოფილი იყო. თუმცა, აღნიშნულმა შეთანხმებებმა ზურგი მოუშალა ავღანელ ისლამისტებს, რომლებიც, 1975წ. ზაფხულში განცდილი მარცხის მიუხედავად, მაინც არ იყვნენ უგულებელსაყოფნი: 1973-1977 წლებში პაკისტანში სამხედრო წვრთნა გაიარა 6000-ზე მეტმა ავღანელმა ფუნდამენტალისტმა.³ ამდენად, მათი განეიტრალება დაუდის

¹ М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др., *Актуальные проблемы Афганской революции*, гл. 136.

² К. М. Цаголов, С. Харрисон. Афганская война, гл. 48, 49; *Ежегодник БСЭ*. Вып. 21, Москва, 1977, гл. 209, 210; *Ежегодник БСЭ*. Вып. 22, М., 1978, гл. 204; А. А. Проханов. Афганистан, — *«Международная жизнь»*, №7, 1988, гл. 27; R. Garthoff. Détente and Confrontation, гл. 893, 894; Т. Amin. Afghan Resistance: Past, Present and Future, — *«Asian Survey»*, 1984, vol. 24, №4, гл. 375-379; В. Н. Москаленко. Внешняя политика Пакистана, гл. 215.

³ К. М. Цаголов. Не всё так просто (*открытое письмо Ричарду Бар-*

დიპლომატიის წარმატება იყო. როგორც ლ. მლეჩინი მიიჩნევს, რომ არა კომუნისტური ძალების მოსვლა ავღანეთის სათავეში (27.04.1978), ისლამისტები საერთოდ გაქრებოდნენ პოლიტიკური სცენიდან, ვინაიდან პაკისტანის მიერ მათ მხარდაჭერაზე უარის თქმამ ისინი რთულ მდგომარეობაში ჩააგდო და ამის შემდეგ მათ სერიოზულ ძალად არავინ განიხილავდა.¹

ისლამური ფუნდამენტალიზმი,² როგორც რელიგიურ-პოლიტიკური მიმდინარეობა, სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების გარკვეულ ეტაპზე მყოფი მაჰმადიანური საზოგადოების ნაყოფია და მისი გაქრობა უფრო დამოკიდებულია საზოგადოების შემდგომ პროგრესზე და არა კონკრეტული საშინაო და საგარეო პოლიტიკური ძალის მხარდაჭერაზე. ეს უკანასკნელი ფაქტორი ამ შემთხვევაში მეორეხარისხოვანია. რა თქმა უნდა, პაკისტანური მატერიალურ-ფინანსური მხარდაჭერა მათთვის მართლაც მნიშვნელოვანი იყო, მაგრამ საკუთრივ ავღანეთში არსებული სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება ფუნდამენტალისტთა მოძღვრებისათვის საარსებო ნიადაგს ჯერ კიდევ ქმნიდა. დაუდმა შეძლო მათი დამარცხება 1975წ., მაგრამ ფესვები მაინც დარჩა. მათ აღმოფხვრას კი შედარებით ხანგრძლივი პერიოდი სჭირდებოდა. ამასთან ერთად, ამ პერიოდში განსაკუთრებით გაძლიერდნენ თავად პაკისტანელი ისლამისტები.

1975-1978წწ. ავღანეთმა აქტიური ურთიერთობები დაამყარა დასავლეთის პარტნიორ არაბულ სახელმწიფოებთანაც (საუდის არაბეთი, ბაჰრეინი, ქუვეითი, გაერთიანებული არაბული საამიროები, ეგვიპტე) და ჩინეთთან, თუმცა ამ უკანასკნელთან ურთიერთობები ამ რეგიონში ჩვეულებრივი კეთილმეზობლობის დონეს არ გასცილებია. ქაბულმა პეკინს დაუდასტურა, რომ ჩსრ-სსრკ-ს დაპირისპირებაში ნეიტრალური იქნებოდა (1974წ. დეკემბერი), ხოლო 1978წ. მარტში ხელი მო-

нетту и Экбалу Ахмаду), – «США-ЭПИ», №6, 1989, გვ. 64.

¹ Л. Млечин. Исламский фактор, გვ. 17.

² ამის შესახებ დანვრ.: ნ. გელოვანი. გ. სანიკიძე. ისლამი. რელიგია, ისტორია, ცივილიზაცია. თბ., 2009, გვ. 410-431.

ენერა ჩინეთ-ავღანეთის ეკონომიკურ შეთანხმებას.¹

ყოველივე ზემოაღნიშნულთან ერთად, დაუდი რიგ სახელმწიფოებთან (ინდოეთი, ეგვიპტე, პაკისტანი, აშშ) შეთანხმდა ავღანეთის სამხედრო კადრების მომზადების თაობაზე, ხოლო სსრკ-ში სამხედრო განათლებამიღებულ ოფიცრებს თადარიგ-ში ითხოვდა.² ეს ფაქტი აშკარად გამოხატავდა მოსკოვის მიმართ მის უნდობლობას და ამგვარად ცდილობდა კრემლისათვის ქაბულზე ზემოქმედების ერთ-ერთი ბერკეტი გამოეცალა.

თეირანისა და ერ-რიადის გააქტიურებული დიპლომატიის უკან, როგორც აღვნიშნეთ, აშშ იდგა, რომელსაც ავღანეთის მიმართ კონკრეტული დაინტერესება ჰქონდა: იქ შესაძლებელი იყო დაზვერვის ელექტრონული სადგურების განლაგება. ამასთან, როგორც ირკვევა, სსრკ-ავღანეთის საზღვარი ჰაერსაწინააღმდეგო თავდაცვის მხრივ ფაქტობრივად ღია იყო. პაუერსის მიერ განხორციელებული ცნობილი გაფრენის (1960წ.) შემდეგომ საბჭოთა საზღვრის ამ მონაკვეთზე არაფერი შეცვლილა.³

ამასთან ერთად, დაუდის დროს ამერიკელი გეოლოგები ურანის საბადოებს ეძებდნენ.⁴ ჩანს, ავღანეთში ნამდვილად ივარაუდება რადიოაქტიური წიაღისეულის არსებობა. ამის შესახებ საინტერესო ცნობას ვაწყდებით ქაბულში საბჭოთა ელჩის ა. პუზანოვის საანგარიშო მოხსენებაში (22.11.1978): ნ. მ. თარაკი სსრკ-ს გეოლოგიის მინისტრთან კოზლოვსკისთან საუბრისას დაინტერესებულა ჰაშინინის რაიონში გამოვლენილი ურანის პრაქტიკული მნიშვნელობით.⁵ დასავლეთისკენ დაუდის შემობრუნების შემდეგ აშშ კიდევ უფრო გააქტიურდა. ავღანეთის ახალი მთავრობის მოღვაწეობის ორნახევარ წლისთავზე ვაშინგტონი უკვე კმაყოფილი იყო მისით, რასაც ადასტურებს

¹ *Ежегодник БСЭ*. Вып. 19, გვ. 217, 218; R. Garthoff. *Détente and Confrontation*, გვ. 894.

² К. М. Царолов, С. Харрисон. *Афганская война*, გვ. 48, 49; R. Garthoff. *Détente and Confrontation*, გვ. 894.

³ Н. Иванов. *Ограниченный контингент*, გვ. 21; Л. Н. Корнев. *Афганистан: домыслы и реальность. Уроки необъявленной войны*, – *«Вестник границы»*, №4, 1991, გვ. 44.

⁴ Н. Иванов. *Ограниченный контингент*, გვ. 13.

⁵ Н. Иванов. *Ограниченный контингент*, გვ. 13.

აშშ-ს ელჩის ტ. ელიოტის საანგარიშო მოხსენება (30.01.1978), სადაც იგი წერდა, რომ ავღანეთსა და მეზობელ სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობების გაუმჯობესება მნიშვნელოვნად წაადგა აშშ-ს ინტერესებს რეგიონში.¹ სხვადასხვა დონის ამერიკელმა ჩინოსნებმა მოუხშირეს სტუმრობებს ქაბულში. აშშ-ავღანეთის ურთიერთობებში მნიშვნელოვანი ეტაპი იყო სახელმწიფო მდივნის ჰენრი კისინჯერის ვიზიტი ქაბულში (1976წ.). მან დაუდს პრეზიდენტ ჯერალდ ფორდის ადმინისტრაციის მხარდაჭერა დაუდასტურა.² ეს იყო ავღანეთის ახალი ხელისუფლების მნიშვნელოვანი აღიარება და დაწყებული პოლიტიკის შემდგომი გაღრმავებისათვის ნაქეზება.

მოსკოვი ყურადღებით აკვირდებოდა დაუდის ესოდენ აქტიურ დიპლომატიას. ავღანეთი როგორც დამოუკიდებელი, ნეიტრალური და მიუმხრობელი სახელმწიფო, ბუნებრივია, თავისუფალი იყო მსოფლიოს ნებისმიერ ქვეყანასთან ურთიერთობებში. კრემლში ამ გარემოებას ითვალისწინებდნენ და ქაბულისათვის „თითის დაქნევას“ ვერ ბედავდნენ, მაგრამ ვერც მასზე (როგორც მისი სასიცოცხლო ინტერესების სფეროში შემავალ სახელმწიფოზე)³ კონტროლის დაკარგვას შეურიგდებოდნენ. თუმცა დაუდი არ უპირისპირდებოდა მოსკოვს, პირიქით, აგრძელებდა მასთან კეთილმეზობლურ ურთიერთობებს (დაიდო არაერთი ხელშეკრულება სავაჭრო-ეკონომიკური, კულტურული და სამეცნიერო თანამშრომლობის შესახებ).⁴ სსრკ

¹ Н. Иванов. Ограниченный контингент, – «СВ», №10, 1991, გვ. 20.

² Л. Н. Корнев. Афганистан: домьслы и реальность, გვ. 43; А. Ляховский, В. Забродин. Тайны Афганской войны, – «Армия», №3-4, 1992, გვ. 73; П. Аллан, Д. Клей. Афганский капкан, გვ. 58.

³ А. А. Кредер. Новейшая история. XX Век. Учебник для основной школы. Москва, 1997, გვ. 276; Б. Амирахмадиан. Пути, связывающие проблемы и перспектива дальнейшего сотрудничества, – «Аму-Дарья» (Иранский журнал по изучению Центральной Азии и Кавказа). Тегеран, №2, 1999, გვ. 83.

⁴ 1975 წლის დეკემბერში ქაბულში ხელი მოენერა ოქმს, რომელმაც ვადა გაუგრძელა ავღანეთ-საბჭოთა კავშირს შორის ხელშეკრულებას ურთიერთთავდაუხსმელობისა და ნეიტრალიტეტის შესახებ. ამის შესახებ იხ.: Ежегодник БСЭ. Вып. 19, გვ. 218; Ежегодник БСЭ. Вып. 20, გვ. 214; Ежегодник БСЭ. Вып. 21, გვ. 210; Ежегодник

ჯერ კიდევ რჩებოდა ავღანეთისათვის უდიდეს ეკონომიკურ დონორად. მართალია, არსებობდა ირანი თავისი 2 მილიარდიანი სესხით, მაგრამ ამ თანხის ათვისება 1977წ. II ნახევრამდე გაჭირდა: ფულის მიღებას ქაბული მხოლოდ მას შემდეგ შეძლებდა, როდესაც ლეგალიზდებოდა დაუდის ხელისუფლება, გაუქმდებოდა 1973წ. 17 ივლისს გამოცხადებული სამხედრო მდგომარეობა, ქვეყანას ექნებოდა ახალი კონსტიტუცია. ეს პირობები აფერხებდა არა მარტო ირანული სესხის მიღებას, არამედ სხვა სახელმწიფოებთან უფრო მჭიდრო კონტაქტების დამყარებას. მართალია, აშშ-სთვის დაუდი უკვე მისაღები იყო და მათ შორის ურთიერთობებიც მყარდებოდა, მაგრამ ვაშინგტონი მაინც ფრთხილობდა ამ მიმართულებით. მას შემდეგ, რაც ქაბულმა მიიღო კონსტიტუცია (24.02.1977) და დაუდიც ოფიციალურად იქნა არჩეული პრეზიდენტად (14.02.1977), აშშ-მ „კარებიც“ გააღო: 1977წ. 1 ოქტომბერს სახელმწიფო მდივანმა ს. ვენსმა მუჰამედ დაუდი, პრეზიდენტ ჯეიმს კარტერის სახელით, ოფიციალური ვიზიტით ვაშინგტონში მიიწვია, რომელიც 1978წ. სექტემბერში უნდა შემდგარიყო.

მართალია, მოსკოვმა თავი შეიკავა რაიმე ზომების გატარებისაგან 1975 წელს, მაგრამ იგი ნამდვილად გააღიზიანა ქაბულის შემდგომმა ნაბიჯებმა. სსრკ შეშფოთებული იყო. საჭირო იყო სასწრაფო პრევენტული ზომების მიღება. პირველ ეტაპზე, კრემლმა პრობლემის მოსაგვარებლად „კეთილი რჩევების“ მიცემა არჩია და ამისთვის ისარგებლა დაუდის ოფიციალური ვიზიტით მოსკოვში (1977წ. აპრილი).

ლ. ბრეჟნევმა სცადა, „აეხსნა“ ავღანელი კოლეგისათვის, რომ ამ უკანასკნელის მიერ გატარებული საშინაო და საგარეო პოლიტიკის მთელი რიგი ასპექტები მოსკოვისათვის მთლად მოსაწონი არ იყო. დაუდი, რომელიც უკვე ზურგს უკან დასავლეთის სახელმწიფოების მხარდაჭერას გრძნობდა, აღშფოთდა და თანამოსაუბრეს, თავის მხრივ, აუხსნა, რომ ავღანეთი

БСЭ. Вып. 22, гв. 218, 204; Л. Б. Теплинский. Афганистан – наш южный сосед. Москва, 1978, гв. 61; Л. Б. Теплинский. История советско-афганских отношений. 1919-1987. Москва, 1988, гв. 42-52; R. Garthoff. Détente and Confrontation, гв. 894.

„ვარშავის ხელშეკრულების წევრი“ არ იყო. ამით მიანიშნა, რომ მისი ქვეყანა სსრკ-ს სატელიტების რიცხვს არ მიეკუთვნებოდა. აუდიენციის დასრულების შემდეგ, დაუდისათვის მის მრჩეველს უთქვამს: „თქვენსავე თავს სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანეთ“. კრემლი უკვე საბოლოოდ დარწმუნდა, რომ მის ინტერესებს ავღანეთში საფრთხე ემუქრებოდა. ამუშავდა მეორე ვარიანტი: დაუდის დამხობა.

კრემლის კატეგორიული მოთხოვნით, „ფარჩომი“ და „ხალქი“ იძულებული გახდნენ გაერთიანებულიყვნენ (4.07.1977წ.).¹ ასდბ-ს გაერთიანება რომ იძულებითი აქტი იყო, ეს დასტურდება შემდეგი გარემოებებით: 1) ძალაში რჩებოდა „ფარჩომსა“ და „ხალქს“ შორის არსებული უთანხმოებანი; 2) არ მომხდარა მათი სამხედრო ორგანიზაციებისა და სალაროების გაერთიანება; 3) კვლავ ცალ-ცალკე ხდებოდა ახალი წევრების მიღებაც.

ამის შემდეგ კრემლმა დაიწყო ასდბ-ს ლიდერთა ინფორმირება სსრკ-ავღანეთის მთავრობათა ურთიერთობების მიმდინარეობის შესახებ. აქედან გამომდინარე, ქარმალმა და თარაკიმ იცოდნენ მოსკოვში დაუდის უკანასკნელი ვიზიტის შედეგების შესახებაც.²

გაერთიანებული ასდბ-ს ცკ-ის პლენუმმა (1977წ. ივლისი) სასწრაფოდ მიიღო გადაწყვეტილება მთავრობის დამხობისათვის მზადების დანყების შესახებ.³ ასე გაფორმდა მო-

¹ П. Демченко. Афганистан: на страже завоеваний народа. – «Коммунист», №5, 1980, გვ. 74; П. Аллан, Д. Клей. Афганский капкан, გვ. 61; Д. Гай, В. Снегирёв. Вторжение. Опыт журналистского расследования, – «Знамя», №3, 1991, გვ. 198; В. Пластун, В. Андриянов. Наджибулла, გვ. 130-143; М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др. Актуальные проблемы Афганской революции, გვ. 150-151; А. Ляховский. На афганской выжженной земле (непредвзятый анализ событий, вооружённой борьбы до и после Афганской революции), – «КВС», №18, 1990, გვ. 52; Афганистан: а завтра была война, – «Родина», №4, 1989, გვ. 32.

² П. Аллан, Д. Клей. Афганский капкан, გვ. 59.

³ В. Коргун. Бабрак Кармаль, – «Азия и Африка Сегодня», №4, 1998, გვ. 32; В. Пластун, В. Андриянов. Наджибулла, გვ. 130-143; М. Ф. Арунова, В. В. Басов, В. Н. Пластун, С. В. Полтавская и др. Актуальные

სკოვიდან მიღებული „შეკვეთა“. დაიწყო მუშაობა აჯანყების გეგმის შესამუშავებლად.

ჩვენთვის უცნობია, ვინ მონაწილეობდა ამ გეგმის შემუშავებაში და როდის დასრულდა ეს პროცესი. ერთ-ერთ ინტერვიუში (1990 წლის ზაფხული) ბ. ქარმაღმა უარყო ასეთი გეგმის არსებობა.¹ მაგრამ ფაქტები მისი განცხადების წინააღმდეგ მეტყველებენ. აქვე აღსანიშნავია, რომ პ. ალანსა და დ. კლეის ეეჭვებათ, რომ „საურის რევოლუცია“ „დეტალურად დაგეგმილი ღონისძიება ყოფილიყო“.²

ვფიქრობთ, გეგმა ნამდვილად არსებობდა, რადგან: 1) ასდპ-ს ერთ-ერთი თვალსაჩინო მოღვაწე დასტაგირ პანჯშერი ამტკიცებს, რომ პარტიას 1978წ. 27 აპრილამდე შემუშავებული ჰქონდა ანტისამთავრობო აჯანყების გეგმა;³ 2) ამბოხების დაწყებას მხოლოდ მოკლე ბრძანების მიცემა დასჭირდა; 3) აჯანყების მონაწილეები აღნიშნავენ, რომ ასდპ-ს ხელმძღვანელობისაგან წინასწარ ჰქონდათ მიღებული მითითებები პარტიის ლიდერთა დაპატიმრების შემთხვევაში შეიარაღებული გამოსვლის დაწყების შესახებ;⁴ 4) ქაბულში აჯანყების დაწყებისთანავე, ხალყისტებმა პროვინციებში სასიცოცხლო ობიექტების დაკავებას მიჰყვეს ხელი;⁵ 5) ამბოხებულთა მიერ შესრულებული ყოველი მოქმედება ადასტურებს სამოქმედო გეგმის არსებობას.

1977წ. ავღანეთში ეკონომიკური და პოლიტიკური კრიზისი დაიწყო, რასაც მოსახლეობის ფართო ფენების სოციალური მდგომარეობის გაუარესება მოჰყვა. ასეთ მძიმე ვითარებაში ახალი კონსტიტუცია კიდევ უფრო ამძაფრებდა სიტუაციას, ვინაიდან აკანონებდა დაუდის ერთპიროვნულ მმართველობას. ამასთანავე, ერთადერთ ლეგალურ პოლიტიკურ გაერთიანებად

проблемы Афганской революции, гл. 151.

¹ В. Снегирёв. Узник Серебрянного Бора, гл. 14; В. Снегирёв. Он был заложником Кремля, — «Труд», 24.10.1991.

² П. Аллан, Д. Клей. Афганский капкан, гл. 68.

³ Л. Миронов. Афганистану нужен мир, — «Азия и Африка Сегодня», №4, 1988, гл. 19.

⁴ А. Ляховский, В. Забродин. Тайны Афганской войны, гл. 75.

⁵ А. Ляховский, В. Забродин. Тайны Афганской войны, гл. 74.

ცხადდებოდა სამთავრობო „ეროვნული რევოლუციის პარტია“. ხელისუფლებას ჩაეშალა აგრარული რეფორმა, რომელიც მისი მთავარი პრიორიტეტი იყო საშინაო პოლიტიკაში, რამეთუ მის წარმატებით დასრულებას უნდა გაეუმჯობესებინა მასების სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა. ამდენად, შიდაარეულობებისათვის რეალური საფუძვლები შეიქმნა, რითაც სარგებლობდა მემარცხენე და მემარჯვენე ოპოზიცია.

ამ პრობლემებით დაიწყო 1978 წელი. როგორც ვნახეთ, ამ წლის დასაწყისშივე დაუდმა მნიშვნელოვანი ხელშეკრულებების დადება მოახერხა, მაგრამ იგი უფრო დიდ იმედებს ამყარებდა წლის მეორე ნახევარზე: ივნისში დაგეგმილი იყო ირანის შაჰის ვიზიტი ქაბულში, სექტემბერში კი დაუდი ვაშინგტონში უნდა ჩასულიყო. ამასთანავე, სექტემბერში დაგეგმილ მიუმხრობელ სახელმწიფოთა ჰავანის (კუბა) კონფერენციაზე ავლანეთი აპირებდა „ჭეშმარიტი მიუმხრობელის“ პოზიციის დაკავებას.¹ მაგრამ, 1978წ. 27 აპრილს (პიჯრით 1357წ. 7 საური) ავლანეთში პროკომუნისტურმა სახელმწიფო გადატრიალებამ დაამხო დაუდის ხელისუფლება. ქვეყნის სათავეში ასდგ მოვიდა. ასე დასრულდა „26 სარატანის რევოლუციის“ ერა.

დაუდის მცდელობა, გამოეყვანა ავლანეთი სსრკ-ს კონტროლიდან, მარცხით დასრულდა. სწორედ საგარეო ფაქტორმა განაპირობა მისი რეჟიმის დამხობა, ხოლო გამძაფრებულმა სოციალურ-ეკონომიკურმა ვითარებამ მხოლოდ ხელი შეუწყო ამ პროცესს. საინტერესოა, რომ დაუდის საგარეოპოლიტიკურ ორიენტაციას პროფ. რ. ფერელი „პროსაბჭოურად“ განსაზღვრავს.² სამწუხაროდ, იგი არ განმარტავს, თუ რის საფუძველზე აკეთებს ამგვარ დასკვნას. ჩვენ ვერ ვხედავთ მუჰამედ დაუდის 1973-1978წწ. მოღვაწეობაში ასეთი დასკვნისათვის საჭირო არგუმენტებს. მან შეძლო დასახულ საგარეოპოლიტიკურ ამოცანებში, გარკვეულწილად, წარმატებების მიღწევა (მეზობლებთან მოაწესრიგა ურთიერთობები, სსრკ-ს გამაწონასწორე-

¹ К. М. Царолов, С. Харрисон. Афганская война, გვ. 47, 49; R. Garthoff. Détente and Confrontation, გვ. 894.

² R. Ferrell. American Diplomacy. The Twentieth Century. New York-London, 1988, გვ. 382.

ბელი ეკონომიკური დონორი მოძებნა). ავღანეთის მთავრობის დამხობამ დაადასტურა, რომ დაუდს ჰქონდა რეალური შანსი სსრკ-ს გავლენის შესუსტებისა. მოსკოვს იმავე 70-იან წლებში უკვე ჰქონდა არასასიამოვნო პრეცედენტი, როდესაც ეგვიპტის სათავეში ანვარ სადათის მოსვლის შემდგომ ამ ქვეყანაში უშირატესობა აშშ-მ მოიპოვა. თუმცა პრაქტიკულად დაუდისთვის შეუძლებელი იყო ქაბულზე მოსკოვის გავლენის შესუსტების მიღწევა. სსრკ არაფრით დაუშვებდა ავღანეთის დაკარგვას, მით უფრო, რომ ქაბული საბჭოთა შუა აზიას ესაზღვრებოდა. ამდენად, ის, რაც ეპატია კაიროს, არ ეპატიებოდა ავღანეთს.

რ. ვიაიურიუნენი სამართლიანად მიიჩნევს, რომ სსრკ ბოლო პერიოდში აღარ იყო დაინტერესებული დაუდის ხელისუფლების შენარჩუნებით, რომელიც სულ უფრო ნაკლებად ეყრდნობოდა მოსკოვს.¹ საბჭოთა პრესაც, 27 აპრილის მოვლენებიდან სულმოკლესა და მხარდაჭერით, რომ დაუდის მთავრობის მოღვაწეობა ძირს უთხრიდა სსრკ-ავღანეთის მეგობრობას.² რ. ბარნეტი, ე. აჰმადი, ს. ჰარისონი და კ. ცაგოლოვი მიიჩნევენ, რომ საგარეოპოლიტიკური კურსის რევიზიის მცდელობა ავღანეთმა ირანის (აშშ-ს მხარდაჭერით) გავლენით დაიწყო.³

ჩვენს მიერ შესწავლილ პროცესებში ამგვარი რამ არ ჩანს. პირიქით, ეს იყო თავად დაუდის ინიციატივა, ხოლო ამ საკითხში ქაბულთან თეირან-ვაშინგტონის ინტერესთა თანხედრის გამო, მათ კატალიზატორის როლი შეასრულეს. სწორედ ამან შეაშფოთა მოსკოვი, რომელიც ავღანეთის დაკარგვის საშიშროების წინაშე იდგა.

ამდენად, ამ ეტაპზე, საბჭოთა კავშირმა „საჭადრაკო დაფის“⁴ შუა აღმოსავლეთის ფლანგზე დასავლეთის პოლიტიკუ-

¹ R. Väyrynen. Focus on Afghanistan, – *“Journal of Peace Research”*. Vol. 17, №2, 1980, გვ. 95; П. Аллан, Д. Клей. Афганский капкан, გვ. 58.

² А. Ахмедзянов, В. Байков. Афганистан начинает новую жизнь, – *«3а рубежом»*. 2-8 мая, 1978.

³ E. Ahmad, R. J. Barnett. Bloody Games; Э. Ахмад, Р. Барнетт. Кровавые игры, გვ. 59; К. М. Цаголов. Не всё так просто, გვ. 66.

⁴ ცნობილი პოლიტოლოგი, აშშ-ს პრეზიდენტის ჯ. კარტერის (1977-1981) მრჩეველი ეროვნული უშიშროების საკითხებში ზბიგნევ ბჟე-ზინსკი (Zbigniew Kazimierz Brzezinski, 1928-2017) დედამიწას განიხი-

ქაბულის პოლიტექნიკური უნივერსიტეტის სტუდენტი ავლანი გოგონები
(1970-იანი წლების შუახანები)

რი შეღწევის მცდელობის აღკვეთა მოახერხა და საკუთარი პო-
ზიციები დაიცვა. დაუდიც და მთელი ავლანეთიც „ცივი ომის“
მკაცრი რეალიების მსხვერპლი გახდნენ.

ლავდა, როგორც „საჭადრაკო დაფას“, სადაც ზესახელმწიფოთა
დაპირისპირება ვითარდება. ის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა „პირ-
ველ სვლას“ და მიიჩნევდა, რომ აშშ-ს საბჭოთა კავშირისათვის
უნდა დაესწრო საკუთარი ფიგურის დასმა: „ვინც პირველი მივა,
მდგომარეობასაც ის აკონტროლებს“ (А. А. Кокошин, С. М. Рогов.
Кардиналы Белого дома. Москва, 1986, გვ. 258.). ბუეზინსკი დღე-
საც ამ თვალსაზრისით მსჯელობს (იხ.: **З. Бжезинский.** Великая
Шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические
императивы. Москва, 1999).

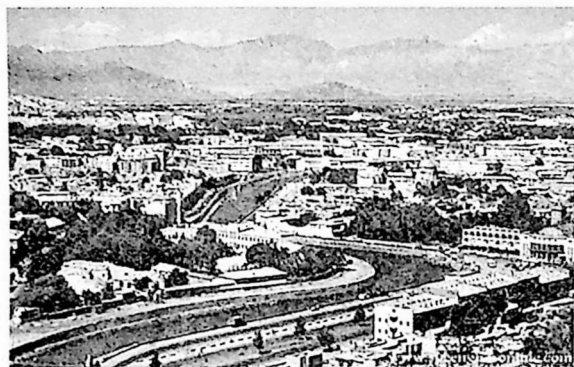
FOREIGN POLICY OF REPUBLIC OF AFGHANISTAN AND THE USSR. 1973-1978

In the second half of XX century Afghanistan was under the strong influence of the USSR and actually started to lose foreign sovereignty. In consequence of coup d'état (July 17, 1973) in Afghanistan was eliminated monarchy and established the republic, headed by a cousin of the deposed King Mohammed Zahir Shah, General Mohammed Daoud. The new leader of Afghanistan at the same time became the head of State (from February 14, 1977 - President), the Prime Minister, Minister of Defense and Minister of Foreign Affairs. In his diplomatic career Daoud outlined several problems, the solution of which he attached prime importance: 1) Lead the country from Soviet influence, 2) Find new partners who can assist Afghanistan substantial economic and political support, and 3) To solve the so-called «Pashtunistan issue». Notably, these targets of Kabul were coincided with the interests of Iran and the US in the region, who were trying to oust the Soviet Union from the Middle East. This situation created a favorable background for enhancing foreign Mohammed Daoud. Iran allocated Afghanistan loan for US \$ 2 billion on a 10-year on favorable terms. It was the single biggest ever foreign aid provided to Afghanistan. With the help of Iran and Saudi Arabia Daoud was able to improve relations with Pakistan, though he did not manage to solve territorial issues with Islamabad. But the agreements reached at this stage, fully suited both sides. The activity Daud alarmed the Kremlin leadership and they diplomatically hinted about it. However, the Afghan leader did not stop the «advices» of Moscow and he became even more active approach with new allies. It forced the Kremlin to make a decision about the overthrow of the uncontrolled Daud. As a result, on 27 April 1978 in Afghanistan was organized a coup d'état and pro-Moscow People's Democratic Party of Afghanistan came to authority. Thereby the Soviet prevented penetration of the US and its partners on this flank of «checkerboard» and defended their interests. Daoud and all of Afghanistan were victims of the harsh realities of the «Cold War».

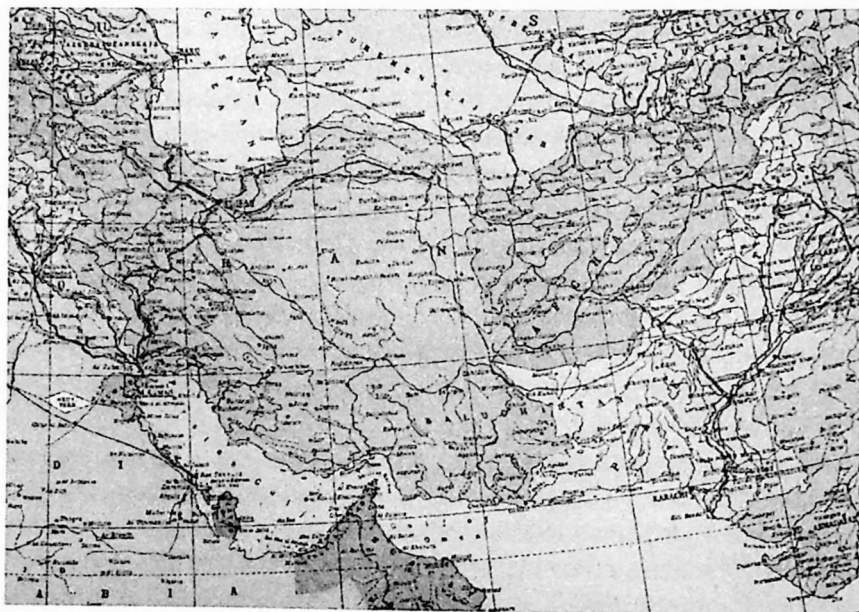
ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ АФГАНИСТАН И СССР. 1973-1978

Во второй половине XXв. Афганистан оказался под сильным влиянием СССР и фактически начал терять внешнеполитический суверенитет. Вследствии государственного переворота (17.07.1973) в Афганистане была ликвидирована монархия и основана республика, главой которой стал двоюродный брат свергнутого короля Мухаммеда Захир-шаха генерал Мухаммед Дауд. Новый лидер Афганистана одновременно стал главой государства (с 14.02.1977 – президент), премьер-министром, министром обороны и иностранных дел. В своей дипломатической деятельности Дауд наметил несколько задач, решению которых он придавал первостепенную значимость: 1) Вывести страну из советского влияния; 2) Найти новых партнёров, могущих оказать Афганистану значительную экономическую и политическую поддержку; 3) Решить т.н. «проблему Пуштунистана». Примечательно, что эти цели Кабула совпали с интересами Ирана и США в регионе, которые сами старались вытеснить СССР со Среднего Востока. Данное обстоятельство создавало благоприятный внешнеполитический фон для активизации Мухаммеда Дауда. Иран выделил Афганистану займ на 2 млрд. долл. США на 10-летний срок на льготных условиях. Это была самая грандиозная иностранная помощь когда-либо оказанная Афганистану. С помощью Ирана и Саудовской Аравии Дауд сумел наладить отношения с Пакистаном, хотя ему не удалось решить территориальные проблемы с Исламабадом. Но достигнутые договорённости, на данном этапе, полностью устраивали обе стороны. Подобная активность Дауда насторожила кремлёвское руководство и оно дипломатично намекнуло об этом. Однако, афганского лидера не остановили «советы» Москвы и он ещё более активно стал сближаться с новыми союзниками. Это вынудило Кремль, принять решение о свержении бесконтрольного Дауда. В результате, 27 апреля 1978г. в Афганистане был организован государственный переворот и к власти

пришла промосковская Народная Демократическая Партия Афганистана. Этим самым СССР предотвратил проникновение США и его партнеров на этом фланге «шахматной доски» и защитил свои интересы. Дауд и весь Афганистан стали жертвами жёстких реалий «холодной войны».

ქაბული 1970-იან წლებში

ავღანეთი და მისი მეზობლები

გაერო და ახლო აღმოსავლეთი: ახალი გამოწვევები 70-ე წლისთავისათვის¹

ახლო აღმოსავლეთმა XXს. II ნახევრის დასაწყისიდანვე კვლავ აქტიურად მიიპყრო საერთაშორისო ყურადღება, როცა რეგიონი შეაზანზარა არაბებისა და ისრაელის სახელმწიფოს დღემდე მოუგვარებელმა კონფლიქტმა. შესაბამისად, რეგიონის პრობლემა იმთავითვე დადგა ახლადშექმნილი გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წინაშე (დიდი ბრიტანეთის ყოფილი სამანდატო ტერიტორიის – პალესტინის – მომავალი, ისრაელის სახელმწიფოს შექმნა, არაბებისა და ისრაელის ომები და სხვ.).

სამწუხაროდ, ახლო აღმოსავლეთის პრობლემა დღემდე აქტუალურია ამ უნივერსალური საერთაშორისო ორგანიზაციისათვის. გაერო-ს გენერალური ასამბლეისა და უშიშროების საბჭოს თითქმის არცერთი სესია თუ სხდომა ამ საკითხის გაუხილველად არ გადის.

2014 წლის ივნისიდან მსოფლიო ახალი პრობლემის წინაშე დადგა, რომელიც ისევ ახლო აღმოსავლეთს დაუკავშირდა. კერძოდ, რეგიონში ვითარების დაძაბულობა მოჰყვა საერთაშორისო ისლამისტური სუნიტური ტერორისტული ორგანიზაციის „ერაყისა და ლევანტის ისლამური სახელმწიფოს“ (ინგლ.: *Islamic State in Iraq and the Levant /ISIL/ an Islamic State of Iraq and Syria = Islamic State of Iraq and al-Sham /ISIS/*; არაბ.: *الدولة الإسلامية في العراق والشام* [al-Dawlah al-Islāmiyyah fī al-‘Irāq wa al-Shām] /DAISH/) გააქტიურებას და მის მიერ ერაყისა და სირიის ტერიტორიების დიდი ნაწილის ოკუპაციას (შემდგომში ჩვენ გამოვიყენებთ აბრევიატურას „ის“). მისი „იურისდიქციის“ ქვეშაა ჩრდილოეთ აფრიკისა და ავღანეთის გარკვეული ნაწილები. სამწუხაროდ, დაპყრობილ ტერიტორიებზე დღემდე

¹ წინამდებარე სტატია წაკითხული იქნა მოხსენებად ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის მსოფლიო ისტორიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის დეპარტამენტის VIII ყოველწლიურ კონფერენციაზე (24.12.2015).

გრძელდება მოსახლეობის სოციალური, ეკონომიკური, რელიგიური და ეთნიკური ჩაგვრა, რელიგიური და ზოგიერთი ეთნიკური უმცირესობები ამოხოცვა, დაკანონებულია მონობა და სხვა სახის უმძიმესი დანაშაულებები. „ის“-ის გრძელვადიანი გეგმა გულისხმობს ყოფილი სახალიფოს ტერიტორიის დაპყრობასა და იქ ისლამური სახალიფოს დაარსებას, რომელიც თურქეთის რესპუბლიკის ხელისუფლებამ დიდი ეროვნული კრების 431-ე კანონით 1924 წლის 3 მარტს გააუქმა.

2014 წლის დასაწყისიდან ტერორისტული ორგანიზაციის „სირიისა და ლიბანის ისლამური სახელმწიფოს“ (შემდგომში – „ისლამური სახელმწიფო“) გააქტიურებამ და მისმა სამეცხეთო მოულოდნელმა წარმატებამ დღის წესრიგში კიდევ ერთხელ დააყენა ისლამური ფუნდამენტალიზმის – მისი არსის, მიზნებისა და სოციალური ასპექტის – შესწავლის პრობლემა ახლებური რეალიების გათვალისწინებით.

XIXს. მიწურულს ისლამური ფუნდამენტალიზმი წარმოშობა იმთავითვე უკავშირდება მუსლიმანურ საზოგადოებაში ანტიკოლონიალურ, ანტიიმპერიალისტურ და ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას. თუმცა, მისი გენეზისი შეიძლება კიდევ უფრო ადრინდელ ეპოქას, კერძოდ კი, XVIII საუკუნის შუახანებში არაბეთში დაწყებულ ანტიოსმალურ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას დაეუკავშიროთ (ვაჰაბიტა/სალაფიტა მოძრაობა).

ისლამური ფუნდამენტალიზმის გააქტიურება XX საუკუნის II ნახევრიდან იწყება ავღანეთში, სადაც მოჰამედ დაუდის ხელისუფლება, რომელიც პროდასავლურ რეფორმების გატარებას ცდილობდა, ყურადღების მიღმა ტოვებს ქვეყანაში არსებული რთული სოციალური ვითარების გამოჯანსაღების საკითხს, რაც ხელისუფლების ისლამურ ოპოზიციას ხელსაყრელ მდგომარეობას უქმნის მოჰამედ დაუდის წინააღმდეგ მოსაზრებების დასარაზმად (1975წ. პანჯშერის აჯანყება). თუმცა ხელისუფლებამ იმ ხანად შეძლო ამბოხების ჩაქრობა, მაგრამ საკითხი მაინც გადაუწყვეტელი დარჩა. საინტერესოა, რომ ამავე მოტივით, ავღანეთში ისლამურმა ძალებმა წარმატებას მიაღწიეს 1929 წელს, აგრეთვე, პროგრესული მმარ-

თველის ამანულა შაჰის წინააღმდეგ, რომლის ხელისუფლების დამხობაც მათ შეძლეს. ეს იყო ამ მიმართულების პირველი სამხედრო-პოლიტიკური წარმატება თურქეთში სახალიფოს გაუქმების (1924წ.) შემდეგ, რაც ისლამისტების მხრიდან დასავლეთის მიერ ინსპირირებულ ანტიისლამურ მოვლენად იქნა შეფასებული.

ისლამური ფუნდამენტალიზმი გახდა საბჭოთა ოკუპაციას (1979-1989წწ.) ავღანელი მოჯაჰედების გამაერთიანებელი იდეოლოგია.

XXს. 90-იანი წლებიდან ისლამური ფუნდამენტალიზმი თავის „სამიზნე ობიექტს“ დასავლურ ქრისტიანულ-იუდაისტურ ცივილიზაციაში ხედავს. მისი ძირითადი იმპლემენტატორი „ალ-კაედა“ გახდა, მაგრამ, მიუხედავად ამ ორგანიზაციის ტერორისტული ხასიათისა და საკმაოდ მნიშვნელოვანი დაფინანსებისა, მან მიზნად დაისახა სპორადული ტერორისტული აქტების და ისლამური ამბოხების კერების მხარდაჭერა. XXI საუკუნის მეორე ათწლეულის დასაწყისში ისლამურმა მოძრაობამ ახალი სიცოცხლე შეიძინა ე.წ. „არაბული გაზაფხულის“ სახით, რომლის წიაღშიც იშვა „ისლამური სახელმწიფო“. ამ უკანასკნელმა „ალ-კაედას“ ზემოთ ხსენებული სტრატეგია შეცვალა და ახალი ისლამური წყობილების დამყარებას „შეუდგა“ ცალკე აღებული სახელმწიფოს (სახელმწიფოების) მასშტაბით, თუკი ლენინს დავესესხებით.

ფუნდამენტალური ისლამის მთავარი ადეპტები, უმთავრესად, დაბალი სოციალური ფენის წარმომადგენლები ხდებიან, რომლებსაც მძიმე ეკონომიკურ პირობებში უხდებათ ცხოვრება, რაც, მათი რწმენით, დასავლეთის მიზეზითაა გამოწვეული. რა თქმა უნდა, აქ გარკვეულ წილად, სიმართლაცაა და ის უკავშირდება ისლამურ სამყაროსთან მიმართებით ევროპის იმპერიალისტური და კოლონიალური ისტორიული წარსულის მეხსიერებას. „ისლამური სახელმწიფოს“ მეზრძოლთა რიგების შევსებამ ევროპაში მცხოვრები მუსლიმანების (როგორც ტრადიციულად ამ სარწმუნოების აღმსარებლები, ასევე – სხვა რელიგიებიდან გადმოსული ახალი ადეპტებით) მიერ მკვლევართა განსაკუთრებით დაიტერესებას იწვევს. როგორც

ფიქრობენ, ამის საფუძველს ჰქმნის როგორც მათი ეკონომიკური ცხოვრების პირობები (ისლამურ სახალიფოში სამართლიან სოციალურ და ეკონომიკური ვითარებაში ცხოვრების აღთქმა), ასევე ეთნიკური და რელიგიური ხასიათის პრობლემები ადგილობრივ სოციალურად.

ამდენად, ისლამური ფუნდამენტალიზმის გააქტიურება-გავრცელების უმთავრესი მიზეზია ისლამურ სამყაროში ან მის გარეთ მცხოვრები დაბალი საზოგადოებრივი ფენის წარმომადგენელთა დუხჭირი ეკონომიკური პირობები, სარწმუნოებრივ-ეთნიკური დაპირისპირება არაისლამურ საზოგადოებასთან.

საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემაში გაერო-ს, რომელსაც 2015 წლის 24 ოქტომბერს დაარსებიდან საიუბილეო 70-ე წელი შეუსრულდა, ცენტრალური ადგილი უჭირავს. მისი წესდების საფუძველზეა აგებული თანამედროვე მსოფლიო წესრიგის მთელი საერთაშორისო და სამართლებრივი სისტემა. ამიტომ გაერო ჩანს ტერორიზმთან და მის მხარდამჭერებთან მებრძოლი მსოფლიო საზოგადოების მცდელობათა კოორდინაციის ცენტრად.

ბუნებრივია, ტერორიზმი, რომელიც უცხო არ იყო XX საუკუნისათვის, აუცილებლად იქნებოდა ის პრობლემა, რომელზედაც გაერო თავის ყურადღებას მიაქცევდა. შესაბამისად, 1963 წლიდან დღემდე გაერო-სა და მისი სპეციალიზირებული დანესებულებების ეგიდით საერთაშორისო საზოგადოებამ 16 საერთაშორისო შეთანხმება (13 კონტრტერორისტული კონვენცია და 3 ოქმი) მიიღო.

რეალურად კი, საერთაშორისო ტერორიზმის საკითხი გაერო-ს წინაშე 1972 წლის სექტემბერში დადგა, როდესაც მიუნხენში პალესტინური ტერორისტული ორგანიზაციის „შავი სექტემბრის“ (منظمة إيل الاسود *Munazzamat Aylul al-aswad*) წევრებმა ისრაელის სახელმწიფოს ოლიმპიური ნაკრების 11 წევრი შეიპყრეს და ამოხოცეს. იმავე წლის დეკემბერში გაერო-ს გენერალურმა ასამბლეამ მიიღო რეზოლუცია №3034, რომლის საფუძველზეც შეიქმნა სპეციალური კომიტეტი საერთაშორისო ტერორიზმის საკითხებზე, რომელსაც მაშინ 34 სახელმ-

ნიფო შეუერთდა.

1994წ. 9 დეკემბერს გაერო-ს გენერალურმა ასამბლეამ მიიღო №46/60 რეზოლუციით მიიღო „დეკლარაცია საერთაშორისო ტერორიზმის ლიკვიდაციის შესახებ“. შემდეგი ნაბიჯი იყო „შემავსებელი დეკლარაცია საერთაშორისო ტერორიზმის ლიკვიდაციის შესახებ“ (1994წ.). ამის საფუძველზე 1996 წელს გაერო-მ ისევ შექმნა სპეციალური კომიტეტი ტერორიზმის საკითხებზე და, აქედან მოყოლებული, ამ ორგანიზაციაში ეს პრობლემა მუდმივად განიხილება.

2006 წლის 8 სექტემბერს გენასამბლეა ღებულობს „გაერო-ს გლობალურ ანტიტერორისტულ სტრატეგიას“ (რეზოლუცია 60/288), რომელიც ორი ნაწილისაგან – რეზოლუციისა და მოქმედების გეგმისაგან – შედგება (მას მხარი დაუჭირა ყველა 192-ვე წევრმა-სახელმწიფომ /2010 წელს გაერო-ს წევრთა რაოდენობა ერთი სახელმწიფოთი – სამხრეთ სუდანით – გაიზარდა და ახლა 193-ს შეადგენს/, ხოლო ძალაში შევიდა იმავე წლის 19 სექტემბერს). ამ დოკუმენტის მიღებით შესრულდა ის ვალდებულება, რომელიც დაფიქსირებული იყო სახელმწიფოთა მეთაურების 2005 წლის მსოფლიო სამიტზე (გენასამბლეის რეზოლუცია 60/1, 2005 წლის 16 სექტემბერი), რომელიც, შემდგომ, 2006 წლის 2 მაისს გაერო-ს გენერალური მდივნის კოფი ანანის საგანგებო მოხსენებაში – „ერთობა ტერორიზმთან ბრძოლაში: რეკომენდაციები გლობალური კონტრტერორისტული სტრატეგიისათვის“ – ჩამოყალიბდა ამ სტრატეგიის მრავალი ძირითადი პრინციპი.

სტრატეგია განსაზღვრავს კონკრეტულ და ინდივიდუალურ ზომებს ტერორიზმის გავრცელების ასაცილებლად და ამ მიზნით წევრ-სახელმწიფოთა ინდივიდუალური და საერთო შესაძლებლობათა გაძლიერება, ადამიანის უფლებათა დაცვის უზრუნველყოფა და კანონის უზენაესობა ტერორიზმთან ბრძოლაში.

გაერო-მ იმთავითვე გამოკვეთილი პოზიცია დაიჭირა როგორც „ის“-ს, ასევე ამ ტერორისტული ორგანიზაციის მთავარი მიზნის – სახალიფოს – დაარსების მიმართ.¹ კერძოდ,

¹ M. Akyol. A Medieval Antidote to ISIS, – <https://www.nytimes.com/>

უშიშროების საბჭომ თავის 2170-ე რეზოლუციაში (მიღებულია 2014წ. 15 აგვისტოს) აღნიშნა, რომ ის „ისლამურ სახელმწიფოს“ განიხილავს როგორც ტერორისტულ ორგანიზაციას და არ აკავშირებს რომელიმე რელიგიასთან, ეროვნებასა და ცივილიზაციასთან.¹ „ისლამური სახელმწიფოს“ მიმართ დანესდა ისეთივე სანქციები, რომელიც მიემართება „ალ-კაედასა“ და მასთან დაკავშირებულ ორგანიზაციებს.

2014 წლის 24 სექტემბერს გაერო-ს გენერალური მდივანი ბან კი-მუნი გამოვიდა მოწოდებით, რათა „ისლამური სახელმწიფო“ მოიხსენიონ როგორც „არამუსლიმური არასახელმწიფო“ (Un-Islamic Non-State). მისი თქმით, ამის მიზეზი ისაა, რომ ცნობილი მუსლიმი სასულიერო ლიდერები „ისლამურ სახელმწიფოს“ ისლამთან არ აკავშირებენ და არც მათ „სახელმწიფოს“ აღიარებენ.² ამ დღეს უშიშროების საბჭომ „ის“-თან დაკავშირებით ახალი რეზოლუცია (№2178).³

გაერო „ისლამურ სახელმწიფოს“ პასუხისმგებლობას აკისრებს მის მიერ კონტროლირებად ტერიტორიებზე ადამიანის უფლებათა უხეში დარღვევებისა და სამხედრო დანაშაულებების ჩადენაში.⁴ 2014 წლის აგვისტოში გამოქვეყნებული ანგარიშის მიხედვით, იმავე წლის ივნისისათვის (პერიოდი 5 ივნისიდან 22 ივნისის ჩათვლით), „ის“-ს მოკლული ჰყავდა ასობით სამხედრო ტყვე და ათასზე მეტი სამოქალაქო პირი.⁵ უკვე 2014 წლის აგვისტოსათვის „ის“-მ 5000-7000 იეზიდი

2015/12/21/opinion/a-medieval-antidote-to-isis.html.

¹ United Nations. Security Council. Resolution 2710 (2014), – <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2170>.

² Secretary-General's remarks to Security Council High-Level Summit on Foreign Terrorist Fighters. Statement, – <http://www.un.org/sg/statements/index.asp?nid=8040>.

³ United Nations. Security Council. Resolution 2178 (2014), – <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2178>.

⁴ Ethnic cleansing on a historic scale: The Islamic State's systematic targeting of minorities in northern Iraq, – https://www.es.amnesty.org/uploads/media/Iraq_ethnic_cleansing_final_formatted.pdf.

⁵ S. Westall, M. Karouny. Video shows Islamic State executes scores of Syrian soldiers, – <http://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-idUSKBN0G-S10O20140828>.

ამოხოცა ან მონად აქცია (ძირითადად, ქალები და ბავშვები).¹ ამასთანავე, ტერორისტები, გაერო-ში ერაცის ოფიციალური მთავრობის მუდმივი წარმომადგენლის მუჰამად ალ-ჰაკიმის განცხადებით, ადამიანის ორგანოებით ვაჭრობას ეწევიან.²

როგორც გაერო-ს ანგარიშებშია აღნიშნული, „ის“ ებრძვის არა მარტო არასუნიტ მუსლიმებსა და არასუნიტური ისლამის აღმსარებლობის ეთნოსებს, არამედ იმ სუნიტებსაც (მათ შორის – სასულიერო პირებსაც), რომლებიც არ აღიარებენ „ისლამურ სახელმწიფოს“.³

„ის“ აქტიურად ანადგურებს არაისლამური წარმოშობის კულტურულ მემკვიდრეობასაც (ძველი რარიტეტები, არქიტექტურული ძეგლები, ხელოვნების ნიმუშები), რაც გაერო-ს უშიშროების საბჭომ ასევე ტერორისტულ აქტად შეაფასა.⁴

ამდენად, ამ საკმაოდ მდიდარი და ძლიერი ტერორისტული ორგანიზაციის წინააღმდეგ, რომელიც დიდ საფრთხეს უქმნის როგორც რეგიონალურ, ასევე გლობალურ უსაფრთხოებას, ბრძოლა გაერო-ს, როგორც გლობალური უსაფრთხო-

¹ St. Hopkins. Full horror of the Yazidis who didn't escape Mount Sinjar: UN confirms 5,000 men were executed and 7,000 women are now kept as sex slaves, – <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2792552/full-horror-yazidis-didn-t-escape-mount-sinjar-confirms-5-000-men-executed-7-000-women-kept-sex-slaves.html>.

² Ирак обвинил ИГ в убийствах рабы орзанов, – http://newsru.co.il/mideast/18feb2015/iraq_a204.html.

³ Islamic State group 'executes 700' in Syria, – <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/08/islamic-state-group-executes-700-syria-2014816123945662121.html>; Syria tribal revolt against Islamic State ignored, fueling resentment, – https://www.washingtonpost.com/world/syria-tribal-revolt-against-islamic-state-ignored-fueling-resentment/2014/10/20/25401beb-8de8-49f2-8e64-c1cfbee45232_story.html?noredirect=on&utm_term=.0521a62b05a4; J. Zarocostas-Mcclatchy. U.N.: Islamic State executed imam of mosque where Baghdadi preached, – <https://www.mcclatchydc.com/news/nation-world/world/article24770092.html>.

⁴ Боевики ИГ стерли с лица земли древний город Хатра на севере Ирака, – <https://news.rambler.ru/world/29478562-boeviki-ig-sterli-s-litsa-zemli-drevniy-gorod-hatra/>.

ების გარანტორი ორგანიზაციის, უპირველესი ამოცანაა. თუმცა, ჯერ კიდევ მეორე მსოფლიო ომის პირობებით პრინციპებით განსაზღვრული და, ფაქტობრივად, ცივი ომის დასაწყისში ჩამოყალიბებული ორგანიზაციის ქმედითუნარიანობა განსაკუთრებით სათუო გახდა უკვე გასული საუკუნის 90-იან წლებში. მიუხედავად იმისა, რომ უკვე მეოთხედ საუკუნეზე მეტია მიდის დისკუსია გაერო-ს, განსაკუთრებით კი მისი უშიშროების საბჭოს, რეფორმირების შესახებ, საქმე რეალურად არ გაკეთებულა, რის გამოც გაერო-ს მნიშვნელობა და ავტორიტეტი მნიშვნელოვნად კნინდება. აქედან გამომდინარე, „ის“-ს წინააღმდეგ ბრძოლას სათავეში ჩაუდგა აშშ, რომელმაც შესაბამისი კოალიციაც ჩამოაყალიბა. 2014 წლის ოქტომბერში გაერო-ს უშიშროების საბჭომ მხარდაჭერა გამოუცხადა თეთრი სახლის ამ ინიციატივას.

გარდა სამხედრო შემადგენლისა, ბუნებრივია, „ის“-ს წინააღმდეგ ბრძოლას უშედეგო იქნება, თუკი არ იქნა აღკვეთილი მისი ბიუჯეტის შევსების გზები. ამ საკითხზე გაერო არაერთ რეზოლუციაში ამახვილებს ყურადღებას. 2015 წლის 17 დეკემბერს უშიშროების საბჭომ, აშშ-ს ფინანსთა მინისტრის ჯეიკობ ლიუს თავმჯდომარეობით, მიიღო რეზოლუცია, რომელიც აწესებს ემბარგოს ტერორისტებთან ნავთობისა და კულტურული ფასეულობების ვაჭრობასთან დაკავშირებით. ამასთან, როგორც აღნიშნა, ეს აკრძალვები ეხება ყველა სახის საფინანსო და ეკონომიკურ ურთიერთობებს, მათ შორის – მასალების ინტერნეტში განთავსებას. უნდა ითქვას, რომ ამ რეზოლუციას წინ უძღოდა ამავე ხასიათის 15 დეკემბრის გადაწყვეტილებაც, რომელიც რუსეთის ფედერაციის ინიცირებული იყო. ეს ორი დოკუმენტი მნიშვნელოვანი ბაზისია „ისლამური სახელმწიფოს“ წინააღმდეგ საბრძოლველად. ამასთან, საგულისხმოა ისიც, რომ უშიშროების საბჭოს მუდმივმა წევრებმა, რომლებიც ვეტოს უფლებას ფლობენ, მოახერხეს შეთანხმებას მიუხედავად მათ შორის (ძირითადად, ერთის მხრივ, აშშ და დიდი ბრიტანეთი, მეორეს მხრივ – რუსეთი) არსებული დაძაბულობისა (უთანხმოება სირიისა და უკრაინის საკითხებზე), რაც პერმანენტულად ვითარდება 2014 წლის პირველი

ნახევრიდან დღემდე და, განსაკუთრებით გამწვავდა 2015 წლის 24 ნოემბერს, როდესაც თურქეთმა, NATO-ს წევრმა, რუსული ავიაგამანადგურებელი ჩამოაგდო.

ამდენად, როგორც ვხედავთ, გაერო მონოდებულია მოახდინოს რეაგირება და მიიღოს შესაბამისი ზომები ტერორიზმის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ამასთანავე მისი ეფექტურობა მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული მისი წევრების შეთანხმებულ ერთობლივ ქმედებაზე.

გაერო-ს უშიშროების საბჭოს სხდომა 2015 წლის 20 ნოემბერს.
განიხილავენ „ის“-ს საკითხს.

წყარო: <https://www.ibtimes.co.uk/un-passes-resolution-calling-nations-unite-against-islamic-state-1529805>

THE UNITED NATIONS AND THE MIDDLE EAST: NEW CHALLENGES FOR THE 70TH ANNIVERSARY

From the beginning of 2nd half of 20th century Middle East paid attention of International society when the region was shuddered by conflict between State of Israel and Arabians. In that way this problem has been stood before the UN. Unfortunately, this issue is still not resolved. But it is current importance for that universal International organization. No one session of General Assembly or Security Council passed without discussion of that problems.

Middle East conflict consists also a terrorism. From 1963 up today, the UN has received 16 International treaty for terrorism prevention. The UN has called on react and receives suitable measures against terrorism.

განყოფილება II

ეცადები
საქართველოსა და ადამიანების
ქვეყნების ურთიერთობათა
ისტორიიდან

XVII საუკუნის II ნახევრის ყანდაარის გეგლარგებების იდეათიზიკაციის საკითხისათვის¹

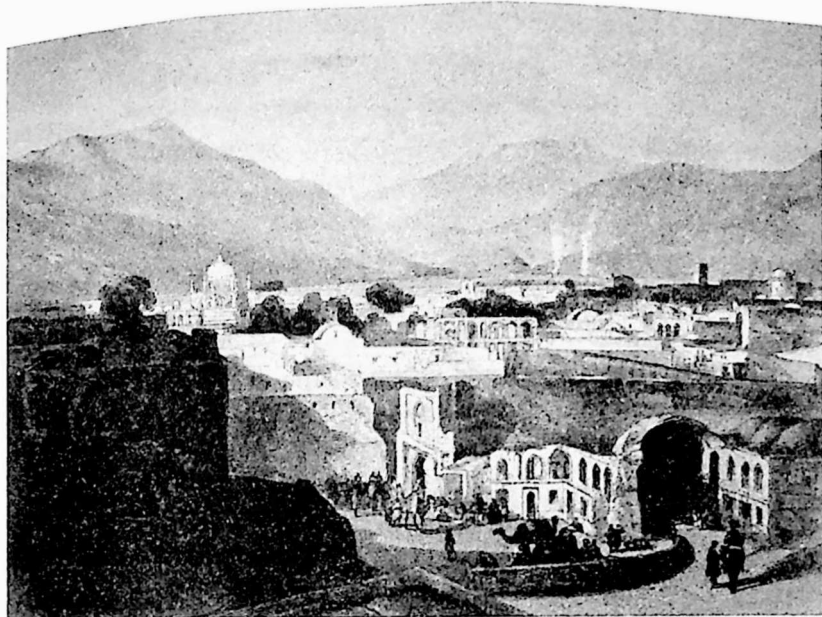
ყანდაარი სიდიდით მეორე ქალაქია ავღანეთში, მდებარეობს მის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში. თუმცა ამჟამინდელი ქალაქი მხოლოდ XVIII საუკუნის შუახანებშია გაშენებული.

ისტორიული ყანდაარი კი დაფუძნებული იყო ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის დროს, ძვ. წ. 330 წ. ქალაქს თავდაპირველად არაქოზიის ალექსანდრია (Alexandria Arachosia) უწოდეს. ამჟამინდელი მისი სახელიც „ყანდაარი“ (პაშტო: *Kandahār*, სპარს. *Qandahār*, სანსკრიტი: *Gandhar*) სწორედ „ალექსანდრიის“ არაბიზებული ფორმის (*Iskandar*) სახეცვლილებაა.² 1747-1776 წლებში ის დურანის სახელმწიფოს დედაქალაქი იყო. ამჟამად ეს ციხე-ქალაქი უკვე აღარ არსებობს. ძველი ყანდაარის შესახებ წარმოდგენას გვიქმნის ავღანეთში დღესაც შემორჩენილი მისი ნანგრევები. ის 1738 წელს სპარსეთის ახალმა გამგებელმა ნადირ შაჰმა დაანგრია და მის დასავლეთით, რამოდენიმე კილომეტრის მოშორებით, დაარსა ახალი ქალაქი – ნადირაბადი.³ თუმცა ამ ახალ ქალაქსაც დიდი დღე არ ეწერა და ის, თავის მხრივ, დამოუკიდებელი ავღანური სახელმწიფოს დამაარსებელმა აჰმად შაჰმა მიწასთან გაასწორა. მეფემ ახალი ანუ თანამედროვე ყანდაარი დაარსა. ვ. ბარტოლდის შენიშვნით, ეს ქალაქი, რომლის დაგეგმარება ჰერათის ანალოგიური იყო, და აშენდა დაბლობზე, მაღლობებით გარშემორტყმულ

¹ პირველად გამოქვეყნდა „სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომებში (ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია)“ (ტ. 11, თბ., 2013-2014, გვ. 309-325). ამჟამად იბეჭდება გარკვეული ცვლილებებითა და ჩასწორებებით.

² C. E. Bosworth. *Kandahār*, – *The Encyclopaedia of Islam*. New edition. Prepared by a Number of Leading Orientalists. Edited by E. van Donzel, B. Lewis and Ch. Pellat. Under the Patronage of the International Union of Academies. Volume IV: *Iran-Kha*. Third Impression. Leiden, E. J. Brill, 1997, გვ. 535.

³ В. В. Бартольд. Работы по исторической географии и истории Ирана. Подготовили к изданию Е. В. Зеймель и В. А. Лившиц. Ответственный редактор И. П. Петрушевский. Москва, 2003, гв. 91.

ახალი ყანდარი

(1841 წლის დეკემბერი; ლითოგრაფია; ავტორი ლეიტენანტი ჯეიმს რეტრეი (Lieutenant James Rattray); წყარო: <http://pashtuncultureandhistory.blogspot.com/2010/07/kandahar-as-seen-through-british-eyes.html>)

ემანუელ ბოუენის
მიერ შედგენილი
სპარსეთის რუკა.
დაიბეჭდა
ლონდონში,
1747წ.

ადგილზე, სტრატეგიული მნიშვნელობით ბევრად ჩამორჩებოდა ძველ ყანდაარს, რომელიც მდებარეობდა ნახევარ გზაზე თანამედროვე ქალაქსა და მდინარე არგენდაბს შორის, მაღალი და ციცაბო კლდეების შუაგულში, სამ ტერასაზე, რომლებიც ერთი-მეორეზე მაღლა იყო განლაგებული.¹

ძველი ქალაქი ისპაჰანიდან საკმაოდ შორს მდებარეობდა: ვაჭართა ქარავანს ყანდაარამდე ჩასასვლელად 66 დღე სჭირდებოდა, მხედარს – 24, შიკრიკი კი ამ მანძილს 22 დღეში ფარავდა.² ამ ავღანურ ციხე-ქალაქამდე ორი გზა მიემართებოდა: ერთი დასახლებული პუნქტების მეშვეობით პერათის გავლით, მეორე კი – მავნე ქარებიან უდაბნოზე გადიოდა. ეს უკანასკნელი მხოლოდ ზამთრობით გამოიყენებოდა.³

ყანდაარისათვის, რომელსაც ცნობილი ფრანგი მოგზაურის ჟან შარდენის ცნობით, სპარსელები „საიმედო თავშესაფარს“ უწოდებდნენ,⁴ ბრძოლა მოლოლებსა და ირანელებს

¹ В. В. Бартольд. Работы по исторической географии и истории Ирана, გვ. 91-92; ახალი ყანდაარის გეგმა და აღწერილობა მოცემული აქვს ა. ჰამილტონს: *А. Гамильтон. Афганистан. Перевод с английского С. П. Голубинова*. Санкт-Петербург, 1908, გვ. 30, 43-45.

² G. N. Mitford. The Chronicles of a Traveller or, a History of the Afghan Wars With Persia, in the Beginning of the Last Century, From Their Commencement to the Accession of Sultan Ashruf. *Being a Translation of the "Tareekh-I-Skeah", from the Latin of J. C. Clodius, Prof. Arab. at Leipzig*. London, James Ridgway, Piccadilly, 1840, გვ. 27-28.

³ G. N. Mitford. The Chronicles of a Traveller or, a History of the Afghan Wars With Persia, გვ. 28.

⁴ ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ). ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკლევა და კომენტარები დაურთო მ. მგალობლიშვილმა. თბ., 1975, გვ. 338; ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ). ფრანგულიდან თარგმნეს, შესავალი წერილი და კომენტარები დაურთეს მ. მგალობლიშვილმა და გ. სანიკიძემ. *მეორე, შევსებული და გადამუშავებული გამოცემა*. თბ., 2018, გვ. 330; Франсуа Бернье. История последних политических переворотов в государстве Великого Могола. Предисловие А. Пронина. Перевод с французского Б. Жуховецкого и М. Томара. Москва-Ленинград, 1936, гл. 291.

ერთნაირად უღირდათ, ვინაიდან ამ დასახლებულ პუნქტზე გადიოდა მნიშვნელოვანი სავაჭრო-საქარავნო მარშრუტები, რასაც დიდი ეკონომიკური სარგებელი მოჰქონდა.¹ აღსანიშნავია, რომ დიდ მოლოლთა სახელმწიფოს² დამაარსებელმა ბაბურ დიდმა³ სწორედ 1522 წელს ყანდაარის საბოლოოდ შემომტკიცების შემდეგ გადაწყვიტა ინდოეთზე გალაშქრება.⁴

შუა საუკუნეების მინურულს შუა აღმოსავლეთში ორი

¹ *The History of the Late Revolutions of Persia: Taken from the Memoirs of Father Krusinski, Procurator of the Jesuists at Ispahan. Done Into English, from the Original, Just Published with the Royal License at Paris by Father Du Cerceau. In Two Volumes. Vol. 1. The Second Edition. London, 1733, გვ. 145; T. Raychaudhuri. Inland Trade, — The Cambridge Economic History of India. Vol. I: C. 1200 — C. 1750. Edited by T. Raychaudhuri and I. Habib. Cambridge University Press, 1987, გვ. 330; М. Р. Арунова. Афганистан и афганцы в XVI — середине XVIII вв., — *История Востока*. В 6 томах. Т. 3: *Восток на рубеже средневековья и нового времени XVI-XVIII вв.* Ответственные редакторы Л. Б. Алаев, К. 3. Ашрафян, Н. И. Иванов. Москва, 2000, გვ. 131; ახალჯუღუფელი სომეხი ვაჭარები აქტიურად სარგებლობდნენ ქაბულ-ჰერათ-ყანდაარში სატრანზიტო მარშრუტით (V. Gregorian. Mirotities of Isfahan: the Armenian Community of Isfahan 1587-1722. — *Iranian Studies. Journal of the Society for Iranian Studies*. Vol. VII. New York, NY, 1974, გვ. 668).*

² XVIII. II ნახევარში სპარსეთში მცხოვრები იეზუიტი ბერის რაფაელ დიუ მანის (ერისკაცობაში — ჟაკ დიუტერტი) ცნობით, ინდოეთში სამეფო კარის ენად სპარსული ითვლებოდა და ყოველი განათლებული ინდოელი თავს ვალდებულად თვლიდა ეს ენა ცოდნოდა (თ. ჭიჭინაძე. უცხოელი ავტორები საქართველოსა და საქართველო-ირანის ურთიერთობის შესახებ (XVIII. უკანასკნელი მეოთხედი — XVIII. I მეოთხედი). თბ., 1983, გვ. 18). სპარსული ენა მოლოლთა სახელმწიფოში შაჰ აქბარ დიდმა (1556-1605) დაამკვიდრა (M. Alam. The Languages of Political Islam. *India 1200-1800*. Hurst & Company, London, 2004, გვ. 129).

³ ზაჰირ ად-დინ მუჰამედი, რომელსაც მეტსახელად „ბაბურს“ (ვეფხვი) უწოდებდნენ (Дж. Кей. История Индии. Перевод с английского И. Летбергга. Москва, 2010, გვ. 379; Ст. Уолперт. Индия: История, культура, философия. Перевод с английского А. Глушаковой. Москва, 2013, გვ. 63).

⁴ В. М. Массон, В. А. Ромодин. История Афганистана. Т. 2: *Афганистан в новое время*. Москва, 1965, გვ. 10.

დიდი იმპერიის – სეფიანთა ირანისა და დიდ მოლოლთა სახელმწიფოების – დაარსება, ფაქტობრივად, თანადროული მოვლენა იყო. თუკი პირველი პოლიტიკურ რუკაზე XVI საუკუნის დასაწყისში (1501წ.) დაფიქსირდა, მეორე იმავე საუკუნის 20-იანი წლების II ნახევარში (1526წ.) წარმოიქმნა. შეიძლება ითქვას, რომ ორივენი ერთმანეთს ანონასწორებდნენ რეგიონში, ისევე, როგორც არნ. ტოინბის შეფასებით, ოსმალთა და შაბსბურგთა მონარქიები ევროპაში.¹

ყოველწლიურად ინდოეთიდან ირანში, ამ ციხე-ქალაქის გავლით, სხვადასხვა საქონლით დატვირთული 14000-მდე აქლემისაგან შემდგარი ქარავანი გადიოდა.² XVIII ს. I ნახევარში მოღვაწე ბალხელი³ მეცნიერი მაჰმუდ იბნ ვალი თავის ენციკლოპედიური ხასიათის ნაშრომში აღნიშნავდა, რომ ყანდაარი მნიშვნელოვანი გადასატვირთი ცენტრი იყო, რომელშიც თავს იყრიდნენ ინდოეთიდან და ხორასნიდან მომავალი ქარავნები.⁴ სხვა წყაროს ცნობით კი, ყანდაარს „სოფლის მეურნეობისათვის შესაფერისი და ცხვრის საძოვრებად გამოსადეგი უმშვენიერესი მიდამოები ახლავს“.⁵ სხვათა შორის, ყანდაარის ეკონომიკური მნიშვნელობა შაჰ ბაბურს ძალიან კარგად ჰქონდა გათვითცნობიერებული.⁶

¹ Арнольд Джозеф Тойнби. Постигжение истории. *Избранное*. Перевод с английского Е. Д. Жаркова, под редакцией доктора исторических наук, профессора В. И. Уколовой и кандидата исторических наук Д. Э. Харитоновича. Москва, 2010, გვ. 156.

² Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии. Перевод с английского Степанова Л. В., Ястребовой И. П. и Княжинской Л. А. Редакция и предисловие Антоновой К. А. Москва, 1954, გვ. 227-228.

³ ბალხი (სპარს. და პაშტოზე: بلخ) – ერთ-ერთი ვილაიეთი ავღანეთის ისლამურ რესპუბლიკაში. ცენტრი – ქალაქი მაზარ-ი შარიფი.

⁴ Махмуд ибн Вали. Море тайн относительно доблестей благородных (география). Введение, перевод, примечания, указатели Б. А. Ахмедова. Ташкент, 1977, გვ. 67.

⁵ №8. 1724 წელს შედგენილი ანგარიში, – ნგნ.: ილ. ტაბალუა. მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიისათვის. თბ., 1982, გვ. 179.

⁶ И. М. Рейснер. Развитие феодализма и образование государства у афганцев. Ответственный редактор А. М. Осипов. Москва, 1954, გვ. 67.

ამასთანავე, ყანდაარს დიდი სტრატეგიული მნიშვნელობაც ჰქონდა ორივე მხარისათვის: სპარსელებს დასავლეთ ინდოეთის კონტროლის საშუალებას აძლევდა და, ასევე, უზრუნველყოფდა საკუთრივ ირანის აღმოსავლეთი მისადგომების უსაფრთხოებას როგორც ადგილობრივი ტომების, ასევე – ინდოელთა თავდასხმებისაგან. ამიტომაც რეგიონის ბეგლარბეგის კეთილგანწყობას დიდ ყურადღებას აქცევდნენ ისპაჰანში.¹ ბუნებრივია, ყანდაარს დღესაც დიდი გეოსტრატეგიული მნიშვნელობა აქვს. ის ერთადერთი ქალაქია ავღანეთში, რომელიც, სხვებთან შედარებით, ირანთან და პაკისტანთან ახლოს მდებარეობს და მასზე გადის ერთ-ერთი გზა ქაბულისაკენ.

დიდი მოლოდინისათვის კი, ამ მიწებზე გადიოდა გზა მათ ისტორიულ სამშობლოსთან და ერთმორწმუნე სუნიტ თურქმანულ ხალხებთან დასაკავშირებლად. ამიტომ ქაბულის, პეშავარის, ყანდაარისა და ლაზნის კონტროლი მათთვის მეტად მნიშვნელოვანი იყო.² ბაბურის მემკვიდრეც შენიშნავდა, რომ ქაბული³ და ყანდაარი ინდოსტანის ორმაგი კარიბჭე იყო, რო-

¹ «Прежде сего въ Персіи въ великія торжества были здѣланы съ правой и съ лѣвой стороны Шахова престола, на каждой сторонѣ по два мѣста для четырехъ знатнѣйшихъ защитителей государства, противъ четырехъ сильнѣйшихъ державъ, а именно: 1) для Хана Кандагарскаго, какъ защитника Персіи противъ Индіи; 2) для Шамхала, какъ защитника противъ Россіи; 3) для Царя Грузинскаго какъ защитника государства противъ Турковъ, и 4) для Хана, который живетъ на границахъ Арапскихъ» (Извѣстія съ Западной стороны Каспійскаго моря между Астраханью и рѣкою Куромъ народахъ и земляхъ, и о ихъ состояніи въ 1728 году. Сочиненное Полковникомъ Артилеріи, Иваномъ Густавомъ Герберомъ, – Сочиненія и переводы, къ пользѣ и увеселенію служащія. Санктпетербургъ, іюль, 1760 года, გვ. 36-37).

² *The New Cambridge History of India. Vol. 1, part 5: The Mughal Empire.* By John F. Richards, Professor of History, Duke University. University Press, Cambridge, 1993, გვ. 110.

³ ბაბურმა 19 წლის ასაკში დაიპყრო ქაბული და ის იქვე, მის მიერვე 1528 წელს დაარსებულ ბაღში (*Bagh-e Babur*; ამჟამად იუნესკოს-ს მიერ მსოფლიო კულტურის მემკვიდრეობის ნუსხაშია შეყვანილი) დაკრძალული (*Sh. Wahab, B. Youngerman. A Brief History of Afghanistan.* Infobase Publishing, 2007, გვ. 66).

მელთაგან ერთი მიემართებოდა თურქესტანში, მეორე კი – სპარსეთში.¹ ამიტომაც ეს ციხე ხშირად გადადიოდა ხელიდან ხელში.² პერსი საიკს მოჰყავს ციტატა დიდი მოლოლ აქბარ დიდის ვეზირი და მემკვიდრე აბულ ალ-ფაზალ იბნ მუბარაქი (1551-1602) თავის ნაშრომში „აინ-ი აქბარი“ („აქბარის წესრიგი“) განსაკუთრებით ხაზგასმით აღნიშნავს ქაბულისა და ყანდაარის სტრატეგიულ დანიშნულებათ: „უძველესი დროიდან ქაბული და ყანდაარი ინდოეთის კარიბჭედ ითვლებოდნენ: ერთია თურანიდან³ შემოსასვლელი, მეორე კი – სპარსეთიდან. თუკი ეს ორივე ქალაქი მტკიცედაა დაჭერილი, მაშინ მთელი ინდოეთი უცხოელ დამპყრობთაგანაა დაცული“.⁴

XVII-XVIII საუკუნეებში ყანდაარი ერთ-ერთი იყო იმ ცამეტ საბეგლარბეგოდან (ყანდაარი, შირვანი, პერათი, თავრიზი⁵, ჩუხურ-ე სა'დი,⁶ ყარაბაღი და განჯა, ასტარაბადი, კოხ-გილუი, ქერმანი, მერვი, ქალამროუ-ე 'ალი შაქარ /ჰამადანი/, მეშქედი, ყაზვინი), რომელიც სეფიანთა იმპერიაში⁷ შედიოდა.

¹ И. М. Рейснер. Развитие феодализма и образование государства у афганцев, გვ. 67.

² D. M. Lang. Georgia and the Fall of Safavi Dynasty, – *Bulletin of School of Oriental and Africa Studies, University of London*. Vol. 14, №3. Studies Presented to Vladimir Minorsky by His Colleagues and Friends. 1952, გვ. 527.

³ *Tūrān* (სპარს.: توران) – „თურის მიწა“, აღნიშნავდა მიწას, რომელიც ირანის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარეობდა და სადაც ნომადური ტომები ცხოვრობდნენ.

⁴ *A History of Afghanistan*. By Brig.-Gen. Sir Percy Sykes, K.C.I.E., C.B., C.M.G. Vol. 1. London, Macmillan & Co. Ltd, 1940, გვ. 296.

⁵ „დასთურ ოლ-მოლუქის“ ახლად აღმოჩენილ დამატებაში თავრიზის მაგივრად უკვე, როგორც ჩანს, „აზერბაიჯანი“ (*Ādārbāyğān*) ჩნდება (M. Ismail Marcinkowski. *The Dastūr ol-Molūk Again*. Recently discovered additions to manuscript of Mīrzā Rafī'ā's Manual of Šafavid Administration, – *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*. Vol. 157, №2, 2007, Published by Harrassowitz Verlag, გვ. 413).

⁶ დასთურ ოლ-მოლუქის“ ახლად აღმოჩენილ დამატებაში აქ უკვე, როგორც ჩანს, „ერივანი“ (Erivan) ჩნდება (M. Ismail Marcinkowski. *The Dastūr ol-Molūk Again*. Recently discovered additions to manuscript of Mīrzā Rafī'ā's Manual of Šafavid Administration, გვ. 413).

⁷ ცნობილი ამერიკელი ირანისტი რ. მეთუზი მაინც სიფრთხილით ეკი-

ამათგან, ყანდაარი ყველაზე მეტ ფულად გამოსაღებს იხდიდა სხვებთან შედარებით. მაგალითად, „დასთურ ოლ-მოლუქის“ ახლად აღმოჩენილი დამატებიდან ირკვევა, რომ ნოურუზის¹ დღესასწაულისათვის დაწესებული 3 501 თუმანიდან, 1 000 მხოლოდ ყანდაარიდან უნდა გაეგზავნათ ისპაჰანში.² ამასთან ერთად, ასევე დაახლოებით 6 ტონა (2 000 მანნი³) ფქვილიც იყო მისართმევი.⁴

წყაროებით⁵ დასტურდება, რომ ყანდაარი საკმაოდ კარ-

დება სეფიანთა სახელმწიფოს „იმპერიად“ მოხსენიების საკითხს. დაწვრილებით იხ.: R. Matthee. Was Safavid Iran an Empire?, – *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. #53, 2010, გვ. 233-265; R. Matthee. Relations Between the Center and the Periphery in Safavid Iran: *The Western Borderlands v. the Eastern Frontier Zone*, – *The Historian*. Phi Alpha Theta. Vol. 77, Issue 3. Fall, 2015, გვ. 433.

¹ სპარს.: روزه(rūz-e nōurūz – „ახალი დღე“) – ტრადიციული უძველესი დღესასწაული, რომლითაც ზეიმობენ სპარსული ახალი წლის (მზისმიერი ჰიჯრის კალენდრით) დადგომას (Nowruz, – <http://www.iranicaonline.org/articles/nowruz-index>; ჰიჯრის კალენდარი, – ნგნ.: ისლამი. ენციკლოპედიური ცნობარი. შემდგენლები: კ. კუტია, მ. მეტრეველი. გ. სანიკიძე, მ. სვანიძე, გ. ჯაფარიძე. შესავალი წერილი და ხელმძღვანელობა გ. ჯაფარიძისა. რედაქტორი გრ. პერაძე. თბ., 1999 გვ. 235). სეფიანებმა განაახლეს ამ დღის აღნიშვნა (A. Shapur Shahbazi. NOWRUZ ii. *In the Islamic Period*, – *Encyclopædia Iranica*. Online Edition, 2016, available at <http://www.iranicaonline.org/articles/nowruz-ii>).

² M. Ismail Marcinkowski. *The Dastūr ol-Molūk Again...*, გვ. 413.

³ Mann დაახლ. 3 კგ. (В. Хинц. Мусульманские меры и веса с переводом в метрическую систему. Перевод с немецкого Ю. Э. Брежеля. Москва, 1970, გვ. 26-28).

⁴ M. Ismail Marcinkowski. *The Dastūr ol-Molūk Again...*, გვ. 413.

⁵ Франсуа Бернье. История последних политических переворотов в государстве Великого Могола, გვ. 170; სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, – ნგნ: ქართლის ცხოვრება. დასაბამითგან მეათეცხრამეტე საუკუნემდის. ნაწილი II: ახალი მოთხრობა, 1469 წლიდან, ვიდრე 1800 წლამდე. გამოცემული მ. ჩუბინოვისაგან. სანქტ-პეტერბურლი, 1854, გვ. 321; №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი სპარსეთში უკანასკნელი სამოქალაქო ომის შესახებ. 1723 წლის 31 იანვარი“ (თარგმანი ფრანგულიდან), –

ნგნ.: ილ. ტაბალუა. მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიისათვის. თბ., 1982, გვ. 89; იოსებ აბესალამაშვილი (იგივე – იოსებ ქართველი; სარგის გილანენცი მასზე წერს: „ტფილისის მცხოვრება იოსებ აბისალამიანს, წარმოშობით სომეხი, მაგრამ კათოლიკობაში მოქცეული“ /*Дневник оцады Испагани афганами, веденный Петросомъ ди Сарзисъ Гиланенцъ, въ 1722 и 1723 годах*. Материалы для истории Персии. Переводъ и объясненія К. Патканова, – *Записки Императорской Академіи наук*. Т. XVII. Приложение №3, Санктпетербургъ, 1870, გვ. 3/) ქართლის დედაქალაქის – თბილისის ქალაქის ნაცვლის – გასპარის – შვილი, რომელსაც ადგილობრივი სომეხი დიდვაჭრები და სომხური სამღვდელოება კათოლიკობის („გაფრანგების“) მიღების გამო აუჯანყდა 1696 წელს. როგორც დ. კაციტაძე აღნიშნავს, საქართველო, განსაკუთრებით კი მისი აღმოსავლეთი ნაწილი, გვიან შუა საუკუნეებში სპარსეთის საერთაშორისო ვაჭრობასთან იყო დაკავშირებული: „ამიტომაც იყო, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს ქალაქების ვაჭრები მუდამ ირანული ორიენტაციისა იყვნენ, მიუხედავად იმისა, მისალები იყო მათთვის თუ არა ირანის პოლიტიკური ძალაუფლება“ (დ. კაციტაძე. ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებთან და რუსეთთან საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის ისტორიიდან (XVII-XVIII სს). თბ., 1992, გვ. 21). მათ პროცესებში ირანის შაჰი სოლთან-ჰოსეინიც (მეფობდა 1694-1722წწ.) ჩარიეს, რომლის ზენოლის შედეგად მეფე გიორგი XI იძულებული გახდა გასპარი დაკავებული თანამდებობიდან გადაეყენებინა, რომელიც, ოჯახთან ერთად, უცხოეთში გადაიხვეწა (ვ. გაბაშვილი. ვახუშტი ბაგრატიონი, – სერია „გამოჩენილ ადამიანთა ცხოვრება“. ნგნ. 46. თბ., 1969, გვ. 10-12; თ. ნატროშვილი. მაშრიყით მაღრიბამდე. ხელახალი გამოცემა. თბ., 1991, გვ. 502-503; იხ. აგრეთვე: ვ. გაბაშვილი. იოსებ ქართველი – XVIII საუკუნის დიპლომატი და ისტორიკოსი, – *მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის*. რედაქტორი შ. მესხია. ნაკვ. 32, თბ., 1955 ვ. გაბაშვილი. იოსებ ქართველის ვინაობის შესახებ, – *თსუ შრომები*. ტ. 116, თბ., 1965; თ. ნატროშვილი. მასალები იოსებ ქართველის ბიოგრაფიისათვის, – *საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე*. ისტორიის სერია. 1965, №5; თ. ნატროშვილი. ქართული ფეოდალური საზოგადოება და იოსებ ქართველი, – *საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე*. ისტორიის სერია. 1970, №5). იოსებ ქართველმა ევროპაში მისი დროის შესაფერისი მაღალი განვითარება მიიღო და დიპლომატიურ სარბიელზეც საკმაოდ გაითქვა სახელი. ვ. გაბაშვილის შენიშვნით,

გად გამაგრებული ციხე იყო:

ის „იყო მაღალი და ძირს გაღვენნი სამი ეელო, კარი ჰქონდა ოთხს კუთხესა შიგან, ქალაქი, სასახლე და ბაღები შეენიერი, ჩანგიყალა¹ მაღალსა კლდესა ზედან აყვანილი, ციხისა

ჩვენმა დიპლომატმა იცოდა „იტალიური, ფრანგული, თურქული და, ალბათ, სპარსულიც“ (ვ. გაბაშვილი. ილია ტაბაღუა, მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიისათვის, თბ., 1982. რეცენზია, – „მაცნე“ (ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია). №3, 1983, გვ. 183). ქართულ ისტორიოგრაფიაში დღემდე იოსების პიროვნების განსხვავებული შეფასებებია დაფიქსირებული. ვ. გაბაშვილი და თ. ნატროშვილი მას მაღალ შეფასებას აძლევენ და მიიჩნევენ, რომ ის ევროპაში საქართველოს პროდასავლური, კერძოდ – პროფრანგული ორიენტაციის ერთ-ერთი აქტიური მხარდამჭერი („საფრანგეთი სჯობს ამასო“, – იხ.: იესე ტლაშაძე. ბაქარიანი. გამოსაცემად მოამზადა სოლ. ყუბანეიშვილმა. თბ., 1962, გვ. 45-46). თ. ნატროშვილის თქმით, „იოსებისათვის კათოლიკობის საკითხი უფრო პოლიტიკური ორიენტაციის საკითხი იყო, ისევე როგორც ქართველი მეფე-ბატონიშვილებისა და ფეოდალებისათვის“ (თ. ნატროშვილი. მაშრიყით მალრიბამდე, გვ. 504). ზემოთ ხსენებული მკვლევარები და, მათთან ერთად, მ. გობეჯიშვილი მაღალ შეფასებას აძლევენ იოსების საისტორიო მემკვიდრეობას (ვ. გაბაშვილი. იოსებ ქართველი – XVIII საუკუნის დიპლომატი და ისტორიკოსი, გვ. 334; ვ. გაბაშვილი. ილია ტაბაღუა, მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიისათვის, თბ., 1982. რეცენზია, გვ. 183-187; თ. ნატროშვილი. მაშრიყით მალრიბამდე, გვ. 508; მ. გობეჯიშვილი. ს. ჩხეიძის „ცხოვრება მეფეთა“, როგორც წყარო სეფიანთა სახელმწიფოს ისტორიისათვის, – ქართული წყაროთმცოდნეობა. IV, 1973, გვ. 78-107). განსხვავებულ მოსაზრებას აფიქსირებს ილ. ტაბაღუა, რომელიც არ იზიარებს კოლეგების ამ მოსაზრებას და ამ შეფასებას გადამეტებულად მიიჩნევს (ილ. ტაბაღუა. იოსებ ქართველის მოღვაწეობის ისტორიიდან, – ილ. ტაბაღუა. მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიისათვის, გვ. 85-86).

¹ ჩანგიყალა – თურქულ-არაბული წარმოშობისაა. სიტყვასიტყვით: საომარი ციხე [cenk (-gi)] – ბრძოლა, შეტაკება, ომი; kale – ციხე, სიმაგრე. იხ.: თურქულ-ქართული ლექსიკონი. A-J. ლ. ჩლაიძის რედაქციით. სტამბოლი, 2001, გვ. 206; თურქულ-ქართული ლექსიკონი. K-Z. ლ. ჩლაიძის რედაქციით. სტამბოლი, 2001, გვ. 767; A. H. Баскаков, Н. П. Голубева, А. А. Кямилева, К. М. Любимов, Ф. А.

ყანდაარი
(XVIII ს. დასაწყისი)

ქება და სიმაგრე თუ არ ნახვით, თვარა დაუჯერებელი. ერთის მხრისა-კენ წინ ხანდაკი,¹ ზურგი, ზურგით კერძო სულ მიწდორი, კლდე გრძელი და სიგრძე ალაჯი² ერთი, სიმრგულე, ადგილი კარგი, გარეშემო სანადიროდა უკუსაყარი“, – ამგვარად წარმოუდგა ყანდაარი XVIII საუკუნის დასაწყისში ქართველ მემკვიდრე სეხნია ჩხეიძეს.³

Салимзянова, Р. Р. Юсипова. Турецко-русский словарь. 48000 слов. Москва, 1977, გვ. 149, 500; სეხნია ჩხეიძის ნაშრომის ამ ამონარიდში სასურველია, თუკი „ჩანგიყალა მალალსა კლდესა ზედა აყვანილი“ დამოუკიდებელი წინდადების სახით იქნება გამოყოფილი.

¹ ხანდაკი – თხრილი (სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილ. აბულაძემ. ტ. II. თბ., 1993, გვ. 415).

² მანძილის საზომი ერთეული ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებსა და საქართველოში გვიანდელ შუა საუკუნეებში. ალაჯი თურქული სიტყვაა და ხის ბოძს ნიშნავს. თავდაპირველად იგი გზებზე დასმულ ბოძებს შორის მანძილს გამოხატავდა. შემდეგ ის დროზე დამყარებული საზომი გახდა და მხედრის მიერ ერთ საათში გავლილ მანძილს უდრიდა. ამის გამო მისი ზომა სხვადასხვა დროს 5,7-6,7 კმ ფარგლებში მერყეობდა. ალაჯის პარალელურად იხმარებოდა ეჯი (გ. ჯაფარიძე. ალაჯი, – წგნ.: ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 2. 1977, გვ. 47).

³ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 321.

ეს აღწერილობა ზედმინევნით ემთხვევა ყანდაარის ის გეგმა-ჩანახატს, რომელიც ჟან ბაპტისტ ტავერნიეს მის ნაშრომში.¹

ყანდაარის ციხის სიმტკიცეს მაჰმუდ იბნ ვალიც ადასტურებს. ამასთან მისი ნაშრომიდან ცნობილი ხდება, რომ ქალაქ-ციხის გარემემონერილობა დაახლოებით 6 000 ნაბიჯს შეადგენდა, ხოლო კედლის სიმაღლე კი – 100 ზირა^{2,3} ავტორი იქვე შენიშნავს, რომ ციხის ჩრდილოეთით, 5 ჯერიბის⁴ მანძილზე, გორაკი მდებარეობს, საიდანაც მტერს შეეძლო ისარი ქალაქის ცენტრამდე გაეტყორცნა, ამიტომ ყიზილბაშებს XVIII ს. 20-იან წლებში იქ საგანგებო რაზმი ჩაუყენებიათ.⁵

კრუშინსკის ცნობით, ეს ციხე ერთ-ერთი ყველაზე მტკიცედ გამაგრებული ყოფილა სპარსეთში.⁶ მისი დაპროექტება დიდ მოგოლ იმპერატორს შაჰ ჯაჰანს (მეფობდა 1627-1658 წლებში) ევროპელი ინჟინერებისათვის დაუკისრია, რომელთაც ბრწყინვალედ გაართვეს ამ საქმეს თავი.⁷ რ. მეთიზის შენიშვნით, საკმაოდ მტკიცე კედლები ჰქონია როგორც ყანდაარს, ისე – ჰერათსაც.⁸

¹ *The Six Voyages of John Baptista Tavernier, A Noble Man of France now living, through Turkey into Persia and the East-Indies, Finished in the Year 1670. Made English by J. P. London, 1678*, გვ. 258.

² ზირა – სიგრძის საზომი ერთეული შუა საუკუნეებში. 1 ზირა – დაახლ. 95 სმ-ს შეადგენდა. (В. Хинц. Мусульманские меры и веса с переводом в метрическую систему, გვ. 63-64).

³ Махмуд ибн Вали. Море тайн относительно доблестей благородных (география), გვ. 67.

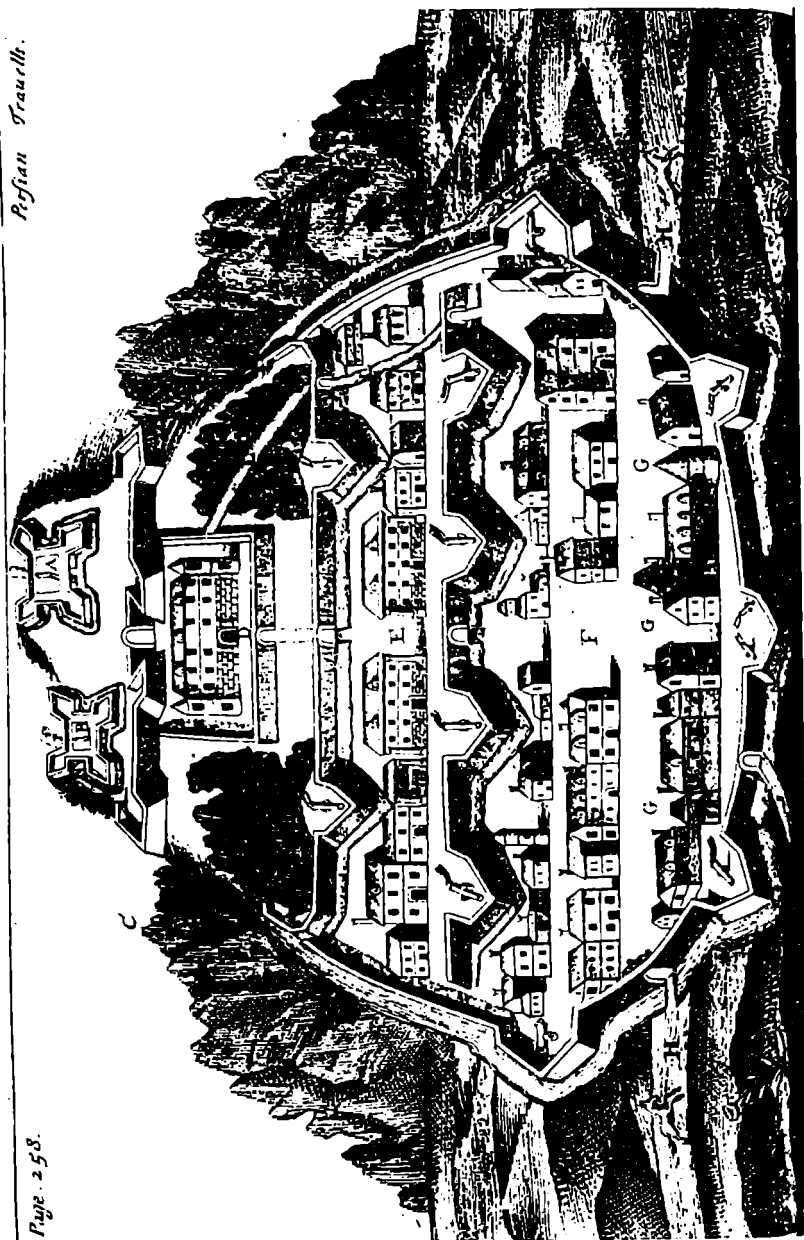
⁴ ჯერიბი (ჯარიბი) ფართობის საზომი ერთეულია და XVII საუკუნის სპარსეთში 958 მ²-ს შეადგენდა (В. Хинц. Мусульманские меры и веса с переводом в метрическую систему, გვ. 73).

⁵ Махмуд ибн Вали. Море тайн относительно доблестей благородных (география), გვ. 67.

⁶ *The History of the Late Revolutions of Persia*, vol. 1, გვ. 144.

⁷ *The History of the Late Revolutions of Persia*, vol. 1, გვ. 144; G. N. Mitford. *The Chronicles of a Traveller...*, გვ. 29.

⁸ R. Matthee. *Unwalled Cities and Restless Nomads: Firearms and Artillery in Safavid Iran*, – კრებ.: *Safavid Iran. The History and Politics of an Islamic Society*. Edited by Ch. Melville. I. B. Tauris & Co Ltd Publish-

ყანდაარი ტავერნიის მიხედვით

როგორც პროფ. ალ. მიქაბერიძემ გამოარკვია, შაჰ ჯაჰანის ხელისუფლების განმტკიცებაში დიდი როლი ითამაშა ქართველმა ლოლამმა რიდა ბაჰადურმა. ერთგულებისათვის ის დიდ მოლოლთა სახელმწიფოს არტილერიის უფროსად (მირ ატიში) დანიშნულა.¹

აქვე მოკლედ მიმოვიხილოთ ლოლამთა ინსტიტუცია, ვინაიდან ის მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა აღმოსავლეთის მუსლიმურ ქვეყნებში და მათ შორის, ბუნებრივია, ირანში. მისი დამკვიდრება უკვეშირდება მერვე აბასიანი ხალიფა აბუ ისჰაკ მუჰამად იბნ ჰარუნ ალ-მუ'თასიმ ბილლაჰის (833-842) სახელს, რომელმაც „სამხედრო რეფორმების“ გატარებით თურქმანი მონებისაგან შექმნა საგანგებოდ განვრთნილი სამხედრო შენაერთები, რომელსაც ის სახალიფოს ცენტრმსრბოლელ ძალებს უპირისპირებდა.² ყულის ლაშქარი (ლოლამთა კორპუსი) შაჰ აბას I-მა შექმნა და ის, ძირითადად, გამუსლიმებული ქართველი და, ზოგადად, კავკასიელი ჭაბუკებით კომპლექტდებოდა,³ ხოლო მათი სარდალი – ყულარ-ალასი კი, მიღებული წესის თანახმად, ყოველთვის აუცილებლად ქართველი უნდა ყოფილიყო.⁴ კავკასიელი ლოლამები უმთავრესად შაჰის სასახლეს, ჰარემსა და დომენს განაგებდნენ და მათ ჰომიუნი საკუთარი (ხასეს) შემოსავლიდან ინახავდა.⁵ ამ სამხედრო შენაერთში გამაჰმადი-

ers. London-New York, 1996, გვ. 397.

¹ ალ. მიქაბერიძე. ქართველები სამხრეთ აზიის პოლიტიკურ ცხოვრებაში (XV-XVII საუკუნეები), – საისტორიო კრებული. წელიწდეული. ტ. 5. თბ., 2015, გვ. 194-196; ალ. მიქაბერიძე. უცხოეთში დაკარგული ქართველები. 60 ამბავი. თბ., 2017, გვ. 31.

² დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია. III-XVIII სს. თბ., 2009, გვ. 126; G. Rota. *Caucasians in Safavid Service in the 17th Century*, – *Kaukasien zwischen Osmanischen Reich und Iran, 1555-1914/Caucasia Between the Ottoman Empire and Iran, 1555-1914*. Herausgegeben von R. Motika and M. Ursinus. Wiesbaden, 2000, გვ. 107.

³ დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია. III-XVIII სს., გვ. 407.

⁴ კ. კუცია. კავკასიური ელემენტი სეფიანთა ირანის პოლიტიკურ სარბიელზე, – კრებ.: *მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის საკითხები*. თბ., 1963, გვ. 58; იხ. აგრეთვე: D. M. Lang. *Georgia and the Fall of Safavi Dynasty*, გვ. 525.

⁵ ნ. სურგულაძე. სეფიანთა ირანის ცენტრალური მმართველობა. თბ.,

ანებულ კავკასიელ ტყვეთა ჩარიცხვით, სპარსეთი, გარკვეულ წილად, ხელს უწყობდა კავკასიის, პირველ რიგში კი – საქართველოს შემდგომ დაქვეითებას ეკონომიკური, პოლიტიკური, სამხედრო და კულტურული თვალსაზრისით, ხოლო მეორე მხრივ კი – ირანის შემდგომ გაძლიერებას ემსახურებოდა, რადგან ისინი ერთვებოდნენ როგორც ამ ქვეყნის სამხედრო, ასევე ადგილობრივ სამეურნეო-ეკონომიკურ ცხოვრებაში.¹

ვ. გაბაშვილის მოსაზრებით, ყულარალასების (მით უფრო, ქართველებით დაკომპლექტებულით) გაძლიერებას თურქმანთა გავლენის ქვეშ არსებული ყორჩიბაშის სახელის საწინააღმდეგოდ, შაჰ აბას დიდმა შეუწყო ხელი.² ი. კრუშინსკი წერს, რომ შაჰ აბასის პოზიციები სამეფოში მას შემდეგ კიდევ უფრო გაძლიერდა, რაც მან საკუთარ კარსა და შეიარაღებულ ძალებში ქართველთა რაოდენობა გაზარდა. ავტორის თქმით, ამის მიზეზი ის იყო, რომ ქრისტიანი ქართველები ბუნებრივად იქნებოდნენ სპარსეთის სამეფო კარისა და სპარსეთის მოწინააღმდეგეთა მტრები.³ თუმცა, მარტო ეს არ იყო მიზეზი. შაჰს ქართველები, ასევე, მისი ერთ-ერთი უმთავრესი მტრის – ოსმალების – წინააღმდეგ საბრძოლველად სჭირდებოდა.

1578-1590წწ. ოსმალეთ-ირანის ომის შედეგად, სპარსეთმა აღმოსავლეთ კავკასიის მნიშვნელოვანი ნაწილი დაკარგა. როგორც ოსმალთა მემკვიდრე გურჯიზადე წერს: „...სულტანაჰმედ III-ს „პატივით მოსილმა დიდებულმა წინაპრებმა ხელთ იგდეს და დაიპყრეს...“.⁴ 1578წ. ოსმალებმა აღმოსავლეთ საქარ-

1990, გვ. 74.

¹ მ. სუხიაშვილი. სპარსული თეზქერეები როგორც წყარო ირან-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XVIII.). დისერტაცია წარმოდგენილი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 2006, გვ. 16.

² ვ. გაბაშვილი. სპარსული დასტურლამალი, – სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები. ტ. XXVb. თბ., 1949, გვ. 212.

³ *The History of the Late Revolutions of Persia*. Vol. 1, გვ. 40.

⁴ გურჯიზადე. თბილისის დაპყრობის წიგნი. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლითა და შენიშვნებით გამოსცა ც. აბულაძემ. თბ., 1975, გვ. 17.

თველოში თბილისის (ქართლის) საბეგლარბეგო (ერთი წლის შემდეგ ახალციხის (ჩილდირის) საფაშო დააარსეს) დააარსეს და აქ 1606 წლამდე ბატონობდნენ („პირველი ოსმალთა“).

ამდენად, ერთის მხრივ, შაჰ აბასს ნამდვილად სჭირდებოდა ქართველთა კეთილგანწყობის მოპოვება და, მეორეს მხრივ, ამ გზით დაუმორჩილებელი საქართველოს დასუსტება ბუნებრივად ჯდებოდა ირანის ენერგიული მესვეურის სამხედრო-პოლიტიკურ მიზნებში, რაც გერმანელი ორიენტალისტის ვ. ჰინცის თქმით, სეფიანთა ირანის მიერ საქართველოს დაპყრობას გულისხმობდა.¹ თუმცა, ბედის ირონია იყო ეს ყველაფერი, რადგან, თავის დროზე, სწორედ ქართველების დახმარებით შეძლო სეფიანთა სამეფოს დამფუძნებელმა შაჰმა ისმაილ I-მა ახალი სახელმწიფოს დაარსება. ამას ჟან შარდენიც აღნიშნავდა მის ნაშრომში, რომ ისმაილის „...თავისი მეფობის დასაწყისში სწორედ მათგან (ქართველებისაგან – კ.კ.) ჰქონდა მიღებული მნიშვნელოვანი დახმარება“.² საბოლოოდ, როგორც ნ. სურგულაძე შენიშნავს, მონის აღმნიშვნელი სიტყვა („ლოლამი“) სპარსეთში ფაქტიურად საპატიო ტიტულად ჩამოყალიბდა.³ თუმცა, ჯ. როტას შენიშვნით, ლოლამები, სეფიანთა სახელმწიფოში მაინც ვერ ჩამოყალიბდნენ ისეთ სამხედრო ელიტად, როგორადაც ოსმალთა ეგვიპტეში მამლუქები იყვნენ.⁴ ქართველებს, ბუნებრივია, დიდად აფასებდნენ მეზობელ ოსმალეთშიც. ინგლისელი ექიმი ედუარდ ბრაუნი (1644-

¹ მ. მახარაძე. ისმაილ I-ის საქართველოში შემოსვლის მიზეზები, – ქართული დიპლომატია. წელიწდეული. ტ. XII, გვ. 40.

² მ. მახარაძე. ისმაილ I-ის საქართველოში შემოსვლის მიზეზები, გვ. 40; იხ. აგრეთვე: ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა..., 1975, გვ. 310; ნ. გელაშვილი. საქართველოში ყიზილბაშთა პირველი ლაშქრობის საკითხისათვის, – კრებ.: ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო. თბ., 1991, გვ. 257.

³ ნ. სურგულაძე. სეფიანთა ირანის ცენტრალური..., გვ. 73.

⁴ G. Rota. Caucasians in Safavid Service in the 17th Century, გვ. 109; ირანში, განსაკუთრებით სეფიანთა ხანაში, ქართველი ლოლამების მოღვაწეობის შესახებ დანერ. იხ. პროფესორ ჰ. მაედას საინტერესო მონოგრაფია: ჰ. მაედა. ქართველები სეფიანთა ირანში. ლულამთა ოთხი ოჯახის ეთნოსოციალური წარმომავლობა. თბ., 2011.

1708) მისი მოგზაურობის წიგნში აღნიშნავს ერთ ფაქტს: „თურქები კარგად იცნობენ სხვადასხვა ეროვნების ტყვეებს და მათზე შესაბამის წარმოდგენაც კი აქვთ შექმნილი. ისინი აცხადებენ, რომ რუსი საუკეთესოა ნიჩბოსნობაში, ქართველისაგან კარგი კარისკაცი გამოდის, ხოლო ალბანელისაგან – კარგი მრჩეველი. ჩვენთან ერთად მყოფმა ერთმა თურქმა, დაინახა რა ქართველი ტყვე, რომელიც მეტად დამნუხრებული იყო თავისი მდგომარეობით, გაამხნევა და უთხრა, რომ მას საშუალება აქვს გახდეს დიდი კაცი, შეიძლება მთელ ოსმალეთში ერთ-ერთი საუკეთესოც კი“.¹

ყანდაარში კლიმატური პირობები ძალიან მძიმე იყო: „ქალაქი ცხელი, საღამო ჟამს ასეთი ქარი მოვიდის ცხელი, რომ პირს ვერ შეაქცევდენ...“.² ეს დასტურდება მაჰმუდ იბნ ვალისტანაც.³ მართლაც, ავღანეთი კონტინენტური კლიმატით გამოირჩევა, სადაც ზაფხულისა და ზამთრის ტემპერატურათა დიდი სხვაობებით გამოირჩევა: ზაფხულში $+30^{\circ}\text{C}$ და მაღლა, ზამთარში კი -20°C .⁴ მისი სამხრეთი და სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი, სადაც ყანდაარი მდებარეობს, კი ყველაზე ცხელ რეგიონად ითვლება. სწორედ იქ ფიქსირდება ყველაზე მაღალი მონაცემები ზაფხულში ($+30^{\circ}\text{C}$ და მაღლა), ხოლო ზამთრის მინიმალური ტემპერატურაა $+5^{\circ}\text{C}$.⁵

იოსებ ქართველის ცნობით, „ყანდაჰარის ქვეყანა კი ცოხესიმაგრესავით ოთხი მხრიდან დიდი მთებით იყო გარშემორტყმული. ... მისი გზები და გზაჯვარედინები ყოველ მხრიდან ძნელად გასასვლელია...“.⁶ საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სა-

¹ ალ. მიქაბერიძე. უცხოეთში დაკარგული ქართველები..., გვ. 88.

² სეხნია ჩხიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 321.

³ Махмуд ибн Вали. Море тайн, გვ. 68.

⁴ Raphy Favre, Golam Monowar Kamal. Watershed Atlas of Afghanistan. 1st Edition. Working Document For Planners. Kabul, January, 2004, გვ. 21.

⁵ Raphy Favre, Golam Monowar Kamal. Watershed Atlas of Afghanistan, გვ. 21-22.

⁶ №11. იოსებ ქართველის „ანგარიში თურქულად, წარდგენილი ოსმალეთის იმპერიის დიდივეზირისადმი“ (თარგმანი თურქულიდან), – წგნ.: ილ. ტაბაღუა. მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიისათვის, გვ. 211.

მინისტროს არქივში დაცულ ერთ საბუთში ყანდაარზე ნათქვამია, რომ „ეს ციხესიმაგრე თავის კეთილმოწყობილობითა და სხვა ღირსებით შეუდარებელია“.¹

ყანდაარის შესახებ არსებულ ამ ცნობებს შორის გარკვეული განსხვავებაც არის. მაგალითად, იოსებ ქართველი ყანდაარზე საუბრისას აღნიშნავს, რომ ქალაქს შუაზე ჰყოფდა მდინარე,² რაც სეხნიას ცნობებით³ არ დასტურდება. ამის მიზეზი ისაა, რომ იოსები, მართალია, 1717-1723წწ.⁴ სპარსეთში ცხოვრობდა, მაგრამ ის, სეხნიასაგან განსხვავებით, ყანდაარში არ ყოფილა და, როგორც ჩანს, ამ ციხე-ქალაქთან დაკავშირებული ამბები (კერძოდ, გიორგი XI-სა და მირ⁵ ვეისის ურთიერთობები) ინფორმაციორებისაგან ექნებოდა ჩანერილი.

მაჰმუდ იბნ ვალის ცნობით, ყანდაარსა და მის მიდებარედ კარგად მოდიოდა ხორბალი, პარკოსნები, ხილეულებიდან – ყურძენი, ვაშლი, ატამი.⁶

ამ ქალაქისათვის ბრძოლებში აქტიურად მონაწილეობდნენ, ასევე, პაშტონური ტომები ლილზაები და აბდალები.⁷ სო-

¹ №8. 1724 წელს შედგენილი ანგარიში, გვ. 179.

² №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი..“, – წგნ.: ილ. ტაბაღლაშა. მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის..., გვ. 93.

³ სეხნია ჩხვიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 321.

⁴ ილ. ტაბაღლაშა. მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიისათვის, გვ. 49, 71.

⁵ არაბ. „ამირას“ სახეცვლილი ფორმაა; „ამირა“ – გამგებელი, მმართველი, უფლისწული – წარმოდგება სიტყვისგან „ალ ამრ“ – ძალაუფლება, ბრძანება, განკარგულება (ქეი-ქაუსი. ყაბუს-ნამე. დაროგებათა წიგნი. სპარსულიდან თარგნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ამ. ლომთაძემ. თბ., 1978, გვ. 21; X. K. Баранов. Большой арабско-русский словарь. В 2 томах. 11-е издание. Т. 1. Москва, 2006, გვ. 44). თუმცა, ხშირად „მირ“ პირის ერთ-ერთ სახელადაც გამოიყენებოდა, მაგ., ოსტატი მირ ოდილი (ს. აინი. ბუხარა. მოგონებანი. თარგმნა ქ. ნადირაძემ. თბ., 1956, გვ. 105).

⁶ Махмуд ибн Вали. Море тайн относительно доблестей благородных (география), გვ. 68.

⁷ ისტორიულ წყაროებში ცნობილი არიან სახელებით: „ლილჟი“, „კილჟი“, „კლიჟი“ (№4. მოხსენებითი ბარათი სპარსეთში უკანასკნელი რევოლუციის შესახებ დაწყებიდან 1724 წლის ბოლომდე, გაგზავნილი კონსტანტინოპოლიდან პარიზში (თარგმანი ფრან-

ციალურ-ეკონომიკური თვალსაზრისით, ესენი, სხვა ავღანურ ტომებთან შედარებით, უფრო მეტად იყვნენ დანიშნულებული. ლილზაებში ფეოდალიზაციის პროცესი ყველაზე შორს მაინც ხოტეკის თემში იყო წასული.¹ ერთი წყაროს ცნობით, ლილზაები „ამტანი ხალხია, ზოგი ტვირთის მზიდველად ან აქლემის გამყოლად დგება“, მაგრამ მაინც „მათ სანყალ, ღარიბ ადამიანებად მიიჩნევენ“.² პაპუნა ორბელიანი კი მათ ასე აგვიღწერს: „იყვნეს კაცნი შავნი და დუხჭირნი,³ შიშველნი. მცირე რამ საბლარდნელი⁴ ეფარათ ტანსა ზედა, ვითარცა ზედგარი, გინა ზენარი წამოეფარათ თავსა ზედა, მსგავსად დედათა

გულიდან), – წგნ.: ილ. ტაბალუა. მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის.., გვ. 123), რაც „ღარზაი“-ს (პაშტოს ენაზე: „დაბადებული მთაში“, „მთიელი“). ლილზაების ბირთვი, მკვლევართა (მაგ., ვ. ბარტოლდი) მოსაზრებით, თურქული მომთაბარე ხილჯისგან შეგებოდა. ხილჯის ერთი ნაწილი ავღანეთში დასახლდა, დამხედურებში აირია და მათი ენაც შეითვისა (В. В. Бартольд. Работы по исторической географии и истории Ирана, გვ. 90; დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია. III-XVIII სს., გვ. 472). იხ., აგრეთვე: Abdul Hai Habibi. Khaljies are Afghan, – http://www.alamahabibi.com/English%20Articles/Khaljies_are_Afghan.htm#_ftn9.

Abdālī; 1747 წლიდან ცნობილი არიან „დურანი“-ს (Durrānī – „მარგალიტი“) სახელით. ფიქრობენ, რომ „აბდალი“ წარმოდგება სიტყვიდან „ჰეფთალიტი“ → „ებოდალო“ (Ay. Kurbanov. The Hephthalites: Archaeological and Historical Analysis. PhD thesis submitted to the Department of History and Cultural Studies of the Free University. Berlin, 2010, გვ. 2, 10, 31-32, 105-106, 242; ელექტრონ. ვერსია: http://www.diss.fu-berlin.de/diss/servlets/MCRFileNodeServlet/FUDISS_derivate_000000007165/01_Text.pdf?hosts=).

¹ М. Р. Арунова. Афганистан и афганцы в XVI – середине XVIII вв., გვ. 139.

² №5. თურქული სამახსოვრო ბარათის თარგმანი ფრანგულად სპარსეთში მომხდარი რევოლუციის წარმოშობის შესახებ. – წგნ.: ილ. ტაბალუა. მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიისათვის, გვ. 153.

³ დუხჭირი – ცუდი, უშნო (იხ.: ლექსიკონი, – წგნ.: პაპუნა ორბელიანი. ამბავნი ქართლისანი. ტექსტი დაადგინა, შესავალი, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ელ. ცაგარეიშვილმა. თბ., 1981, გვ. 257).

⁴ საბლარდნელი – სუდარა, მოსასხამი, მოსაფარებელი (იხ.: ლექსიკონი, გვ. 263).

მფარველთასა. ესე იყო ჩვეულება ქვეყნისა“.¹ აბდალები და ლილზაები მთებში მოსახლეობდნენ და ყანდაარისა და მისი მიმდებარე ნაყოფიერი მიწების დაუფლება, რა თქმა უნდა, მათ მიზანს წარმოადგენდა.²

ბუნებრივია, საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე, ეს პაშტონური ტომები ხან სპარსელებს ემხრობოდნენ, ხანაც – დიდ მოლოლებს. მხარის ეს რთული გეოპოლიტიკა, მათ ძალიან უმძიმებდა არსებობას. როგორც ი. კრუშინსკი აღნიშნავს, ყანდაარის მმართველები იძულებული იყვნენ გაეთვალისწინებინათ მათი მეზობელი ორი დიდი იმპერიის ინტერესები.³

ერთი ფრანგული წყაროდან ჩანს, რომ ლილზაები მნიშვნელოვან ძალას წარმოადგენდნენ და XVIII. I მეოთხედში მათი რაოდენობა 50000 ოჯახს შეადგენდა.⁴ ამიტომ სავსებით ბუნებრივია, რომ სპარსელები ცდილობდნენ ლოიალური დამოკიდებულება ჰქონოდათ მათ იმპერიაში მოსახლე მებრძოლი ავღანური ტომებისადმი.⁵

ბუნებრივია, ირანი ცდილობდა აბდალ-ლილზაების დაპირისპირება მისთვის სასიკეთოდ გამოეყენებინა. ამიტომ, ჯერ კიდევ ჰერათ-ყანდაარის დაუფლებამდე, შაჰ აბას I-მა აბდალებს შორის დანიანურებული პოპოლზაების ტომის ბელადი სადო 1066 წელს ჰიჯრით (1597-1598წწ.) აბდალთა მმართველად „დანიშნა“ და მას „მირ-ი აფალინ“-ის (ავღანთა მმართველი) მიანიჭა.⁶ მან საკმაოდ დიდი პრივილეგიები მიიღო,⁷ რო-

¹ პაპუნა ორბელიანი. ამბავნი ქართლისანი, გვ. 47.

² *Afghanistan, – The Encyclopaedia of Islam*. New edition. Prepared by a Number of Leading Orientalists. Edited by H. A. R. Gibb, J. H. Kramers, E. Lévi-Provençal, J. Schacht. Under the Patronage of the International Union of Academies. Vol. 1: A-B. Leiden, E. J. Brill, 1986, გვ. 229.

³ *The History of the Late Revolutions of Persia*, vol. 1, გვ. 139.

⁴ №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი...“, გვ. 88.

⁵ М. Р. Арунова. Афганистан и афганцы в XVI – середине XVIII вв., გვ. 132.

⁶ В. М. Массон, В. А. Ромодин. История Афганистана. Т. 2: *Афганистан в новое время*, გვ. 25; *History of the Afghans*. By J. P. Ferrier. Translated from the Original Unpublished Manuscript by Captain William Jesse. London, 1858, გვ. 23.

⁷ თუკი სადოზაელს თანატომელი შემოაკედებოდა, ის თავისუფალი იყო სისხლის აღების წესისაგან; არ შეიძლებოდა სადოზას

მელიც მის მემკვიდრეებს გადაეცა, ხოლო მის გვარს უკვე – სადოზაი (პაშტოზე: სადოს შვილი) – ეწოდა. სადოზაები ხან-ხელი¹ გახდნენ, რაც იმას ნიშნავდა, რომ აბდალთა მმართველი მხოლოდ ამ გვარიდან უნდა გამოსულიყო.²

1606 წელს ირანელებმა უშედეგოდ სცადეს ამ ქალაქის აღება. ამის გამო შაჰ ჯაჰანგირმა მნიშვნელოვნად გააძლიერა ყანდაარი ამის შემდეგ, 1611-1620 წლებში აბას I-მა ოთხი დიპლომატიური მისია მიავლინა დელიში, რაც ინდოელ მკვლევართა აზრით, შაჰ ჯაჰანგირის ყურადღების მოდუნებას და სპარსელთა „კეთილგანწყობილების“ დადასტურებას ისახავდა მიზნად.³ ასევე ფიქრობს ბრიტანელი ისტორიკოსი ჯ. რიჩარდიც.⁴

ინდოელი მკვლევარები ნ. კ. სინჰა და ა. ჩ. ბარენჯი ფიქრობენ, რომ სპარსეთის მმართველმა ამგვარად შეძლო ინდოელთა ყურადღების მოდუნება ყანდაარის პრობლემისაგან.⁵ თუმცა, უფრო მართებული ჩანს დ. კაციტაძის დასკვნა, რომ აბას I-მა დიპლომატიური გზებით შედეგებს ვერ მიაღწია.⁶ ამიტომ შაჰანშაჰმა 1622 წელს ყანდაარის დასაუფლებლად 30 ათასიანი⁷ ლაშქარი დაძრა და უდაბნოზე გამავალი გზით ყან-

სიკვდილით დასჯა; იკრძალებოდა სადოზაელთა ქალიშვილების გათხოვება გვარის გარეთ (И. М. Рейснер. Развитие феодализма и образование государства у афганцев, გვ. 59-60).

¹ ხან-ხელი – სახანო უფლების ქონა, მქონებელი (И. М. Рейснер. Развитие феодализма и образование государства у афганцев, გვ. 59, 60). „ხელ“-ის შესახებ ასევე იხ.: B. Glatzer. The Pashtun Tribal System, – *Contemporary Society. Tribal Studies*. Vol 5: *Concept of Tribal Society*. Editors: G. Pfeffer, D. K. Behera. New Delhi, Concept Publishers, 2002, გვ. 265-282 (http://www.ag-afghanistan.de/files/glatzer/tribal_system.pdf)

² М. Р. Арунова. Афганистан в средние века, – *История Афганистана*. Ответственный редактор Ю. В. Ганковский. Москва, 1982, გვ. 105.

³ Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 240.

⁴ *The New Cambridge History of India*. Vol. 1, part 5, გვ. 112.

⁵ Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 240.

⁶ დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია. III-XVIII სს., გვ. 412.

⁷ Th. Herbert. *Some Years Travels into Divers Parts of Africa and Asia the Great*. London, 1677, გვ. 79.

დაარისავენ გაემართა.¹ აქვე უნდა შევნიშოთ, რომ სპეციალურ ლიტერატურაში გარკვეული ამ მოვლენის დათარიღებასთან დაკავშირებით. ლევან სანიკიძე ყანდაარზე ლაშქრობას 1623 წლით ათარიღებდა.² ასეთივე თარიღია მოცემული ერთ პ. კარბელაშვილის „ნიგნში ქორონიკონი ძველისა და ახლისა“, „ბებუთაანთ ძველ თარიღებში“ და „პ. კარბელაშვილის ქრონიკებში“.³ ამგვარადვე ათარიღებს გ. ჟორჟოლიანიც.⁴ ერთ თურქულ ქრონიკაში⁵ კი ჰიჯრის 1034 წლითაა (1624-1625) დათარიღებული ყანდაარის დაჭერა შაჰ აბას დიდის მიერ, რაც, ბუნებრივია, უზუსტობაა. ჰიჯრით, ყანდაარის დაპყრობა 1032 წელზე მოდის, რომელიც ქრისტიანული წელთაღრიცხვის 1622-1623 წლებს ემთხვევა.⁶ აქ მოცემული ორი თარიღიდან, უპირატესობა მაინც პირველს (1622წ.) ენიჭება.

ამ სამხედრო კამპანიისათვის ისპაჰანმა საუკეთესო დროც შეარჩია.⁷ საქმე იმაში მდგომარეობდა, რომ დელიში შიდა არეულობა დაიწყო: ჯანმრთელობაშერყეული და ჯერ კი-

¹ Ch. Melville. From Qars to Qandahar: The Itineraries of Shah 'Abbas I (995-1038/1587-1629). – კრებ.: *Etudes Safavides*. Sous la direction de J. Calmard. *Institute Française de recherche en Iran*. Paris-Téhéran, 1993, გვ. 215.

² ლ. სანიკიძე. გიორგი სააკაძე. *ჰეპტალოგიიდან „შვიდი გიორგი“*. თბ., 1988, გვ. 145.

³ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები. XVII-XIXსს. ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო პროფ. ავთ. იოსელიანმა. თბ., 1980, გვ. 342, 344, 350.

⁴ გ. ჟორჟოლიანი. საქართველო XVII საუკუნის 30-50-იან წლებში (*ქართლ-კახეთი*). თბ., 1987, გვ. 9.

⁵ G. N. Mitford. *The Chronicles of a Traveller or, a History of the Afghan Wars With Persia...*, გვ. 6.

⁶ D. Pickett. *Inscriptions by Muḥammad Riḍā al-Imāmī*, – *Iran. Journal of British Institute of Persian Studies*. Vol. XXII. London, 1984, გვ. 98.

⁷ Аракел Даврижеци. Книга историй. Перевод с армянского, предисловие и комментарий Л. А. Ханларян. Москва, 1973, გვ. 491 (იგივე *არაქელ თავრიზელი* (1595-1669) – სომეხი მემკვიდრე. მისი ნაშრომი „ისტორიათა ნიგნი“ ამ ეპოქის ამიერკავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთის ისტორიის პირველხარისხოვანი წყაროა); დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია, გვ. 412; Н. К. Синха, А. Ч. Баренджхи. *История Индии*, гв. 241.

დეც ცოცხალი ჯაჰანგირის მემკვიდრეობისათვის სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა დაიწყო.¹

მანამდე სპარსეთის გვირგვინოსანმა ინდოელები პოტენ-ციური სუნიტი მოკავშირეების გარეშე დატოვა, როცა მოა-ხერხა უზბეკური² სახანოების დამორჩილება (1598წ.)³ და ოს-

¹ Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, гл. 240-241.

² ქართული წყაროების „ოზბეგები“ (შაჰუნა ორბელიანი. ამბავნი ქართლისანი, გვ. 80). სპარსელთა წინააღმდეგ, უზბეკები ოსმალთა ბუნებრივი მოკავშირეები იყვნენ, რადგან, ისინი აღმოსავლეთი-დან უტევდნენ ირანს ხორასანის დასაუფლებლად სწორედ მა-შინ, როცა ამ უკანასკნელის წინააღმდეგ ოსმალები მოქმედებდ-ნენ. უზბეკ-ოსმალებს სპარსეთის მიმართ პოლიტიკური მიზნების გარდა, რელიგიური ფაქტორიც (სუნიტობა) აკავშირებდათ (კ. ტაბატაბაი. ამიერკავკასიის ქვეყნები და სეფიანთა სახელმწიფო (შაჰ-თამაზ I-ის „თეზქერეს“ მიხედვით), – წგნ.: ნარკვევები მახ-ლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა). ვ. ნ. გაბაშვილის რედაქციით. თბ., 1957, გვ. 305-306; იხ. აგრეთვე: Iran, – The Encyclopaedia of Islam. New Edition. Prepared by a Number of Leading Orientalists. Edited by E. Van Donzel, B. Lewis and Ch. Pellat. Under the Patronage of the International Union of Academies. Vol. IV: Iran-Kha. Leiden, E. J. Brill, 1997, გვ. 35).

³ История народов Узбекистана. Т. 2: От образования государства Шей-банидов до Великой октябрьской социалистической революции. Под редакцией чл.-корр. АН СССР, заслуж. деятеля науки УзССР С. В. Бахрушина и кандидатов исторических наук В. Я. Непомнина и В.

მალეთთან¹ „დროებითი მშვიდობის“ უზრუნველყოფა (1618წ. სარავის ზავი²).

უზბეკთა წინააღმდეგ გალაშქრების წინ, აბასმა მის მოლოლ ვიზავისთანაც, რომელიც შაიბანიდთა დინასტიის³ მოკავშირედ წარმოადგენდა შიიტ სეფიანებთან დაპირისპირების კონტექსტში, 1597-1598 წლებში საკმაოდ ძლევნი გააგზავნა, რომელთა შორის იყო ქართული ჯიშის ცხენიც (რომელიც „გურჯის“ სახელით იყო ცნობილი), რაც დ. კაციტაძის შენიშვნით, აღმოსავლეთის ქვეყნებში ჩვენში გამოყვანილი ბედაურის საკმაოდ მაღალ პატივზე მიანიშნებს.⁴

სეფიანთა შიიტური სახელმწიფოს წარმოქმნის დღიდან, სუნიტი უზბეკები, რომლებიც აყ-ყონღუსა და თემურიდების სახელმწიფოების ტერიტორიებზე აცხადებდნენ პრეტენზიას. ამიტომ ისინი ერთმორწმუნე ოსმალებთან უნისონში მოქმე-

А. Шишкина. Ташкент, 1947, გვ. 55, 82; **С. А. Абравов.** История Узбекистана. Учебное пособие. Ответственный редактор: проф. А. Р. Атаджанов. Часть 1. Ташкент, 2007, გვ. 91.

¹ ოსმალეთი, მიუხედავად იმისა, რომ იკვეთება ნიშნები მომავალი კრიზისისა, ამ დროს ჯერ კიდევ ერთ-ერთ უძლიერეს სახელმწიფოდ რჩება. მის მეზობელ სახელმწიფოებს, ოფიციალური სტამბოლის დამარცხება მხოლოდ კოალიციების შემქნის გზით ესაზღვრებოდათ (**В. Д. Корольюк.** Турецкая феодальная агрессия в странах Юго-Восточной и Центральной Европы и формирование многонациональной дунайской монархии (XVI-XVII вв.), – *Юго-Восточная Европа в период феодализма* (Резюме докладов Кишинёвского симпозиума 1973г.). Под редакцией В. Д. Корольюка и П. В. Советова. Кишинёв, 1973, გვ. 146-147; *Русский посол в Стамбуле.* Петр Андреевич Толстой и его описание Османской империи начала XVIII в. Составители и авторы вступительной статьи и примечаний **М. Р. Арунова, С. Ф. Орешкова.** Москва, 1985, გვ. 16).

² დაიდო სარავის (სერავის) ველზე აზერბაიჯანში.

³ პიჯრით: 905-1007; გრიგორ.: 1500-1598 /**К. Э. Босворт.** Мусульманские династии. *Справочник по хронологии и генеалогии.* Перевод с английского и примечания **П. А. Грязневича.** М., 1971, გვ. 207.

⁴ დ. კაციტაძე. ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებთან და რუსეთთან საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის ისტორიიდან..., გვ. 26, 76.

დებდნენ სპარსელთა წინააღმდეგ.¹ შეიძლება ითქვას, შიიზმი, კერძოდ კი მისი ზომიერი მიმდინარეობა – იმამიზმი (ჯაფარიტული მაზჰაბი) – ირანისათვის „ეროვნულ რელიგიას“ წარმოადგენდა. როგორც კ. კუცია შენიშნავს, „სპარსელებმა ისლამი თითქოს „გაასპარსელეს“ და მას ეროვნული საწმენოების სახე მისცეს“.² შაჰ ისმაილ I-ის ზეობის (1501-1524) დროს ქვეყანას მასობრივად ტოვებდნენ სუნიტი ულემები, დიდებულების ნაწილი, რომლებიც უარს ამბობდნენ შიიტიური შაჰადას „არა არს ღმერთი თვინიერ ალაჰისა, მუჰამადია მოციქული ალაჰისა, ალი ამხანაგია ალაჰისა“ აღიარებაზე და ისინი თავს აფარებდნენ ოსმალეთს, ინდოეთსა და შუა აზიას.³ დღემდე ისტორიოგრაფიაში გაურკვეველია, რატომ გამოაცხადა ისმაილ I-მა შიიზმი ოფიციალურ რელიგიად სუნიტურ ირანში (საინტერესოა, რომ სუნიტი იყო სეფიანთა ორდენის დამაარსებელი სეფი ალ-დინი /*Şafī al-Dīn Ardabilī*, 1252-3 – 1334/). ნაწილი მიიჩნევს, რომ ამგვარად შაჰმა მისი სახელმწიფო გამოყო მეზობელი სუნიტური გარემოცვისაგან, განსაკუთებით ირანის უძლიერესი მეზობლის – ოსმალეთისაგან, რომელსაც თვალი ეჭირა აღმოსავლეთით მდებარე მიწების დასაპყრობად.⁴ სხვა მოსაზრებით, ეს განპირობებული იყო ისმაილის მხარდამჭერი შიიტი ყიზილბაშების მიზეზით, რათა ახალ მონარქს არ დაეკარგა ეს მნიშვნელოვანი დასაყრდენი ძალა.⁵

¹ К. Финкель. История Османской империи. *Видение Османа*. Перевод с английского. Москва, 2010, გვ. 150.

² კ. კუცია. სეფიანთა ირანისა და აღმ. საქართველოს ურთიერთობის რელიგიური ასპექტი, – კრებ.: *Dedicatio*. ისტორიულ-ფილოლოგიური ძიებანი. თბ., 2001, გვ. 351.

³ კ. კუცია. სეფიანთა ირანისა და აღმ. საქართველოს ურთიერთობის რელიგიური ასპექტი, გვ. 352; იხ., აგრეთვე: C. P. Mitchell. *The Practice of Politics in Safavid Iran. Power, Religion and Rhetoric*. I.B.Tauris Publishers, London-New York, 2009, გვ. 71-88.

⁴ R. M. Savory. *Safavid Persia*, – წგნ.: *The Cambridge History of Islam*. Vol. 1A: *The Central Islamic Lands from Pre-Islamic Times to the First World War*. Edited By P. M. Holt, Ann K. S. Lambton, B. Lewis. Cambridge University Press, 1970, გვ. 398.

⁵ Sh. A. Quinn. *Iran under Safavid rule*, – წგნ.: *The New Cambridge History of Islam*. Vol. 3: *The Eastern Islamic World Eleventh to Eighteenth Centu-*

რა თქმა უნდა, ახალი მონარქი შიიზმის მიმდევარი იყო და ძალაუფლებაც სწორედ ამ რელიგიური უმცირესობის წარმომადგენელთა მხარდაჭერით მოიპოვა. ამიტომაც, საბოლოოდ, გაიმარჯვა ისლამის ამ მიმდინარეობამ სპარსეთში. თუმცა, შიიზმი უცხო არ ყოფილა აქ. ჯერ კიდევ VII-VIII სს. მიჯნაზე ომაელთა (უმაიიანთა) არაბული სახალიფოს წინააღმდეგ ეროვნული ბრძოლა ირანში შიიზმის დროშით მიმდინარეობდა.¹ თუმცა, შიიზმი მაინც იმთავითვე არ დამკვიდრებულა სპარსეთში.² ისლამის ამ მიმდინარეობამ ირანის შაჰის ხელისუფლების ლეგიტიმაციის იდეოლოგიური ბაზისი შექმნა, რომლის მიხედვითაც, საკუთრივ ისმაილ I ღმერთის მიერ დანიშნული საერო ხელისუფალი – შაჰი („ზელ-ე ალაჰ“ – ალაჰის ჩრდილი), სუფიური ორდენის მეთაური – მურშიდი („შეიხი“), წინასწარმეტყველ მუჰამადისა და წმიდა იმამების შთამომავალი („სეიდი“), მაჰდის (იმამიტებისთვის – XII იმამი, რომელიც სამყაროს აღსასრულის წინ გამოჩნდება. განაგრძობს მოციქულის საქმეს, აღადგენს ღმერთის მიერ არჩეულ ალის საგვარეულოს შელახულ უფლებებს, ისლამის პირვანდელ სახეს, თეოკრატიას, რომელიც შელახეს სუნიტმა ხალიფებმა, აღავსებს სამყაროს სიმართლითა და სამართლიანობით, მოსპობს ტირანებსა და ტირანიას, დაამყარებს სამართლიანობას დედამიწაზე. რწმენა მაჰდის დაბრუნებისა, მესიანიზმის იდეები უაღრესად პოპულარული იყო ირანის ქალაქებისა და სოფლების დაბალ სოციალურ ფენებში შუა საუკუნეების მთელ მანძილზე, განსაკუთრებით XVI-XVIII საუკუნეებში.³ თუმცა, როგორც ფიქრობენ, მოგვიანებით, სეფიან შაჰები უკვე ნაკლებად აცხადებენ თავს მაჰდის მოადგილედ, რაც მუჯთაჰიდთა (ავტორიტეტული ღვთისმეტყველი-კანონმდებელი) პრეროგატივა ხდება.⁴ რო-

ries. Edited by D. O. Morgan and An. Reid. Cambridge University Press, 2010, გვ. 208.

¹ დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია. III-XVIII სს., გვ. 110-111.

² ნ. გელოვანი, გ. სანიკიძე. ისლამი (რელიგია, ისტორია, ცივილიზაცია). თბ., 2009, გვ. 230; ოქვე ვრცლად შიიზმის შესახებ, გვ. 227-288.

³ კ. კუცია. მაჰდი, – ნგნ.: ისლამი. ენციკლოპედიური ცნობარი...

⁴ ნ. სურგულაძე. სეფიანთა ირანის ცენტრალური..., გვ. 36, 39-40.

გორც პროფესორი გ. სანიკიძე შენიშნავს, ირანული სახელმწიფოს შექმნა და შიიზმის დაკავშირება ირანთან სეფიანთა დინასტიის „ისტორიული“ დამსახურებაა.¹

შაჰ აბას I-მა ისარგებლა ოსმალეთში 27 წლის სულთან აჰმედ I-ის² (1603-1617) გარდაცვალების შემდეგ იქ ამტყდარი სატახტო დავებით.³ სულთანი და ხალიფა გახდა მისი გონებასუსტი ძმა მუსტაფა I⁴ (1617-1618 და 1622-1623წწ.), რომელიც სამი თვისა და 10 დღის შემდეგ ტახტიდან ჩამოაგდეს და ახლა უკვე აჰმედის შვილი 14 წლის ოსმან II⁵ (1618-1622), რომელიც მიზანდასახული და ენერგიული პიროვნება აღმოჩნდა, თუმცა მთავარ საზრუნავად ზაპოროჟიელი კაზაკები და მათ უკან მდგომი რეჩ პოსპოლიტაია⁶ ექცა. ამიტომაც, ის იძულებული გახდა სპარსეთთან ზოჰაბის ზავი დაედო და მთელი ყურადღება ჩრდილოეთი მისადგომებისათვის მიექცია.⁷ აქედან გამომდინარე, ამგვარად ისპაჰანისათვის ხელსაყრელი ვითარება შეიქმნა მისი აღმოსავლეთი საზღვრისათვის ყურადღების მისაქცევად.

ამასთან ერთად, მან გაათავისუფლა ჰერათი,⁸ უზბეკთა ბატონობისაგან და გონიერი დიპლომატიური სვლაც განახორციელა. კერძოდ, ის დათანხმდა აბდალების პირობას, რომ მმართველად მხოლოდ ამ ტომის წარმომადგენელს დანიშნავდა.⁹ როგორც ჩანს, აბდალებმა, რომელთაც შეიგრძნეს შიიტური სახელმწიფოს გაძლიერება და, მასთან დაკავშირებული, მოსალოდნელი არცთუ სახარბიელო პერსპექტივა, და, რო-

¹ გ. სანიკიძე. სეფიანთა სახელმწიფოს იდეოლოგიური საფუძვლები, – კრებ.: *სამეცნიერო პარადიგმები. შემდგენელი და რედაქტორი გ. ჭეიშვილი*. თბ., 2009, გვ. 216.

² ოსმ.: *احمد اول* – *Âhmed-i evvel*.

³ *A History of Afghanistan*. By Brig.-Gen. Sir Percy Sykes, გვ. 312.

⁴ ოსმ.: *مصطفى اول* – *Mustafa-i evvel*.

⁵ ოსმ.: *عثمان ثانی* – *Osmân-ı sâni*.

⁶ პოლონეთის სამეფოსა და ლიტვის დიდი სამთავროს ფედერაცია, შექმნილი ლიუბლინის უნიის (1569წ.), არსებობდა 1569-1791წწ..

⁷ მ. სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000). თბ., 2007, გვ. 196.

⁸ როგორც ა. ჰამილტონი შენიშნავს, ავღანეთის მოსახლეობაში პერათელები, თავისი ბუნებით, ნაკლებად მებრძოლები არიან (*А. Гамильтон. Афганистан*, გვ. 10).

⁹ №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი...“, გვ. 89.

ოსმალეთის სულტნები

გორც ჩანს, შაჰ აბას I-ის სახელმწიფოსთან დაეჭირათ კავშირი, ვიდრე – ერთმორწმუნე უზბეკებთან. ამ ნომინალური ავტონომიის სანაცვლოდ ჰერათის მოსახლეობას სპარსეთისადმი ყოველწლიური ხარკის გადახდა დაეკისრა.¹ ეს დიდი წარმატება იყო ირანისათვის, ვინაიდან ჰერათი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სტრატეგიული პუნქტი იყო, რომელიც კარგად გამაგრებულ ციხესიმაგრეს წარმოადგენდა² და იცავდა შუა აზიიდან ყანდაარისაკენ მიმავალ გზას. ის, როგორც ცნობილი ავღანელი მწერალი ხალიდ ჰოსეინი აღნიშნავს, ასევე იყო „სპარსული კულტურის აკვანი, მხატვრებისა და სუფიების ნასაყუდელი იყო“.³ ამასთან მასზე გადიოდა სავაჭრო-საქარავნო გზა მერვიდან და ბუხარადან ინდოეთისაკენ, ისევე და ისევე ყანდაარის გავლით.⁴ საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ინდოეთთან სავაჭრო ურთიერთობას რომ ძველთაგანვე უდიდესი მნიშვნელობა როგორც ევროპის, ასევე აზიის სახელმწიფოებისათვის. აღმოსავლეთში (კერძოდ, ბუხარაში) საგანგებო ანდაზაც კი არსებობდა ამ ვითარებისათვის ხაზგასასმელად: „ოჯახში მომჭირნეობა ინდოეთთან ვაჭრობაზე უფრო სარფიანიო“.⁵

ჰერათზე კონტროლის დამყარების შემდეგ, შაჰ აბას დიდი შესაბამის ღონისძიებებს ატარებდა ქალაქისთვის შემდგომი გაძლიერებისათვის.⁶ როგორც კემბრიჯის უნივერსიტეტის პროფესორი, აღმოსავლეთმცოდნე ჩ. მელვილი შენიშნავს, ამჯერად დრო მშვენივრად იყო შერჩეული და აბას I-ს ყანდაარის დაკავების ოპერაცია თუნდაც 12 წლით ადრე რომ წამოეწყო, ის დამარცხდებოდა.⁷

ჰერათის დაკავება ყანდაარისაკენ შეტევის განსახორციელებლად შესანიშნავი სვლა იყო.

¹ №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი...“, გვ. 89.

² В. В. Бартольд. Работы по исторической географии и..., გვ. 73.

³ ხ. ჰოსეინი. ათასი მოელვარე მზე. რომანი. ინგლისურიდან თარგმნა ს. ჯობაძემ. თბ., 2016, გვ. 9.

⁴ А. Гамильтон. Афганистан, გვ. 10.

⁵ ს. აინი. ბუხარა..., გვ. 21.

⁶ В. В. Бартольд. Работы по исторической географии и..., გვ. 79.

⁷ Ch. Melville. From Qars to Qandahar: The Itineraries of Shah 'Abbas I (995-1038/1587-1629), გვ. 218.

როგორც ჩანს, შაჰ აბასის ასეთმა გონივრულმა პოლიტიკამ ჰერათელების მიმართ ყანდაარელებზეც გავლენა მოახდინა და ამ უკანასკნელებმა ისპაჰანში ელჩობა მიავლინეს მოლოლთა წინააღმდეგ, „რომლებიც ძლიერ ტანჯავდნენ ამ ხალხს“,¹ ბრძოლაში დახმარებისათვის. ბუნებრივია, შაჰის კარი ასეთ შესანიშნავ შემოთავაზებაზე უარს ვერ იტყოდა და „გადანყეცა დაენყო ყანდაჰარის დაჰყრობა“.²

დიდ მოლოლთა ფადიშაჰმა ყანდაარის დაცვა მის მემკვიდრე შაჰ ჯაჰანს³ დაავალა, თუმცა ამ უკანასკნელმა მიიჩნია, რომ დელიდან შორეულ ყანდაარში გამგზავრება, მის სამემკვიდრეო პოზიციებს შეარყევდა, რადგან „მონინააღმდეგე მხარე შეძლებდა ავადმყოფ ჯაჰანგირზე არასასურველი გავლენის მოხდენას, რითაც ჯაჰანი ტახტზე უფლებას დაკარგავდა.“⁴ ამიტომ მოლოლებს ყანდაარისათვის ნამდვილად არ ეცალათ.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ამ ლაშქრობაში შაჰ აბასმა გიორგი სააკაძეც იახლა:

¹ №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი...“, გვ. 89; იხ. ასევე: №11. იოსებ ქართველის „ანგარიში თურქულად, წარდგენილი ოსმალეთის იმპერიის დიდი ვეზირისადმი“, გვ. 211.

² №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი...“, გვ. 89.

³ როგორც ლ. ტუხაშვილი წერს, „ქ. დელის XVII ს-ში ეწოდა შაჰ-ჯეხან-აბადი, ე.ი. შაჰ ჯეხანის ქალაქი. შემოკლებით ჯეხან აბადი. ქართველებში ეს სახელი გადმოვიდა, როგორც ჯანდაბა! ქართველებმა ეს მშვენიერი ქალაქი იქ ჩაღწევის სიძნელისა და გზაზე არსებული საშიშროების გამო ჯოჯოხეთს დაუკავშირეს“ (ლ. ტუხაშვილი. ქართველები ინდოეთის სუბკონტინენტზე, – <http://www.georoyal.ge/?MTID=6&TID=54&id=392>). აგრეთვე იხ.: ოცდაშვიდი წელი აზიის ქვეყნებში. ქართველი აზნაურის რაფიელ დანიბეგაშვილის მოგზაურობანი. თარგმნა, წინასიტყვაობა, შენიშვნები, ახალი მასალები და ფოტოილუსტრაციები დაურთო გეოგრაფიულ მეცნიერებათა დოქტორმა, პროფ. გრ. ზარდალიშვილმა. თბ., 1971, გვ. 67, შენიშვნ. 83). თუმცა, არაა გამორიცხული, რომ „ჯანდაბა“ შეიძლება უკავშირდებოდეს „ჯოჯოხეთის“ არაბულ შესატყვისს „ჯაჰანნამ“/გენია/, როგორც ამას პროფესორი გ. ჯაფარიძე ფიქრობს (გ. ჯაფარიძე. ჯაჰანამი, – წგნ.: ისლამი. ენციკლოპედიური ცნობარი, გვ. 222). ალბათ, ეს მეორე ვერსია უფრო ახლოს დგას აღნიშნული სიტყვის ეტიმოლოგიის ახსნასთან.

⁴ Н. К. Синха, А. Ч. Барендж. История Индии, гв. 240.

„მერმე ყანდაარს ნაბჰანდა, მტრად გამოუჩნდა ინდია;
თან წაყევე, კარგა ვიბრძოლე, მათ დლენი დაუბინდია!“¹

„პარიზის ქრონიკა“ ამ ამბებს ასე გადმოგვცემს: „მერმე ყაენი (შაჰ აბას I – კ.კ.) ყანდაჰარს ნაბჰანდა, ჰინდი (დიდ მოლოლთა იმპერია – კ.კ.) გამოუჩნდა მტრად, და მოურავი თან წაიყვანა. და ბევრჯელ გაიმარჯვა მოურავმან და კარგი სახელები ქნა. და ყაენი გამარჯვებული გამობრუნდა. წამოვიდა ყაენი, ბაღდადს ნაბჰანდა, თან ახლდა მოურავი. ციხი ალება ბჰანა და კარგა შეიბა, ბევრი თავი იშოვა. ციხე აიღეს. და მოურავს თავის ძმა მოუკლეს ომში, კარგი ვაჟუკაცი“.²

¹ იოსებ ტფილელი. დიდმოურავიანი, – წგნ.: ქართული მწერლობა. ოცდაათ ტომად. შემდგენელნი ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. ტ. 6. ტომის რედაქტორი რ. ბარამიძე. თბ., 1989, გვ. 622, სტროფი 162.

² ცხოვრება საქართველოსა (პარიზის ქრონიკა). ტექსტი მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. ალასანიამ. თბ., 1980, გვ. 77-78.

¹ საინტერესოა, რომ მუსტაფა I-ს დროს დიდი ვეზირის მოვალეობას ასრულებდა იყო ჰადიმ („საჭურისი“) გურჯუ მეჰმედ ფაშა (პირველი ქართველი დიდგვირი ოსმალეთში), რომელიც იმდროინდელი პოლონელი დიპლომატის, კ. ზბარაჟევსკის ცნობით, „არაჩვეულებრივი ჭკუის ადამიანი“ იყო (მ. სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000), გვ. 198, 200; მ. სვანიძე. გურჯი მეჰმედ-ფაშა, – ენციკლოპედია „საქართველო“. ტ. II. თბ., 2012, გვ. 232-233; მ. სვანიძე. გურჯი მეჰმედ ფაშა (1536-1626), – კრებ.: ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო. ტ. VII. თბ., 2013, გვ. 174-181; ზ. ნურნუშია. ოსმალეთის იმპერიის ქართველი დიდგვირები, – კრებ.: ზურაბ პაპასკირი – 60. ჟამთააღმწერელობა ჭეშმარიტის მეტყუელება არს. თბ., 2010-2013, გვ. 300-302). მას სიძედ ეკუთვნოდა აღმოსავლეთ ოსმალეთის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და სტრატეგიული დანიშნულების რეგიონის – ერზურუმის გუბერნატორი აბაზა მეჰმედ-ფაშა (К. Финкель. История Османской империи, გვ. 280). კ. ფინკელი „აბაზას“ აფხაზად ასახელებს (К. Финкель. История Османской империи, გვ. 280). ერთ სომხურ წყაროში, ის აფხაზადაა დასახელებული («Абаза, родом из абхаз...»: Симеон Лехацци. Путевые заметки. Перевод с армянского, предисловие и комментарии М. О. Дарбинян. Москва, 1965, გვ. 297). სომეხი მემატიანის ცნობას უკრიტიკოდ იზიარებს აზერბაიჯანელი მკვლევარი ს. მამედოვიც (С. А. Мамедов. Восстание Абаза-паши по армянским источникам, – ჟურნ.: Историко-филологический журнал. Ереван. №4, 1977, გვ. 214). ამ უკანასკნელის კვლევაზე დაყრდნობით, მცირე ცნობას აქვეყნებს ცნობილი აფხაზი ისტორიკოსი შ. ინალ-იფაც და მასაც, ბუნებრივია, აბაზა მეჰმედ-ფაშა (რომელსაც, ჩვენთვის სრულიად გაუგებრად, რატომღაც ჰასანს უწოდებს), ეთნიკურად აფხაზად ჰყავს წარმოდგენილი (Ш. Д. Инал-ипа. Запущенные абхазы (историко-этнографические этюды). Сухуми, 1990, გვ. 129). გამოთქმულია სხვა მოსაზრებაც, რომლის მიხედვით, აბაზა ფაშა სლავური წარმოშობის უნდა იყოს (W. Konopczyński. Dzieje Polski nowożytnej. Warszawa, 1996, გვ. 250). თუმცა, ქართულ ისტორიოგრაფიაში ზემოთ ხსენებული შეხედულებები გაზიარებული არაა და სათანადო საისტორიო წყაროების მოშველიებითა და მათი კრიტიკული ანალიზით სავსებით ნათლადაა უარყოფილი აბაზა ფაშას აფხაზობა (აფსუობა). კერძოდ, აკად. სერგი ჯიქიას მოჰყავს ამონარიდი ერთი ოსმალური წყაროდან, სადაც მემატიანე აღნიშნავს, რომ მეჰმედ აბაზა-ფაშა „ქართველია“ (იბრაჰიმ ფეჩვერის ცნობები... გვ. 129, შენიშვნა 84). მ. სვა-

ნიძეც მას ქართველად მიიჩნევს, რომელიც აფხაზეთიდან უნდა მოეტაცათ ტყვედ (მ. სვანიძე. თურქეთის ისტორია, გვ. 202; მ. სვანიძე. აბაზა მეჰმედ-ფაშა, – ენციკლოპედია „საქართველო“. ტ. I. თბ., 1997, გვ. 10; მ. სვანიძე. გურჯი მეჰმედ ფაშა..., გვ. 179). როგორც ილ. ტაბალუა აღნიშნავს, ერთ-ერთ იტალიურ საბუთში პირდაპირ დასტურდება აბაზა მეჰმედ-ფაშას ქართველობა: „დაბადებითა და ნათლობით ქართველია, კოლხეთიდან, იგი ქრისტიანულ სარწმუნოებას გადაუდგა“ (ილ. ტაბალუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და ნიგნსაცავებში (XIII-XXს-ის პირველი მეოთხედი) /1600-1628წწ./, ტ. II. თბ., 1986, გვ. 175, სქ. 66). ანალოგიურ ცნობას ვხდებით იტალიელი მისიონერის მიქელე მოსკოსთანაც (*№17. ცნობები თეიმურაზზე და საქართველოზე*, – ნგნ.: ილ. ტაბალუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და ნიგნსაცავებში. ტ. II, გვ. 250-251). ვფიქრობთ, მის ქრისტიანულ წარსულზე უნდა მიაწინებდეს ერთ-ერთი საისტორიო წყაროს ცნობაც, რომ ის აქტიურად მფარველობდა ოსმალეთში მცხოვრებ არამუსლიმებს და განსაკუთრებითი – ქრისტიანებს (К. Финкель. История Османской империи, გვ. 287-288). მართალია, გვიან შუა საუკუნეების ოსმალურ წყაროებში აფხაზ-აფსუათა აღმნიშვნელ სახელად სწორედ აბაზა იქცა (გ. ჯაფარიძე. ქართველებისა და საქართველოს არაბული სახელწოდებები, გვ. 24), მაგრამ ამასთან დაკავშირებით აუცილებლად უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ XVIII საუკუნის ერთ-ერთ ოსმალურ დოკუმენტში „აფხაზეთი“ დასავლეთ საქართველოს სინონიმად იხმარება (კ. კვაშილაძე. ისტორიული სამურზაყანოს წარსულიდან. XVII-XVIII საუკუნეების მიჯნა – 1840 წელი. თბ., 2011, გვ. 141). აბაზა მეჰმედ-ფაშა XVIIIს. 20-იანი წლების დასაწყისში ცენტრალური ხელისუფლების წინააღმდეგ აჯანყდა. აჯანყებულ ფაშას ირანის მხარდაჭერის იმედი ჰქონდა (ხ. ახვლედიანი. ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან. ბათუმი, 1978, გვ. 126). ამ ამბოხის ჩაქრობა მხოლოდ 1628 წელს მოხერხდა. მის წინააღმდეგ ბრძოლებში აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა საქართველოდან ოსმალეთში გადახვენილი გიორგი სააკაძე (ისქანდერ მუნში. აბასის ქვეყნის დამამშვენებელი ისტორიის გაგრძელება. ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსულ ტექსტს გამოკვლევა, ქართული თარგმანი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ნ. გელაშვილმა. თბ., 1981, გვ. 49; პლ. იოსელიანი. დიდი მოურავი გიორგი სააკაძის ცხოვრება. თარგმანი რუსულიდან გ. თარხნიშვილისა. პირველი გამოცემა. თბ., 1973, გვ. 52; ანტ. ფურცელაძე. ბრძოლა საქართველოს მოსასპობად და საქართველოს შესაერთებლად ანუ გიორგი სააკაძე და მისი დრო, გვ. 396-397;

(19.05.1622-10.09.1623) ეცილებოდა და, საბოლოოდ, 1623-1624წწ. მოახერხა ამ ქალაქისა და მთელი არაბეთის ერაცის აღება.¹ თუმცა, ამაში სპარსელებს ხელი შეუწყო ოსმალეთში ცენტრალური ხელისუფლების წინააღმდეგ მიმდინარე აჯანყებამ, რომლის მონაწილეები სეფიანთა მხარდაჭერის მოსაპოვებლად სპარსეთს ბალდადი გადასცეს.² ამ ბრძოლებში გიორგი სააკაძის ძმა „ერთი უკეთესი მეზრდოლთაგანი შაჰ აბაზის ჯარში“.³

მ. სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000), გვ. 203). ბედის ირონიით, სულტან მურად IV-ს (1623-1640) შეკედლებული დიდი მოურავი, რომელიც თურქებმა კაფუჯიბაშად და ყარამანიის (კონიის) ფაშად დანიშნეს (გ. ჯამბურია. გიორგი სააკაძე, გვ. 167) და სახელად მალრავი მეჰმედ ფაშა უწოდეს (*იბრაჰიმ ფეჩვენის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ*, გვ. 132, შენიშვნა 94; მ. ქასაბი. ოსმალეთის ქართველები. სტამბოლი, 2012, გვ. 112), უკვე ოსმალთა გვერდი-გვერდ იბრძვის სპარსელთა წინააღმდეგ ბალდადის ასაღებად (ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 29; მ. სვანიძე. თურქეთის ისტორია, გვ. 203). როგორც ისქანდერ მუნში შენიშნავდა, ოსმალებისათვის მათთან მოურავის გადაბარგება მნიშვნელოვანი შენაძენი იყო, რადგან ის „ყიზილბაშთა აუკარგის მცოდნე იყო“ (ისქანდერ მუნში. აბასის ქვეყნის დამამშვენებელი ისტორიის გაგრძელება, გვ. 49). „ოთხი ათასი ოსმალოს ჯარით და ორმოცი ქართველით, სააკაძე დიარბექირთან შეხვდა ათი ათასს სპარსთა ჯარებს, რომელნიც მოდიოდნენ დიარბექირის გამოსახსნელად. ეს მოხდა კერკუკის ალაგებში. შემდგომ ცხარე ბრძოლისა, სააკაძემ სრულიად დაამარცხა და თითქმის მოსპო ეს ჯარი სპარსელებისა. ეს იყო ამ ომების დროს პირველი ძლიერი გამარჯვება ოსმალებისა სპარსელებზედ“, წერს ანტ. ფურცელაძე (ანტ. ფურცელაძე. ბრძოლა საქართველოს მოსასპობად და საქართველოს შესაერთებლად., გვ. 398).

¹ **Араке́л Даври́жеци.** Книга историй, გვ. 491; დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია. III-XVIII სს., გვ. 411; H. R. Roemer. The Safavid Period, – ნგნ.: *The Cambridge History of Iran*. In Seven Volumes. Vol. 6: *The Timurid and Safavid Periods*. Edited by P. Jackson and L. Lockhart. Cambridge University Press, 1986 (Reprinted in 2006), გვ. 267.

² **К. Финкель.** История Османской империи. *Видение Османа*, გვ. 283.

³ **ანტ. ფურცელაძე.** ბრძოლა საქართველოს მოსასპობად და საქართველოს შესაერთებლად ანუ გიორგი სააკაძე და მისი დრო. *აუტორისაგან ახლად შეესებული და შესწორებული.* მეორე გამოცემა. თბ., 1911, გვ. 154.

ვახუშტი ბატონიშვილის თქმით: „მოუწოდა მოურავსა და ზურაბს,¹ ვინაჲთგან მოურავი სახელოვან იქმნა მის წინაშე ბრძოლათა შინა და იახლა ბაღდადს და ყანდაარს, ამისთვის სწყალობდა და უსმენდა“.²

¹ ზურაბ არაგვის ერისთავი, გიორგი სააკაძის ცოლისძმა – ვ.კ.; ცოტა ხნით ადრე, ის ისპაჰანში იყო ჩასული შაჰისაგან არაგვის ერისთავად დამტკიცების მიზნით (გ. ჯამბურია. გიორგი სააკაძე. თბ., 1964, გვ. 115).

² ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, – ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. IV. თბ., 1973, გვ. 429; მემატიანე არ იძლევა ამ ბრძოლების დათარიღებას. მართალია, ის, სავსებით სამართლიანად ამ მოვლენებს 1619-1623 წლებს შორის ათავსებს (იხ. ასევე, შემდგომი სქოლიო). მაგრამ აქვე ვაწყდებით ერთ პრობლემასაც. კერძოდ, ზემოთ მოყვანილი ციტატის შემდეგ, ავტორი გვამცნობს, შაჰის მიერ სიმონ-ხან (ქართლის მეფე სიმონ II /1619-1631/) ბაგრატიის ძის წარგზავნას ქართლის გამგებლად გიორგი სააკაძესთან ერთად. ეს კი ცნობილი ფაქტია და მას 1619 წელს ჰქონდა ადგილი (ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. წიგნი VI. თბ., 1973, გვ. 236-237; გ. ჯამბურია. ქართველი ხალხის ბრძოლა არსებობის შენარჩუნებისათვის XVIII ს. პირველ მესამედში, – წგნ.: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. რვა ტომად. ტომი IV: საქართველო XVI საუკუნის დასაწყისიდან XIX 30-იან წლებამდე. ტომის რედაქტორი მ. დუმბაძე. თბ., 1973, გვ. 274; ნ. ასათიანი. საქართველოს ისტორია. უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე. მესამე გამოცემა. თბ., 2003, გვ. 287). შესაბამისად, აქედან გამომდინარეობს, რომ სიმონ-ხანის წარმოვლინებას წინ ყანდაარისა და ბაღდადის ბრძოლები უსწრებდა, რაც ქრონოლოგიურად არასწორია. ანალოგიურ ქრონოლოგიურ აღრევას ვაწყდებით ბერი ეგნატაშვილთანაც (ბერი ეგნატაშვილი. ახალი ქართლის ცხოვრება. პირველი ტექსტი, – წგნ.: ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბ., 1959, გვ. 391, 405). სავარაუდოდ, შაჰ აბასს გ. სააკაძე, როგორც გამოცდილი სარდალი, და ზურაბ ერისთავი საგანგებოდ უნდა გაენვია დასახელებულ სამხედრო კამპანიაში მონაწილეობისათვის. აქედან გამომდინარე, ჩანს, რომ 1624 წლის მიწურულამდე, როცა გიორგი და ზურაბი ისფაჰანში იხმეს სპარსეთის დამსჯელ ლაშქართან ერთად ქართლში დასაბრუნებლად, ისინი 1622 წელ-

თითქმის მსგავს ცნობას ვხდებით ბერი ეგნატაშვილთანაც: „მას ჟამსა წარვიდა შააბაზ ალეზად ყანდაარისა. მუნ იახლენ (გიორგი სააკაძე, – კ.კ.), ბრძოლასა დაცხიხის ალეზაში დიდად კარგად და სახელოვნად იყვნენ. და მუნით დაბრუნდა შააბაზ და წარვიდა ბაღდადს, მუნცა თანა ახლდნენ, კარგად, მწნედ და მამაცად იყვნენ და გულოვნად“.¹

ანტ. ფურცელაძე კი ამის თაობაზე ასე წერს: შაჰმა „გა-

საც იყვნენ ჩასული ირანის დედაქალაქში. ამრიგად, ვახუშტი ბატონიშვილმა და ბერი ეგნატაშვილმა იციან ყანდაარისა და ბაღდადისათვის სპარსელთა ბრძოლებში გიორგი სააკაძის და ზურაბის (თუმცა, ამ უკანასკნელს ბერი ეგნატაშვილი არ ასახელებს. იხ: ბერი ეგნატაშვილი. ახალი ქართლის ცხოვრება. პირველი ტექსტი, გვ. 391) მონაწილეობის შესახებ, მაგრამ ორივე მემკვიდრე მის მცდარ დათარიღებას გვაძლევს. თუმცა, აქვე საფიქრებელია, რომ ქართლის მოურავის და იმ დროს უკვე ქართლის ვაქილის განწვევა მხოლოდ მის მხედართმთავრულ ნიჭსა და გამოცდილებას არ უნდა უკავშირდებოდეს. როგორც ჩანს, შაჰ აბასს ძალიან არ მოსწონდა, რომ გიორგი – ქართლის მოურავი და ვაქილი – ძალიან თავისუფლად მოქმედებდა. ამასთანავე, ისპაჰანში, ალბათ, ჰქონდა გარკვეული ინფორმაციები ექნებოდათ იმის თაობაზე, რომ ქართლში ანტიირანული აჯანყებაც მზადდებოდა. ასეთი ვარაუდის საფუძველს იძლევა ლათინი მისიონერის – პიეტრო დელა ვალეს 1627 წლით დაღარიღებული ერთი რელაცია, სადაც აღნიშნულია, რომ შაჰსა და მოურავს (Maura) შორის ურთიერთობებში გარკვეული დაძაბულობა იყო (№12. Информация о Грузии, подданная Его святейшейству нашему синьору Урбану VIII – от Пьетро делла Валле, паломника, в год 1627, – ნგ.: Г. Жордания, 3. Гамезардашвили. Римско-католическая миссия и Грузия. Ч. 1: Из истории взаимоотношений папства и миссионеров с Картлийско-Кахетинским царством и Крымским ханством. Горийские миссии (конец XVI и 20-30-е годы XVII столетия). Тб., 1994, გვ. 368-369, 394-395, 628). რაც შეეხება „ვაქილის“ (vakil) სახელოს, ის მნიშვნელოვანი თანამდებობა იყო სეფიანთა იმპერიაში, რომელიც ამ სახელმწიფოს დაარსებისთანავე შეიქმნა (ნ. სურგულაძე. სეფიანთა ირანის ცენტრალური მმართველობა, გვ. 160). ის პროვინციის ადმინისტრაციის პირველი პირი იყო, რომელიც საგამგებლო ტერიტორიას ნომინალური მმართველის სახელით თავკაცობდა (ნ. სურგულაძე. სეფიანთა ირანის ცენტრალური.., გვ. 161).

¹ ბერი ეგნატაშვილი. ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 391.

ამზადა ისპანს ჯარები, გაიმძღვარა, ქართველებისაგან დაწუნებული სააკაძე (გიორგი – კ.კ.), იახლა თან ყველა საქართველოდამ დევნილნი და გაემხედრა ინდოეთზედ.

ამ დროს, ... შაჰის ჯარში იყო მრავალი გუნდი ქართველები, რომელთაც ცხადია უძლოდა სააკაძე.

ელდა და მედგარი დასცა სააკაძემ ინდოელთა და ავღანთა, რომელნიც ეგრეთვე ცილაობდნენ ყანდარზედ. მარცხი მარცხზედ მოსდიოდათ შაჰ-აბაზის მტერთა ციხე ციხეზედ, სიმაგრე სიმაგრეზედ ერთმეოთად იმათ. სააკაძემ სრულიად დაამარცხა ინდოელნი, დაუმორჩილა აბაზს ავღანნი, წაართვა ინდოელთა ყანდარი, გატეხა კარი ინდოეთისა... სპარსეთს შვება მოეცა. შაჰი უფრო გაძლიერდა¹.

საბოლოოდ კი, 45-დღიანი ალყის² შემდეგ სპარსელებმა 1622 წლის ზამთარში³ ყანდაარის დაჭერა მაინც შეძლეს.⁴ შაჰ აბასმა მოსახლეობას, მათი ერთგულების შენარჩუნების

¹ ანტ. ფურცელაძე. ბრძოლა საქართველოს მოსასპობად და საქართველოს შესაერთებლად ანუ გიორგი სააკაძე და მისი დრო, გვ. 152-153; ოსმალების მიერ გიორგი სააკაძის სიკვდილით დასჯის ისტორიოგრაფიაში აღიარებული თარიღის (1629 წლის 3 ოქტომბერი) საფუძვლიანი კრიტიკისა და ახალი თარიღის (1629წ. 29 სექტემბერი) არგუმენტების შესახებ იხ.: G. Rota. A New Date for the Death of Giorgi Saak'adze, გვ. 19-22; ალ. მიქაბერიძე. უცხოეთში დაკარგული ქართველები. 60 ამბავი, გვ. 132-134).

² სხვა ცნობით, ალყა სამ თვეს გაგრძელებულა (№1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი...“. გვ. 89).

³ The New Cambridge History of India. Vol. 1, part 5, გვ. 112.

⁴ დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია. III-XVIII სს., გვ. 412; H. R. Roemer. The Safavid Period, გვ. 266-267; R. Matthee, H. Mashita. Kandahar, IV. From The Mongol Invasion Through the Safavid Era, – Encyclopaedia Iranica. Vol. XV. Columbia University, New York, NY., 2011, გვ. 478-484 (ელექტრ. ვერსია: <http://www.iranicaonline.org/articles/kandahar-from-the-mongol-invasion-through-the-safavid-era>); გვ. 478-484; A. Agrawal. Studies in Mughal History. Printed in India, 1983, გვ. 184; И. Низамутдинов. Из истории среднеазиатско-индийских отношений (IX-XVIII вв.). Ташкент, 1969, гв. 87; Р. Э. Дюпюи, Т. Н. Дюпюи. Всемирная история войн. Кн. 2: 1400 год – 1800 год. Харперская энциклопедия военной истории с комментариями издательства «Полигон». Москва, 1997, гв. 616.

მიზნით, როგორც წყაროშია ნათქვამი, „მისცა სხვადასხვა შე-
ლავათები, მრავალი მნიშვნელოვანი პრივილეგია“.¹ როგორც
ჩანს, აქ ადგილობრივი წარმოშობის გუბერნატორის დანიშ-
ნაც უნდა იგულისხმებოდეს, პერათელების მსგავსად.

ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, რომ ქართველი მემატი-
ანეების (ბერი ეგნატაშვილი, „პარიზის ქრონიკა“, ვახუშტი) ამ
ცნობებს შორის, რომლებიც, პრინციპში, ერთნაირად ასახავენ
ყანდაარის ალბაში გიორგი სააკაძის წვლილს, თუმცა გარკვეუ-
ლი სხვაობაც შეინიშნება: ბერი ეგნატაშვილი ჯერ ასახელებს
ყანდაარის კამპანიას (ასევე „პარიზის ქრონიკაც“), ხოლო შემ-
დეგ კი – ბაღდადისას; ვახუშტი კი – პირიქით. სინამდვილეში,
სპარსელებმა ოსმალებს ბაღდადი 1623 წლის 28 ნოემბერს,
ნინა ნელს ყანდაარის დაპყრობის შემდეგ, წაართვეს. იოსებ
ტფილელიც ბაღდადის კამპანიას მხოლოდ ყანდაარის შემდეგ
ასახელებს: „ბაღდადს წაბძანდა, თან ვახლდი, ბძანა ალება ცო-
ხისა“.² ყანდაარის ბრძოლა რომ წინ უსწრებდა ბაღდადის კამ-
პანიას, ჩანს ერთი სპარსული დოკუმენტიც.³ თუმცა, „პა-
რიზის ქრონიკის“ კომპილანტი ავტორი რატომღაც თარიღს
ურევს და ამ მოვლენებს 1609-1614 წლებს შორის ათავსებს.
საინტერესოა, რომ სააკაძის მიერ სპარსელებისათვის დაჭერი-
ლი ბაღდადის უკან დაბრუნება ოსმალებმა ისეც დიდი მოურა-
ვის დახმარებითვე შეძლეს ციხის გარნიზონთან ამ უკანასკნე-
ლის კონტაქტების გამოყენებით.⁴

ციხე-სიმაგრის დასაცავად ირანმა იქ თუფენგჩიათა⁵ რა-

¹ №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი...“, გვ. 90.

² იოსებ ტფილელი. დიდმოურავიანი, გვ. 622, სტროფი 163.

³ დოკ. №12. 1634წ. იანვრის 1-30. შაჰ-სეფი I ფირმანი ნახჭევანს მცხ-
ოვრები ქაჯის ჯამაათის მხედრებისა და მხედრის შვილების გა-
დასახადებიდან გათავისუფლების შესახებ, – წგნ.: სპარსული ის-
ტორიული საბუთები საქართველოს წიგნთსაცავებში. წ. I, ნაკვ.
1. გამოსცა ვლ. ფუფურიძემ. თბ., 1961, გვ. 27.

⁴ G. Rota. A New Date for the Death of Giorgi Saak'adze, – კრებ.: *Eurasien
Studies. The Skilliter Centre-Istituto per l'Oriente. Journal for Balkan, Ea-
stern Mediterranean, Anatolian, Middle Eastern, Iranian and Central
Asian Studies*. №IV.1, 2005, გვ. 22-23.

⁵ თუფენგჩიათა (*tufangchtiyān*) რაზმი გარკვეული სახით შაჰ თამაზ

ზმი ჩააყენა, რომელთა რიცხვი XVIII საუკუნის დასაწყისისათვის ყანდარში, ერთი წყაროს ცნობით, 12000 მეგრძოლს აღწევდა.¹ ეს მონაცემები სიმართლე არ უნდა იყოს, რადგან შაჰ აბას I-ის დროს, როცა ჩამოყალიბდა მეთოფეთა ეს მუდმივი ჯარი, მთელი მისი ოდენობა სწორედ 12 000 იყო.² მართალია, ერთი წყაროს ცნობით, მეთოფეთა რაოდენობა XVIII ს. 80-იან წლებში 50 ათასითაა განსაზღვრული,³ მაგრამ, მაინც, საეჭვოა, სპარსეთს იმდენად გაეზარდა ეს საჯარისო ნაწილი, რომ მხოლოდ ყანდაარისათვის თუფენგჩათა ამხელა გარნიზონი გამოეყო. მიუხედავად იმისა, რომ აშკარად მიუთითებს იმაზე, თუ რამდენად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა სპარსეთი ამ ციხე-სიმაგრეს. როგორც ინდოელი მკვლევარი ს. სუბრაჰმანიაში აღნიშნავს, ყანდაარი ყველაზე მოსახერხებელი ადგილი იყო მოლოლთა იმპერიაზე თავდასასხმელად.⁴

ყანდაარის ალების შემდეგ, შაჰ აბასმა, რომელიც შიშობდა, რომ გაძლიერებული აბდალების დამორჩილება გაჭირდებოდა, შეცვალა მოკავშირე და ან უკვე ღილზაების პროტექციას მიჰყო ხელი.

I-ის (Tahmāsp) ზეობის (1524-1576) ხანაში ჩნდება (H. R. Roemer. The Safavid Period, გვ. 265). ეს საჯარისო ნაწილი მხოლოდ სპარსელებისაგან კომპლექტდებოდა (დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია..., გვ. 407; ნ. სურგულაძე. სეფიანთა ირანის..., გვ. 46).

¹ *Описание Каспійскаго моря и чиненных на ономъ російскихъ завоеваній, яко часть исторіи Государя Императора Петра Великаго, трудами Тайнаго Совѣтника, Губернатора Сибири и Ордена Святаго Александра Кавалера, Федора Ивановича Соймонова, выбранные изъ журнала его Превосходительства, въ бытность его службы морскимъ Офицеромъ, и с внесенными, гдѣ потребно было, дополненіями Академіи Наук Конференц-Секретаря, Профессора Исторіи и Исторіографа Г. Ф. Миллера. Санктпетербургъ, 1763, გვ. 136.*

² დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია. III-XVIII სს., გვ. 407.

³ ნ. სურგულაძე. სეფიანთა ირანის ცენტრალური მმართველობა, გვ. 247.

⁴ S. Subrahmanyam. An Infernal Triangle: The Contest between Mughals, Safavids and Portuguese, 1590-1605, – კრებ.: *Iran and the World in the Safavid Age*. Edited by W. Floor and E. Herzig. Published by I. B. Taurus & Co. Ltd. London, 2012, გვ. 129.

ამან, ბუნებრივია, გააძლიერა ეს ტომი, რომელმაც შეძლო მონინალმდეგის მნიშვნელოვანი შესუსტება. ერთ დროს ძლიერი სადოს მმართველობა მნიშვნელოვნად შეირყა. საბოლოოდ, ყანდაარის მიდამოებში ლილზაებმა შეძლეს დამკვიდრება, ხოლო აბდალების ერთი ნაწილი იძულებული გახდა ჩრდილოეთით, ჰერათისაკენ, გადასახლებულიყო, მეორე ნაწილი კი – მულტანში (ინდოეთი).¹

ჰერათში გადასახლება შაჰ აბას I-მა აიძულა აბდალებს. ინგლისელი მეცნიერის ლოურენს ლოკჰარტის ცნობით, იქ დაახლოებით 10 ათასამდე ოჯახი გადასახლდა.²

დიდი მოლოლები ამ მდგომარეობასთან შეგუებას არ აპირებდნენ და შაჰ აბას I-ის შვილთაშვილსა და მისსავე სეხიას – შაჰ აბას II-ს³ (1642-1666) ისევ მოუხდა ამ ციხისათ-

¹ B. M. Массон, В. А. Ромодин. История Афганистана. Т. 2, გვ. 26.

² Nadir Shah. A Critical Study Based Mainly Upon Contemporary Sources. By L. Lokhart, B. A., Ph. D. London, 1938, გვ. 2.

³ აღსანიშნავია, რომ პროფესორი ი. პეტრუშევსკი შაჰ აბას II-ს პიროვნების ორ განსხვავებულ შეფასებას იძლევა. თავდაპირველად მეცნიერი სპარსეთის მონარქს ახასიათებდა, როგორც ლოთ, ემოციურ და სუსტი ნებისყოფის ადამიანს (И. П. Петрушевский. Иран в XVII веке, – წგნ.: Н. В. Пигулевская, А. Ю Якубовский, И. П. Петрушевский, Л. В. Строева, А. М. Беленицкий. История Ирана с древнейших времен до конца XVIII века. Л., 1958, გვ. 298). ამ მოსაზრებას დ. კაციტაძე იზიარებს (დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია. III-XVIII სს., გვ. 461). მოგვიანებით, ი. პეტრუშევსკი ირანის ამ შაჰს განსხვავებულ შეფასებას მისცემს: მშვიდობისმყოფარე და რბილი მმართველი იყო (И. П. Петрушевский. Иран в средние века, – წგნ.: История Ирана. Ответственный редактор профессор М. С. Иванов. Москва, 1977, გვ. 76). თუმცა, ირანელი ისტორიკოსები, პირიქით, მას შაჰ აბას დიდის ყველაზე საუკეთესო მემკვიდრედ მიიჩნევენ,

ვის ბრძოლა შაჰ ჯაჰანთან და მის მემკვიდრე აურანგზებთან (ალამგირ I)¹. შაჰ ჯაჰანმა ისარგებლა ირანის შაჰის სეფი I-სა² (1629-1642) და ოსმალეთის სულტან³ მურად IV (1623-1640) შო-

რადგან ახალგაზრდობაში სიმამაცით გამოირჩეოდაო (Р. Ша'бани. Краткая история Ирана. Санкт-Петербург, 2008, გვ. 212).

¹ მეფობდა 1658-1707 წლებში; „ალამგირ“ – მსოფლიოს დამპყრობელი; აურანგზების ჰარემში იმყოფებოდა წარმოშობით ქართველი უდაბური მაჰალ საჰიბა. ამ გონიერ და ჭკვიან ქალს საკმაოდ მძიმე ხვედრი ერგო. 1650-იან წლებში ინდოეთში მონად გაყიდული გოგონა ჯერ დარა შოქოჰის ჰარემში აღმოჩნდა, ხოლო შემდეგ მისმა ძმამ – აურანგზებმა ჩაიგდო, რომელთანაც მან 50 წელი გაატარა და მას მეხუთე ვაჟიშვილი მუჰამად კამ ბახში გაუჩინა (ალ. მიქაბერიძე. ქართველები სამხრეთ აზიის პოლიტიკურ ცხოვრებაში (XV-XVII საუკუნეები), გვ. 180-181; ალ. მიქაბერიძე. უცხოეთში დაკარგული ქართველები. 60 ამბავი, გვ. 57-59).

² მის გამეფებაში დიდი წვლილი მიუძღოდა ისპაჰანის ტარულას ხოსრო-მირზას (მოგვიანებით, 1632-1658წწ. ქართლის მეფე) /R. Matthee. Georgia, VII. Georgians in the Safavid Administration, – *Encyclopaedia Iranica*. Vol. X. Columbia University, New York, NY, 2001, გვ. 493-496 (ელექტრ. ვერსია: <http://www.iranicaonline.org/articles/georgia-vii/>). როგორც ფარსადან გორგიჯანიძე წერს, შაჰ სეფის ზეობაში „ერანის საქმე როსტომ მეფეს ეკითხებოდა“ (ს. კაკაბაძე. ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 30). ამასვე იმეორებს ბერი ეგნატაშვილიც (ბერი ეგნატაშვილი. ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 411); სპარსულ მემკვიდრეობაში ის „სამეფოს ბედნიერ ხელმწიფედაა“ მოხსენებული (ისქანდერ მუნში. აბასის ქვეყნის დამამშვენებელი ისტორიის გაგრძელება, გვ. 50). სეფი I-ს დედა ქართველი იყო (ნ. გელაშვილი. ირან-საქართველოს ურთიერთობა შაჰ სეფი I-ის ზეობის ხანაში, – *საისტორიო კრებული*. ტ. 2. თბ., 2012, გვ. 52). მას მეუღლეც ქართველი ჰყავდა – ელენე სამცხის ათაბაგ მანუჩარ III-ს (1614-1625) ასული. სეფის გარდაცვალების შემდეგ, ათაბაგთა ასული მის შვილს აბას II მიათხოვეს (ე. მამისთვალიშვილი. ელენე ათაბაგი და დონ ქრისტოფორო დე კასტელი, – *ჟურნ. „ქართული ემიგრაცია“*. №1 (4), თბ., 2013, გვ. 41-49; ნ. ხოფერია. ბაგრატიონთა ქალები. *საქართველო უბედობის ჟამს*. თბ., 2012, გვ. 50-52).

³ ქართულში, ძირითადად, დამკვიდრებულია ფორმა „სულთანი“, თუმცა უფრო მართებულია „სულტან“ [„ხელისუფლება“, „ძალაუფ-

რის დაპირისპირებით და 1637¹ წელს შეძლო გადაებირებინა ყანდაარის სპარსელი გუბერნატორის ალი მარდან-ხანი (*‘Alī Mardān Khān*),² რომელიც მის სუვერენის მიმართ მწყრალად იყო,³ და უკვე სპარსეთ-ოსმალეთს შორის 1639 წელს ზოჰაბის (კასრი-შირინის) ზავის დადების დროისათვის მოლოლები ამ ციხეს მტკიცედ იჭერდნენ.⁴ ამ ზავით, ფაქტობრივად, ჩამო-

ლება", „ძლიერება“]. იხ.: გ. სანიკიძე. სულტანი, – ნგნ.: ისლამი. ენციკლოპედიური ცნობარი, გვ. 174.

¹ მკვლევარი აზიზ აჰმადი მიიჩნევს, რომ ყანდაარის გადაცემა მოლოლათათვის 1638 წელს უნდა მომხდარიყო (*Az. Ahmad. Šafawid Poets and India, – Iran. Journal of British Institute of Persian Studies. Vol. XIV. London, 1976, გვ. 121*). ასევე ფიქრობენ ინდოელი ისტორიკოსი აშვანი აგრავალიც (*A. Agrawal. Studies in Mughal History, გვ. 1854*) და ამერიკელი (აშშ) სამხედრო მკვლევარებიც (*Р. Э. Дюпюи, Т. Н. Дюпюи. Всемирная история войн. Кн. 2, გვ. 616*).

² *The History of the Late Revolutions of Persia, vol. 1, გვ. 139-140; В. М. Массон, В. А. Ромодин. История Афганистана. Т. 2: Афганистан в новое время, გვ. 18*; ალი მარდან-ხანის მამა ჯერ კიდევ შაჰ აბას I-მა დანიშნა ყანდაარის გუბერნატორად, ხოლო მისი გარდაცვალების შემდეგ, ეს სახელო შვილს ერგო (*The History of the Late Revolutions of Persia, vol. 1, გვ. 139*). როგორც მაჰმუდ იბნ ვალი აღნიშნავს, ალი მარდან-ხანი უზბეკი ყოფილა (*Махмуд ибн Вали. Море тайн относительно доблестей благородных (география), გვ. 67*). რენეგატს მალე განუდგა მისი შვილის მასწავლებელი, პოეტი მოლა ალი რიდა ტაჯალი (*Mulla ‘Alī Ridā Tajallī*), რომელმაც, ისპაჰანში დაბრუნების შემდეგ, დიდი მამული მიიღო საჩუქრად შაჰ აბას II-საგან და, შემდგომ, შაჰ სოლეიმანის ფავორიტი პოეტიც გახდა (*Az. Ahmad. Šafawid Poets and India, გვ. 121*).

³ სეფი ავადმყოფურად იმდენად ეჭვიანი და სასტიკი მმართველი იყო, რომ მისი გარემოცვის წევრებსა კი მარტო ეჭვის საფუძველზე სიკვდილით სჯიდა (დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია. III-XVIII სს., გვ. 460; *Р. Ша’бани. Краткая история Ирана, გვ. 212*). როგორც ი. კრუშინსკი აღნიშნავს, ალი მარდან-ხანმა იგრძნო, რომ შაჰს მისი ბედი გადაწყვეტილი ჰქონდა და ამიტომ მოლოლებს შეაფარა თავი (*The History of the Late Revolutions of Persia, vol. 1, გვ. 140*). სხვათა შორის, ის ინდოეთში ერთ-ერთი უმდიდრესი წარჩინებული გახდა (*Shah Jahan. 1628-1658, – The New Cambridge History of India. Vol. 1, part 5, გვ. 144*).

⁴ *Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 246*; ყანდაარის ბეგ-

შაჰანშაჰ სეფი I სეფიანი

დიდი მოლოლი ფადიშაჰი
აურანგ ზებ ბაჰადურ ალამგირ I

მინიატურები „ფადშაჰნამაღან“ (1640წ.)

ყანდაარის ალყა დიდ მოლოლითა მიერ
(1631წ.)

ყანდაარის ჩაბარება დიდ მოლოლი
ფადიშაჰ ჯაჰანსაჰის

ყალიბდა, თუ შეიძლება ითქვას, „ზოჰაბის სისტემა“, რამაც ოსმალეთ-სპარსეთს შორის ხანგრძლივი მშვიდობა დაამყარა, რომელიც მხოლოდ XVIII ს. 20-იან წლებში (1724წ.) დაირღვა.

ჯ. ჰანვეის შენიშვნით, შაჰ სეფი I-ს მიერ ბაბუამისის – შაჰ აბას დიდის – მიერ ირანისათვის მოპოვებული ორი მნიშვნელოვანი პუნქტის – ბალდადისა და ყანდაარის – დაკარგვა გამოწვეული იყო იმით, რომ ის, როგორც ტახტის მემკვიდრე, აბას I-მა აღსაზრდელად ჰარამხანას მიაბარა, სადაც ის, ფაქტობრივად, გარესამყაროს მოწყვეტილი იყო და არაფერი უსწავლია, წერა-კითხვის გარდა.¹

თუმცა, სპარსელები, იგივე სეფი I-ის ზეობაშიც, მაინც არ ეგუებოდნენ ამ სტრატეგიული პუნქტის დაკარგვას და ყანდაარის ოლქის მოსაზღვრედ, დაბა ფარასთან, საკმაოდ მნიშვნელოვანი გარნიზონი ჰყავდათ მობილიზებული, როგორც ამას პორტუგალიელი მისიონერი და მოგზაური იყო სებასტიანო (სებასტიანე) მანრიქე (1590-1669) გვამცნობს.² როგორც მისი ნაშრომიდან ირკვევა, სპარსელთა ამ გარნიზონის მნიშვნელოვან ნაწილს ქართველები შეადგენდნენ: „...წვრთნასა და მანევრებს, რომლებსაც ისინი არაჩვეულებრივი ოსტატობითა და სიმარჯვით ასრულებდნენ. ადგილობრივებიდან შევიტყვეთ, რომ

ლარბეგის ამ განდგომის შესახებ ცნობები ჰქონდათ კახეთში მყოფ მოსკოვის სამეფოს ელჩებს (თავადი მიშეცკისა და დიაკი კლუჩარევის ელჩობა კახეთში. 1640-1643. საბუთები გამოსცა და შესავალი დაურთო მ. პოლიევქტოვმა. ტფ., 1928, გვ. 69, 176).

¹ J. Hanway. The Revolutions of Persia. Containig the Reign of Shah Sultan Hussein, with the Invasion of the Afghans, and the Reigns of Sultan Mir Maghmud and His Successor Sultan Ashreff. The Second Edition, Revised and Corrected. Vol. 2. London, 1754, გვ. 95.

² Itinerario de las misiones que hizo el Padre F. Sebastian Manrique, Religioso Eremita de S. Agustin. Missionario Apostolico treze años em varias Misiones del India Oriental. En Roma, 1649, გვ. 447; Travels of Fray Sebastien Manrique (1629-1943). A Translation of the Itinerario de las misiones Orientales with Introduction and Notes by Lt.-Col. C. Eckford Luard, C.I.E., M.A. Assisted by Father H. Hosten, S.J. In Two Volumes. Vol. 2: China, India, etc. Oxford: Printed for the Hakluyt Society, 1927, გვ. 345; ალ. მიქაბერიძე. უცხოეთში დაკარგული ქართველები. 60 ამბავი, გვ. 201.

ქართველები 12000 კაცს ითვლიდნენ. ვინაიდან ყველა ისინი დიდი სეფის მონებად ითვლებიან, მან გააჩნიათ დიდი თავისუფლება და საგანგებო პრივილეგიები, რის გამოც დიდი პატივით სარგებლობენ ყველა იმ მხარეში, რომელიც შაჰის დაქვემდებარებაშია... [ქართველები] საყოველთაოდ ცნობილი არიან როგორც საუკეთესო მეომრები და სპარსული კავალერიის ძირითადი ბირთვი".¹ აქ მოცემული ქართველ მოლაშქრეთა რიცხვი გადაჭარბებული უნდა იყოს, თუმცა ჩანს, რომ ხსენებული გარნიზონის უმთავრეს ძალას სწორედ ისინი უნდა ყოფილიყვნენ.

ყანდაარის ხელახალი დაკავება მოლოლებისათვის იმდენად მნიშვნელოვანი გამოდგა, რომ მათ შეძლეს წარმატებით განევითარებინათ საბრძოლო კამპანია ჩრდილოეთის მიმართულებითაც² და შეძლეს ბალხისა და ბადახშანის დაკავებაც. შაჰ ჯაჰანმა შაჰ აბას II-ს საგანგებო ელჩობაც კი გაუგზავნა, სადაც სიამაყით აცნობებდა, რომ სულ მალე სამარყანდსა და ბუხარასაც დაიპყრობდა.³ ამ მიწების ის თავისი წინაპრების სამემკვიდროდ მიიჩნევდა.⁴ მაგრამ მოლოლთა სამწუხაროდ, ინდოელთა წარმატება ხანგრძლივი არ აღმოჩნდა და უკვე 1647 წელს მათ უკან დაბრუნება მოუწიათ. „ექსპედიაცია, რომელიც მოლოლთა ხაზინას ძალიან ძვირი დაუჯდა, კრახით დასრულდა. დიდ მოლოლთა პრესტიჟს ძლიერი დარტყმა მიაღდა“.⁵

მოლოლთა ამ მძიმე ვითარებით სპარსეთის ხელისუფლებამ შესანიშნავად ისარგებლა. მკვლევარი ენდრიუ ჯ. ნიუმანი

¹ *Itinerario de las misiones que hizo el Padre F. Sebastian Manrique, Religioso Eremita de S. Agustín*, გვ. 448; *Travels of Fray Sebastien Manrique (1629-1943)*. Vol. 2, გვ. 345; ალ. მიქაბერიძე. უცხოეთში დაკარგული ქართველები. 60 ამბავი, გვ. 202.

² И. Низамутдинов. Из истории среднеазиатско-индийских отношений (IX-XVIII вв.), გვ. 89.

³ Ab. Rahim. The Relations of the Mughal Emperors of India with Central Asia. From Akbar to Aurangzeb. A Foreword by E. Denison Ross. Karachi: Printers Combine, 1937, გვ. 54; В. М. Массон, В. А. Ромодин. История Афганистана. Т. 2, гл. 18.

⁴ *The New Cambridge History of India*. Vol. 1, part 5, გვ. 110-111.

⁵ В. М. Массон, В. А. Ромодин. История Афганистана. Т. 2, гл. 19.

ფიქრობს, რომ სპარსეთს ამ სამხედრო კამპანიის წარმართვა-ში ხელი შეუწყო ზოპაბის ზავმა, რომელმაც ოფიციალურ ის-პაჰანს განუმტკიცა ირანის დასავლეთი საზღვრების უსაფ-რთხოება.¹ შესაძლოა, ეს ფაქტორი მართლაც არსებობდა, მაგრამ, რეალურად კი, ოფიციალურ ისპაჰანს ხელი შეუწყო ოსმალეთში მიმდინარე შინაარეულობამ – 1648 წელს სტამ-ბოლის წინააღმდეგ აჯანყდა² ნიგდეს (Niğde) პროვინციის ქართველი გამგებელი გურჯუ ნები (Gürcü Nebi – ქართველი წინასწარმეტყველ)³ და ამავე დროს ოსმალები მძიმე ომს აწარმოებდნენ ვენეციელებთან კუნძულ კრეტის დასაუფლებ-ლად. შესაბამისად ოსმალთა სულტნისა და მართლმორწმუ-ნეთა ხალიფა მეჰმედ IV-ის⁴ ხელისუფლებას ნამდვილად არ ეცალა „ერეტიკოსი“ ირანისათვის, რომელიც ერთმორწმუნე ყანდაარელებისა და დიდი მოლოლების წინააღმდეგ საომრად ემზადებოდა.

ამ ხელსაყრელი პირობებიდან გამომდინარე, 16 წლის შაჰ აბას II-მ 1648 წლის დეკემბერს 40000-ანი ლაშქრით ყანდაარის დასაბრუნებლად სამხედრო კამპანია წამოიწყო და უკვე 1649 წლის 22 თებერვალს „მრავლის ბრძოლითა და ძალ მიცემითა“⁵ ციხის დაბრუნება შეძლო.⁷

ამ ბრძოლის თარიღად ჩვენი მემატინე „ქორონიკო(ნ)სა სამას ოცდახუთმეტსა“ ასახელებს,⁸ რაც ქართული წელთაღ-რიცხვის XIV მოქცევაში /ინდიქტიონი/ (ის 1312წ. დაიწყო) 1647

¹ A. J. Newman. *Safavid Iran. Rebirth of Persian Empire*. I. B. Taurus. Lon-
don-New York, 2009, გვ. 83.

² აჯანყება ორ წელიწადს – 1648-1649 გაგრძელდა.

³ Nebi – წინასწარმეტყველი (წინასწარმეტყველ მუჰამადის გარდა).
იხ.: A. H. Баскаков, Н. П. Голубева, А. А. Кямишева, К. М. Любимов,
Ф. А. Салимзянова, Р. Р. Юсупова. Турецко-русский словарь, გვ. 673.

⁴ А. Д. Новичев. История Турции. Т. 1: Эпоха феодализма (XI-XVIII века).
Москва, 1963, გვ. 180.

⁵ ტახტზე იჯდა 1648-1687 წლებში. ცნობილია მეტსახელით „Avci“
(მონადირე).

⁶ ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51.

⁷ ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51; Н. К. Синха,
А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 246.

⁸ ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51.

ნელს გვაძლევს. თუმცა, წყროთმცოდნეობითი კვლევებით დადგენილია, რომ ფარსადანის მიერ მოტანილი დათარიღებანი ძალზე ხშირად არაზუსტია. ჟოზეფ პიერ ფერიე ამ მოვლენას შეცდომით 1642 წლით ათარიღებს.¹ 1647 წელია მოცემული პ. კარბელაშვილის „ნიგნში ქორონიკონი ძველისა და ახლისა“: „1647 ქ. ტლე შაჰაბაზ ყენმა ყანდაარი დაიჭირა, ინდოეთის მეფესა წაართო და მერაბ ბეგს უბოძა“.² იგივეა „ბებუთაანთ ძველ თარიღებში“, „პ. კარბელაშვილის ქრონიკებში“.³ ანალოგიური ცნობაა „პარიზის ქრონიკაშიც“: „ქორონიკონსა, ტლე (335) შაჰ-აბაზ-ყენმა ყანდაჰარი ინდოეთის ჯემნიფეს წაართვა და მეჰრაბ-ხანს უბოძა...“.⁴ სომეხი მემამტიანე არაქელ დავრიჟეციც ამ ფაქტს 1643 წლით ათარიღებს.⁵ თუმცა, იქვე შენიშნავს, რომ იმავე წელს თბილისის სპარსული გარნიზონი კახთა მეფის თეიმურაზის წინააღმდეგ გაემართა და შეტაკების დროს ამ უკანასკნელის შვილი – დავითი – იქნა მოკლული. ეს იმდენად მნიშვნელოვანი წარმატება იყო, რომ, მემამტიანის ცნობით, „ყველა სპარსულ ქალაქში აღნიშნავდნენ ამ გამარჯვებას, ხოლო ქრისტიანები დამწუხრებული იყვნენ, რადგან ქრისტიანული სამეფო [კახეთი – კ.კ.] დაეცა“.⁶ სინამდვილეში, სწორედ 1648 წელს შეესია ქართლის მეფე, შაჰის ბრძანებით, კახეთს.⁷

როგორც ცნობილმა იაპონელმა ირანისტმა და ქართველოლოგმა, პროფესორმა პიროტაკე მაედამ გამოარკვია, ამ

¹ *History of the Afghans*. By J. P. Ferrier, გვ. 23.

² საქართველოს ისტორიის ქრონიკები. XVII-XIX სს., გვ. 342.

³ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები. XVII-XIX სს., გვ. 344, 350.

⁴ ცხოვრება საქართველოსა (პარიზის ქრონიკა), გვ. 100.

⁵ არაკელ დავრიჯეცი. Книга историй, გვ. 496.

⁶ «Во всех персидских городах пировали в великом ликовании, а у христиан была печаль великая и горе, ибо пало христианское царство» (არაკელ დავრიჯეცი. Книга историй, გვ. 496).

⁷ გ. ჯამბურია. აღმოსავლეთ საქართველოს პოლიტიკური ვითარება XVII საუკუნის 30-50 წლებში, – წგნ.: საქართველოს ისტორია ოთხ ტომად (უძველესი დროიდან XX საუკუნიდან). ტომი III: საქართველო XIII საუკუნიდან XIX საუკუნემდე. რედაქტორი პროფ. მ. სამსონაძე. თბ., 2012, გვ. 235.

ბრძოლებში მეწინავე ჯარის სარდლად იბრძოდა ასტრაბადის ბეგლარბეგი ვინმე მერაბ-ხანი (*Mehrāb Han*).¹ ინდოელი მკვლევარები აღნიშნავენ, რომ ის ძალიან გამორჩეული ადამიანი იყო.² მერაბ ხანს დიდი დამსახურებები ჰქონდა სპარსეთის წინაშე: ის ოსმალეთთან ომების ვეტერანი იყო.³ ამიტომაც შაჰ აბას II-მ მას უკვე ყანდაარის ბელარბეგობა უბოძა.⁴ ჰ. მაედა, სპარსული წყაროების საფუძველზე, ამ ფაქტს 1648 წლით ათარიღებს.⁵ თუმცა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ინდოელი მკვლევარები, სპარსელების მიერ ყანდაარის აღებას 1649 წლის თებერვალს ასახელებენ. ამ თარიღს იზიარებენ ამერიკელი სამხედრო ისტორიკოსებიც.⁶

მოლოლები მარცხს არ შეუშინდნენ და მოკლე ხანში (მაისში⁷) დიდძალი ლაშქრით ყანდაარს მიაღდგნენ.⁸ ინდოელები თავგანწირულად იბრძოდნენ: „ინდოელთ გასაკვირვებელი ომი გარდისადეს და სიკვდილისათვის ნალველი და შეწყენა არ იცოდეს. მაგრა ციხე ვერ აიღეს და ქება ითქვა იმ დღეს ინდოთ მეომართა... სამჯერ გასაჭირი იერიში ქნეს და ციხე ვერ აიღეს“.⁹ მიუხედავად ამისა, მათ მაინც ვერ შეძლეს სპარსელების განდევნა ციხიდან.

ს. ჩხეიძეც კი გვამცნობს, რომ მოლოლები მედგრად იბრძოდნენო, მაგრამ ფრ. ბერნიეს ცნობით, ინდოელთა მარცხი

¹ ჰ. მაედა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 95.

² Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 247.

³ *The Kingdom of Afghanistan. An Historical Sketch by G. P. Tate. With an Introductory Note by the Right Noble Sir Hery Mortimer Durand. Bombay & Calcutta, 1911, გვ. 206.*

⁴ ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51; მემატიანე მას ხან „მერაბ ხანს“ უწოდებს, ხან – „მეჰრაბ ხან“ (ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51).

⁵ ჰ. მაედა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 95.

⁶ Р. Э. Дюпюи, Т. Н. Дюпюи. Всемирная история войн. Кн. 2, გვ. 612.

⁷ Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 247; ფ. გორგიჯანიძის მიხედვით, „მეორეს ზაფხულს“ (ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51).

⁸ Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, გვ. 247; И. П. Петрушевский. Иран в средние века, გვ. 77.

⁹ ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51.

განპირობებული იყო მათ ლაშქარში მყოფი რენეგატი სპარსელი დიდებულების გამოც, რომლებიც მოლოლთა საიმპერიო კარზე საკმაოდ დიდ პატივში იმყოფებოდნენ, უნიათობითა და უხალისო ბრძოლით.¹ ყანდაარზე ინდოელთა ამ შემოტევის დროს, მტრის მხარეზე გადავიდა „იმ მხარის (ყანდაარის – კ.კ.) ზამინდარი“ მალიქი ჰასანი, რომელსაც ინდოელებმა, ამ ქმედების გამო, დიდი პატივი მიანიჭეს.³ მკვლევარი გრ. ტატე საინტერესო მოსაზრებას გამოთქვამს ამ პიროვნებასთან დაკავშირებით: ხომ არ არის მალიქი ჰასანი (*Malik Hasan*) და მირ ვეისის მამა ჰუსენი (*Husan*) ერთი და იგივე პიროვნება? თუმცა, ავტორი იქვე შენიშნავდა, რომინდოელი მემამულე ამ საკითხზე დუმდა.⁴

გავაგრძელოთ დაწყებული მსჯელობა. ზემოთ ბრძოლებისას მერაბ-ხანი დაიღუპა, მაგრამ მეციხოვნეებმა ეს საიდუმლოდ შეინახეს.⁵ როგორც ჩანს, ის გარდაიცვალა, რადგან მემამულე ასე გვამცნობს ამ ფაქტს: „ამისთანას დროს მეჰრაბ ხან ციხე-

¹ Франсуа Бернье. История последних политических переворотов в государстве Великого Могола, გვ. 171.

² ზამინდარები (სპარს. *zamindār* – „მინიმუმდამცემი“) საშუალო ფენის მემკვიდრე მინის მფლობელები იყვნენ. მათ ხშირად „მალიქებადაც“ მოიხსენიებენ (Л. Б. Алаев. Средневековая Индия. Санкт-Петербург, 2003, გვ. 198). როგორც ჩანს ე. ტარლეს მოსაზრებით, ზამინდარები თავდაპირველად გადასახადების ამკრეფნი უნდა ყოფილიყვნენ და არა – მემამულენი. ამ უკანასკნელთა რიცხვში ისინი მოგვიანებით ჩნდებიან, როცა შეძლეს გადასახადების ამკრეფთა სახელოში მინების მოხვეჭა და შემდგომ მისი სამემკვიდროდ დაუფლება (Е. В. Тарле. Очерки истории колониальной политики западноевропейских государств (конец XV – начало XIX в.). Ответственный редактор доктор исторических наук В. И. Рутенбург. Составитель кандидат исторических наук М. К. Гринвальд. Москва-Ленинград, 1965, გვ. 318; I. Habib. Agrarian Relations and Land Revenue. North India, – *The Cambridge Economic History of India*. Vol. I. Edited by T. Raychaudhuri and I. Habib. Cambridge University Press, 2008, გვ. 244).

³ *The Kingdom of Afghanistan. An Historical Sketch* by G. P. Tate, გვ. 206.

⁴ *The Kingdom of Afghanistan. An Historical Sketch* by G. P. Tate, გვ. 206.

⁵ ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51.

მი მამკედარიყო“.¹ სავარაუდოდ, ამისი მიზეზი ის იყო, რომ ყანდაარის მცველები პანიკაში არ ჩავარდნილიყვნენ და, ამის საფუძველზე, არც მტერს მისცემოდა იმედი გამარჯვებისა.

სამწუხაროდ, მერაბ-ხანის პიროვნებაზე და მის ზუსტ იდენტიფიცირებაზე საუბარი მეტად ჭირს სათანადო წყაროების ძალზე მწირი ცნობების გამო. მას, როგორც ვნახეთ, იცნობს ფარსადანიც და იცნობენ ინდოელი მკვლევარებიც (*Мухраб-хан*), თუმცა არც ერთი მათგანი არაფერს ამბობს მერაბ-ხანის შესახებ, გარდა საქებარი სიტყვებისა.

თუკი ამოსავალ წერტილად ავიღებთ ფარსადანის ერთ ჩვევას, რომლის მიხედვით, ის ქართველებს (სპარსეთის სამსახურში ჩამდგართაც კი), როგორც წესი, თურქულ-სპარსული ფეოდალური ტიტულატურით არ მოიხსენიებს, გარდა იმ შემთხვევებისა, როცა ქართველ მეფეებს მუსლიმური სახელებით იხსენიებს (შაჰნავაზ ხან, შაჰნაზარ ხან, გურგინ ხან, ნაზარალი ხან), მაგრამ ამასაც კი ის იშვიათად მიმართავს, ის თითქმის ქართველი არ უნდა იყოს. საინტერესოა, რომ ტატე მერაბ-ხანს სომხად წარმოადგენს, მაგრამ, როგორც ჩანს, ყანდაარის ბეგლარბეგის ამგვარი წარმომავლობა მაინც ეჭვება იქვე ფრჩხილებში კითხვის ნიშნით წერს „ქართველი“ („(? Georgian)“²).

მიუხედავად ამისა, ამ საკითხთან დაკავშირებით ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულია რამდენიმე მოსაზრება, რომელიც რ. კიკნაძესა და ჰ. მანდას ეკუთვნის.

რ. კიკნაძე მის ნაშრომზე დართულ სახელთა საძიებელში მერაბ-ხანს მიქელაძედ მოიხსენიებს.³ თუკი ეს ტიპოგრაფიული შეცდომა არაა, მაშინ სრულიად გაუგებარია ამგვარი დასკვნისათვის საჭირო კვლევების ნიაღვრეები, მით უფრო, რომ ავტორი შესავალშიც არაფერს ამბობს ამის შესახებ.

ამ საკითხის ირგვლივ გაცილებით უფრო კონკრეტულ და

¹ ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51; ცხოვრება საქართველოესა (პარიზის ქრონიკა), გვ. 101.

² *The Kingdom of Afghanistan. An Historical Sketch* by G. P. Tate, გვ. 206.

³ *Парсадан Горгиджанидзе. История Грузии. Первод Р. К. Кикнадзе и В. С. Путьридзе. Исследование и указатели Р. К. Кикнадзе. Тб., 1990, გვ. 171.*

ვრცელ მსჯელობას გვთავაზობს ჰ. მადედა, რომელიც, ქართული, სპარსული და სომხური წყაროების კრიტიკული შეჯერების საფუძველზე, მერაბ-ხანს მირიმანიძეების საგვარეულოს მიაკუთვნებს.¹

„მირიმანიძეები“, როგორც ფიქრობენ, წარმოშობით ქვემო ქართლიდან იყვნენ.² მკვლევართა ნაწილის მოსაზრებით, ისინი ეთნიკური წარმომავლობით სომხები ყოფილან.³ ა. ბოშიშვილი კი საფუძველს ვერ ხედავს საამისო დასკვნისათვის და უფრო იმისაკენ იხრება, რომ აქ ეთნიკურზე უფრო მეტად კონფესიური მხარე უნდა ჩანდეს.⁴

მკვლევარის ეს მოსაზრება ჩვენც მისაღებად მიგვაჩნია, რადგან შუა საუკუნეებში, განსაკუთრებით სპარსეთსა და ოსმალეთში, გრიგორიანი სომხები, რომელნიც, სარწმუნოებით, გარკვეულ წილად, უპირისპირდებოდნენ მართლმადიდებელ ქრისტიანებს, და, შესაბამისად, გამოირიცხებოდა მათი ალიანსი (იშვიათი გამონაკლისის გარდა) ამ მაჰმადიანური სახელმწიფოების წინააღმდეგ. ამასთან ერთად, ისინი საყოველთაოდ ცნობილი ვაჭრები და ხელოსნები იყვნენ.⁵

ამასთან ერთად, სომხები, ისლამის კანონებიდან გამომდინარე, იხდიდნენ მფარველობის გადასახადს, რაც არამუსლიმს ისლამურ სახელმწიფოში ცხოვრებისათვის ეკისრებოდა. ეს მერკანტილური ფაქტორები იძულებულს ხდიდა სტამბოლსა და ისპაჰანს მფარველობა გაენია მათთვის. სომხებიც, ზე-

¹ ჰ. მადედა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 44.

² ჰ. მადედა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 44; ა. ბოშიშვილი. სამელოქო ქვემო ქართლში. შაჰ აბასის მიერ ქვემო ქართლის მიწების მიტაცების მცდელობა, – საისტორიო კრებული. ნელინდელუი. ტ. 2. 2012, გვ. 73-83; ა. ბოშიშვილი. მელიქის სახელო საქართველოში. თბ., 2013, გვ. 53-108.

³ დ. კაციტაძე. ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებთან და რუსეთთან საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის ისტორიიდან..., გვ. 46; ჰ. მადედა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 42.

⁴ ა. ბოშიშვილი. მელიქის სახელო საქართველოში, გვ. 56.

⁵ ამავე მიზეზით, ქართველი მეფეებიც ხშირად ხელს უწყობდნენ საქართველოში სომხების დასახლებას (გ. მაისურაძე. ქართველი და სომეხი ხალხების ურთიერთობა XIII-XVIII საუკუნეებში. თბ., 1982, გვ. 166, 169).

მოთ ხსენებული მიზეზებიდან გამომდინარე, ცდილობდნენ განემტკიცებინათ ადგილობრივი ხელისუფლების მხარდაჭერა, რომლის მიმართაც, თვითონაც ინარჩუნებდნენ ლოიალობას. ამიტომ მათ „ლოიალურ ხალხს“ (*millet-i sadıka*) უწოდებდნენ.¹

თუმცა ჰ. მაედა იმასაც შენიშნავს, რომ სპარსული წყაროები მირიმანიძეების ზოგიერთ წარმომადგენელს ხან ქართველებად მოიხსენიებენ, ხან – სომხებად.² ქართლის მეფის ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნშიც ისინი დიდებულ თავადთა (არაგვის ერისთავი, ქსნის ერისთავი, ამილახვარი, ორბელიანი, ციციშვილი) რიგში იხსენიებიან:³ „ამათთან... სომხითის⁴ მელო-ქიჯ⁵ ითქმის“.

¹ Н. Стоун. Краткая история Турции. Перевод с английского В. Гончарова и Н. Тартаковской. Москва, 2014, გვ. 38.

² ჰ. მაედა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 42.

³ სამართალი ვახტანგ მეექვსისა. ტექსტი დაადგინა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ის. დოლიძემ. თბ., 1981, გვ. 191; ჰ. მაედა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 44-45; როგორც ა. ბოშიშვილი მიიჩნევს, სომხითის მელიქის ავთანდილის მიერ XVIII ს. ბოლოს ისლამის დატოვებამ და მართლმადიდებლობის მიღებამ, მათ ქართველ თავადთა შორის დაუმკვიდრა ადგილი (ა. ბოშიშვილი. სამელიქო ქვემო ქართლში..., გვ. 78).

⁴ „სომხითი“. – გვიანდელი შუა საუკუნეების ქვემო ქართლის ერთ-ერთი პროვინციის სახელწოდება. მოიცავდა ტერიტორიას მდ. დებედის ქვემო დინებიდან (აღმოსავლეთით) ფოლადაურის ხეობითურთ და მდ. ხრამის ქვემო დინებიდან (ჩრდილოეთიდან) ლელვაჭარ-ლოქისმთებამდე (სამხრეთით) (დ. მუსხელიშვილი. საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ძირითადი საკითხები. ტ. 2. თბ., 1980, გვ. 192; დ. მუსხელიშვილი. სომხითი, – ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 9. თბ., 1985, გვ. 471). დ. ბერძენიშვილი ფიქრობს, რომ მელიქის მამული დებედა-წოფის ხეობით სევანის ტბისაკენ მიმავალ გზაზე მდებარეობდა (დ. ბერძენიშვილი. ახტალას მონასტერი, – ჟურნ.: ლიტერატურა და ხელოვნება. №2, 1998, გვ. 99; ა. ბოშიშვილი. სამელიქო ქვემო ქართლში..., გვ. 83). ა. ბოშიშვილის მოსაზრებით, სომხითის მელიქის მამული – საკუთრივ სომხითი – XVII-XVIII სს. მოიცავდა ბოლნის-შულავერის ხეობებსა და მათ შორის მცირე ხევებს (ა. ბოშიშვილი. სამელიქო ქვემო ქართლში..., გვ. 83).

⁵ ქართულ სინამდვილეში ამ სახელს რეალური დანიშნულების

ამ თვალსაზრისით კი საინტერესოდ ჩანს, რომ თავრიზე-
ლი სომეხი მემკვიდრე არაქელ დავრიჟეცი მათ ქართველ დი-
დებულთა რიგს აკუთვნებს.¹ სავარაუდოა, მირიმანიძეები
გრიგორიანელი ქართველები იყვნენ. ქართველთა გასომხება²
ანუ, უფრო სწორედ, გრიგორიანული ქრისტიანობის (მონო-
ფიზიტობის) მიღება გვიან შუა საუკუნეების საქართველოში

შესახებ შ. მესხია თავის დროზე სავსებით სამართლიანად მოუ-
თითებდა: „... არაბული წარმოშობის ტერმინი „მელიქი“, მეფეს,
ხელმწიფეს რომ ნიშნავდა, სხვადასხვა გაგებით და შინაარსით
იხმარებოდა მაჰმადიანური აღმოსავლეთის ქვეყნებში. სხვაგ-
ვარი მნიშვნელობა ჰქონდა მელიქს საქართველოშიც. ქართულ
საქალაქო სამოხელეო წყობაში მელიქი სავსებით შესატყვისე-
ბოდა ქართულ მამასახლისს“ (შ. მესხია. საისტორიო ძეგლები. ტ.
2. ტომის რედაქტორი რ. მეტრეველი. თბ., 1983, გვ. 427-428).
მკვლევარის შენიშვნით, ეს სახელო საქართველოში მხოლოდ XV
საუკუნიდან ჩნდება და, სავარაუდოდ, XVIII ს. 80-იანი წლებიდან
ქრება (შ. მესხია. საისტორიო ძეგლები. ტ. 2, გვ. 423, 427). შ. მესხ-
ია არ ეთანხმება ს. კაკაბაძის მტკიცებას, რომ მელიქები სომხური
თემის მმართველები იყვნენ (ს. კაკაბაძე. საქართველოს ეკონომი-
ური ვითარების შესახებ XVIII საუკუნეში, – ჟურნ.: „მნათობი“.
№2, 1924, გვ. 227) და აღნიშნავს, რომ „XVII-XVIII სს. მელიქი მარ-
ტო სომეხ მოქალაქეთა ხელისუფალი კი არ იყო, არამედ საერ-
თოდ ქალაქში მეფის მიერ დანიშნული მოხელე, რომელიც XVII-
ს-დან მაინც თანაბრად განაგებდა ქალაქის მოსახლეობის ყველა
ნაციის წარმომადგენელთა საქმეებს“ (შ. მესხია. საისტორიო ძეგ-
ლები. ტ. 2, გვ. 431). ა. ბოშიშვილი ხაზს უსვამს, რომ სამელიქოს
შინაგანი სტრუქტურა დიდად არ განსხვავდებოდა სხვა ქართული
სათავადოებისაგან (ა. ბოშიშვილი. სამელიქო ქვემო ქართლში...,
გვ. 84). ამდენად, შეიძლება სავსებით დაბეჯითებით ითქვას, რომ
დასახელებული ადმინისტრაციული ერთეული და მხარეც ქართუ-
ლი სოციალურ-პოლიტიკური და ეთნიკურ-კულტურული სივრცის
ორგანული ნაწილი იყო.

¹ Аракел Даврижеци. Книга историй, გვ. 46; ჰ. შავედა. ქართველები
სეფიანთა ირანში, გვ. 47.

² ამ საკითხთან დაკავშირებით იხილეთ აგრეთვე: რ. თოფჩიშვილი.
ზაქარია ჭიჭინაძე ქართველი გრიგორიანელებისა და ქართველი
მუსლიმების შესახებ, – კრებ.: ზაქარია ჭიჭინაძის 160 წლისადმი
მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები
(27-29 ივნისი, 2014). თბ., 2015, გვ. 45-53.

უცხო მოვლენა არ იყო.¹ ის ერთგვარ „საშეს“ წარმოადგენდა სხვადასხვა ხელობის ამქართა საზოგადოებაში შესასვლელად.² ამასთან ერთად, სომხები, როგორც გამოცდილი ხელოსნები და ვაჭრები, როგორც ზემოთ უკვე ვთქვით, გარკვეული იმუნიტეტით და მხარდაჭერით სარგებლობდნენ ისლამურ სამყაროში, განსაკუთრებით სპარსეთსა და ოსმალეთში. გარკვეული საგადასახადო იმუნიტეტით სარგებლობდა, ასევე, სომხური სამღვდელოებაც.³

შაჰ აბას I დიდ პრივილეგიებს ანიჭებდა სომხებს, განსაკუთრებით – ახალჯულფელებს. არაქელ დავრიჟეცის ცნობით, ის ხშირად სტუმრობდა ჯულფელ სომხებს, მიირთმევდა მათ საკვებს და თავის სასახლეშიც იწვევდა. ამასთან, სომხისა და მუსლიმის დავაში, სომეხთა გამართლებას ცდილობდა და მისი ბრძანებითვე, სომხებს ხელი ეწყობოდათ მათი სარწმუნოების აღსრულებაში.⁴ სომხებს ახალ ჯულფაში ათამდე ეკლესიაც ჰქონდა, ხოლო შაჰ აბასი კი წყალკურთხევის დღესასწაულშიც (აღინიშნება 6 იანვარს. ქრისტეშობასა და ნათლისღებას/

¹ გ. მაისურაძე. ქართველი და სომეხი ხალხების ურთიერთობა XIII-XVIII საუკუნეებში, გვ. 304; მიტროპოლიტი ან. ჯაფარიძე. ქართველთა დენაციონალიზაცია XVII-XX საუკუნეებში: საინგილო, აფხაზეთი, ქართლ-კახეთი, მესხეთი, თრიალეთი, შიდა ქართლი. ისტორიული ბედი საქართველოს ეკლესიისაგან განშორებული ქართველებისა. თბ., 1999, გვ. 225.

² მიტროპოლიტი ან. ჯაფარიძე. ქართველთა დენაციონალიზაცია XVII-XX საუკუნეებში..., გვ. 225; ა. ბოშიშვილი. სამელიქო ქვემო ქართლში..., გვ. 17. იქვე (ა. ბოშიშვილთან), სქ. 3 იხილეთ მითითება სხვა სამეცნიერო ლიტერატურაზე, რომელიც ამ პრობლემას ეხება; აღსანიშნავია, რომ ვაჭრობის გამო ქართველთა გასომხება ნაკლებად დამაჯერებლად მიაჩნდა დავით კაციტაძეს. მკვლევარის ამ მოსაზრებას არ დაეთანხმა გ. მაისურაძე. ამ პრობლემასთან დაკავშირებით გამართული სამეცნიერო კამათის შესახებ იხ.: დ. კაციტაძე. ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებთან და რუსეთთან საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის ისტორიიდან..., გვ. 99-101, შენიშვნა 202.

³ კ. კუცია. სეფიანთა ირანის ქალაქები და საქალაქო ცხოვრება (ვაჭრობა, საქალაქო გადასახადები). თბ., 1966, გვ. 91-92.

⁴ Аракел Даврижеци. Книга историй, гв. 79.

წყალკურთხევა/ მხოლოდ სომხური სამოციქულო ეკლესია აღნიშნავს ერთ დღეს – კ.კ.) კი მონაწილეობდა და საამისოდ ის ფეხშიშველი მიდიოდა მდინარე ზიანდე რუდზე შესაბამის რელიგიურ მსახურებაში მონაწილეობის მისაღება.¹

ამგვარი გარემოება, ბუნებრივია, იწვევდა სპარსეთში იძულებით გადახვეწილი ქართველების გასომხებასაც.²

როგორც ვლ. აღნიაშვილი შენიშნავს, რომელის სპარსეთში XIX-XXსს. მიჯნაზე იმყოფებოდა, ბევრ იქაურ „სომეხში“ შეუნიშნავს, რომ „პირჯვარსაც დღემდე ქართულად (ანუ მართლმადიდებლური წესით, – კ.კ.) ინერენ და არა სომხურადო“.³ ამიტომ გასაგები ხდება, რომ, მოგვიანებით, XVIIIს. II ნახევარში მირიმანიძეთა ერთი შტო მართლმადიდებელი გახდა.⁴ სავარაუდოდ, ისინი ისევ მათ ადრინდელ კონფესიურ სივრცეს დაუბრუნდნენ.

აღსანიშნავია, რომ რ. მეთზი და ჰ. მაშიტაც, სპარსულ წყაროზე დაყრდნობით,⁵ მერაბ-ხანს ქართველ ლოლამად მოიხ-

¹ დ. კაციტაძე. ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებთან და რუსეთთან საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის.., გვ. 20.

² ზ. ჭიჭინაძე. ქართველები სპარსეთში. საქართველოში მოსული სპარსელი ქართველი ათამ ონიკაშვილი. თბ., 1895, გვ. 14; „უფრო მეტიც სპარსეთში გასახლებულ სომეხებს ირანის შაჰი ნებას რთავდა და პირადადაც ეხმარებოდა ეკლესიების მიენებლობაში, დადიოდა მათს ქრისტიანულ დღესასწაულებზე, ესწრებოდა ქრისტიანულ ცერემონიალებს, მისი განსაკუთრებული ბრძანებით სჯიდნენ ყველას, ვინც სომეხ ქრისტიანს შეურაცხყოფას მიაყენებდა... აბრამ ერევანცი სულთან აჰმად III-ს სომეხთა კეთილდღეობაზე მზრუნველსა და „სომეხი ხალხის მეურვეს“ ეძახის... ამავე დროს ქართველებს იძულებით ამაჰმადიანებდნენ, მაშასადამე, თუ ქართველს ქრისტიანად დარჩენა უნდოდა, ის უნდა გასომხებულიყო...“ (მიტროპოლიტი ან. ჯაფარიძე. ქართველთა დენაციონალიზაცია XVII-XX საუკუნეებში..., გვ. 204).

³ ზ. ჭიჭინაძე. ქართველები სპარსეთში და საქართველოში მოსული სპარსელი ქართველები. მესამე, დამატებითი გამოცემა. თბ., 1907, გვ. 58.

⁴ ა. ბოშიშვილი. ქვემო ქართლის მცირე სათავადოები (მელიქიშვილები, სოლაღაშვილები, დოლენჯიშვილები), გვ. 53; ა. ბოშიშვილი. სამელიქო ქვემო ქართლში..., გვ. 90.

⁵ Mirzā Moḥammad-Tāher Waḥid Qazvini. *Tārīḫ-e jahānārā-ye ‘abbāsi*. Edi-

სენიებენ (*"The Georgian ḡolām Mehrā Khan"*).¹

მერაბ ხანის პიროვნებასთან დაკავშირებით ყურადღებას იპყრობს პიეტრო დელა ვალეს 1625 წლით დათარიღებული ერთი წერილი, სადაც ის ახსენებს ვინმე „ბატონ მერაბს“, რომელიც ხშირად ესწრებოდა პატრების წირვას.² იქვე აღნიშნულია, რომ ის ახლდა სიმონ მეფეს ტყვეობაში გარდაცვალებამდე.³ ბუნებრივია, აქ უნდა იგულისხმებოდეს ქართლის მეფე სიმონ I, რომელიც 1603 წელს სტამბოლში, იედიყულეს ციხეში პატიმრობაში გარდაიცვალა.

გამოთქმულია მოსაზრება (ანტონ ფურცელაძე⁴), რომელიც თ. ნატროშვილმაც გაიზიარა, რომ „ბატონ მერაბში“ გიორგი სააკაძე უნდა იგულისხმებოდეს („მერაბი“ „მოურავის“ დამახინჯებული ფორმა უნდა იყოს).⁵ ასევე ფიქრობს გ. ჯამბურიაც.⁶

თ. ნატროშვილს ამ ვარაუდის გასამყარებლად მოაქვს სხვა ანალოგიური მაგალითები. მაგრამ წყაროები არსად მოწმობენ იმას, რომ გიორგი სააკაძე სიმონ მეფეს სტამბოლში ტყვეობაში ახლდა.⁷ ამასთან, საეჭვოა, რომ ოსმალებს 19 წლის

ted by Sa'id Mir Moḥammad Ṣādeq and Eḥsān Ešrāqi. Tehran, 2004, გვ. 495.

¹ R. Matthee, H. Mashita. Kandahar., გვ. 478-484.

² მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის ნამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით XIII საუკუნიდან ვიდრე XX საუკუნემდე. ტფ., 1902 (რეპრინტული გამოცემა, თბ., 2011), გვ. 88.

³ მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა..., გვ. 88.

⁴ ანტ. ფურცელაძე. ბრძოლა საქართველოს მოსასპობად და საქართველოს შესაერთებლად ანუ გიორგი სააკაძე და მისი დრო. ავტორისაგან ახლად შევსებული და შესწორებული. მეორე გამოცემა. თბ., 1911.

⁵ თ. ნატროშვილი. მაშრიყით მალრიბამდე, გვ. 281; გ. ჯამბურიაც შენიშნავს, რომ უცხოელები გ. სააკაძეს „მოურავის“ დამახინჯებული ფორმითაც (მორაო, მერაბ, მეხრუ, მორად, მურად) მოიხსენიებდნენ (გ. ჯამბურია. გიორგი სააკაძე, გვ. 41, სქ. 1).

⁶ გ. ჯამბურია. გიორგი სააკაძე, გვ. 41.

⁷ გ. ჯამბურია მიიჩნევდა, რომ ამის ირიბ მტკიცებულებას წარმოადგენდა „დიდმოურავიანის“ X თავის ერთი ეპიზოდი (დანვრ. იხ.: გ.

გიორგი (სიმონ მეფე 1599¹ წელს ჩაუვარდა თურქებს ტყვედ. ამ დროს გიორგი სააკაძე კი 19 წლის იყო), ანუ სრულწლოვანი მებრძოლი, სიმონ მეფის მომვლელად დაეშვათ. „ბატონი მერაბი“ ამ მოვალეობის შესრულებისას 19 წელზე გაცილებით უმცროსი (10-15 წლის მაინც) უნდა ყოფილიყო, რომ ოსმალთა ეჭვები არ გამოენვია. ამიტომ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ დელა ვალეს „ბატონი მერაბი“ და ყანდაარის ბეგლარბეგი მერაბ-ხანი, არარის გამორიცხული, ერთი პიროვნება იყოს. აქედან გამომდინარე, 1649 წელს გარდაცვლილიყანდაარის ბეგლარბეგი დაახლოებით 59-64 წლის იქნებოდა.

ამდენად, ყანდაარის ბეგლარბეგი, „გამოჩენილი ადამიანი“² მერაბ-ხანი ქართველ დიდებულად უნდა მივიჩნიოთ.

მაგრამ ყანდაარის დაჭერა სპარსელებისათვის ადვილი არ იყო. ამ ვითარებას ამძაფრებდა ადგილობრივი მოსახლეობის – ავღანელების – მუდმივი ბრძოლა დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისათვის, ასევე – პერმანენტული საფრთხე მოლოდინის მოსალოდნელი თავდასხმებისა. ამ რთულმა გეოპოლიტიკურმა მდებარეობამ, ავღანელები მებრძოლ ხალხად აქცია. ი. კრუშინსკი ამ გარემოებას საგანგებოდ აღნიშნავს: „... შესაძლებელია, მსოფლიოში არავინაა სხვა ისეთი ხალხი, რომელიც ასე მიდრეკილი იყოს ომისადმი და [ეს ხასიათი მათში – კ.კ.] კარგადაა ჩამოყალიბებული და განვითარებული...“.³

ამიტომ, ბუნებრივია, საჭირო იყო იქ სპარსული გარნი-

ჯამბურია. გიორგი სააკაძე, გვ. 41-42; **ოსებ ტფილელი.** დიდმოურავიანი, გვ. 643, სტროფი 280). ვფიქრობთ, მკვლევარის აღწერაში მოსაზრება ვერ ადასტურებს გიორგი სააკაძის ყოფნას სპარსეთში მყოფესთან ერთად ოსმალთა ტყვეობაში.

მ. სვანიძე. სიმონ I ოსმალეთთან ურთიერთობის ზოგიერთი საკითხის დასაზღვევებისათვის, – კრებ.: საქართველოს ფეოდალური ხანის ისტორიის საკითხები. ტ. 1. თბ., 1970, გვ. 123; **მ. სვანიძე.** საქართველოს ისტორიის ურთიერთობის ისტორიიდან. XVI-XVIII სს. თბ., 1971, გვ. 221; **კ. ჯამბურია** 1600 წლით ათარილებს (**კ. ჯამბურია** საქართველოს ისტორიის შესახებ არსებობის შენარჩუნებისათვის XVIII ს. საქართველოში, გვ. 243).

¹ **მ. ჯამბურია, კ. ჯამბურია.** История Индии, გვ. 247.

² **John Murray of the East** *History of Persia*. Vol. 1, გვ. 149.

ზონის გაძლიერება. ამ მიზნით ისპაანი, როგორც ჩანს, იქ ქართველებსა აგზავნიდა. კერძოდ, შაჰ აბას II-ის ბრძანებით, ყანდაარში გააგზავნეს ახლადგარდაცვლილი თეიმურაზ I-ის¹ ყმების ნაწილი: „ზოგნი ხორასანს და ყანდაჰრ(ს) გააბარეს“.²

ალბათ, ეჭვს გარეშე უნდა იყოს, რომ ამ ომებში ქართველებიც იქნებოდნენ ჩართულნი,³ მით უფრო, რომ ამ კამპანიის რამდენიმე ბრძოლა ქართველ მემატიანესაც აქვს აღწერილი.⁴ თუმცა, მართალია, ის არსად ასახელებს ქართველებს ამ კონტექსტში.

მერაბ-ხანის სიკვდილის შემდეგ, ყანდაარის ბეგლარბეგობა შაჰ აბას II-მ, ფარსადან გორგიჯანიძის ცნობით, ვინმე ოთარ ხანს (*Utār Hān*) უბოძა.⁵ ამ პიროვნების შესახებ ჩვენი მემატიანე არც მანამდე ამბობს რაიმეს და არც – შემდეგ. ამიტომ, ასევე, ძნელია ოთარ ხანის წარმომავლობაზე საუბარიც. მაგრამ ჰ. მაედამ ახლადგამოვლენილი სპარსული წყაროების და ქართული საბუთების შეჯერების საფუძველზე გამოთქვა საკმაოდ მყარი ვარაუდი ამ პიროვნების ქართულ წარმომავლობაზე და ის ბარათაშვილთა ოჯახს მიაკუთვნა.⁶ ოთარს სპარსეთში საკმაოდ მნიშვნელოვანი სახლემწიფოებრივი და სამხედრო პოზიციები ეჭირა. სხვადასხვა დროს ის ყოფილა ყანდაარის, ქერმანისა და აზერბაიჯანის ბეგლარბეგი, შუშტარი-სა და სემნანის ჰაქიმი, ირანის სპასალარი (სეფაჰსალარ⁷) და

¹ გარდაიცვალა 74 წლის ასაკში, 1663 წელს, ასტრაბადის ციხეში.

² ს. კაკაბაძე. ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 64.

³ XVIII. I ნახევარში საქართველოში მოღვაწე კათოლიკე მისიონერ-ის პიეტრო დელა ავიტაბილეს ცნობით, იმდროინდელი ირანული არმიის ძირითადი ღერძი ქართველებისაგან შედგებოდა (თ. ნატროშვილი. მაშრიყით მალრიბამდე, გვ. 280). რა თქმა უნდა, აქ ძირითადად, ირანის უმაღლესი ოფიცრობა და გენერალიტეტი იგულისხმება.

⁴ ს. კაკაბაძე. ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51-52.

⁵ ს. კაკაბაძე. ფარსადან გორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51-52; ანალოგიური ცნობაა „პარიზის ქრონიკაშიც“ (ცხოვრება საქართველო-სა (პარიზის ქრონიკა), გვ. 101).

⁶ ჰ. მაედა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 19.

⁷ ეს სამხედრო სახელო შაჰ აბას I-ის მიერ შემოღებული ჩანს, რადგან წყაროებში სწორედ ამ პერიოდიდან ჩნდება (ნ. სურგულაძე. სეფი-

ყულარალასი.¹ ზემოხსენებული მკვლევარები რ. მეთზი და პ. მაშიტა ოთარ-ხან ბარათაშვილსაც ქართველ ლოლამად მიიჩნევენ (*"Autar Khan,.. Georgian golām"*).²

ოთარი ენერგიულად შეუდგა ახალ თანამდებობაზე მოღვაწეობას. მის სახელს უკავშირდება ყანდაარის დაზიანებული ციხის აღდგენა და მისი შემდგომი გაძლიერება.³

1652 წელს ყანდაარის დასაბრუნებლად ინდოელი უფლისწული (ფადიშაჰზადე) აურანგზები და საადულა-ხანი გამოემართნენ, რომელთაც მალე ციხე ალყაში მოაქციეს (ორ-ნახევარი თვის მანძილზე).⁴ ახლაც მძიმე ბრძოლები გაიმართა, მაგრამ სპარსელებმა ქალაქის შენარჩუნება მაინც შეძლეს.⁵ ფრ. ბერნიეს თქმით, ინდოელთა ლაშქარში მყოფი „ფრანგი“ (ფრანგი, ინგლისელი, პორტუგალიელი და გერმანელი) არტილერიისტების გასროლების შედეგად ყანდაარის ციხის კედლის ერთი ნაწილი მოიშალა, მაგრამ აურანგზებმა, იმის გამო, რომ გამარჯვებულის სახელი მის უფროს ძმას – დარა

ანთა ირანის ცენტრალური მმართველობა, გვ. 249).

¹ პ. მაედა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 18-19; სპარსეთის პირველი ყულარალასი, როგორც ცნობილია, ალავერდ-ხან უნდილაძე იყო. ეს სახელო კი ვიდრე XVIII ს. I მეოთხედის ბოლომდე მხოლოდ ქართველებს ეჭირათ (ვ. გაბაშვილი. უნდილაანთ ფეოდალური სახლი XVI-XVIII სს. ირანში (*ქართული წყაროების მიხედვით*), – კრებ.: *მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის საკითხები*. ტ. II. თბ., 1972, გვ. 64). უნდილაძეთა დინასტიას დიდი ამაგი აქვთ დადებული ირანისათვის, მისი სამხედრო, კულტურული და ეკონომიკური წარმატებებისათვის. თუმცა, ისინი, ამ დროს, არც სამშობლოს იეინზყებდნენ. იხ., ასევე: ნ. გელაშვილი. უნდილაძეთა საგვარეულო ირანის კულტურულ ასპარეზზე, – კრებ.: *სამეცნიერო პარადიგმები*, გვ. 228-238.

² R. Matthee, H. Mashita. Kandahar., გვ. 478-484.

³ R. Matthee, H. Mashita. Kandahar., გვ. 478-484.

⁴ *Аракел Даврижеци*. Книга историй, გვ. 497; პ. მაედა ამ ბრძოლის *ისტორიის რეკონსტრუქცია* 1653 წელს ასახელებს (პ. მაედა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 26), თუმცა, აურანგზებმა ყანდაარში 1652 წელს აღიპყრა (Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, т. 267).

⁵ *Аракел Даврижеци*. Книга историй, გვ. 497; Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, т. 267.

შოქოპს¹ (1615-1659) – არ რგებოდა, უარი თქვა შეტევის შემდგომ განვითარებაზე.²

1653 წლის აპრილში, ყანდაარზე ინდოელთა ახალი ლაშქარი წამოვიდა, რომელსაც უკვე დარა შოქოპი სარდლობდა.³ ამჯერად, სანყის ეტაპზე, მოლოლებმა გარკვეულ წარმატებებს მიაღწიეს.⁴ იმდენად კრიტიკული ვითარება შეიქმნა, რომ ირანმა კინალამ დაკარგა ეს ციხე. ამისათვის პასუხი ბეგლარბეგს მოსთხოვეს, რომელიც მტერთან გარკვეულ შეთანხმებაში დადანაშაულეს.⁵ თუმცა, მან უარყო ეს ბრალდება, რადგან თავი ირანის ერთგულ მოხელედ მიაჩნდა, და აღნიშნა, რომ სპარსეთისათვის სიცოცხლესაც განირაგდა.⁶

შაჰ აბას II-ს ბრძანებით, ალყაშემორტყმული ყანდაარისაკენ დამატებითი ძალები გაემართნენ.⁷ საბოლოოდ, ინდოელები იძულებული გახდნენ ალყა მოეხსნათ და სამშობლოში დაბრუნებულიყვნენ. მოლოლებში მორიგი დინასტიური შინააშლილობა დაიწყო და ამიტომ „საყანდაპროთ“ არ ეცალათ.⁸ ფრ. ბერნიეს თქმით, ალი მარდან-ხანს, ყანდაარზე მოლოლთა ერთ-ერთი უშედეგო ლაშქრობის შემდეგ, შაჰ ჯაჰანისათვის უთქვამს, რომ ამ ციხის აღება შეუძლებელია, თუკი ინდოელები ალი მარდან-ხანის მსგავს მოლაღატეს ვერ იპოვიან სპარსელებში; თუკი მათ ლაშქარში არ იქნებიან სპარსელები, თუნდაც მოლოლთა სამსახურში ჩამდგარნი და თუ ოფიციალური

¹ ფარსადანთან – „დარაშუქუ“ (ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51). ის ტახტის რეალურ პრეტენდენტად ითვლებოდა, რადგან შაჰ ჯაჰანი სწორედ მას მოიპყრებდა მომავალ ფადიშაჰად (ალ. მიქაბერიძე. უცხოეთში დაკარგული ქართველები. 60 ამბავი, გვ. 197).

² Франсуа Бернье. История последних политических переворотов в государстве Великого Могола, гв. 171.

³ Аракел Даврижеци. Книга историй, гв. 497; Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, гв. 247.

⁴ Н. К. Синха, А. Ч. Баренджи. История Индии, гв. 247.

⁵ პ. მაედა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 26.

⁶ პ. მაედა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 26.

⁷ ს. კაკაბაძე. ფარსადან გიორგიჯანიძის ისტორია, გვ. 51-52; ცხოვრება საქართველომისა (პარიზის ქრონიკა), გვ. 101.

⁸ ცხოვრება საქართველომისა (პარიზის ქრონიკა), გვ. 101.

შაჰნავაზ აბას II დიდ მოლოლთა ელჩობას ღებულობს
(XVII საუკუნის სპარსული ფერწერა)

უფლისწული დარა შოქოპი
მის ლაშქართან ერთად (1657წ.)
(XVIII ს. უცნობი ფერმწერი)

დელი ყანდაარისაგან გადასახადებს არ მოითხოვს.¹ როგორც გ. ტატე აღნიშნავდა, ამ მოვლენებიდან ორი საუკუნის შემდეგაც ინდოელებს მწარედ ახსოვდა ყანდაარის დაკარგვა.² პ. საიკსის შენიშვნით, მოლოლთა საიმპერიო ხაზინას ზემოხსენებული სამი ლაშქრობა ყანდაარზე 120 მილიონი რუპია³ დაუჯდა მაშინ, როცა სახელმწიფოს წლიური შემოსავალი მხოლოდ 220 მილიონი რუპია იყო.⁴

როგორც ჩანს, ამ წარმატებული ოპერაციის ხელმძღვანელი ოთარ ყაფლანიშვილი (ბარათაშვილი) იყო, რადგან შაჰმა მას ამ გამარჯვებისათვის „ზუ ლ-ფაკარი“ უწოდა. ეს ფაქტი ქართული სამყაროსათვის ცნობილი იყო. კერძოდ, XIX საუკუნის ცნობილი ქართველი მოღვაწე ალექსანდრე ორბელიანი⁵ (ოთარ-ხანის ნათესავი) წერს, რომ „ოთარ ხანი, ყანდაპარის ბეგლარბეგი იყო. მან ინდოეთის იმპერატორი აოტა და შააბაზ-

¹ Франсуа Бернае. История последних политических переворотов в государстве Великого Могола, გვ. 171.

² *The Kingdom of Afghanistan. An Historical Sketch* by G. P. Tate, გვ. 207.

³ რუპია (ჰინდი: रुपया; ურდუ: روپيا; ტრანსკრიფცია: rūpiye, rūpaya) – ინდოეთის ისტორიული ვერცხლის მონეტა, ბრუნვაში შემოტანილი XVI საუკუნეში პაშტონური წარმოშობის სულთან ფარიდ ად დინ შირ-შაჰ სური ინზ შასან-ხანის (شیر شاه سوری; სულთან შირ-შაჰი /1539-1545/) – დელის სასულთნოს (1206-1526, 1539-1555) უკანასკნელი დინასტიის – სურიდების (პაშტო: د سوریانو سلواکمني – დამაარსებელმა. სანსკრიტული წარმოშობის სიტყვაა და „ჭედურ ვერცხლს“ ნიშნავს. იხ.: *I. Habib. The Monetary System and Prices, – The Cambridge Economic History of India. Vol. I*, გვ. 360.

⁴ *A History of Afghanistan. By Brig.-Gen. Sir Percy Sykes*, გვ. 318.

⁵ ზუ ლ-ფაკარ („ხერხემლის მალეების მკვეთავი“? „კბილებიანი“?) ისლამამდელი არაბეთის ერთ-ერთი სახელგანთქმული ორ-დანიანი ხმალია, მაგიური ძალისა და ჯადოსნური თვისებების მქონე. ის გამოსახულია შიიტურ რიტუალურ დროშებზე (იხ.: გ. ჯაფარიძე. ზუ ლ-ფაკარი, – წგნ.: ისლამი. ენციკლოპედიური ცნობარი, გვ. 67). ასევე იხ.: *J. Calmard. Du'l-Faqr, – Encyclopaedia Iranica. Vol. VII. Columbia University, New York, NY, 1996*, გვ. 566-568 (ელექტრ. ვერსია: <http://www.iranicaonline.org/articles/dul-faqr>).

⁶ ალექსანდრე ორბელიანი /ჯამბაკურ-ორბელიანი/ (1802-1869) – ქართველი პოეტი, რომანტიკოსი, ერეკლე II-ის შვილიშვილი, თეკლა ბატონიშვილის შვილი.

მა ზილფიყარანი უწოდა“.¹

ყანდაარის ბეგლარბეგობა ოთარს, რომელსაც უკვე ზულფაკარ ხანი ერქვა გარდაცვალებამდე (1662წ.) სჭერია.²

ამის შემდეგ კი, ეს თანამდებობა, სპარსელი მემამულე მირ მუჰამად საიდ მაშიზის ცნობით, მისი უმცროსი ძმისათვის – მანსურ ხანისათვის (*Manşur Hān*) /გორჯასპ ბეგ (*Garjāsbi Beyg*) ბარათაშვილისთვის³/ მიუციათ,⁴ რომლის ბეგლარბეგობის ხანგრძლივობის დადგენა ჭირს, რადგან 1673-1674 წლებში ეს პოზიცია ეჭირა ქართველ ბეგლარბეგს ზაალ ხანს (*“Zāl Khan, another Georgian”*).⁵ ამ უკანასკნელსა და გორჯასპს შორის იყო ვინმე ჯემშიდ ხანი, რომლის მმართველობის დაწყების წელი, ასევე, ვერ დგინდება, მაგრამ ცნობილია, რომ 1667 წელს ის ამ თანამდებობაზეა.⁶ ვინაიდან, სეფიანთა ირანში ლოლამთა შორის ნათესაური ურთიერთობებს ძალიან დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, ⁷ ამიტომ დასაშვებია, რომ ჯემშიდ-ხანიც ყანდაარის რომელიმე ქართველ ბეგლარბეგებთან (თუ საკუთრივ მაინც-დამაინც არა ბარათაშვილების საგვარეულოსთან) ყოფილიყო დაკავშირებული. თუმცა, ამას კიდევ დამატებითი კვლევა სჭირდება.

XVIII. მიწურულს კი, კერძოდ – 1694-1695 წლებში, ამ თანამდებობას ირანის შაჰი უკვე ოთარის სხვა ძმის – ვახუშტის

¹ ჰ. მაქდა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 20; იხ., აგრეთვე: გ. ჯამბურია. სომხით-საბარათიანოს სათავადოების ისტორიისათვის (XV-XVIII სს.). ისტორიულ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი სადისერტაციო ნაშრომი. თბ., 1950, გვ. 265, სქ. 2.

² R. Matthee, H. Mashita. Kandahar., გვ. 478-484.

³ R. Matthee, H. Mashita. Kandahar., გვ. 478-484; იხ., აგრეთვე: გ. ჯამბურია. სომხით-საბარათიანოს სათავადოების..., გვ. 265, სქ. 2.

⁴ ჰ. მაქდა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 19; R. Matthee, H. Mashita. Kandahar., გვ. 478-484.

⁵ R. Matthee, H. Mashita. Kandahar., გვ. 478-484; როგორც რ. მეთზი და პ. მაშიტა აღნიშნავენ, ზაალის განწევვის მიზეზი ყოფილა მისდამი წაყენებული ბრალდება ქარავენების მძარცველებთან ალიანსში ყოფნა.

⁶ R. Matthee, H. Mashita. Kandahar., გვ. 478-484.

⁷ ჰ. მაქდა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 14.

– შვილიშვილს, ასლამაზს,¹ აძლევს.² მ. რიუნიონი წერს, რომ შაჰ სოლთან-ჰოსეინმა ყანდაარის გამგებლად ქართველი დიდებული აბდულა-ხანი (*Georgian noble named Abdullah Khan*) მიავლინა.³ ანალოგიურ ცნობას ვხვდებით სტივენ თანერთანაც.⁴

ს. მულიანიც აღნიშნავს, რომ 1698 წელს ეს სახელო შაჰმა აბდულაჰ-ხან გურჯს უბოძა.⁵ სეხნია ჩხეიძე ყანდაარის ბეგლარბეგს „ყაფლანი-შვილად“ მოიხსენიებს.⁶ აქ მემათიანე მას ყაფლან ბარათაშვილ-ორბელისშვილთან⁷ აკავშირებს. ას-

¹ ყაფლანიშვილთა საგვარეულოში პოპულარული სახელი ყოფილა, რომელსაც იმავე XVII საუკუნეში ამ საგვარეულოს რამოდენიმე წარმომადგენელი ატარებს (გ. ჯამბურია. სომხით-საბარათიანოს სათავადოების ისტორიისათვის (XV-XVIII სს.), გვ. 265, სქ. 2).

² ჰ. მაედა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 22; ასლამაზის მამას მაჰმად-ალი-ხანი ერქვა (ჰ. მაედა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 21).

³ M. L. Runion. The History of Afghanistan. Greenwood Press, 2007, გვ. 62 (<http://books.google.ge/books?id=aZk9XzqCFGUC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>).

⁴ St. Tanner. Afghanistan: A Military History from Alexander the Great to the War Against the Taliban. Revised edition. Published by Da Capo Press, 2009, გვ. 114.

⁵ გვ. 214, 1379. جاينگه گرجی هادر تاريخ و فرهنگ و تمدن ايران، انتشارات بکتا، اصفهان. مولفانى سعيد، „აბდულაჰ ხანი, მეტსახელად ქართველი“ ნახსენებია 17236. 31 იანვარს სპარსეთში შედგენილ თურქულ სამახსოვრო ბარათში. მაგრამ დოკუმენტის გამომქვეყნებელი ილ. ტაბალუა საეცებით სამართლიანად შენიშნავდა, რომ აბდულაჰ ხანზე მიწერილი ამბები უფრო გიორგი XI-სთან დაკავშირებულ მოვლენებს ემთხვეოდა (№5. თურქული სამახსოვრო ბარათის თარგმანი ფრანგულად სპარსეთში მომხდარი რევოლუციის წარმოშობის შესახებ, გვ. 154). საფიქრებელია, რომ დოკუმენტის შემდგენელი (ილ. ტაბალუას შენიშვნით, საბუთში აღწერილი მოვლენები მსგავსია იოსებ ქართველის მიერ მონათხრობი მოვლენებისა, თუმცა იქ, ასევე, არის ცნობები, რომელსაც იოსები არ იცნობს ან მისი სახელით ცნობილ „ანგარიშებში“ არ ასახულა. ამიტომ მკვლევარი მას იოსებ ქართველს არ მიაწერს) ზუსტად არ იცნობდა ავლანელთა აჯანყების წინაისტორიას და, შესაბამისად, დაუშვა გარკვეული შეცდომები.

⁶ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 313.

⁷ კირთა ანოტირებული ლექსიკონი. XI-XVIII სს. ქართული ისტორიული

ლამაზი ყაფლანის ნათესავი იყო.¹

საინტერესოა, რომ სეხნია მას *მასულ-ხანის* სახელით მოიხსენიებს.² მსგავს სახელს ვხდებით ფ. სოიმონოვთანაც – *მანსურ-ხანი (Мансур-Хан)*.³ სამწუხაროდ, ძნელია იმის თქმა, აქ ერთი და იგივე თუ სხვადასხვა პირი იგულისხმება, რადგან როგორც მ. რიუნიონი, სტ. თანერი, ისევე სეხნიაც და ფ. სოიმონოვიც აბდულა-ხანსა და *მასულ/მანსურ-ხანს* ყანდაარში გიორგი XI-ს წინამორბედად ასახელებენ.⁴

როგორც ჩანს, ამ აღრევის მიზეზი საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში დაცულ ერთ ანონიმურ დოკუმენტში⁵ უნდა ვეძიოთ. კერძოდ, „თურქული სამახსოვრო ბარათის თარგმანში“⁶ ნათქვამია, რომ ჰიჯრით 1110 წელს, რაც გრიგორიანული წელთაღრიცხვის 1698-1699 წლებს ემთხვევა, შაჰ სოლთან-ჰოსეინმა „ყანდაარის მმართველობა აბდულაჰ ხანს, მეტსახელად ქართველს, ჩააბარა“.⁷ დოკუმენტის გამომქვეყნებელი პროფესორი ილ. ტაბალუა იქვე, მე-8 სქოლიოში, აღნიშნავს, რომ სამახსოვრო ბარათის ავტორის მიერ აღწერილი ამბები ემთხვევა ყანდაარში გიორგი XI მმართველობის პერიოდს „მაგრამ იგი ასახელებს აბდულაჰ-ხანს და არა გურგინ-ხანს, როგორც მაშინ გიორგის უწოდებდნენ“.⁸ რა თქმა უნდა, მკვლევარი მართალია, რომ დოკუმენტში მონათხ-

საბუთების მიხედვით. გამოსაცემად მოამზადეს დ. კლდიაშვილმა, მ. სურგულაძემ, ე. ცაგარეიშვილმა, გ. ჯანდიერმა. ტ. I. თბ., 1991, გვ. 405.

¹ ჰ. მაედა. ქართველები სეფიანთა ირანში, გვ. 20-21.

² სეხნია ჩხიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 320.

³ *Описание каспийского моря и чиненных за оном...*, გვ. 135.

⁴ სეხნია ჩხიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 320-321; *Описание каспийского моря и чиненных за оном российских завоеваний*, გვ. 135; M. L. Runion. The History of Afghanistan, გვ. 63; St. Tanner. Afghanistan: A Military History from Alexander the Great to the War Against the Taliban, გვ. 114.

⁵ №5. თურქული სამახსოვრო ბარათის თარგმანი ფრანგულად სპარსეთში მომხდარი რევოლუციის წარმოშობის..., გვ. 164-165.

⁶ №5. თურქული სამახსოვრო ბარათის თარგმანი ..., გვ. 153.

⁷ №5. თურქული სამახსოვრო ბარათის თარგმანი..., გვ. 154.

⁸ №5. თურქული სამახსოვრო ბარათის თარგმანი..., გვ. 154 (სქ. 8).

რობი მოვლენები მართლაც გურგინ-ხანისა და შემდგომ პერიოდს ემთხვევა და დოკუმენტის ბოლოს დართულ კომენტარში იმასაც წერს, რომ ანონიმი გიორგის ყანდაარში მოვლინებას 1698-1699წწ. ათარილებს, ნაცვლად – 1704 წლისა.¹ მიუხედავად ამისა, ვფიქრობთ, ამ ვითარებაში გარკვევა არც ისე რთული იქნება. მართალია, ავტორს ძალიან აღრეული აქვს ცნობები, მაგრამ, როგორც ჩანს, მიუხედავად იმისა, რომ თავს მოვლენათა თვითმხილველად ასახელებს,² ის მაინც ნაკლებად გარკვეული ჩანს მირ ვეისის აჯანყების წინა მოვლენებსა და ისტორიაში. ამიტომ, სავარაუდოდ, მან იცის, რომ შაჰმა ჰიჯრით 1110 წელს ან მის ახლო პერიოდში (როგორც ზემოთ ვნახეთ, ასლამაზ ყაფლანიშვილი (ორბელიანი) ყანდაარის ბეგლარბეგად 1694-1695წწ. დანიშნული) ყანდაარში ახალი ბეგლარბეგი მიავლინა. მაგრამ სეხნიასა და ფ. სოიმონოვის ცნობებით ვიცით, რომ მას აბდულაჰ-ხანი არ ჰქვია. მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ დოკუმენტი ავლანთა აჯანყების მიმდინარეობის დროსაა შედგინილი (1723წ.) და მირ ვეისის გარდაცვალების (1715წ. ნოემბერი) შემდეგ, ავლანთა ლიდერი მისი ძმა აბდულ-აზიზი (1715-1717) გახდა, გამორიცხული არაა, რომ სწორედ ამგვარად გაჩენილიყო ყანდაარის ბეგლარბეგების რიგში (XVII-XVIII სს. მიჯნაზე) ვინმე აბდულაჰ-ხანი.

აქედან გამომდინარე, ვფიქრობთ, მაინც სეხნიას დავეყრდნობთ, რომელიც ქართლის მეფესთან ერთად იმყოფებოდა ყანდაარში და, ამდენად, წარმოუდგენელია, რომ მას ამ ციხესიმაგრის წინამორბედი გამგებლის სახელი შეშლოდა, მით

¹ №5. თურქული სამახსოვრო ბარათის თარგმანი ..., გვ. 165.

² №5. თურქული სამახსოვრო ბარათის თარგმანი ..., გვ. 158; მისი თვითმხილველობა ძალიან საეჭვოა, რადგან ანონიმი მთელი ტექსტი მანძილზე გიორგი XI-ს აბდულაჰ ხანად მოიხსენიებს. სავარაუდოდ, ის სხვების ცნობებს დაეყრდნო ან შესაძლებელია, რომ თავად ავტორს, გარკვეულ წილად, დავიწყნოდა მომხდარი მოვლენების თანმიმდევრობა და მოქმედი პირები, რადგან დოკუმენტის თავში მინერილია ტექსტი შექმნის ადგილი და თარიღი: „სპარსეთი. 1723 წლის 31 იანვარი“ (თუმცა, ილ. ტაბალუას შენიშნავს, რომ ეს „მინერილია სხვა ხელით“ (№5. თურქული სამახსოვრო ბარათის თარგმანი..., გვ. 158, სქ. 1)).

უფრო, რომ ეს უკანასკნელი ქართველი და თანაც გიორგი მეფის ნათესავი იყო. აქედან გამომდინარე, ჩვენც ქართველ მემკვიდრეს დავეყრდნობით და ყანდაარის ბეგლარბეგს „მასულ-ხანად“ მოვიხსენიებთ.

ამდენად, ირკვევა, რომ XVII საუკუნის მეორე ნახევარში, როგორც ჩანს, ყანდაარის მმართველებად (ბეგლარბეგებად) თითქმის უწყვეტად მხოლოდ ქართველები იყვნენ, ხოლო მათ შორის კი უმთავრესად – ბარათაშვილთა საგვარეულოს წარმომადგენლები.

ლილზაები

(18416. იანვარი; ლითოგრაფია; ავტორი ლეიტენანტი ჯეიმს რეტრეი (Lieutenant James Rattray); წყარო: [https://en.wikipedia.org/wiki/Afghan_\(ethnonym\)#/media/File:Ghilzai_nomads_in_Afghanistan.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Afghan_(ethnonym)#/media/File:Ghilzai_nomads_in_Afghanistan.jpg))

TO THE PROBLEM OF IDENTIFICATION OF BEGLERBEGĪS OF KANDAHAR IN 2nd HALF OF 17th CENTURY

It is well known that Georgians played very important and first quality positions (both as Dārūgās of Isfahan and the others cities, Beglerbegīs of provinces, Dīvānbegī of Iran, Qollar-āqāsi, Sepahsālār) in administration of Šafavid Iran and offered theirs mite in strengthening of that State. Moreover, Georgians represented as intellectual elite of Persia. Georgians took actively part in political life and military campaigns of Persia. In this regard, relations with powerful Great Mughal Empire had been one of most hard problem for Iran. Both of states pretended on the lands inhabiting by Afghans where Kandahar was most important strategic object. Iran and Mughal State had been fighting for Kandahar because there passed important trade routes that brought big revenue. Besides Kandahar had big strategic important for Persians, because it gave possibility for West India control and safe security of east borders of Iran. That is why it often had passed from hands to hands. In presented article, we on basis of well-known Japanese Kartvelologist Professor Hirotake Maeda's research and certain historical sources tried to identify some rulers (Beglerbegī) of Kandahar in second half of 17th century. It turns out that in that period Kandahar ruled by Georgians Beglerbegīs: Mehrā Khan, Autar Khan, Zāl Khan and Aslamaz Khan. Most of them belonged to the Baratashvili princely family. In addition we noted that Jamšid Khan who was Beglerbegī of Kandahar at least in the middle of 60ies of 17th century maybe was also Georgian because, by Prof. H. Maeda's observation, kindred relationship among ġolāms of Sefevid Iran had a big important. However, this conclusion certainly needs more addition researches in the future.

ბიორგი XI სპარსეთში (1700–1709):

ბრძოლა საქართველოსათვის¹

XVIII საუკუნის დასაწყისი სპარსეთისათვის მეტად რთული აღმოჩნდა. შაჰ აბას I დიდის მეცადინეობით და ძალადობით გაძლიერებულმა სეფიანთა იმპერიამ მის გარდაცვალებასთან ერთად დასუსტება-დაცემა დაიწყო. ქვეყანა მძიმე ეკონომიკურ და პოლიტიკურ კრიზისს განიცდიდა და ამიტომ სპარსეთის შემდგომი შაჰებისათვის იმპერიის ერთიანობის შენარჩუნება ადვილი საქმე არ იყო.

ბუნებრივია, სეფიანთა იმპერიაში სეპარატიზმისა და სეცესიის პროცესები, რაც, არსებითად, სპარსელთა მიერ დაპყრობილ ხალხთა ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას წარმოადგენდა, განსაკუთრებით ქვეყნის განაპირა რაიონებში გააქტიურდა. ამ მხარეებში, ძირითადად, ქართველები, სომხები, დაღესტნელები, ქურთები, ავღანელები და თურქმანები ცხოვრობდნენ, რომლებიც სპარსელთაგან ორმაგი სახის ჩაგვრას განიცდიდნენ: რელიგიური (რაც შუა საუკუნეებში, იმავდროულად, ეთნიკურობასაც გულისხმობდა) და ეკონომიკური.

ეს ვითარება საქართველოშიც მშვენივრად შენიშნეს. ამიტომ ქართლის სამეფოს მესვეურებმა XVII საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში განსაკუთრებით ცხოველი მუშაობა გააჩაღეს სპარსული ულლის მოსაშორებლად. ეს ქართული პოლიტიკური ერთეული, რომელიც ეკონომიკურად და კულტურულად წინ მიდიოდა, რაც მის გავლენას მეზობელ ქართულ სამეფო-სამთავროებზე ზრდიდა, ანტიირანული ბრძოლის სათავეში იდგა.²

ქვეყანაში ანტიმაჰმადიანური პროპაგანდა გაჩაღდა,

¹ პირველად გამოქვეყნდა კრებულში: *შოთა მესხია – 100*. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. *სპეციალური გამოშვება*. თბ., 2016. გვ. 316–351; ამჟამად იბეჭდება მცირეოდენი ცვლილებებით.

² ნ. ბერძენიშვილი. ბრძოლა ქართლ-კახეთის დამოუკიდებლობისათვის, – წგნ.: ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. წიგნი VI. თბ., 1973. გვ. 276.

ქრისტიანობის ანუ „ქართველობის“ დასაცავად.¹ ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩეოდა გიორგი XI ანუ გურგინ ხანი, რომელსაც გამუსლიმების შემდეგ ქართლის მეფობა მისცეს.

გიორგის სპარსეთის ხელმწიფისათვის ურჩობის გამოხატვასაც კი არ ერიდებოდა.² როგორც იეზუიტი ბერი თ. კრუშინსკი აღნიშნავდა, ქართლის მეფე ცდილობდა ესარგებლა სპარსეთის გარკვეული დასუსტებით და აღედგინა მისი სახელმწიფოს სრული სუვერენიტეტი.³ ვახუშტის დახასიათებით, ის იყო „მწნე, ახოვანი, ენატკბილი, უხვ და მრისხანე, მოისარ-მოასპარეზე უებრო“.⁴ ქართლის მეფე საკმაოდ მტკიცე ხასიათის პოლიტიკოსი იყო, რომელსაც საქართველოს დამოუკიდებლობა და გაერთიანება მიზნად ჰქონდა დასახული. შესაბამისად, გიორგი, ბუნებრივია, ვერ ეგუებოდა დიდებულთა ცენტრიდანულ ტენდენციებს.⁵

უკვე თითქმის ერთი საუკუნე იყო გასული, რაც კავკასიით რუსეთის სახელმწიფოც დაინტერესდა.⁶ მართალია, რეგიონში

¹ ვ. გაბაშვილი. ვახუშტი ბატონიშვილი. თბ., 1969, გვ. 15.

² ჯ. ჯამბურია. ვახტანგ V და საქართველოს გაერთიანების ცდები. ფეოდალური ანარქია დასავლეთ საქართველოში (60-90-იანი წლები), – წგნ.: საქართველოს ისტორია ოთხ ტომად (უძველესი დროიდან XX საუკუნიდან). ტომი III: საქართველო XIII საუკუნიდან XIX საუკუნემდე. რედაქტორი პროფ. მ. სამსონაძე. თბ., 2012, გვ. 256.

³ *The History of the Late Revolutions of Persia: Taken from the Memoirs of Father Krusinski, Procurator of the Jesuits at Ispahan. Done Into English, from the Original, Just Published with the Royal License at Paris by Father Du Cerceau. In Two Volumes. Vol. 1. The Second Edition.* London, 1733, გვ. 150.

⁴ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, – ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. IV. თბ., 1973, გვ. 457.

⁵ ლ. მენაბდე. ვახტანგ VI, – წგნ.: დიდი ქართველები. პროგრამის ხელმძღვანელი და მთავარი რედაქტორი ზ. აბზიანიძე. ტ. VI, თბ., 2011, გვ. 12.

⁶ კ. კვაშილავა. ისტორიული სამურზაყანოს წარსულიდან. XVII-XVIII საუკუნეების მიჯნა – 1840 წელი. თბ., 2011, გვ. 102; კ. კვაშილავა. საქართველო რუსეთ-ოსმალეთის დაპირისპირებაში XVIII საუკუნის I მესამედში, – კრებ.: საქართველო და თურქეთი: კულტურულ

პოზიციების დასაჭერად მისი შემართება ჯერ კიდევ საკმაოდ სუსტი იყო, თუმცა ამ მიმართულებით არც მისი უშუალო მონააღმდებელებიც – ოსმალეთი და სპარსეთი – იმყოფებოდნენ ძლიერების ზენიტში. ამასთან ერთად, იმ ხანად, როგორც გ. ჟორჟოლიანი შენიშნავს, საქართველოსათვის „საყრდენ ძალას არც ევროპის ქვეყნები წარმოადგენდნენ“.¹ ამიტომ, გასაგებია, რომ რთული საგარეო და საშინაო მდგომარეობიდან გამომდინარე, მისი უფროსი ძმის, არჩილ II-ს მსგავსად, გიორგიც ქვეყნის ხსნას ერთმორწმუნე რუსეთისგან ელოდა.² მან 1687 წელს მოსკოვში, არჩილთან ერთად, ელჩობა მიაღწია.³

კავკასიის გადაღმა ქართველი ძმები-მეფეების ცქერამ ძმებს ვერანაირი სარგებელი ვერ მოუტანა: მკვლევარ მ. ქიქოძის სამართლიანი შენიშვნით, „რუსეთი, თავის მხრივ, დაპირებებით ავსებდა ქართველ პოლიტიკოსებს, მაგრამ გასათვალისწინებელი იყო, რომ რუსეთი ირან-თურქეთთან ურთიერთობის დაპირისპირებას მოერიდებოდა და ამდენად დაპირებები შეუსრულებელი რჩებოდა“.⁴

გიორგი მეფის ანტისპარსულ პოლიტიკას იმდროინდელ საფრანგეთში, კერძოდ კი – პარიზში, თვალყურს ადევნებდნენ. ამას მოწმობს სახელგანთქმული და პოპულარული პარიზული ჟურნალის *“Gazette de France”*-ს 1680-1692 წლების მასალები, რომელშიც ამ გამოცემის მკითხველს (სამეფო კარი და განათლებული წრეები) ქართლში მიმდინარე სამხედრო და პოლიტი-

ურთიერთობათა ისტორია, დღევანდელი მდგომარეობა და პერსპექტივები. აჰმედ ოზქან მელაშვილის დაბადებიდან 90 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო კონფერენციის მასალები. *არქივანდრიტ ა. ახალაძის* საერთო რედაქციითა და წინასიტყვაობით. თბ., 2012, გვ. 199; კ. კვაშილავა. საქართველო რუსეთ-ოსმალეთის დაპირისპირებაში XVIII საუკუნის I მესამედში, – წგნ.: კ. კვაშილავა. ეტიუდები აღმოსავლეთის ქვეყნების ისტორიიდან. თბ., 2013, გვ. 9.

¹ გ. ჟორჟოლიანი. საქართველო XVII საუკუნის 30-50-იან წლებში (*ქართლ-კახეთი*). თბ., 1987, გვ. 9.

² თ. ტივაძე. საქართველო და რუსეთ-ირანის პოლიტიკური ურთიერთობა XVII საუკუნის მეორე ნახევარში. თბ., 1977, გვ. 177-178.

³ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 460.

⁴ მ. ქიქოძე. გიორგი XI-ს მოღვაწეობა და თ. კრუზინსკის ცნობების მის შესახებ, – „ანალები“. №1, 2000, გვ. 34-35.

კური პროცესები საკმაოდ დაწვრილებით იყო გადმოცემული.¹ საბოლოოდ, ქართლის მეფემ, მისი აქტიური ანტისპარსული პოლიტიკის გამო, ოფიციალური ისპაჰანის რისხვაც დაიმსახურა. როგორც ნ. ბერძენიშვილი შენიშნავდა, „შაჰი ჩქარა დარწმუნდა, რომ გიორგი ქართლის მეფე კიდევ უფრო ნაკლებად აპირებდა ირანის მორჩილებას, ვიდრე შაჰნავაზი (იგულისხმება ვახტანგ V – კ.კ.)“.²

გიორგიმ აჯანყება წამოიწყო და საამისოდ სათანადო მოლაპარაკებებიც აწარმოა კახელებთან, მაგრამ ბოლო წუთს შინაგამცემლობამ ეს წამოწყება ჩაშალა.³ ამჯერად უკვე წინააღმდეგობის განევას ნამდვილად აზრი აღარ ჰქონდა: „სხვა ღონე აღარ იყო“, გვამცნობს მემათიანე.⁴

გიორგი XI კი მაინც ჯიუტად განაგრძობდა ქართლისათვის ბრძოლას. ქართველთა შეუთანხმებლობამ და შინაომმა მძიმე დარტყმა მიაყენა სამშობლოს დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისათვის მებრძოლ მეფეს და, საბოლოოდ, მაინც ის 1697 წელს იძულებული გახდა ბრძოლა შეენწყვიტა და ისპაჰანში ან უკვე ახალ შაჰ სოლთან-ჰოსეინთან გამგზავრებულიყო.⁵ როგორც თ. ჭიჭინაძე ფიქრობს, ირანის ახალ მმართველს ურჩიეს გიორგისთან შერიგება და არც ეს უკანასკნელი უნდა ყოფილიყო ახალ შაჰთან ურთიერთობის მოწესრიგების წინააღმდეგი.⁶ პორტუგალიელი გრეგორიუ პერეირა ფიდალგუს ცნობით, 1697წ. მარტში გიორგი 50 მხედრის თანხლებით

¹ ამის შესახებ დაწვრილებით იხილეთ ლუიზიანას შტატის (აშშ) უნივერსიტეტის პროფესორ ალ. მიქაპერიძის ინტერვიუ (საქართველო XVII საუკუნის ფრანგულ პრესაში, – ჟურნ.: „ისტორიანი“. დეკემბერი, 2014, გვ. 51).

² ნ. ბერძენიშვილი. ბრძოლა ქართლ-კახეთის..., გვ. 280.

³ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 461; თ. კრუშინსკის ცნობით, სპარსელებმა შეძლეს ქართლის დიდგვაროვნების მოსყიდვა, რომლებმაც ამის შემდეგ მეფის მხარდაჭერა მიატოვეს (*The History of the Late Revolutions of Persia*. Vol. 1, გვ. 150).

⁴ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 309.

⁵ გ. ჯამბურია. ვახტანგ V და საქართველოს გაერთიანების..., გვ. 257.

⁶ თ. ჭიჭინაძე. უცხოელი ავტორები საქართველოსა და საქართველო-ირანის ურთიერთობის შესახებ (XVIII ს. უკანასკნელი მეოთხედი – XVIII ს. I მეოთხედი). თბ., 1983, გვ. 44.

ისპაჰანს გაემგზავრა.¹

ამიერიდან გიორგი XI ველარ დაუბრუნდება სამშობლოს, რომლის თავისუფლებისთვის ბრძოლას საკუთარი თავი და საკუთარი შვილიც კი შესწირა. ასეთივე ბედი ეწევა მთელს მის საახლობლოს (ძმები – ალექსანდრე, ლუარსაბი, ლევანი; ძმის-შვილები: ალექსანდრე ლუარსაბის ძე და ლევანის შვილები: ქაიხოსრო და როსტომი), რომელიც ბედმა იმ ხანებში ირანში ჩაიყვანა.

სპარსეთის ახალი მმართველის დროს კიდევ უფრო გაღრმავდა ქვეყნის შინაგანი კრიზისი. ის მამამისზე მეტად სუსტი მონარქი აღმოჩნდა. ირანელი მეცნიერის რიზა შა'ბანის შენიშვნით, სოლთან-ჰოსეინი სუსტი და უნებისყოფო ადამიანი იყო.²

სპარსეთში ჩასული გიორგი დიდი საჩუქარი იყო შაჰისათვის, რადგან ისპაჰანში კარგად უწყოდნენ, რომ ქართლის ვაჟის პოზიციების განმტკიცება მის სამკვიდროში სეფიანთა სახელმწიფოსათვის საკმაოდ საშიში იყო. როგორც მ. ხუბუა შენიშნავს, „სეფიანთა დინასტიის მესვეურებს ძალიან კარგად ჰქონდათ წარმოდგენილი, თუ რაოდენ საშიშ ძალას წარმოადგენდნენ აღორძინებული საქართველოს შვილები, მხნეობითა და სამხედრო ნიჭიერებით აღჭურვილნი, უკეთუ ისინი მტრულად იქნებოდნენ განწყობილი შაჰის მიმართ. განსაკუთრებით საშიში უნდა ყოფილიყო ასეთი მხედრობა, თუ მას სათავეში ჩაუდგებოდა მეფე გიორგი, ...როგორც იშვიათი სამხედრო ნიჭიერებითა და საოცარი მხნეობით აღჭურვილი პიროვნება“.³

სწორედ მისი ამ დიდი გავლენის შედეგი იყო ის, რომ შაჰმა ერეკლე I ნაზარალიხანს გიორგის მომხრეთათვის მათი მა-

¹ R. Matthee. Gorgin Khan, – *Encyclopaedia Iranica*. Edited by Ehsan Yarshater. Center for Iranian Studies. Vol. XI. Columbia University, New York, NY, 2003, გვ. 164 (ელექტრ. ვერსია: <http://www.iranicaonline.org/articles/gorgin-khan>).

² Р. Ша'бани. Краткая история Ирана. Санкт-Петербург, 2008, გვ. 213.

³ მ. ხუბუა. ქართულ-ირანული ურთიერთობიდან, – „აკადემიკოსს ივანე ჯავახიშვილის სამეცნიერო მოღვაწეობის 40 წლისთავზე (1899-1939)“. აკად. ნ. მრის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის მოამბე. ტ. V-VI. თბ., 1940, გვ. 240-241.

მულების დაბრუნება უბრძანა.¹ ამით ოფიციალური ისპაჰანი, თავის მხრივ, გეგმავდა შეესუსტებინა ქართლში არსებული ნაზარალიხანის ოპოზიცია, რომელიც გიორგისადმი ერთგულებას ინარჩუნებდა.

ისპაჰანში თავი მოიყარა ქართველთა ძალიან დიდმა რაოდენობამ – 600 ადამიანი,² რამაც სპარსელები ძალიან დააფიქრა. ქართველთა ასეთი რაოდენობა, ბუნებრივია, გარკვეული დესტაბილიზაციის საფრთხე იყო. ამიტომ შაჰმა ნაწილი ქართლში გაისტუმრა, ნაწილი კი – გაამაჰმადიანა.³ როგორც ჩანს, ამის შემდეგ ირანში დარჩენილები სხვადასხვა თანამდებობებზე განამწესეს. თუმცა, სპარსეთში გადასახლებულ-ჩასახლებულ ქართველთა ყოფა-ცხოვრება ადვილი არ იყო.⁴ მიუხედავად ამისა, ქართველები ძალიან დიდი გავლენით სარგებლობდნენ ირანში.⁵

სოლთან-ჰოსეინის გარემოცვას გიორგის იმპულსური და ფიცხი ხასიათიც აფიქრებდა.⁶ მიუხედავად გიორგის მარცხისა, ქართლის დამშვიდება მაინც შეუძლებელი გახდა. ამას ამძაფრებდა ყიზილბაში მეციხოვნეებით ზურგგამაგრებული ერეკლე I-ს სუსტი პოზიციები ქართლში, რაც მის ოპოზიციას კიდევ უფრო ზრდიდა ადგილობრივი მოსახლეობის ყველა ფენაში.⁷ ბუნებრივია, ირანში დაასკვნეს, რომ გიორგის დატოვება საქართველოს სიახლოვეს, სპარსეთის ინტერესებისათვის მიზანშეწონილი ნამდვილად არ იყო. ლათინი მისიონერის ამადეო ბრე-

¹ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, – წგნ: ქართლის ცხოვრება. დასაბამითგან მეათცხრამეტე საუკუნემდის. ნაწილი II: ახალი მოთხრობა, 1469 წლიდან, ვიდრე 1800 წლამდე. გამოცემული მ. ჩუბინოვისაგან. სანქტ-პეტერბურლი, 1854, გვ. 312.

² სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 313.

³ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 313.

⁴ ზ. ჭიჭინაძე. ქართველები სპარსეთში. საქართველოში მოსული სპარსელი ქართველი ათამ ონიკაშვილი. თბ., 1895, გვ. 33.

⁵ R. Mathee. Administrative Stability and Change in Late-17th-Century Iran: The Case of Shaykh 'Ali Khan Zanganah (1669-89), – *International Journal of Middle East Studies*. Vol. 26, No. 1 (Feb., 1994). Cambridge University Press, გვ. 87.

⁶ R. Mathee. Gorgin Khan, გვ. 163-165.

⁷ გ. ჯამბურია. ვახტანგ V და საქართველოს გაერთიანების.., გვ. 257.

შელის 1698 წლის რელაციიდან ჩანს, რომ გიორგის ჯერ კიდევ ეიმედებოდა სამშობლოში დაბრუნება.¹ ამიტომ, ბუნებრივია, გადანყდა მისი და მასთან მყოფი ქართველების სამხედრო ნიჭი, „ლომგულობა“² ირანის სასარგებლოდ გამოეყენებინათ და „დაუძახა მეფეს გიორგის ხელმწიფე-მან [შაჰ სოლთან-ჰოსეინი – კ.კ.], ქორონიკონს ტპზ, გიორგობის-თვის კ [20.11.1699 – კ.კ.], ... დახტდა მოცინარითა პირითა, დაისვა ახლოს თავისა და ... უბოძა ქირმანის ბეგლარ-ბეგობა და დაარქვა სახელი მამისა, შაჰნაოზ [შაჰნავაზ II – კ.კ.]“.³

გიორგისათვის ქართლის ჩამოშორება ირანის სახელმწიფო იერარქიის თვალსაზრისითაც დაქვეითებას წარმოადგენდა, რადგან ვალის თანამდებობა, რომელიც მას ამ სისტემაში ეჭირა, ბეგლარბეგზე მაღალი იყო.⁴

XVIII საუკუნის დასაწყისში ქერმანის ბეგლარბეგობა ძალიან რთული თანამდებობა იყო. ეს იყო რთული რეგიონი როგორც ეთნიკური, ისე – რელიგიური შემადგენლობითაც. სპარსელების გარდა, იქ ცხოვრობდნენ, ქურთები და, ასევე, ცეცხლთაყვანისმცემლები (ზოროასტრები), რომელთაც ისლამი ურწმუნოებად მიიჩნევს.⁵ ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ამ დროს ირანი აჯანყებების ქარ-ცეცხლში იყო გახვეული და ეს პროცესი განსაკუთრებით მძიმედ სწორედ სპარსეთის აღმოსავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილებში ვითარდებოდა.

ქერმანი უშუალოდ ესაზღვრებოდა მაქრანის (მოქრანის) პროვინციას, რომელიც ბელუჯთა სამოსახლოს – ბელუჯის-ტანის – სამხრეთ ნაწილსაც მოიცავდა.⁶ ეს ხალხი კი, მონათესავე და ერთმორწმუნე⁷ ავღანელ ტომებთან ერთად, აჯა-

¹ თ. ნატროშვილი. მაშრიყით მაღრიბამდე. ხელახალი გამოცემა. თბ., 1991, გვ. 452.

² სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 316.

³ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 313.

⁴ დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია. III-XVIII სს. თბ., 2009 გვ. 454.

⁵ R. Matthee. Kerman. VII: In the Safavid Period, – <http://www.iranicaonline.org/articles/kerman-05-safavid-period>.

⁶ R. Matthee. Kerman. VII: In the Safavid Period...; C. E. Bosworth. Makrān, – <http://www.iranicaonline.org/articles/makran>.

⁷ ბელუჯებიც, ავღანელების მსგავსად, მიეკუთვნებიან სუნიტური ის-

წყებული იყო სპარსეთის წინააღმდეგ: „ქირმანის ქვეყანა ბელუჯთა-გან აოხრებულ-იყვნენ“.¹ 1698 წელს ბელუჯები, მირ ხოსრო შაჰის მეთაურობით, თავს დაესხნენ სპარსეთის აღმოსავლეთ პროვინციებს.² ვახუშტი უფრო აკონკრეტებს: „ხოლო რაჟამს აღდგნენ ბულუჭ-აზარანი⁴ და ავღანნი, ესენი მეკობრობით არბევდნენ ქირმანით იეზდამდე...“.⁵ ისინი თავისუფლად არბევდნენ და ძარცვავდნენ ქერმანისა და იეზდის პროვინციებს.⁶ ბელუჯთა საკმაოდ აქტიური ანტიირანული ქმედებები დიდ მოლოლთა მიერ იყო მხარდაჭერილი.⁷ თუმცა, ბელუჯების თავდასხმები ირანისთვის ახალი არ იყო. ჯერ კიდევ X საუკუნის II ნახევარში სახელოვანმა ბუიდმა შანაჰშაჰმა აზუდ ად-დოულე ფენა ხოსროვმა (949-983) დაამარცხა ბელუჯები, რის შემდეგაც ამ უკანასკნელებმა კარგა ხნით ხელი აიღეს რეგიონის დარბევასა და ქარავნების ძარცვაზე.⁸

ქერმანში მშვიდობის დამყარება და რეგიონის უსაფრთხოებას სხვა მხრივაც ჰქონდა დიდი მნიშვნელობა. ამ რეგიონს მნიშვნელოვანი ეკონომიკური სარგებელი მოჰქონდა სეფიანთა

ლამის პანაფიტიურ მაზჰაბს (В. Бояджян. Афганский элемент в белуджских племенах, – ჟურნ.: *Iran and the Caucasus. Research Papers from the Caucasian Centre for Iranian Studies*. Edited by G. Asatrian. Vol. 1. Yerevan-Tehran, 1997, გვ. 82).

¹ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 314.

² .გვ. 214, 1379. جایگاه گرجی ها در تاریخ و فرهنگ و تمدن ایران، انتشارات یکتا، اصفهان، مولیانی، سعید،

³ ბელუჯები.

⁴ ხაზარეველები (*Hazāra*) – მონღოლური და ირანული წარმოშობის სპარსულენოვანი ხალხი.

⁵ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 476.

⁶ D. M. Lang. Georgia and the Fall of Safavi Dynasty, – *Bulletin of School of Oriental and Africa Studies, University of London*. Vol. 14, #3. Studies Presented to Vladimir Minorsky by His Colleagues and Friends. 1952, გვ. 527.

⁷ M. Sicker. The Islamic World in Decline: *From the Treaty of Karlowitz to the Desintegration of the Ottoman Empire*. Greenwood Publishing Group, 2001, გვ. 43.

⁸ В. В. Бартольд. Работы по исторической географии и истории Ирана. Подготовили к изданию Е. В. Зеймелъ и В. А. Лившиц. Ответственный редактор И. П. Петрушевский. Москва, 2003, гв. 141.

სახელმწიფოსათვის. კერძოდ, ევროპაში დიდი გასავალი ჰქონდა ქერმანულ მატყლს და ძვირადაც ფასობდა.¹ ეს ვაჭრობა განსაკუთრებით XVII საუკუნის შუახანებიდან გააქტიურდა და ჟან ბატისტ ტავერნიესაც კი შეუძენია ქერმანში ადგილობრივი მატყლი.² ქერმანში არასტაბილური ვითარება ზიანს აყენებდა როგორც მატყლით ვაჭრობას (პროდუქციაზე ფასები ეცემოდა),³ ასევე, ბუნებრივია, სახაზინო შემოსავალიც მცირდებოდა. ირანის სამხედრო პოტენციალი უსუსური აღმოჩნდა ამ პრობლემის საკუთარი ძალებით მოსაგვარებლად. როგორც დ. ლენგი შენიშნავს, ვერცერთმა სპარსელმა გენერალმა ვერ შეძლო ირანის აღმოსავლეთ საზღვრებთან ნესრიგის აღდგენა.⁴

ამიტომ ქართლის მოუსვენარი მეფის მთელი ენერგია, ისპაჰანის კარის გადაწყვეტილებით, ამ პრობლემის მოგვარებას უნდა მოხმარებოდა.

გიორგიმ, რომელიც „საქართველოს პატრონი იყო“,⁵ უარი თქვა ამ „წყალობაზე“, რადგან სპარსეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ მხარეში მდებარე ამ ქალაქამდე ისფაჰანიდან 20 დღის სავალი იყო.⁶ სამშობლოს საზღვრებიდან საკმაოდ მოშორებულს კიდევ უფრო შორს წასვლა არ უნდოდა ერთი-ერთი ირანული პროვინციის ბეგლარბეგად დანიშნულ ქართლის მეფეს. თუმცა, როგორც ვახუშტი გვამცნობს, შაჰს პირობა მიუცია, თუკი გიორგი ქერმანის პროვინციაში ვითარებას მონესრიგებდა, კელავ ქართლში დააბრუნებდა.⁷

¹ R. Matthee. The East India in Kerman Company Trade Wool, 1658-1730, – ნგნ.: *Etudes Safavides*. Sous la direction de J. Calmard. *Institute Française de recherche en Iran*. Paris-Téhéran, 1993, გვ. 345.

² R. Matthee. The East India in Kerman Company Trade Wool, 1658-1730, გვ. 344; *The Six Voyages of John Baptista Tavernier*, A Noble Man of France now living, through Turkey into Persia and the East-Indies, Finished in the Year 1670. Made English by J. P. London, 1678, გვ. 40-41.

³ R. Matthee. The East India in Kerman Company Trade Wool..., გვ. 371.

⁴ D. M. Lang. The Last Years of the Georgian Monarchy. 1658-1832. Columbia University Press. New York, 1957, გვ. 98.

⁵ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 313.

⁶ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 314.

⁷ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 476.

აქედან გამომდინარე, ქართველებსაც უთხოვიათ მეფისათვის, რომ ის ამ წინადადებას დათანხმებოდა.¹ მოლაპარაკების ამ დეტალებზე სეხნია არაფერს ამბობს. ის უბრალოდ აღნიშნავს, რომ შაჰის გადანყევითილება უცვლელი იყო.² როგორც ჩანს, გიორგიმ სპარსეთის შაჰის პირობა, სამშობლოში მის აუცილებელ დაბრუნებაზე, დაიჯერა და დათანხმდა ქერმანში გამგზავრებას: როგორც ჯ. ჰანვეი აღნიშნავს, ქართლის მეფე „ცდილობდა, ესარგებლა თავისი მდგომარეობით, რათა სამშობლოს დამოუკიდებლობისათვის მიეღწია“.³ შაჰნავაზ II უდიდესი უფლებებით აღიჭურვა და მას დაემორჩილა ირანის მთელი აღმოსავლეთი ქაბულამდე.⁴

ამდენად, საკუთარი სამშობლოს დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისათვის მებრძოლ მეფეს სხვა სახელმწიფოს სიმშვიდისათვის უნდა ებრძოლა.

ქერმანში საქმე იმდენად გართულებულიყო, რომ სასწრაფო რეაგირებას საჭიროებდა. სპარსელთა ყველა მცდელობა, ჩაეხშოთ მათი აჯანყებები, მარცხით მთავრდებოდა.⁵ უკვე 23 ნოემბერს გიორგიმ მისი ძმა ლევანი, რომელსაც ქერმანის ნაიბობა ებოძა, ქართველ-სპარსელთა (40 ქართველი, 600 სპარსელი) ლაშქართან ერთად ქერმანში გააგზავნა.⁶

ქართველებს პირველი ბრძოლის გამართვა მტერთან მალევე მოუწიათ. 1700 წლის იანვრის დასაწყისში⁷ მათ დაამარცხეს ბელუჯთა მარბიელი 2000-იანი ლაშქარი.⁸ ამ დროისათვის

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 476.

² სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 313.

³ J. Hanway. *The Revolutions of Persia. Containig the Reign of Shah Sultan Hussein, with the Invasion of the Afghans, and the Reigns of Sultan Mir Maghmud and His Successor Sultan Ashreff*. Vol. 1. London, 1753, გვ. 28.

⁴ R. Matthee. *Kerman. VII: In the Safavid Period...*

⁵ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 476.

⁶ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 314.

⁷ სეხნია თარიღს არ ასახელებს, მაგრამ მითითებული აქვს დღეთა რაოდენობა ისპაჰანიდან გასვლიდან ბელუჯთა ლაშქართან პირველ შეტაკებამდე (სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 314).

⁸ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 314-315.

კი, ბელუჯებს სამჯერ ჰყოლიათ დამარცხებული სპარსელი სარდალი მამადალი-ხანი (მოჰამედ-ალი ხანი), რომელიც რეგიონის მმართველად იყო დანიშნული,¹ და ირანელთა შიში არ ჰქონიათ.² პირიქით, სპარსელები უფროთხოდნენ კიდეც ბელუჯ-ავღანელებთან შეტაკებას და ყოფილა შემთხვევა, როცა 15 სპარსელი 4 ბელუჯს გაქცევია.³ ამ ბრძოლაში თავი გამოუჩენია შაჰნავაზ I-ის (ვახტანგ V) ვეზირის შვილის – ჯაფარ-ბეგს, რომელსაც სეხნია „ვაჟ-კაცობის იადგარს“ უწოდებს.⁴

ამდენად, ქართველთა საბრძოლო ხელოვნება სახელგანთქმული იყო და ამის შესახებ კარგად უწყოდნენ, ასევე, ისეთ შორეულ მხარეში, როგორიც იმჟამინდელი აღმოსავლეთი სპარსეთი იყო. ამიტომაც ბელუჯ-ავღანელები ქართველებთან შეტაკებას ძალიან უფროთხოდნენ. ლევანი ხუთი თვის მანძილზე იყო რეგიონში მისი ბეგლარბეგი ძმის წარმომადგენელი და ამ დროის მანძილზე ბელუჯ-ავღანთა სამი მარბიელი ლაშქარი დაამარცხა.⁵

ქერმანის ბეგლარბეგად „დანიშნურებული“ ქართლის მეფედყოფილი გიორგი XI ქერმანში მხოლოდ 1700⁶ წლის 5 მაისს ჩავიდა.⁷ სეხნია კონკრეტულ წელს არ ასახელებს, თუ როდის ჩავიდა შაჰნავაზ II ქერმანში. ის მხოლოდ წერს, რომ „გამოხდა ხანი მცირედი“-ო. თუმცა, შემდეგ ის მოგვითხრობს უდაბნოში ბელუჯ-ავღანთა ლაშქრის განადგურების ამბავს. ამ გამარჯვების შემდეგ კი, 1703 წელს გიორგი ყანდაარის ბეგლარბეგად დანიშნეს. ამიტომ რ. მეთზი მიიჩნევს, რომ ის ჩავიდა არა 1700 წელს, არამედ – 1702-ში.⁸ დ. ლენგიც, ეყრდნობა რა სეხნიას ცნობებს, ფიქრობს, რომ ეს ფაქტი მართლაც 1700 წელს მოხ-

¹ R. Matthee. Kerman. VII: *In the Safavid Period...*

² სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 314.

³ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 317.

⁴ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 315.

⁵ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 477.

⁶ R. Matthee. Kerman. VII: *In the Safavid Period...*

⁷ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 316ი.

⁸ R. Matthee. Kerman. VII: *In the Safavid Period*, – <http://www.iranicaonline.org/articles/kerman-05-safavid-period>.

და.¹ მიუხედავად იმისა, რომ ზუსტი თარიღი გაურკვეველია, მემატინის მინიშნება „მცირედ“ დროზე, ალბათ, გულისხმობს პერიოდს 1699 წლის ნოემბრიდან 1700 წლის მაისამდე. 1702 წელი უკვე ნამდვილად არ არის „გამოხდა ხანი მცირედი“. აგრეთვე, ისიც საეჭვოა, რომ შაჰს ამდენი ხანი დაეტოვებინა ქერმანის გამგებელი ისპაანში.

გიორგის ცასვლის დროისთვის გარკვეული სამუშაოებიც ჩატარებული იყო ქერმანის ციხის გასამაგრებლად.² მტერთაგან შეშინებული ადგილობრივი მოსახლეობა, რომელმაც უკვე კარგად იცოდა ქართველ მებრძოლთა შემართება მომხდურ ბელუჯ-ავღანებზე მომავალი გამარჯვებების იმედად შეხვდა გიორგის: „კურთხეულ არს ღმერთი, რომ ჩვენად მეშველად გამოგაჩინაო და დაგვიხსენ მტერთა ხელთაგანო“.³ თან ისფაჰანიდან ქერმანამდეც დიდი პატივით იმგზავრა შაჰ ნავაზ II-მ, რომელსაც „სრულიად სპარსნი“ ძღვენს სწირავდნენ.⁴

იენისის დასაწყისში გიორგის აცნობეს, ბელუჯ-ავღანთა ახალი მარბიელი ლაშქრის გამოჩენა. სეხნია წერს, რომ მტერს მათ ტერიტორიაზე ისე „გაეელოთ, ვერა ესცანიოთრა“.⁵ ბელუჯ-ავღანნი 4 თვის მანძილზე არბევდნენ „ქვეყანასა ქაშანისასა“;⁶ რომელიც ცენტრალურ ირანში, ისპაჰანთან ახლოს მდებარეობდა. სპარსეთის ხელისუფლება სრულიად უძლური აღმოჩნდა ქაშანის გასათავისუფლებლად.⁷ მაგრამ იმავეთვე გიორგიმაც თავი არ გამოიღო „მოწყალე“ შაჰის დასახმარებლად. 4 თვის შემდეგ კი, როცა ქაშანი ფაქტობრივად გაძარცვ-მოარბიეს, ისე, რომ „პასუხის მიმცემი არა-ვინ ჰყვანდათ“,⁸ ბელუჯები სამშობლოსაკენ, ბელუჯისტანისკენ, დაიძრნენ. ვინაიდან გზად ქერმანის პროვინციაც უნდა გაეელოთ, ამიტომ სოლთან-ჰოსეინმა გიორგის მათთვის გზის მოჭრა და განად-

¹ D. M. Lang. Georgia and the Fall of Safavi Dynasty, გვ. 527.

² R. Matthee. Kerman. VII: In the Safavid Period...

³ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 316.

⁴ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 477.

⁵ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 316.

⁶ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 316.

⁷ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 316.

⁸ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 316.

გურება უბრძანა.¹

როგორც ჩანს, ბელუჯ-ავღანთა ლაშქარი საკმაოდ მრავალრიცხოვანი იყო და ამიტომ, გიორგიმ დახმარებისათვის მეზობელი პროვინციის – სისტანის – მმართველს უხმო, რომელიც, ბრძანებისამებრ, უმალ გამოცხადდა.² „მეფემან (გიორგი XI – კ.კ.) ... ელო უდაბნო ძნელი და უწყლო“³ და, ვიდრე მტერი მაქრანში გადავიდო, იქვე უდაბნოში, მძიმე ბრძოლების შემდეგ, გაანადგურა.⁴ მიუხედავად იმისა, რომ გიორგის ლაშქარი⁵ „კოალიციური“, ქართულ-სპარსული იყო, გამარჯვებაში ლომის წვლილი მაინც ისევ ქართველებმა შეიტანეს.⁶

ამდენად, ქართველების თავგანწირვით ქერმანში მშვიდობამ დაისადგურა: „შეიქმნა ამა ქვეყანასა სიმშვიდე და ნაოხართა შენობა (შენება – კ.კ.)“.⁷

5 თვის შემდეგ ავღანელები ისევ დაესხნენ ქერმანს. როგორც ჩანს, ამ დროისათვის მნიშვნელოვნად შეთხელებულიყო გიორგის მხლებელ ქართველთა რიცხვი⁸ და ამიტომ თუმცა შაჰნავაზ II-მ მათ წინააღმდეგ საბრძოლველად ქერმანის ქართველმა გამგებელმა ბამელი უსეინ ბეგი მიავლინა, რომელმაც პირნათლად შეასრულა დავალება: „არცერთი ცოცხალი არ მორჩომოდა“.⁹

მაგრამ გიორგი მხოლოდ მომხდურ ბელუჯ-ავღანთან წინააღმდეგ ბრძოლით არ იყო დაკავებული ქერმანში. ბუნებრივია, რომ ადგილობრივი წარჩინებულები მათ ბეგლარბეგად

¹ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 316.

² სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 317.

³ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 477.

⁴ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 316-318; ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 477.

⁵ ამ ლაშქრის ერთ ნაწილს ლევანი სარდლობდა (სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 316; ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 477).

⁶ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 477.

⁷ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 319.

⁸ სეხნია წერს, ცოტანი იყვნენ ქართველებიო (სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს..., გვ. 319).

⁹ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 319.

დანიშნულ არასპარსელს, თუნდაც ის სამეფო სისხლისა ყოფილიყო, არ მიიღებდნენ. როგორც ჩანს, ასეთი ოპოზიციური დაჯგუფების ლიდერი ყოფილა ადგილობრივი მსხვილი ფეოდალი ხოსრო შაჰი. როგორც ჩანს, ქართველთა სამხედრო წარმატებები იმდენად შთამბეჭდავი აღმოჩნდა ქერმანელებსათვის, რომ ხოსრო შაჰი იძულებული გახდა ელიარებიანა გიორგის ხელისუფლება და მას დამორჩილებოდა.¹ „ხოლო მეფემან დაამშკდნა ყოველნი ურჩნი, რამეთუ ხოსროშა და შადადა, მპყრობელნი ბელუჭისანი, მოვიდნენ წინაშე მისსა შიშით შექრნუნებულნი და თაყვანისმცემელნი“, წერს ვახუშტი.²

ქართველი მეფის ამ წარმატებულმა სამხედრო-პოლიტიკურმა მოღვაწეობამ 1701 წელს პირველი ნაყოფი გამოიღო: გიორგის ძმა – ლევანი, რომელსაც შაჰ-ყულიხან უწოდეს, ირანის დივანბეგად დაანიშნურეს,³ ხოლო ამ უკანასკნელის შვილი ქაიხოსრო კი ისპაჰანის ტარულა (მოურავი) გახდა.⁴ უნდა აღინიშნოს, რომ ქერმანში ვითარების დამშვიდებისაკენ წარმართვამ სასიკეთო გავლენა იქონია მატყლით ვაჭრობაზეც: უკვე 1702 წლიდან ამ პროდუქციაზე ფასების ზრდა იწყება, რამაც 1712-1713 წლამდე გასტანა.⁵

ამდენად, სპარსეთში მამა-შვილმა მნიშვნელოვანი პოლიტიკური თანამდებობები დაიჭირა,⁶ რაც, თავისთავად ცხა-

¹ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 319.

² ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 478.

³ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 319; საინტერესოა, სეხნია ჩხეიძის შენიშვნა, რომ სპარსეთის სატახტო ქალაქში მისული ლევანი იმავე დღეს მიუღია შაჰს (სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 319). როგორც ჩანს, თავად სოლთან-ჰოსეინი ძალიან ელოდებოდა ამ შეხვედრას ქართველ უფლისწულთან, რაც სეფიანთათვის ქართველთა საკმაოდ მნიშვნელოვან და სერიოზულ პოზიციაზე მიაჩნდებოდა.

⁴ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 477.

⁵ R. Matthee. The East India in Kerman Company Trade Wool, 1658-1730, გვ. 371-372.

⁶ დივანბეგი, გავლენითა და კომპეტენციით, ფაქტობრივად, მხოლოდ დიდგვარს უთმობდა პირველობას. ის უმაღლესი მეჯლისის შემადგენლობაში შედიოდა. (დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია, გვ. 448-449). დამატებით, აგრეთვე, იხ.: R. M. Savory. Divānbeḡī. – <http://>

დია, შაჰის კარზე ქართველთა გავლენის შემდგომ ზრდაზე მიანიშნებდა. „მუხრანელ ბატონთა შეუპოვრობამ, ძლიერმა ბრძოლებმა და წინააღმდეგობამ სპარსეთის შაჰის კარი აიძულა გარკვეულ დათმობაზე წასულიყო და აღმოსავლელ მბრძანებელს დაანახვა, რომ მას ანგარიში უნდა გაენია ქართველი პოლიტიკოსებისათვის. ქართველი პოლიტიკური მოღვაწენი თვითონ გახდნენ სპარსეთის სახელმწიფო სამხედრო თუ საერო პოლიტიკის მესვეურები. თავისი ქვეყნის ფიზიკური გადარჩენის მიზნით მათ მიაღწიეს იმას, რომ მონაწილეობა მიიღეს სპარსეთის სახელმწიფოს მართვაში და გავლენა მოიპოვეს შაჰის კარზე“.¹ რა თქმა უნდა, გიორგისა და მისი ოჯახის ეს წარმატება ისპაანში ყველას არ სიამოვნებდა და ისედაც მტერმრავალ შაჰნავაზ II-ს კიდევ უფრო უმრავლებდა მტრებს და, რომლებმაც, ფაქტობრივად, საკუთარი შურიტა და ბოლმიდან გამომდინარე, ყველაფერი გააკეთეს ქართველი მეფის გასანადგურებლად. ეს კი, სხვათა შორის, ძალიან ძვირად დაუჯდა სეფიანთა სახელმწიფოს.

ბუნებრივია, ლევანიც გამოიყენებდა ამ მდგომარეობას სამშობლოს საკეთილდღეოდ და ეს ასეც მოხდა. მან მისი შვილისათვის, ვახტანგისათვის, რომელიც იმერეთს აფარებდა თავს, შაჰისაგან, ფაქტობრივად, ქართლი გამოითხოვა.² თუმცა, ეს საკმაოდ გონებამახვილურად გააკეთა: ლევანი, ალბათ, ბოლომდე დარწმუნებული არ იყო, რომ შაჰი ნაზარალი-ხანს ქართლს ჩამოართმევდა და ამიტომ რუსეთის „ფაქტორი“ მოიშველია: „რამეთუ მწირ არს ძე ჩუენი ვახტანგ იმერეთს და, უკეთუ არარაჲ ეყოს შენეენა ჩუენ მიერ, წარვალს იგი რუსეთს და ამისთჳს ჩუენ უენო ვიყვნეთ წინაჲ შენსა“.³ თუმცა, ლევანი უსაფუძვლოდ მართლაც არ მიანიშნებდა რუსეთზე: ვახტანგს უკვე რუსეთთან კონტაქტებიც კი დაემყარებინა და მოსკოვში

www.iranicaonline.org/articles/divanbegi-#pt2.

¹ მ. ქიქოძე. ვახტანგ VI-ის სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა (პოლიტიკურ-ეკონომიკური და სოციალურ-კულტურული საქმიანობა). თბ., 1988, გვ. 8-9.

² სენია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 319.

³ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 477.

წასვლაც ჰქონდა გადანყევტილი.¹

ამასთან ერთად, კავკასიელი ქრისტიანები ისევ აქტიურად ცდილობდნენ ურთიერთობების დაჭერას ერთმორწმუნე რუსეთთან, რომელმაც სულ რამოდენიმე წლის წინ (1696წ.) ოსმალეთს შავი ზღვის მისადგომებთან მდებარე აზოვის ციხე წაართვა, რაც მოსკოვისათვის პირველი სერიოზული წარმატება იყო სტამბოლთან სამხედრო ჭიდილში. ეს წარმატება პეტრე I-მა (1682-1725) დიპლომატიურადაც გაამყარა 1700 წლის 3 ივლისს კონტანტინოპოლის ხელშეკრულების გაფორმებით.

ამასთან ერთად, შაჰ სოლთან-ჰოსეინმა გაითვალისწინა ისიც, რომ გიორგი და ლევანიც მოსკოვის სამეფოს დახმარების მოიმედენნი იყვნენ და, შესაბამისად, ბუნებრივია, ასეთი პოლიტიკური ორიენტაცია ექნებოდა ვახტანგისაც. ამიტომ მან არჩია მასთან მყოფი ბაგრატიონ-მუხრანელი ძმები არ გაენაწყენებინა და ნაზარალი-ხანს უბრძანა, ვახტანგი იმერეთიდან დაებრუნებინა და მისი კუთვნილი საუფლისწულოები დაებრუნებინა. მართალია, ერეკლე I-ს ძალიან არ უნდოდა ამ ბრძანების შესრულება, მაგრამ ურჩობაც ვერ გაბედა.² მან იცოდა, რომ ვახტანგის ქართლში დაბრუნება იმ დროს, როდესაც მამამისი ირანის დივანის წევრი გახდა, ხოლო ქართლის მეფედყოფილი ბიძამისი ქერმანში მდგომარეობას წარმატებით აწესრიგებდა, მომავალში ამ მხარის ბაგრატიონ-მუხრანელთათვის დაბრუნებას, რა თქმა უნდა, არ გამოორიცხავდა. 1701 წელს ვახტანგი ქართლში დაბრუნდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ქერმანში ვითარება ასე თუ ისე მოწესრიგდა, აღმოსავლეთ სპარსეთში, ზოგადად, მდგომარეობა მაინც რთული რჩებოდა. ეს განსაკუთრებით ავღანელებით დასახლებულ რეგიონებს ეხებოდა, სადაც ანტისპარსულმა აჯანყებამ ახალი ძალით იფეთქა. შაჰ სოლთან-ჰოსეინის უზომო ხარჯების უზრუნველსაყოფად გაზრდილი გადასახადები³

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 477.

² ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 478.

³ ესაი ჰასან ჯალალიანცი. აღვანთა ქვეყნის მოკლე ისტორია. ტექსტი გამოსცემად მოამზადა, თარგმნა და კომენტარები დაურთო კ. კუციაძე. თბ., 1971, გვ. 17-18; მართალია, მემატინე, ძირითა-

მძიმე ტვირთად აწვა ავღანელებს. 1698-1701წწ. არსებული გადასახადები 2-3-ჯერ გაიზარდა და არსებულს კიდევ სამი ახალიც (აბიჭურენი, შაჰზადეს ახრაჯათი, შეშდინარი) დაემატა.¹ ამასთან ერთად მომთაბარეებსაც გაეზარდათ გადასახადები და ამ ასპექტში ის ბინადარი გლეხი-რაიათების მდგომარეობას მიუახლოვდა, რაც კიდევ უფრო ამძიმებდა ნომადთა ცხოვრებას.² ვითარებას ართულებდნენ სოლთან-ჰოსეინის საჭურისეზიც, რომლებმაც ძალიან გააძვირეს საფასური ბეგლარბეგთა თანამდებობის დასაჭერად, ვინაიდან გამოსაღები თანხა მთლიანად მოსახლეობისაგან იკრიბებოდა.³ ალაგ-ალაგ ამბოხების ახალი კერა კვლავ ჩნდებოდა ხოლმე. ამ ურთულეს მდგომარეობას კიდევ უფრო ამძიმებდა სპარსელ გუბერნატორთა გაუმაძღარი სიხარბეც.⁴

აქედან გამომდინარე, თუკი XVII საუკუნის დასაწყისში ყანდაარის რეგიონი ეკონომიკურად მოღონიერებული იყო, XVIIIს. დასაწყისისათვის, ამ მხრივ, ვითარება რადიკალურად შეიცვალა: ინდოეთიდან ევროპისაკენ სავაჭრო მარშრუტი,⁵ ძი-

დად, სომხებზე საუბრობს, მაგრამ იქვე შენიშნავს, რომ ასეთივე მდგომარეობაში იმყოფებოდა ირანს დაქვემდებარებული „ყველა მოდგმის“ ხალხი.

¹ ესაი ჰასან ჯალალიანცი. აღვანთა ქვეყნის მოკლე ისტორია, გვ. 19; И. П. Петрушевский. Очерки по истории феодальных отношений в Азербайджане и Армении в XVI – начале XIX века. Ленинград, 1949, გვ. 268.

² დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია, გვ. 463.

³ დ. ჯანელიძე. საქართველო და აღმოსავლეთი. XVIII საუკუნე. სპეცურსი. თბ., 1984, გვ. 9.

⁴ №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი სპარსეთში უკანასკნელი სამოქალაქო ომის შესახებ. 1723 წლის 31 იანვარი“, – ნგნ.: ილ. ტაბაღუა. მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიისათვის, გვ. 90.

⁵ ეს მარშრუტი პარალიზებული იყო ასევე, მარათხებისა და სიქების ანტიმოღოლური აჯანყებების გამო (И. М. Рейснер. Развитие феодализма и образование государства у афганцев. Ответственный редактор А. М. Осипов. Москва, 1954, გვ. 306). ამ სახმელეთო-სავაჭრო გზებს, რომელისაც ძალიან მნიშვნელოვანი მოგება მოჰქონდა ქვეყნის ეკონომიკისათვის, ირანი დიდ ყურადღებას აქცევდა. ხდებოდა მათი კეთილმოწყობა, გზებზე შენდებოდა ფუნდუკები და

რითადად, საზღვაო გახდა, რის გამოც სპარსეთის ეს ტრანზიტული ფუნქცია, ერთგვარად, მინელდა, რამაც, შესაბამისად, მნიშვნელოვნად დაამძიმა ამ მხარის ეკონომიკური ვითარება.¹

ამ ხანებში ყანდაარის ბეგლარბეგად ასლამაზ² ყაფლანიშვილი (ორბელიანი) იჯდა. მისი მოვალეობა იყო ავღანეთში წესრიგის შენარჩუნება და შიიზმის გავრცელება.³ როგორც ჩანს, მისი ქმედებები ძალიან მკაცრი და შეუწყნარებელი აღმოჩნდა, რამაც კიდევ უფრო გაამწვავა ავღანელებთან სპარსელების ურთიერთობები: „ეს იყო ხარბი კაცი. თუ იგი ავღანებს დაუნახავდა ცხენს, ჯორს, აქლემს, რომელიც მას მოეწონებოდა, მაშინვე წაართმევდა, საძოვრის უფლებისათვის და მეათედისათვის იგი ბევრად მეტს ახდევინებდა, ვიდრე სხვა გუბერნატორი. რაც კი მათ გააჩნდათ, ძალით ართმევდა. მან იქამდე მიიყვანა თავისი მტარვალობა, რომ უბიძგა ავღანებს განთავისუფლებაზე ეფიქრათ...“.⁴

აჯანყებულ ავღანელებს სამხედრო მხარდაჭერას ბელუჯები უზრუნველყოფდნენ, რომელთაც წოდების მატარებელი ყალათის ხანი მირ სახი სამანდარ (1697/8-1714) თავკაცობდა.⁵

ქარვასლები ვაჭრებისათვის. ასე, მაგალითად, ჟ. შარდენი, სპარსეთში მოგზაურობისას, ასახელებს დაუდ-ხან უნდილადის მიერ საგანგებოდ ინდოელ ვაჭართათვის აგებულ 200-ოთახიან ქარვასლას (ვ. გაბაშვილი. უნდილანთ ფეოდალური სახლი XVI-XVIII სს. ირანში (ქართული წყაროების მიხედვით), – კრებ.: მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის საკითხები. ტ. II. თბ., 1972, გვ. 75).

¹ М. Р. Арунова. Афганистан в средние века, – *История Афганистана*. Ответственный редактор Ю. В. Ганковский. Москва, 1982, გვ. 115.

² გიორგი მეფეს ბიძაშვილად ეკუთვნოდა.

³ St. Tanner. *Afghanistan: A Military History from Alexander the Great to the War Against the Taliban*. Revised edition. Published by Da Capo Press, 2009, გვ. 114.

⁴ №5. თურქული სამახსოვრო ბარათის თარგმანი ფრანგულად სპარსეთში მომხდარი რევოლუციის წარმოშობის შესახებ, – წგნ.: ილ. ტაბაღუა. მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიისათვის. თბ., 1982, გვ. 155.

⁵ N. Dashti. *The Baloch and Balochistan. A Historical Account from the Beginning to the Fall of the Baloch State*. Trafford Publishing, 2012, გვ. 165; ყალათი ნახევარდამოუკიდებელი ბელუჯური სახანო არსებობდა

„ყანდაარის ხანს აღუდგნენ ბელუჭნი და უფრო მირსამანდარ და აოჯრებდიან ყანდაარის გარემოთა“.¹ ბელუჯთა წინამძღოლს სპარსელები საკმაოდ კარგად იცნობდნენ და მისგან სერიოზული მარცხიც კი იწვნის.²

ამბოხებულთა დასაშოშმინებლად ყანდაარის მმართველის ბიძა – სარდალი თამაზი (ადრევე გამუსლიმანებული თამაზი და მისი ძე კაცია ირანში განვევის შემდეგ ყანდაარშივე მიაღვლინეს³), რომელიც გიორგი მეფის ბიძა (დედის – როდამის – ძმა⁴) იყო, გაიგზავნა. თამაზ ყაფლანიშვილი (ორბელიშვილი) სომხით-საბარათიანოს, მენიწავე სადროშოს, პირველი სარდალი იყო. მან ეს თანამდებობა ვახტანგ V-ს მეფობაში მიიღო და 1696 წლამდე ეჭირა, როცა ნაზარალი-ხანმა მას ეს სახელო წაართვა და სპარსეთში გააგზავნა.⁵

ქართველმა სარდალმა თავდაპირველად სძლია ამბოხებულებს, მაგრამ, საბოლოოდ, ბელუჯ-ავღანელთა 30 ათასიანმა ლაშქარმა მაინც შეძლო თამაზის ჯარის დამარცხება ქად ქურას მახლობლად⁶ (ამჟამად თანამედროვე პაკისტანის ტერიტორიაზე) 1701 წელს⁷ და სარდალიც მოკლეს.⁸ მდგომარეო-

და 1666-1955 წლებში. ამჟამად პაკისტანის ისლამური რესპუბლიკის შემადგენლობაშია. იხ., აგრეთვე: Baluchistan, – *The Imperial Gazetteer of India*. Vol. 6: Argaon to Bardwān. New Edition. Published Under the Authority of His Majesty's Secretary of State for India in Council. Oxford, Clarendon Press, 1908, გვ. 277; V. Boyajian. On Baluchi Separatism, – *ჟურნ.: Iran and the Caucasus*. Research Papers from the Caucasian Centre for Iranian Studies. Edited by G. Asatrian. Vol. 3-4. Yerevan-Tehran, 1999-2000, გვ. 389.

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 478.

² N. Dashti. The Baloch and Balochistan, გვ. 165.

³ მ. ხუბუა. ქართულ-ირანული ურთიერთობიდან, გვ. 241.

⁴ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 461.

⁵ გ. ჯამბურია. სომხით-საბარათიანოს სათავადოების ისტორიისათვის (XV-XVIII სს.). ისტორიულ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი სადისერტაციო ნაშრომი. თბ., 1950, გვ. 240.

⁶ N. Dashti. The Baloch and Balochistan..., გვ. 165.

⁷ გ. ჯამბურია. სომხით-საბარათიანოს სათავადოების..., გვ. 240.

⁸ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 478.

ბა უკიდურესად დაიძაბა, რადგან ყანდაარი, ფაქტობრივად, ალყაში მოექცა, „რამეთუ ვერღარა გამოვიდის ხანი ციხიდან“.¹ 1703 წელს აჯანყებული ავღანელ-ბელუჯები, მირ სამანდარის თაოსნობით, ისევ დაესხნენ თავს ყანდაარს და ქალაქის გაძარცვაც მოახერხეს.²

საკმაოდ ძლიერი მოწინააღმდეგის შესაჩერებლად სასწრაფო ზომები იყო მისაღები. ამიტომ, ბუნებრივია, რომ ოფიციალურმა ისპაჰანმა დახმარება გიორგი XI-ს სთხოვა. შაჰს ახსოვდა, რომ ქერმანში გამგზავრებამდე ქართლის მეფედყოფილს მისი სამეფოსა და გვირგვინის ხელახლა დაბრუნებას შეჰპირდა. გიორგიც ამას ელოდა, რადგან ქერმანიც დაანყნარა და მით უფრო, რომ მისი ოჯახის წევრები სოლთან-ჰოსეინმა მნიშვნელოვნად დაანინაურა საიმპერატორო კარზე. შაჰის კარზე კი ჯერ სამშობლოში შაჰნავაზ II-ის დაბრუნება არ ეჩქარებოდათ. პირიქით, არც სურდათ და როგორც ფრანგი მოგზაური ჟან ოტე შენიშნავს, ყანდაარში გიორგი იმიტომ გაიგზავრა, რომ ის საქართველოდან შორს ყოფილიყო.³

ამასთან ვითარებას ისიც ამძიმებდა, რომ ირანის აღმოსავლეთში გართულებული ვითარებით ისევ მოლოლებმა გადწყვიტეს სარგებლობა და აურანგზებმა თავის სპარსელ ვიზავისთან, შაჰ სოლთან-ჰოსეინთან, ელჩობაც გაამწესა, რომელსაც დაავალა სპარსეთის ხელისუფლებისაგან ყანდაარის უკან გამოთხოვა, რომელიც ადრე მის სამფლობელოს შეადგენდა.⁴ პ. საიკსი აღნიშნავს, რომ სეფიანთა დედაქალაქში საუბრებით სამართლიანად ფიქრობდნენ, რომ ავღანელების აჯანყებები ოფიციალური დელის მხრიდან იყო მხარდაჭერილი.⁵ ამ ვითარებაში ყოვლად გაუგებარია ბ. ომრანის მსჯელობა, რომელიც რატომღაც ფიქრობს, რომ მოლოლებს მსგავსი სურვილი არ ჰქონიათ და ეს მხოლოდ ისპაჰანის პარანოიული

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 479.

² موليانى، سعيد، جایگاه گرجی ها در تاریخ و فرهنگ و تمدن ایران، ج. 215.

³ ილ. ტაბალუა. საქართველო-სპარსეთის ურთიერთობა..., გვ. 22.

⁴ *The History of the Late Revolutions of Persia*. Vol. 1, გვ. 151; J. Hanway. *The Revolutions of Persia*. Vol. 1, გვ. 27.

⁵ *A History of Afghanistan*. By Brig.-Gen. Sir Percy Sykes, K.C.I.E., C.B., C.M.G. Vol. 1. London, Macmillan & Co. Ltd, 1940, გვ. 325.

წარმოსახეები იყო.¹

სპარსეთის ხელისუფლება დიდი საფიქრალის წინაშე დადგა: ისპაჰანში ინდოელებთან ახალი ომის საფრთხე შეიგრძნეს. სოლთან-ჰოსეინმა დივანი მოიწვია, რათა შეემუშავებინათ შესაბამისი მოქმედება: ელჩი უმალ, ყოველგვარი პასუხის გარეშე გაეზრუნებინათ სამშობლოში, გაეჭიმათ დრო და ამ ხნის მანძილზე მიეღოთ სათანადო გადაწყვეტილება.² თუმცა, ირანში ამ მნიშვნელოვანი პუნქტის დათმობას არ აპირებდნენ, მაგრამ აშკარა უარის თქმაც უჭირდათ, რადგან დელისტან ვითარების გამწვავება არ სურდათ იმ დროს, როცა სპარსეთის აღმოსავლეთ რეგიონებში (ინდოეთის საზღვართან) სტაბილურობა არ იყო.³ ირანის ხელისუფლებისათვის ნათელი იყო, რომ ყანდაარის დათმობა არ შეიძლებოდა, მაგრამ არსებული საფრთხის გამო, აუცილებელი იყო ციხე-სიმაგრის დამატებითი შეიარაღებით გამაგრება.⁴

დიდი მოლოლისაგან მომდინარე რეალური საფრთხით შეშინებულმა სეფიანთა ხელისუფლებამ გადარჩენის გზად ქირმანის სახელოვანი ბეგლარბეგი შაჰნავაზ II დასახა, რადგან „არავინ იყო [იმხანად სპარსეთში] სხვა, რომელსაც შეეძლო საზღვრების უსაფრთხოების დაცვა მოლოლთა ქმედებებისაგან“.⁵ ამასთან შაჰის კარზე ისევ მნიშვნელოვანი და შორსმიმავალი გათვლა გააკეთეს.⁶ როგორც ი. კრუშინსკი შენიშნავს: „ეს გამოცდილი მხედართმთავარი [გიორგი XI – კ.კ.] უნდა გამხდარიყო სპარსეთის იმპერიის უშიშროების გარანტია და მოაცილა რა იმპერიას თავის მხრიდან საშიშროება [იგულისხმება

¹ B. Omrani. Afghanistan and the Search for Unity, – “Asian Affairs”. Vol. XXXVIII, #2, July, 2007, გვ. 146.

² G. N. Mitford. The Chronicles of a Traveller or, a History of the Afghan Wars With Persia, in the Beginning of the Last Century, From Their Commencement to the Accession of Sultan Ashruf. Being a Translation of the “Tareekh-i-Skeah”, from the Latin of J. C. Clodius, Prof. Arab. at Leipzig. London, James Ridgway, Piccadilly, 1840, გვ. 32.

³ თ. ჭიჭინაძე. უცხოელი ავტორები საქართველოსა..., გვ. 46.

⁴ G. N. Mitford. The Chronicles of a Traveller or, a History..., გვ. 32.

⁵ The History of the Late Revolutions of Persia. Vol. 1, გვ. 151.

⁶ The History of the Late Revolutions of Persia. Vol. 1, გვ. 151.

გიორგი XI-ს ქართლიდან გამოწვევა – კ.კ.], თავისი ძლიერი ავტორიტეტით ახლა უნდა შეეჩერებინა დიდი მოლოლი, რათა [დიდი მოლოლი – კ.კ.] სპარსეთის წინააღმდეგ არ წასულიყო”.¹ სხვაგან იეზუიტი ბერი კიდევ უფრო დანვრილებით განმარტავს ოფიციალური ისპაჰანის მიზნებს: „მისი გაგზავნა ყანდაარში მიზნად არ ისახავდა ომის წამოწყებას [დიდ მოლოლებთან – კ.კ.], არამედ მოლოლთა პრეტენზიისა და სურვილის მოსპობას მასზე [ყანდაარზე – კ.კ.], მას [ასევე] უნდა ეზრუნა, ერთის მხრივ, პროვინციის გულში კარგი მართველობის დამყარებაზე, რათა მოლოლებს არანაირი იმედი არ ჰქონოდათ მის [ყანდაარის – კ.კ.] წართმევაზე; მეორე მხრივ კი, დაუოკებელი ავღანელები მისი [გიორგი XI – კ.კ.] მბრძანებლობის ქვეშ ყოფილიყვნენ პროვინციის საზღვრებში და ხელი შეეშალა მათთვის მოულოდნელი თავდასხმების ორგანიზებაში მოლოლთა სამფლობელოების წინააღმდეგ, რასაც [მოლოლთა – კ.კ.] მმართველი გამოიყენებდა [ყანდაარის – კ.კ.] პროვინციის წინააღმდეგ ლაშქრობის მოწყობის პროვოცირებისათვის”.²

როგორც ზემოთ ვნახეთ, ოფიციალურ ისპაჰანს ქართლის მეფედყოფილის ქერმანში გამგზავრებაზე თანხმობის მიღება გაჭირდა და ახლა ახალ „დანიანურებაზე“ (ყანდაარის ბეგლარბეგობის „უმაღური მისია“, როგორც დ. ლენგმა აღნიშნა³) დაყოლიება, ძველი პირობის შეუსრულებლობის გარეშე, ბუნებრივია, კიდევ უფრო გართულდებოდა. არადა, ისპაჰანისათვის ამჯერადაც, როგორც ზემოთ ვთქვით, ერთადერთი იმედი ისევ მხოლოდ გიორგი XI იყო.⁴ ამიტომ სოლთან-ჰოსეინის კარზე მზაკვრული გადაწყვეტილება მიიღეს, რომელიც შაჰნშაჰმა გიორგის დივანბეგ ლევანის პირით აცნობა, რომ მას ებოძა „...ქართლი და ერანის სპასალარობა, ყანდაარის ბეგლარბეგობა, გირიშკი”.⁵ ვახუშტის თითქმის იგივეს გვამცნობს, მაგრამ გირიშკიზე არაფერს საუბრობს: „...მიიღოს გო-

¹ თ. ჭიჭინაძე. უცხოელი ავტორები საქართველოსა და... გვ. 48.

² *The History of the Late Revolutions of Persia*. Vol. 1, გვ. 152.

³ D. M. Lang. *The Last Years of the Georgian Monarchy*, გვ. 98.

⁴ D. M. Lang. *The Last Years of the Georgian Monarchy*, გვ. 98.

⁵ სესნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 319-320.

ორგი მეფემან კუალად ქართლი და სპასალარობა ერანისა და განაგოს საქმე ყანდაარისა“.¹

გირიშკი მნიშვნელოვანი სტრატეგიული ციხე იყო, რომელიც ყანდაარიდან ჰერათისაკენ მიმავალ გზაზე მდებარეობს მდ. ჰილმენდის ნაპირებზე და, ამასთან, საკუთრივ ყანდაარსაც იცავდა.² შესაბამისად, გირიშკის კონტროლსაც დიდი ყურადღება ექცეოდა. როდესაც ალი-მარდან ხანის მეშვეობით მოლოლები ყანდაარს დაეუფლნენ თავის დროზე, მათი შემდგომი ნაბიჯი სწორედ გირიშკის დაჭერა იყო.

ამდენად, ცბიერმა სოლთან-ჰოსეინმა ერთდროულად ორი კურდღელი დაიჭირა: „შეასრულა“ პირობა და შაჰნავაზ II-ს ქართლი დაუბრუნა, მაგრამ ამჯერად ქერმანიდან ყანდაარის გზასაც გაუყენა. პროფესორი ს. მულიანი, წყაროებსა და შესაბამის კვლევებზე დაყრდნობით, სავსებით სამართლიანად შენიშნავს, რომ გიორგის გასაყანდაარებლად ისპაჰანს რამდენიმე მიზეზი ჰქონდა: 1) შორეულ ყანდაარში გიორგი თან გაიყოლებდა ქართველთა ლაშქარს; 2) ქართლის ვალი კიდევ უფრო ეფექტურად შეეცდებოდა ისპაჰანის საქმის გაკეთებას სამშობლოში დასაბრუნებლად; 3) გურგინ-ხანი გამბედავი და დიდი სარდალია.³

ეს აქტი მაინც დიდი წარმატება იყო ბაგრატიონთა ქართლის შტოსათვის. ნ. ბერძენიშვილის შეფასებით, „გიორგისა და მისი სახლისადმი ქართლის მმართველობის დაბრუნება შაჰის მხრივ დათმობა იყო... ამავე დროს „ქართველობისადმიც“, რომლის რაინდად გიორგი მეფე სამართლიანად ითვლებოდა“.⁴

გასაგებია, რომ ქართლში დაბრუნების მომლოდინე გიორგისათვის ეს სასიხარულო და ნანატრი ამბავი არ უნდა ყოფილიყო. ამიტომაც, ბუნებრივია, ყანდაარში გამგზავრებას არ აპირებდა. ყურადღებას იმსახურებს ისიც, რომ შაჰი, ცდილობდა რა გიორგის გამოყენებას ირანის სასარგებლოდ, ამავდროულად, მის ღირსებასაც ლახავდა. კერძოდ, საქმე იმაშია,

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 479.

² В. В. Бартольд. Работы по исторической географии и истории..., გვ. 91.

³ გვ. 215, مولانی، سعید، جایگاه گرجی ها در تاریخ و فرهنگ و تمدن ایران،

⁴ ნ. ბერძენიშვილი. ბრძოლა ქართლ-კახეთის..., გვ. 282.

რომ ირანის სპასალარობა („სიფაჰსალარი-ი ყული-ი ირან“¹) ანუ ჯარების მთავარსარდლობა მაღალი სახელმწიფო და სამხედრო თანამდებობა კი იყო,² მაგრამ ის, განსხვავებით დივანბეგისა,³ მეჯლისის⁴ მუდმივ წევრად არ ითვლებოდა. სპასალარს იქ მხოლოდ იმ შემთხვევაში იბარებდნენ, როცა იქ ჯარის, საზღვრების დაცვისა და მოსალოდნელი ომის საკითხები განიხილებოდა.⁵ ამდენად, უფროსმა და თანაც გვირგვინოსანმა ძმამ – გიორგიმ შედარებით დაბალი თანამდებობა მიიღო, ვიდრე მისმა უმცროსმა ძმამ – ლევანმა. ჩანს, რომ ისპაჰანში ძმებს შორის დაპირისპირებასაც გეგმავდნენ. თუმცა, შაჰის კარზე, როგორც ჩანს, ქართველ ძმებს არ იცნობდნენ და ამ მზაკერულმა ჩანაფიქრმა შედეგი არ გამოიღო: გიორგისა და ლევანის ურთიერთობებზე მას სპარსელთათვის სასურველი გავლენა არ მოუხდენია.

გარკვეული ფიქრის შემდგომ, გიორგიც დათანხმდა მის გაყანდაარებას. მაგრამ მისი ეს თანხმობა შაჰის მხრიდან

¹ დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია. III-XVIII სს., გვ. 448.

² „დასთურ ალ-მულუქის“ (მეფეთა ინსტრუქცია) თანახმად, სეფაჰსალარი ომისა და ლაშქრობების დროს ფართო უფლებებით იყო აღჭურვილი. მის კომპეტენციაში შედიოდა როგორც სამხედრო მოხელეებისა და მეომრების, ასევე პროვინციათა მმართველთა (პაქემები, სულთნები) მოხსნა-დანიშვნა, ასევე ომთან დაკავშირებული ყოველგვარი განკარგულების გაცემა (ნ. სურგულაძე. სეფიანთა ირანის ცენტრალური მმართველობა. თბ., 1990, გვ. 250); „დასთურ ალ-მულუქის“ შესახებ იხ., ასევე: M. Ismail Marcinkowski. *Mirzā Rafi'ā's Dastūr al-Molūk. A Prime Source on Administration, Society and Culture in Late Safavid Iran*, – *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*. Vol. 153, No. 2, 2003, გვ. 281-310.

³ დივანბეგი, დიდვაზირთან, მაჯლისნევისთან, ყორჩიბაშთან, ყულარალასთან, ეშკიკალასთან და თოფანგჩილასთან ერთად ამირათა საბჭოს შემადგენლობაში შედიოდა (ნ. სურგულაძე. სეფიანთა ირანის ცენტრალური მმართველობა, გვ. 80).

⁴ ნ. სურგულაძის მოსაზრებით, უმაღლესი სათათბირო ორგანოს აღსანიშნავად სპარსულ წყაროებში უფრო „დივანი“, ვიდრე – „მაჯლისი“. ამ, მნიშვნელობიტ გამოიყენებოდა ეს ტერმინი შაჰ მოჰამედ ხოდაბენდეს ზეობაში, XVIII ს. II ნახევარსა და XVIII ს. დასაწყისში (ნ. სურგულაძე. სეფიანთა ირანის., გვ. 91-97, 98).

⁵ დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია. III-XVIII სს., გვ. 448.

გარკვეული ახალი პირობის შესრულებას გულისხმობდა. გიორგი კი გახდა ქართლის მეფე და, ასევე, „სრულიად ერანის სპასალარისა, ყანდაარისა და ქირმანის ბეგლარბეგისა, გორიშკისა და ჰაიალათის¹ მჭირავი“;² მართალია ჯერ მხოლოდ სიტყვიერად, და მისი ძმისშვილი ვახტანგიც დაბრუნდა მამულში, მაგრამ იქ მუხრანბატონთა პოზიციები მაინც სუსტი იყო ნაზარალი-ხანის მეფობის პირობებში. ამიტომ, როგორც ჩანს, გიორგიმ სპარსეთისაგან მოითხოვა ქართლიდან ერეკლე I-ს განწევვა: „...მისცეს აწვე გამგეობა ქართლისა ვახტანგს და მერმე წარავლინოს ლევან ქართლს, რათა მან განაგოს საქმენი დაშლილნი მანდაურნი და წარუგ ზავნოს სპანი ქართლისანი [გიორგის – კ.კ.]“.³ საკმაოდ სერიოზული და თან, გარკვეულწილად, ანტისპარსული მოთხოვნაც კი იყო, განსაკუთრებით ფრაზა „განაგოს საქმენი დაშლილნი მანდაურნი“, რადგან ლევანს და შემდგომ კი ვახტანგს ნაზარალი-ხანის მიერ სპარსულ ყაიდაზე გარდაქმნილი ქართლის მართვა-გამგეობა ისევ ქართულზე უნდა გადმოეყვანა.⁴ ყურადღებას იქცევს სხვა წინადადებაც „წარუგ ზავნოს სპანი ქართლისანი“. ამით გიორგი, თითქოს, შაჰს ანიშნებს, რომ ის ემზადება ყანდაარზე გასალაშქრებლად, მაგრამ, მეორე მხრივ, ცდილობს განიმტკიცოს საკუთარი მდგომარეობა გარკვეული ძალის შექმნით.

¹ ნ. სურგულაძის შენიშვნით, სეფიანთა ეპოქის წყაროებში, „აიალათ“ ზოგჯერ ვალის (მაგ., არაბისტანის ვალი) მიემართება, მაგრამ ის, იმავე წყაროების თანახმად, ასევე, ზოგადად მაღალი რანგის პროვინციის მმართველსაც აღნიშნავს (ნ. სურგულაძე, სეფიანთა ირანის ცენტრალური მმართველობა, გვ. 253). ამდენად, ზემოთ მოტანილ ციტატაში „ჰაიალათის მჭირავი“ ვალის სახელოს პერობას ნიშნავს.

² დოკ. №177. „ყმისა და მამულის წყალობის წიგნი, მიცემული ვახტანგ VI მიერ ქალაქის მოურავის ავთანდილისადმი“, – ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები. ტექსტი დაადგინა, თარგმანი და შენიშვნები დაურთო ვ. ფუფურიძემ. თბ., 1955, გვ. 424.

³ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 479.

⁴ ლ. ტუხაშვილი. პოლიტიკური ვითარება XVIII ს. პირველ ოცეულში, გვ. 399; მ. სამსონაძე. საქართველო XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, – წგნ.: საქართველოს ისტორია ოთხ ტომად (უძველესი დროიდან XX საუკუნიდან). ტომი III, გვ. 287.

გიორგი საკმაოდ გონიერი და ძლიერი პიროვნებაა. იოსებ ქართველის თქმით, გურგინ ხანი მამაცი ჯარისკაცი და ნიჭიერი მხედართმთავარი იყო.¹ სხვა წყაროში მის შესახებ ნათქვამია, რომ გურგინ ხანი – სპარსეთის ერთ-ერთი ყველაზე უკეთესი სარდარი – „ბუნებით მეტად გულწრფელ ადამიანად იყო დაბადებული“.² XIX საუკუნის ფრანგი მკვლევარი ჟოზეფ პ. ფერიე მას სწორედ ასეც აფასებს: „ჭკვიანი და ენერგიული ადამიანი“ („...a clever and energetic man...“).³ ცნობილი ფრანგი ისტორიკოსი და ქართველოლოგი მ. ბროსეც აღფრთოვანებულია მუხრანბატონთა შტოს ამ ბრწყინვალე წარმომადგენლით: „იგი იყო მამაცი, ენერგიული ადამიანი, რომელსაც დიდი სულიერი და ფიზიკური ძალა გააჩნდა; ლამაზი და წარმოსადეგი, მომღიმარი სახის, სასიამოვნო მოსაუბრე, გულუხვი, მაგრამ ფიცხი. ვარჯიშობის ყველა სახეობაში შეუდარებელი მხედარი და მსროლელი“.⁴

ქართლის მეფემ კარგად იცის, რომ შაჰის ბრძანებას უნდა დამორჩილდეს, მაგრამ, ამასთანავე, ისიც ესმის, რომ სეფიან მონარქს ქართლის ვალი ძლიერ მტერთან საბრძოლველად სჭირდება და ამიტომაც გიორგი, როგორც ვხედავთ, მაინდამაინც მორიდებული არაა თავის მოთხოვნებში.

ისპანში კარგად ითავისებდნენ, რომ ყანდაარის დაკარგვა ირანს უფრო დიდ საფრთხეს უქმნიდა, ვიდრე ქართლში ბაგრატიონ-მუხრანბატონთა შტოს პოზიციების განმტკიცება და პროსპარსი ნაზარალი-ხანის განირევა. ამიტომ შაჰი იძულებუ-

¹ №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი..“, გვ. 90.

² №4. მოხსენებითი ბარათი სპარსეთში უკანასკნელი რევოლუციის შესახებ დანყებიდან 1724 წლის ბოლომდე, გაგზავნილი კონსტანტინოპოლიდან პარიზში, – წგნ.: ილ. ტაბალუა. მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს., გვ. 125.

³ *History of the Afghans*. By J. P. Ferrier. Translated from the Original Unpublished Manuscript by Captain William Jesse. London, 1858 *History of the Afghans*. By J. P. Ferrier. Translated from the Original Unpublished Manuscript by Captain William Jesse. London, 1858, გვ. 24.

⁴ ილ. ტაბალუა. საქართველო-სპარსეთის ურთიერთობა. 1675-1722წწ., – წგნ.: ილ. ტაბალუა. მასალები XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიისათვის, გვ. 13.

ლი გახდა ეს პირობაც მიეღო.¹ შაჰმა საქართველოში წლების მანძილზე პროსპარსული პოლიტიკის ერთგულ გამტარებელ ერეკლე I-ს პრესტიჟი მაინც შეუნარჩუნა, გაითვალისწინა რა მისი ღამსახურებები ისპაჰანის წინაშე, და მას ყულარაღასობა უბოძა. ეს სახელო კი, განსხვავებით, სპასალარობისაგან, „უმაღლესი მეფლისის“ მუდმივ წევრობას გულისხმობდა, თუმცა. იერარქიაში დივანბეგს მაინც ჩამორჩებოდა. ამგვარად, შაჰის კარმა გარკვეული ბალანსი შეინარჩუნა ბაგრატიონთა ორ შტოს შორის. სპარსეთში განვეული ნაზარალი-ხანი მისმა შვილმა დავითმა (იმამ-ყული ხანმა) შეცვალა.²

1703 წელს შაჰ სოლთან-ჰოსეინმა, გიორგის მოთხოვნისამებრ, ირანის დივანბეგს საქართველოს ნაიბობაც (ჯანიშინობა³) დააკისრა, ხოლო დივანბეგის მოვალეობის შესრულება ანუ ნაიბობა ისპაჰანის ტარულა ქაიხოსროს დაევალა.⁴ ეს უკანასკნელი შესანიშნავად გაუძღვა მის ახალ თანამდებობასაც, საოცარი განსწავლულობა გამოავლინა („...ცოდნის იადგარი... რომე დიდი და მცირე გააკვირვა: შეიქმნა ხელმწიფისა კარგი ყმა, და სდევდა პატივსა უშურველსა“), მიუხედავად ძალიან ახალგაზრდა ასაკისა.⁵

აქედან გამომდინარე, ყოველივე ეს, ბუნებრივია, ქართლში მუხრანბატონ-ბაგრატიონთა ხელახალ აღზევებასა და მათი პოზიციების კიდევ უფრო მეტად განმტკიცებას ნიშნავდა. ეს მდგომარეობა კიდევ უფრო განმტკიცდა 1705 წელს, როცა ქართლის ჯანიშინმა, ლევანის ძემ, ვახტანგ VI-მ საეკლესიო კრება მოიწვია, რომელმაც ქართლის კათალიკოსად ლევან დივანბეგის სხვა შვილი – რუსეთიდან ახლად დაბრუნებული დომენტი (ერისკაცობაში – დამიანე) – აირჩია.⁶

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 479.

² ლ. მენაბდე. ვახტანგ VI, გვ. 30.

³ ჯანიშინის მეთვალყურეობა შაჰის მოხელეებს (ვეზირი, მუსტოფი, მუნში) ევალებოდათ (ვ. გაბაშვილი. ქართული ფეოდალური წყობილება XVI-XVII საუკუნეებში (შედარებითი შესწავლის ცდა). თბ., 1958, გვ. 387).

⁴ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 320.

⁵ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 320.

⁶ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 481; კათალიკოს-პა-

1707-1708 წლებში კათალიკოსი შაჰის კარზე იმყოფებოდა, რათა კახეთში არსებული საკათალიკოსო მამულებზე მფლობელობის აღსადგენად სოლთან-ჰოსეინის მხარდაჭერა მოეპოვებინა.¹ ირანის დივანბეგის კათალიკოსმა ძემ ოფიციალური ისპაანის დასტური მალევე მოიპოვა.² კახეთის მეფე – იმამ-ყულიხანი (დავით II), ძე ისპაანის ტარულა ნაზარ-ალი ხანისა (ერეკლე I), იძულებული გახდა, უავგუსტოეს გადაწყვეტილებას დამორჩილებოდა და კათალიკოსისათვის მისი მამულები გადაეცა.³ ეს მორიგი გამარჯვება იყო ქართული ეროვნული ძალებისა, რადგან კახეთი, რომელსაც ბაგრატიონთა დინასტიის პროსპარსულად განწყობილი წარმომადგენლები მართავდნენ და ხელს უწყობდნენ ისლამისა და სპარსული წეს-ჩვეულებების დანერგვას ამ მხარეში, პატრიარქ დომენტის წინამძღოლობით, რომელსაც კახეთი იერარქიულადაც დაემორჩილა, მოხდებოდა ამ ერის თვითმყოფადობისა და დამოუკიდებლობისათვის საზიანო პროცესების განეიტრალება-მოსპობა.

ამიტომ სავსებით სამართლიანია თ. ნატროშვილი, როცა აღნიშნავს, რომ „ქირმანის უდაბნოში დაღვრილ „მცირე სისხლს“ არანაკლები სარგებლობა მოაქვს სამშობლოსათვის, ვიდრე იმ სისხლის მდინარეებს, ზოგიერთ სასტიკ ომში რომ წაულეკავთ საქართველოს ველ-მინდვრები“.⁴

აურანგზების ელჩს საკმაოდ დიდხანს მოუწია სეფიანთა მთავარ ქალაქში დარჩენა. შაჰის კარი, ცდილობდა რა დროის გაყვანას, თითქმის ყოველდღე აიმედებდნენ პასუხის გაცემაზე.⁵ როგორც კი გიორგი ყანდაარის ბეგლარბეგობაზე დაითანხმეს, ელჩს მოლოლი იმპერატორისადმი წერილი გაატანეს, სადაც მისი მოთხოვნა ყანდაარის დაბრუნებაზე, ბუნებრივია,

ტრიარქი დომენტი IV (1705-1741); ამ მღვდელმთავრის მოღვაწეობის შესახებ იხ.: *ი. (ს.) ალიშბარაშვილი*. კათალიკოსი დომენტი IV, – *საისტორიო ძიებანი*. ტ. 12. თბ., 2013-2015, გვ. 88-118.

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 482.

² სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 323.

³ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 482.

⁴ თ. ნატროშვილი. მაშრიყით მაღრიბამდე, გვ. 439.

⁵ G. N. Mitford. The Chronicles of a Traveller or, a History..., გვ. 32.

უარყოფილი იყო.¹

დიდი ხნის განშორების შემდეგ, 1703 წლის 15 ივლისს² სამშობლოში დაბრუნებული ლევანი – „ქართველთა მეფისა და ერანის სპასალარისა, ყანდაარისა და ქირმანის ბეგლარ ბეგისა, და მაგიერად მყოფმან ერანის მდივანბეგმან და საქართველოს ჯანიშინმან, პატრონმან შაჰყულიხან“³ – შეუდგა ერეკლე-ნაზარალიხანის მიერ მოშლილი საქმეების მონესრიგებას: „გარიგება ქართლისა, როგორცა თვით პირველად ყოფილ-იყო“.⁴ მაგრამ სამშობლოში დარჩენა დიდხანს არ მოუწია მშობლიურ მიწას მონატრებულ მამულიშვილს, მაგრამ მაინც მოასწრო გარკვეული საქმეების გაკეთება: „განაგნა ყოველნი საქმენი ქართლისანი“.⁵ ის ერთი წლის შემდეგ შაჰანშაჰმა ისევ ისპაჰანში იხმო.⁶ მ. ქანთარია ფიქრობს, რომ სეხნიას ეს ცნობა უნდა გავიგოთ ისე, რომ ლევანი ზუსტად ერთი წლისთავზე ხელახლა გაიწვიეს სპარსეთში, ანუ ჯანიშინად ის იჯდა 1703 წლის ივლისიდან 1704 წლის ივლისამდე. მკვლევარი სათანადო საბუთების მოშველიებით, ლევანის მიერ ქართლის მართვა-გამგეობის ქრონოლოგიას 1704 წლის ოქტომბრამდე აგრძელებს.⁷

ლევანმა პოლიტიკური შორსმჭვრეტელობაც გამოავლინა და ქართლის მომავალ პატრონს, მის ძეს – ვახტანგს მოკავშირეთა რიგი გაუზარდა იმით, რომ „არცალა ვის მიაგო ბოროტებისა წილ ქმნულთა მათთა, რომელნი უყვეს მეფესა გიორ-

¹ G. N. Mitford. The Chronicles of a Traveller or, a History of., გვ. 32.

² საქართველოს ისტორიის ქრონიკები. XVII-XIX სს. ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო პროფ. ავთ. იოსელიანმა. თბ., 1980, გვ. 45.

³ 1704. 3 აპრილით დათარიღებული სიგელიდან (დოკ. №60). იხ.: საქართველოს სიძველენი. ტ. I, გვ. 81; საქართველოს სიძველენი. ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით. ტ. I. ნ. 1. მე-2 გამოცემა. თბ., 1920, გვ. 77.

⁴ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 320.

⁵ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 479.

⁶ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 321.

⁷ მ. ქანთარია. ლევანი – ქართლის ჯანიშინი, – საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე. ტ. 25, №4. ძირითადი, ქართული გამოცემა. 1960, ოქტომბერი, გვ. 511.

გის“.¹

ქართლიდან 1703 წლის 10 სექტემბერს ლევანმა გიორგის ქართველთა რჩეული ლაშქარი გაუგზავნა ვახუშტი ყაფლანის-შვილის (სულხან-საბას ძმა)² სარდლობით. მეგრძოლთა რაოდენობაზე სეხნია და ვახუშტი სხვადასხვა ცნობებს გვანვდიან: ათასამდე³ და 2000⁴. მათი მეშვეობით შაჰნავაზ II-მ სპარსულ ლაშქარში ქართული შემადგენელი გააძლიერა.⁵

ვახუშტი წერს, რომ როგორც კი დამატებითი ლაშქარი ქერმანს ჩავიდა, გიორგი მაშინვე გაუგდა ყანდაარის გზას.⁶ მაგრამ სეხნიასთან განსხვავებულ სურათს ვხდებით: შაჰნავაზ II ავღანეთში მხოლოდ 1704 წლის 2 მაისს გაემგზავრა მას შემდეგ, რაც ქერმანში ჩავიდა ლევანისაგან გამოგზავნილი სეხნია ჩხეიძე, რომელმაც „იცოდა ამბავი მის ქვეყანისა“.⁷ როგორც ჩანს, გიორგი საგანგებოდ იცდიდა ამდენი ხანი, რომ მიეღო დაწვრილებითი ინფორმაცია მის სამეფოში მიმდინარე პროცესების შესახებ და თან სეხნიას, როგორც მათი ოჯახის ახლობელს, სავარაუდოდ, ლევანისაგან გარკვეული კონფიდენციალური ცნობებიც ექნებოდა შაჰნავაზისათვის გადასაცემად. დამხმარე ლაშქრის ჩამოსვლიდან ამდენი ხნის დაყოვნება და სეხნიას დალოდება, ჩანს, შაჰთან მიღწეულ შეთანხმებაში შედიოდა, რათა გიორგი დარწმუნებულიყო, რომ სპარსეთი ასრულებდა პირობას და ქართლის ხელისუფლებაში მის ოჯახს აბრუნებდა.

ყანდაარში ჩასვლამდე გიორგიმ ჰერათისაკენ აიღო გზი. ამ პუნქტისაკენ ლაშქრობა მისთვის ადვილი არ იქნებოდა, იქ ხომ მისი მძევლად მყოფი შვილი – ბაგრატი – გარდაიცვალა.⁸ ამ ექსპედიციის დროს სპარსელ-ქართველთა ლაშქარმა ციხესიმაგრე ყალაი-იქთიიარუდინი⁹ დაიკავა და იქ რამოდენიმე დღე

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 479-480.

² სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 320.

³ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 320.

⁴ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 480.

⁵ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 320.

⁶ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 480.

⁷ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 320-321.

⁸ სპარს.: قلعه اختيار الدين (Qal'a-i Ikhtiyar al-Din, Ghale-e Ekhtiaraddin). ციხე-

გაატარა.¹ როგორც ილ. ტაბალუა შენიშნავდა, ადგილობრივ მოსახლეობას XX საუკუნის II ნახევარშიც კი ახსოვდა გურგინ-ხანის სახელი.²

ყანდაარში გიორგი 24 ათასიანი ჯარით ჩავიდა, საიდანაც 20 000 სპარსელი და 4 000 კი ქართველი იყო.³ თუმცა მანამდე, ერთი თვით ადრე, იქ სისტანის ხანი და სარდალ თამაზის შვილი კაცია გააგზავნა.⁴ აჯანყებული ავღანელებისათვის გიორგი მეფის სახელი იმდენად შიშის დამცემი იყო, რომ სისტანის ხანისა და კაცია ყაფლანისშვილის (ორბელიანის) რაზმის მისვლაც საკმარისი აღმოჩნდა, რომ ავღანელები მშვიდობისაკენ მიბრუნებოდნენ.⁵

ყანდაარში ჩასვლისთანავე, გიორგიმ გაამაგრა ციხე სპარსული გარნიზონით (ჩამოყვანილი სპარსელების ნაწილი უკან გააბრუნა), თუმცა 4 000 ქართველისაგან „მოძრავი ბანაკი“ შექმნა.⁶ როგორც ჩანს, ეს მისი პირადი დაცვაც და მისი ლაშქრის უმთავრესი ბირთვიც იყო, რადგან სპარსელები, როგორც ზემოთ ვნახეთ, დიდი სიმამაცით და თავდადებით არ გამოირჩეოდნენ აჯანყებული ავღან-ბელუჯების წინააღმდეგ. სხვათა შორის, ვახუშტიც არაა დიდი წარმოდგენის ყიზილბაშთა სამხედრო მამაცობაზე და მათ პირდაპირ „მდედრგულებს“ უწოდებს.⁷

თუმცა, თ. სოიმონოვის ცნობით, სპარსელთა განწევის მიზეზი ყოფილა ქართველ და ირანელ მოლაშქრეთა შორის ხშირი უთანხმოებანი. ამ დავაში კი, ჯიურჯი ხანმა (როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ასე მოიხსენიებს ის გიორგი მეფეს) თანამემამულეთა მხარე დაიჭირა და შაჰი დაარწმუნა, რომ ირანელი

სიმაგრის ნანგრევები დღემდე შემორჩენილია. 1976-1979 წლებში იგი იუნესკო-მ აღადგინა (089. Herat: Qal'a-i Ikhtiyar al-Din (Citadel), – <http://www.cemml.colostate.edu/cultural/09476/afgh05-089.html>).

¹ ილ. ტაბალუა. საქართველო-სპარსეთის ურთიერთობა..., გვ. 22.

² ილ. ტაბალუა. საქართველო-სპარსეთის..., გვ. 22, სქ. 33.

³ №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი...“, გვ. 90.

⁴ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 480.

⁵ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 480.

⁶ №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი...“, გვ. 90.

⁷ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 483.

თუფენგჩიები ყანდაარიდან გაეწვია.¹

სიმშვიდის დამყარება გურგინ ხანს არ გაჭირვებია. ავღანელებისათვის საამისოდ მხოლოდ მისი სახელიც კი საკმარისი აღმოჩნდა: „ამ ახალი გუბერნატორის დანიშვნით გაოცებულ ავღანებს, რომლებმაც ამ პიროვნების მხოლოდ დიდი სიმამაცე და სიმკაცრე იცოდნენ, არც კი უფიქრიათ სამეფოში² მისი შემოსვლისათვის წინააღმდეგობა გაენიათ და გაუხსნეს მაშინვე დედაქალაქის – ყანდაარის კარები“.³

გიორგიმ აჯანყებულებს დანებება-დამორჩილება შესთავაზა. ამის სანაცვლოდ კი მათ პატიებას დაჰპირდა: „ყოველნი მორჩილნი ბრძანებისანი მოვიდნენ წინაშე ჩემსა და მივანიჭო ღირსნი პატივნი მათნი; უკეთუ არა ინებონ, მოსრნე მახვილითა უწყალოდ“.⁴ თუმცა, ამან რეპრესიების გარეშეც ვერ ჩაიარა და განსაკუთრებით ურჩნი გიორგიმ მკაცრად დასაჯა.⁵ როგორც ჯ. ჰანვეი წერს, გიორგიმ ამასთანავე კარგად შეისწავლა ადგილობრივი ვითარება და ადგილობრივი მოსახლეობის ხასიათი და დაასკვნა, რომ საკითხის მოგვარება შეუძლებელი იქნებოდა მკაცრი ღონისძიებების გარეშე.⁶ მიზეზი კი ამისა, თ. კრუშინსკის შენიშვნით იყო ის, რომ ავღანელები „იყვნენ დაუცხრომელი [და] დაუმორჩილებელი ხალხი, ბუნებით მეომა-

¹ *Описание каспийскаго моря и чиненных за оном Российских завоеваний, яко часть истории Государя Императора Петра Великаго, трудами Тайнаго Советника, Губернатора Сибири и Ордена Святаго Александра Кавалера, Федора Ивановича Соймонова, выбранные из журнала его Превосходительства, в бытность его службы морским Офицером, и с внесенными, где потребно было, дополнениями Академии Наук Конференц-Секретаря, Профессора Истории и Историографа Г. Ф. Миллера. Санктпетербург., 1763, გვ. 137.*

² ავღანელებს 1704 წელს დამოუკიდებელი სახელმწიფო ჯერ არ ჰქონდათ. ავტორი, ამ შემთხვევაში, მისი დროისათვის, 1723წ., არსებული რეალობიდან გამომდინარე, როცა ავღანელებს უკვე საკუთარი დამოუკიდებელი საამიროც აქვთ (თუმცა, ამ ეტაპზე, არცთუ ხანგრძლივი ვადით) და თან სპარსეთიც დაიპყრეს.

³ №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი...“, გვ. 90.

⁴ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 480.

⁵ №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი...“, გვ. 90.

⁶ J. Hanway. The Revolutions of Persia. Vol. 1, გვ. 28.

რი, რომელიც მანამდე არ მშვიდდებოდა, სანამ მეზობლებს არ დაესხმოდნენ თავს.¹ ამიტომ, როგორც სეხნია გვამცნობს, „...საითკენაც ურჩნი იყო გაუსევდის ჯარსა და უყვის ყათლამი“.² აქედან გამომდინარე, შაჰნავაზ II-მ საკუთარ შეიარაღებულ ძალებს ფართო უფლებები მიანიჭა.³ ახალი ქართველი გამგებლის ამ ღონისძიებების შედეგად „შეშინდა ყანდაარის ქვეყანა და შეიქნა უშენთა შენება“.⁴

რა თქმა უნდა, გიორგი მშვენიერად უნყოდა, რომ მხოლოდ სამედრო რეპრესიებით ვითარებას ვერ მოაწესრიგებდა. საჭირო იყო, რომ ავღანელებს ახალი ხელისუფლების კეთილგანწყობილება ეგრძნოთ. ამისათვის შაჰ ნავაზ II „სამართლობდის, განისვენებდის, ყოველსა შაფათსა ქნის მეჯლიში“⁵ ქართველთა, სამშაფათს თათრისა“.⁶

ყანდაარში ვითარების მოწესრიგებამ ხელსაყრელად იმოქმედა ეკონომიკურ მდგომარეობაზეც. ი. კრუშინსკის ცნობით, სეფიანთა ხაზინაში მარტო ყანდაარის საბაჟო მოსაკრებლებიდან ყოველ დღე ძალიან დიდი თანხა – 12 გირვანქა ოქრო შედიოდა.⁷ შეიძლება ეს მონაცემები ოდნავ გაზვიადებულიცაა, მაგრამ ის, ალბათ, მაინც ასახავს იმ მნიშვნელოვან ეკონომიკურ სარგებელს, რაც შაჰის ხაზინას ყანდაარიდან ჰქონდა.

მალე, გაყანდაარებულ ქართველთა რიგი ახალი სისხლით შეივსო. შაჰმა გიორგისთან მიაველინა ბატონიშვილი იესე⁸

¹ *The History of the Late Revolutions of Persia*. Vol. 1, გვ. 153.

² *Katletmek* – (თურქ.) მოკლა, მოსპობა, განადგურება; „ყათლე ამ“ – (სპარს.) ამოხოცვა.

³ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 321.

⁴ J. Hanway. *The Revolutions of Persia*. Vol. 1, გვ. 28.

⁵ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 322.

⁶ „მეჯლიში – სპარსთა ენაა, ქართულად ნადიმი ჰქვიან“ (სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ორ ნიგნად. ნ. I, გვ. 469).

⁷ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 321.

⁸ И. М. Рейснер. Развитие феодализма и образование..., გვ. 68.

⁹ გამუსლიმანებული იესე ორჯერ მეფობდა ქართლში: პირველად – 1714-1716წწ., როგორც შიიტი მუსლიმი ალი-ყული-ხანი, ხოლო მეორედ – 1724-1727 წლებში, უკვე როგორც სუნიტი მუსლიმი მუსტაფა-ფაშა (ნ. ჯავახიშვილი. აფშართა დინასტიის წარმომადგენლებზე ქართველთა ქორწინებების ისტორიიდან, – საისტორიო

ლევანის ძე, რომელმაც მისი შვილი ქართლიდან სპარსეთში წაიყვანა.¹

ირანის დივანბეგი დიდხანს არ დატოვა სპარსეთმა მის სამშობლოში და იმავე 1704 წლის მიწურულს ისპაანში იბარებს. როგორც ჩანს, გამოცდილი და გონიერი პოლიტიკოსისა და სახელმწიფო მოღვაწის ქართლში დაყოვნება სოლთან-ჰოსეინის კარმა ირანის ინტერესებისათვის იმაზე საზიანოდ მიიჩნია, ვიდრე ახალგაზრდა ვახტანგისა, რომელიც ჯანიშინად დანიშვნის დროისათვის 28 წლის იყო. შაჰს „იამა ნახვა“ იესესიო, გვამცნობს სეხნია, მაგრამ ცოტა ხნის შემდეგ, გადანყვითა, ყანდაარში, ბიძამისთან გაეშვა.² ლევანის ოჯახის დიდი ნაწილის თავმოყრა ისპაანში სპარსეთის ეჭვიანი გამგებლისათვის ისეც საფრთხის შემცველი იყო, ამიტომაც მუხრანბატონ-ბაგრატიონთა ოჯახის ახალი მძევალი არცთუ ძალიან უსაფრთხო მხარეში იქნა გაგზავნილი.

იესესაც მალე მოუწია ბრძოლაში ჩართვა. ავღანელთა ნაწილი კვლავ აჯანყდა: „არა ინებეს სამსახური მეფისა“.³ გიორგიმ მათ წინაღმდეგ ქართველთა და სპარსელთა ლაშქარი გაგზავნა, რომელსაც ლევანის ძე უწინამძღვრა.

ამბოხებულები თავს მედგრად იცავდნენ. „შეიქმნა ომი ფიცხელი“.⁴ თუმცა, იესე ბატონიშვილმა მაინც შეძლო მათი დამარცხება და ქართველთა მხედრობაც ასახელა. შაჰნავაზ II გამარჯვებით დაბრუნებული ძმისწული და ქართველთა ლაშქარი დააჯილდოვა, ხოლო იესეს, ამასთან ერთად, ვექილობაც⁵ უბოძა: „რა ბიძამ იხილა შექმნა სიამოვნე უსაზომო, უყო მეჯლიში, შეარტყა წელთა ხმალი მურასა და დამოსა დიდნი და მცირენი ვინცა-ვინ იახლა, მისცა ვექილობა ძმის-წულსა მის-

კრებული. წელიწდეული. ტ. 1, გვ. 77).

¹ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 321.

² სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 321.

³ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 322.

⁴ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 322.

⁵ „ვექილის“ ინსტიტუტის რაობის შესახებ იხ.: კ. ტაბატაძე. ფეოდალური საზოგადოების ზედაფენა სპარსული საბუთების მიხედვით (ვექილი), – კრებ.: ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო. თბ., 1991, გვ. 270-286.

შექმნილ ვითარებას მირ სამანდარმა მალევე ალლო აულო და წინააღმდეგობის განევაზეც უარი თქვა. გიორგი ამ ვითარებას ხელსაყრელად იყენებს და ახერხებს მიაღწიოს მნიშვნელოვან დიპლომატიურ წარმატებას: მოღოლები ამიერიდან უარს ამბობენ ყანდაარზე.²

ყანდაარში მყოფი გიორგი XI, მოუხედავად იმისა, რომ სამშობლოში დაბრუნება არ ელირსა, მაგრამ მაინც ზრუნავდა მის სამეფოში არსებულ პრობლემებზეც.³ კერძოდ, მას ძალიან აფიქრებდა ქართული ენის ლექსიკონზე მუშაობა, რომელიც ჯერ კიდევ ქართლში ყოფნისას მან 1685 წელს სულბან ორბელიანს⁴ დაავალა.⁵

სულბან-საბამ ლექსიკონის სამუშაო ვარიანტი 1707 წელს ყანდაარში მყოფ მის ძმას – სარდალ ვახუშტის – გაუგზავნა, თუმცა, ამანათმა ადრესატამდე ვერ მიაღწია, რადგან სარდალი ავადმყოფობამ იმსხვერპლა.⁶ ხელნაწერს ქართლის მეფე გაეცნო და შესრულებული სამუშაოთი კმაყოფილიც დარჩა: „დიად კარგი წიგნია“.⁷ დიდი ნუგეში იყო სამშობლოს მოცილებული

¹ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 322.

² დანჯრ. იბ.: ვ. კვაშილაძე. სეფიანთა ირანისა და დიდ მოღოლთა ურთიერთობები XVIII ს. დასაწყისში და გიორგი XI: ყანდაარის პრობლემა, – „საისტორიო კრებული“. ტ. 5. თბ., 2015, გვ. 77-96.

³ გ. ჯამბურია. სომხით-საბარათიანოს სათავადოების ისტორიისათვის (XV-XVIII სს.), გვ. 269.

⁴ სულბანი 1698 წელს ბერად აღიკვეცა დავით გარეჯის უდაბნოში. მან, შეაბამისად, სახელიც შეიცვალა და „საბა“ დაირქვა (ს. ცაიშვილი. ბოლოსიტყვა. – წგნ.: ქართული მწერლობა. ოცდაათ ტომად. ტ. 7. შემდგენელი ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. თბ., 1989, გვ. 603).

⁵ სულბან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ნ. 1. გვ. 25.

⁶ დოკ. №180. მეფე გიორგი XI-ს წერილი სულბან-საბა ორბელიანისადმი, – წგნ.: საქართველოს სიძველენი. ტ. 2. ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით. ტფ., 1909, გვ. 223.

⁷ დოკ. №180. მეფე გიორგი XI-ს წერილი სულბან-საბა ორბელიანისადმი, გვ. 223; მამისა ბერძნიშვილის რედაქციით: „დიად, კარგი წიგნია“ (დოკ. №18. 1707წ. წერილი მეფე გიორგი XI-ისა სულბან-საბა ორბელიანისადმი, – წგნ.: ქართული ეპისტოლური წყაროების კორპუსი. ტ. 1: ქართული ეპისტოლური წყაროები. XVI.-1762წ.

მეფისათვის ამ წიგნის წაკითხვა. 10 წლის წინ დატოვა მან ქართლი და მას შემდეგ მხოლოდ მამულში დაბრუნებას ლამობდა. ამ ხნის მანძილზე სპარსულ ენობრივ გარემოში (რამაც თეიმურაზ I-ს¹ თავის დროზე ათქმევინა მისი ცნობილი სიტყვები: „სპარსთა ენისა სიტკებოძან მასურვა მუსიკობანი, მძიმეა ენა ქართველთა – ვერ ძალმიც მისებრ თხრობანი“²) მეფისათვის ქართულად კითხვა, ალბათ, ფუფუნებად იყო ქცული.³ ამასთან ერთად, დიდი იმედიც იყო შაჰნავაზად გამხდარი გიორგისათვის „ლექსიკონი“, რადგან კალმით კეთდებოდა ის დიდი საქმე, რასაც, თავის დროზე, მან აჯანყებით ვერ გაართვა თავი.

„გამუსლიმებულ“ გიორგი მეფეს ქრისტიანულ სინმიდეებზე ზრუნვაც არ ავიწყებოდა. ყანდაარიიდან ის სამცხეში დაგირავებულ ოქონის ხატის გამოხსნას ახერხებს:⁴ „კუალად წარმოვ ზავნა ხატი ოქონისა და ნანილნი და ჯუარნი, რომელნი წინდად ეყო სამცხეს და მესხმან მან მუნ მიულო ყოველნი და მეფემან (გიორგი XI – კ.კ.) მას მიანიჭნა უზომონი ნიჭნი“.⁵ პროფ. ი. ალიმბარაშვილის მოსაზრებით, ეს ფაქტი აშკარად მიუთითებს იმაზედ, რომ ოსმალთა ბატონობისა და ისლამის მონოლიის მიუხედავად, მეფე სამცხეში ქრისტიანობა მაინც არ იყო მოშლილი, რადგან, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ასეთ დიდ სინმიდეს იქ არავინ გადააბარებდა.⁶ მეფემ ჯანიშინ ძმისწულს

შეადგინა, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და შენიშვნები დაურთო მ. ბერძნიშვილმა. თბ., 1989; გვ. 38).

¹ კახეთის მეფე 1606-1648წწ., ქართლ-კახეთის მეფე – 1625-1632წწ.

² თეიმურაზ პირველი. ლეილ-მაჯნუნიანი. – წგნ.: *თეიმურაზ პირველი. თხზულებათა სრული კრებული. ტექსტი, გამოკვლევა, ლექსიკონი. აღ. ბარამიძის და გ. ჯაკობიას რედაქციით. ტფ., 1934, გვ. 24.*

³ დოკ. №180. მეფე გიორგი XI-ს წერილი სულხან-საბა ორბელიანისადმი, გვ. 223; მ. ბერძნიშვილის რედაქციით: „ასრეე მიამა და გავენყვე, რომე თათრულს წიგნზედ მივდგარვარ და კიდევ ვისწავლე, ლამის ის გამაშობინოს ამის კითხვამა“ (დოკ. №18. 1707წ. წერილი მეფე გიორგი XI-ისა სულხან-საბა ორბელიანისადმი, გვ. 38).

⁴ ი. (ს.) ალიმბარაშვილი. ოქონის ხატ[ებ]ისა და ტაძრ[ებ]ის ისტორიიდან. თბ., 2012, გვ. 18.

⁵ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 482.

⁶ ი. (ს.) ალიმბარაშვილი. ოქონის ხატ[ებ]ისა და ტაძრ[ებ]ის..., გვ. 19.

დაავალა სინმიდის მიღება და ხატის სადღესასწაულო დღის დადგენა: „ხოლო ვახტანგს რა მოუთუალნა ნანილნი და ხატი ოქონისა, თთუესა ივლისა ლ¹ განუმნესა დღესასწაული“.² ვახუშტის მიხედვით, ეს 1708 წელს მომხდარა.³

ამ ფაქტთან ერთად, ჩვენი მემადტიანე აღნიშნავს, რომ „ხოლო მეფემან ნარგზავნა იერუსალიმს ორიათასი თუმანი საჭსრად გოლგოთისა და ჯუარის მონასტრისა და სხუანი მრავალნი შესამკონი მათნი“.⁴ ამასაც ვახუშტი 1708 წლით ათარილებს. თუმცა, თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში ეს დათარილება სადაოდაა მიჩნეული. კერძოდ, პროფ. ე. მამისთვალიშვილი, სათანადო წყაროებზე დაყრდნობით, მიიჩნევს, რომ ჯვრის მონასტრის გამოსახსნელი თანხები გიორგი მეფემ, მომავალი კათალიკოსის ძმისშვილის, დომენტის, ხელით გაცილებით ადრე – 1684 წელს – გააგზავნა.⁵ პროფ. ს. ალიმბარაშვილი, ერთგან, იზიარებდა ვახუშტისეულ ქრონოლოგიას და ამას 1707-1708 წლებში ისპაჰანში მყოფ კათალიკოს დომენტის ფაქტორთან აკავშირებდა,⁶ თუმცა, ამ სულიერ წინამძღვრისადმი მიძღვნილ ერთ უახლეს წერილში ამ ფაქტს ერთგვარი სიფრთხილით ეკიდება.⁷ მართლაც, როგორც 1702 წლით დათარიღებული ერთი საბუთიდან ჩანს, ქართველებს ამ დროისათვის დაფარული ჰქონიათ ჯვრის მონასტრის ვალები.⁸ თუმცა, ვახუშტის თხზულებიდან ზე-

¹ ქართული ანბანის „ლას“-ის რიცხვითი მნიშვნელობაა – 30.

² ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 482-483.

³ თუმცა, ამ ქრონოლოგიასთან დაკავშირებით არის სხვა მოსაზრებებიც. ამის შესახებ დანვრ. იხ.: ი. (ს.) ალიმბარაშვილი. ოქონის ხატებისა და ტაძრების ისტორიიდან, გვ. 23-24.

⁴ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 482.

⁵ ე. მამისთვალიშვილი. იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის ისტორია (ქართული პერიოდი). გორი, 2002, გვ. 29; ე. მამისთვალიშვილი. საქართველო-იერუსალიმის ურთიერთობის ურთიერთობის ისტორიიდან..., გვ. 126; ე. მამისთვალიშვილი. იერუსალიმის წმინდა ჯვრის მონასტერი. მეორე გადამუშავებული და შევსებული გამოცემა. გორი, 2014, გვ. 156.

⁶ ი. (ს.) ალიმბარაშვილი. ოქონის ხატებისა და ტაძრების..., გვ. 19.

⁷ ი. (ს.) ალიმბარაშვილი. კათალიკოსი დომენტი IV, გვ. 90.

⁸ ე. მამისთვალიშვილი. იერუსალიმის წმინდა ჯვრის მონასტერი, გვ.

მოთ მოტანილი ამონარიდი, ვფიქრობთ, მთლად ანაქრონიზმი არ უნდა იყოს (ვგულისხმობთ XVIII. 80-იან წლებთან დაკავშირებული მოვლენების XVIIIს. პირველ 10-წლეულთან მიხედვით). ვინაიდან, მემადიანე მაინც ამ აღწერილი მოვლენების თანამედროვეა, წარმოუდგენელია, რომ ზემოთ მოხმობილი ცნობები ასე შეშლოდა დათარიღებაში. როგორც ჩანს, ამონარიდში თავმოყრილი უნდა იყოს რამოდენიმე ცნობა: 1. ჯვრის მონასტრის გამოსხნა; 2. მონასტრისათვის დამატებითი შესანიშნავების გაგზავნა („სხუანი მრავალნი შესამკონი მათნი“). როგორც ჩანს, 1708 წელს (ან მასთან ახლოს) გიორგიმ ჯვრის მონასტერს, რომელიც ქართული ქრისტიანობისათვის ახლო აღმოსავლეთში მნიშვნელოვანი სულიერი, კულტურული და, ასევე, გარკვეულ წილად, დიპლომატიური მისიონიც კი იყო, გაუგზავნა შესანიშნავები, რისიც კაპიტალიზაციაც, პერსპექტივაში, ერთგვარად, დასაშვები იყო.¹ ამ ვარაუდს უნდა ამაგრებდეს სეხნიას ერთი ცნობა: „ქორონიკონს ტჟე [1707 წელს - კ.კ.], ფებერვალს დ [4 თებერვალს - კ.კ.], გაისტუმრა ჩხეიძე სეხნია,² ფეშქაშის მაგიერი აახლო ძმასა მისსა მდივანბეგს შაჰ-ყულიხანს თეთრად თუმანი ათასი, ფარჩას გარეითად, ძმის-წულსა, საქართველოს გამგებელს [ვახტანგ VI - კ.კ.] ორი ყათარი³ აქლემი, აკიდებული, მოფენილობა და ფარჩა, თოფი,

280.

¹ შაჰ ნავაზ II-სათვის უცხო არ იყო ქრისტიანული ცენტრებისათვის დახმარების განევა. კერძოდ, ტ. გაბაშვილის ცნობით, გიორგი მეფეს ათონის წმიდა მთაზე მდებარე კარაქალოს მონასტრის შეკეთებაში მიუღია მონაწილეობა: „გუმბათი და პალატი დაქცეულა და გაუახლებიათ და ტყვიით გარდაუჭედით არჩილს, იმერელთ მეფეს, გიორგის, ძმასა მისსა, და ვახტანგს, ქართველთა ბატონს, და აშოთანს“ (ტ. გაბაშვილი. მიმოსვლა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ელ. მეტრეველმა. თბ., 1956, გვ. 38).

² არც მისი და სამშობლოსადმი ერთგული სეხნიას პატივისცემა დავინყნია გიორგი მეფეს: „სეხნიას უბოძა საბოძვარი მრავალი და ქართლის მოლარეთ-უხუცესობა“ (სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 322).

³ „ყათარი სხვათა ენაა, ქართულად სტრატული ჰქვიან“ (სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ავტოგრაფული ნუსხების

ოქროსა ზარნიშანით შემკული, ოქროსა იარაღითა, საპირის-
ნამლე მურასა“.¹

ამდენად, ორი მემამტიანის (მათ შორის, სეხნია უშუალო
თვითმხილველი და მეფის ამ განკარგულების აღმსრულებე-
ლია) ცნობა ერთმანეთს ემთხვევა. შესაბამისად, ვახტანგმა
მართლაც მიიღო ჯვრის მონასტრისათვის განკუთვნილი შესან-
ირავები. ამ გზის და არა პირდაპირ პალესტინაში მათი გადაგ-
ზავნა, ალბათ, პირადი უსაფრთხოებით იყო განპირობებული.
შაჰნავაზ II მაინც მუსლიმად ითვლებოდა და, ამასთან, არც
პირადი მტრები აკლდა, რომლებიც შაჰთან სიამოვნებით ჩა-
არბენინებდნენ აუგს ქართველი ვალის შესახებ. საკუთარი
ქრისტიანი ძმისშვილისათვის კი საჩუქრების გაგზავნა, რაც
მიღებული პრაქტიკა იყო, არ აღძრავდა არასასურველ ეჭვებს,
ხოლო მართლმადიდებელი ვახტანგი კი თავად გააგზავნიდა
მართლმადიდებლურ ჯვრის მონასტერში ძღვენს, რაც, ასევე,
ისპაჰანისათვის გაუგებრად არ იქნებოდა აღქმული.

საქართველოსათვის პალესტინაში (და ასევე სხვა რეგი-
ონებშიც) არსებული სასულიერო ცენტრების შენარჩუნება
უდიდესი მნიშვნელობის საკითხი იყო. ზემოთ აღნიშნულ ფაქ-
ტორებთან ერთად, ისეთი უძველესი ქრისტიანული სახელმწი-
ფოსათვის, როგორც ჩვენი ქვეყანა იყო, წმიდა მინაზე უძვე-
ლესი მონასტრის ფლობა-შენახვა, ერთგვარად, საქართველოს
მაღალ საერთაშორისო სტატუსს ანიჭებდა.

ამდენად, სავსებით მოსალოდნელია, რომ ჯვრის მონასტ-
რისადმი გაწეული გიორგი XI-ს ეს ორი ქმედება (სხვადასხვა
დროს განხორციელებული) მემამტიანემ ერთ ქრონოლოგიურ
სივრცეში მოათავსა. თუკი მან ოქონის ხატი ქართლში დააბრუ-
ნა და დღესასწაულიც დაუდგინა, ბუნებრივია, შაჰნავაზ II
არც წმიდა მინაზე მდებარე ჩვენს სინამიდეებს დაივიწყებდა
და, ბუნებრივია, არც ავიწყდებოდა. სულიერი მხარდაჭერაც

მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის
საძიებელი დაურთო ილ. აბულაძემ. ტ. II. თბ., 1993, გვ. 262);
„სტრატული ჯორთ შვიდეული“ (სულხან-საბა ორბელიანი. ლექ-
სიკონი ქართული. ტ. II, გვ. 112).

¹ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 322.

სჭირდებოდა სამშობლოსათვის თავგანწირულ და სახიფათო გარემოში მყოფ მეფეს. საქართველოში ხომ ლოცულობდნენ მისთვის: „მეფის გიორგის ყანდაარს ბრძოლის გასამარჯვებლად და მშვიდობით მოსასვლელად... გიორგი მეფის სულისა და ცოცხლივ გამოხსნისათვის“.¹ ასე ევედრებოდნენ, ალბათ, შაჰ ნავაზ II-სათვის წმიდა მიწაზეც. მისთვის ათონის მთაზეც ლოცულობდნენ: „და არს დღითი-დღე მათი მოწსენება“.²

გიორგი მეფესთან ყანდაარში ქართლიდან სამემკვიდრეო და სხვა სახის სამართლებრივი დავების გადასაწყვეტადაც ჩადიოდნენ. ტკოცელებისა³ და წალველების⁴ დავას ჭალის გარშემო იმდენად რთული სახე მიუღია, რომ სამართლის საძიებლად ისინი გიორგისთანაც ჩასულან. მეფემ საქმის მოგვარება გიორგი (გოგია) ყორღანაშვილს დაავალა.⁵

ყანდაარში მყოფი ქართლის მეფეს, როგორც ზემოთ ვნახეთ, მის სამეფოში არსებულ ვითარებას მეტ-ნაკლებად თვალ-ყურს ადევნებდა და, შესაბამისად, სხვადასხვა საქმეების მოგვარებაშიც ლებულობდა მონაწილეობას. ბუნებრივია, ადგილობრივად ვითარების დარეგულირებას ის მის ჯანიშინ ძმისწულს ავალებს. საინტერესოა, რომ ავღანეთში მასთან ჩადიან კიდევაც გარკვეული საგვარეულო-საოჯახო ურთიერთობების

¹ თ. ნატროშვილი. მამრიყით მალრიბამდე, გვ. 450.

² ტ. გაბაშვილი. მიმოსვლა, გვ. 38.

³ ტკოცა – სოფ. ხაშურის მუნიციპალიტეტში (საქართველოს ისტორია ტოპონიმიაში (საქართველოს ისტორიული ტოპონიმების კორპუსი). ტ. 2. შემდგენლები: დ. ბერძენიშვილი, მ. კანდელაკი, დ. მუსხელიშვილი, მ. სურგულაძე, ნ. შიოლაშვილი, გ. ჭიიშვილი. რედაქტორი დ. მუსხელიშვილი. თბ., 2012, გვ. 192, 423).

⁴ წალელი – სოფ. ხაშურის მუნიციპალიტეტში (ჯ. გვასალია, დ. თუშაბრამიშვილი. წალელი, – ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 11. თბ., 1987, გვ. 301; საქართველოს ისტორია ტოპონიმიაში (საქართველოს ისტორიული ტოპონიმების კორპუსი). ტ. 2, გვ. 400, 423).

⁵ დოკ. 322. განჩინება წალელთა და ტკოცელთა მამულის საქმეზე (1704-1709წწ.), – წგნ.: ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. 6: სამართლო განჩინებანი (XVIII-XIXსს.). ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ. თბ., 1977, გვ. 635.

მოსანესრიგებლად. კერძოდ, ყანდაარში საგანგებოდ ჩასულმა პაპუა თურქისტანიშვილმა მეფეს „ამოვარდნილი“¹ ბიძამისის – ბახუტა თურქისტანისშვილის (თურქისტანიშვილი) – წილი მამული სთხოვა, რაც ქართლის ვალიმ დააკმაყოფილა კიდევაც და ამ ვალდებულების აღსრულება ქართლის გამგებელს – ვახტანგ VI-ს დააკისრა.² ანალოგიური პრობლემა შეემთხვა მისი ბიძაშვილებსაც (დედის ძმისშვილებს) – ორბელიანებსაც, რომელიც, ასევე, გადაწყვეტას მოითხოვდა. მეფემ სულხან-საბას მისწერა ყანდაარიდან: „სულ ქვეყანამ იცის, როგორც გარიგებულია, ისრე უნდა იქნება და არც მოიშლება უსაცილოდ...“.³

ამრიგად, ავღანელებთან მეზრძოლი გიორგი შეძლებისდაგვარად ცდილობდა სამშობლოში მიმდინარე საქმეებისათვისაც მიედევნებინა თვალი. მტრის თვალის ასახვევად რჯულშეცვლილი მეფე მაინც ქრისტიანად რჩებოდა და ქრისტიანული სინმიდეებისათვის ზრუნვას აგრძელებდა. მოგვიანებით, აჯანყებულ ავღანელთა თავკაცი მირ ვეისი შაჰთან გურგინ-ხანს სწორედ ქრისტიანობის ერთგულებას დააბრალებს. 1709 წლის აპრილში, დიდ ხუთშაბათს, ყანდაარის ქალანთარმა მუხანათურად მოკლა ქართველი ბეგლარბეგი: „და აჰყარნა ხატნი და ჯუარნი მეფესა მირვეიზ და ფსალმუნი, რომელსა იკითხვიდა ჟამსა მას“.⁴

არცერთ სხვა წყაროში, გარდა თ. კრუშინსკის ცნობისა,⁵

¹ უმემკვიდროდ გარდაცვლილი: „თუ... კაცი ამოვარდეს და არ დარჩეს (ძე – კ.კ.) და, არცა ასული“ (№99. [წყალობის წიგნი ვახტანგ VI-ისა ტფილისის მოსახლეობისადმი] [1722წ.], – წგნ.: ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. 2: საერო საკანონმდებლო აქტები (X-XIXსს.). ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ. თბ., 1965, გვ. 389.

² №13. 1703-1709წწ. წერილი შაჰნავაზ II-ისა (გიორგი XI-ისა) თავის ძმისწულ ვახტანგ ბატონიშვილისადმი, – წგნ.: ქართული ეპისტოლური წყაროების კორპუსი. ტ. 1, გვ. 32.

³ დოკ. №180. მეფე გიორგი XI-ს წერილი სულხან-საბა ორბელიანისადმი, გვ. 223; დოკ. №18. 1707წ. წერილი მეფე გიორგი XI-ისა სულხან-საბა ორბელიანისადმი, – წგნ.: ქართული ეპისტოლური წყაროების კორპუსი. ტ. 1, გვ. 38.

⁴ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა., გვ. 484.

⁵ გიორგი „ქრისტიანედ დარჩა და კათოლიკედ მიიცვალა, როგორა-

ამგვარი რამ არ გეხვედება. როგორც ჩანს, იეზუიტ ბერსა და ჩვენს მემკვიდრეს ერთი საერთო ინფორმაციური ჰყავდათ. ხელთ ჩაგდებული „კომპრომატი“ მირ ვეისმა ისპაჰანში გააგზავნა: „ესრეთ გაცდუნებდა მეფე (გიორგი XI – კ.კ.)“.¹

ქართველთა წყალობით, ირანის აღმოსავლეთ საზღვრებზე, მეტ-ნაკლებად, მშვიდობამ დაისადგურა და იმ სირთულის გართულებები აღარ ჰქონიათ იქ სეფიანებს, როგორც ეს წინა წლებში იყო. სამშობლოდან შორს სამშობლოსათვის მისი შვილები თავს დებდნენ. ყველა მათგანის სახელი არ შემოგვინახეს საისტორიო წყაროებმა.

1707 წელს ყანდაარში გიორგი მეფის ბიძაშვილი – ვახუშტი ორბელიანი, როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, ავადმყოფობამ იმსხვერპლა. შაჰნავაზმა სამძიმრის წერილი გაუგზავნა ვახუშტის ძმებს – სულხან-საბასა და დარბაზის მდივანბეგ² ერასტის.³ გარდაცვლილი მამიდაშვილის მთელი ქონება, რაც მას ყანდაარში გააჩნდა, მეფემ ერთიანად აღწერა და ქართლში, მის მემკვიდრეებს გამოუგზავნა: „...რაც საქონელი ქონდა, ყველა ამიწერია. სეხნია ციცისშვილი ბძანდებოდა და ეს ზაალ კაკონაშვილი და ამ ზალისათვის თავილად⁴ დამიწერია

თაც მოგვითხრობენ. როდესაც მოჰკლეს, მას გულზე უპოვეს ჯვარი, ერთი ჯვარიც თავის დროშის ბურთში (? – კ.კ.) ჩაეტანებინა“ (მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის წამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით XIII საუკუნიდან ვიდრე XX საუკუნემდე. ტფ., 1902 (რეპრინტული გამოცემა, თბ., 2011), გვ. 288).

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა..., გვ. 484

² დოკ. №240. წერილი ბატონიშვილის ლევანისა, სპარსეთიდან მონ-ერილი, – წგნ.: საქართველოს სიძველენი. ტ. 2, გვ. 240.

³ დოკ. №178. სამძიმრის წიგნი მიწერილი მეფის შაჰნავაზის მიერ ყანდაარიდგან საბა-სულხან ორბელიანისადმი საბას ძმის ვახუშტის გარდაცვალების გამო, – წგნ.: საქართველოს სიძველენი. ტ. 2, გვ. 220; №16. 1707წ. სამძიმრის წერილი შაჰნავაზისა საბა და ერასტი ორბელიანებისადმი, – წგნ.: ქართული ეპისტოლური წყაროების კორპუსი. ტ. 1, გვ. 35.

⁴ „თავილი – სახარჯოდ გაცემული თანხა; გარკვეული პირის პასუხისმგებლობაში გადაცემული თანხა ან ქონება“ (ქართული ეპისტოლური წყაროების კორპუსი. ტ. 1, გვ. 119).

და ნუსხას¹ ნახავთ, ჩემის ბეჭდით არის... თეთრი მოქალაქენს მივეცი და ზაალს თავილად აწერია, თამასუქები მოგივათ. ამიტომ ვქენით, რომ აქაური თეთრი მანდ არ გავიდოდა. ახლა მანდ სარგებლით მოგართმევენ".²

ორმოცდღიანი გლოვის შემდეგ, შაჰნავაზმა ბიძაშვილს, მდივანბეგ ერასტის კიდეც ერთი სამძიმრის წერილი გაუგზავნა და, ამასთან ერთად, ხალატიც აახლა: „ვიცით, მწუხარებით იქნებით და შავითა. შავის გამოსაცვალად ხალატი მიახლებია... თუ ჩვენი თავი გინდა, ეს ჩაიცვით, რა ვქნათ, თქვენ გტკივს და ჩვენთვისაც მწველ სატკივარია მის ამ გვარად საქმე“.³

1708 წელს ძმისწული იესე გიორგიმ ქირმანის ნაიბად და-
ანინაურა და ყანდაარიდან გაამგზავრა, მის ნაცვლად კი მისი
სხვა ძმისშვილი – ალექსანდრე მიიწვია.⁴

ცოტა ხანში, 1709 წლის 21 აპრილს გიორგი მუხანათურად მოკლეს ავღანეთში. სამწუხაროდ, მან, რომელიც საკმაოდ გონიერი და შორსმჭვრეტელიც იყო, საბოლოოდ ცბიერი მირ ვეისის გავლენის ქვეშ მოექცა, რითაც ამ უკანასკნელს, ფაქტობრივად ხელი გაუხსნა თავისუფალი მოქმედებებისაკენ.

შორეულ ავღანეთში ჰპოვა მისი აღსასრული ბაგრატიონთა ერთ-ერთმა გამოჩენილმა წარმომადგენელმა – გიორგი XI-მ, რომელსაც მარალი შეფასება მისმა თვით დაუძინებელმა მტერმაც – მირ ვეისმაც – კი მისცა: „მას სამართლიანად მიიჩნევდნენ ერთადერთ უნარიან მინისტრად და საუკეთესო მხედართმთავრად, რომელიც კი გააჩნდა ირანის მონარქიასო“.⁵

¹ დოკ. №175. სია ვახუშტი ორბელიანის მოძრავი ქონებისა, – წგნ.: საქართველოს სიძველენი. ტ. 2, გვ. 210-215.

² დოკ. №178. სამძიმრის წიგნი მიწერილი მეფის შაჰნავაზის მიერ ყანდაარდიდან საბა-სულხან ორბელიანისადმი საბას ძმის ვახუშტის გარდაცვალების გამო, გვ. 221.

³ დოკ. №179. სამძიმრის და საჩუქრის წიგნი შაჰნავაზ მეორისა მდივანბეგის ერასტი ორბელიანისადმი, ყანდაარდიდან მოწერილი, – წგნ.: საქართველოს სიძველენი. ტ. 2, გვ. 221; №17. 1707წ. სამძიმრის წერილი შაჰნავაზისა ერასტი ორბელიანისადმი, – წგნ.: ქართული ეპისტოლური წყაროების კორპუსი. ტ. 1, გვ. 37.

⁴ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 324.

⁵ №1. იოსებ ქართველის „სამახსოვრო ბარათი...“, გვ. 93.

აქვე გვერდს ვერ ავუვლით ერთ მოსაზრებას ჩვენი მეფისადმი. როგორც ფრანგი ბერი მობერ გუვე თავის რომანში – „სახელგნატქმული გლეხი“ – წერს, გიორგი XI-ს ირანის დაპყრობისა და შაჰის ტახტის თავად დაჭერის სურვილი ჰქონია.¹ მატიანეები ქართლის მეფის ამ სურვილის შესახებ არაფერს გვამცნობენ. ერთდაერთი, რაც ცნობილია, ესაა მიერ ვეისის ცილისწამება, რომ ყანდაარის გუბერნატორს რუსეთის მეფე პეტრე I-თან ჰქონდა კავშირი და მასთან ერთად გეგმავდა ირანის წინააღმდეგ სამხედრო კამპანიას. სხვა რამ გიორგის ზრახვების შესახებ, ისტორიამ არ იცის.

მაშ საიდან მოიტანა მ. გუვემ ეს ცნობები? იქნებ მისი ფანტაზიაა, როგორც ამას დ. ჯანელიძე ფიქრობ? შეიძლება, მართლაც უფიქრია კიდევაც მზით გადახრუკულ ყანდაარში ხუთი წლის მანძილზე ყოფნისას მეფეს, რომ დაერაზმა მისი ერთგული ქართველები, ჯანიშინ ძმისწულსაც გამოიხმობდა ლაშქრით ქართლიდან, დაუკაშირდებოდა მოლოლ ფადიშაჰს, რომელსაც ყანდაარის უკან გამობრუნების საკითხი მოსვენებას არ აძლევდა და შეუტევდა ირანს. არც სუნიტი ოსმალები და უზბეკები დარჩებოდნენ გვერდით და ისინიც შეესეოდნენ ერეტიკოს შიიტებს. სოლთან-ჰოსეინის სპარსეთი კი ისედაც ინგრეოდა და მის საბოლოო ჩამოშლას ერთი ხელის კვრა-ლა აკლდა, რაც მოგვიანებით, რამოდენიმე წელიწადში მირ ვეისის მემკვიდრეებმა განახორციელეს.

იქნებ მართლა ფიქრობდა ამაზე, მით უფრო, რომ მისი ოჯახის წევრები ირანის მმართველობის სათავეებში იდგნენ, თავად კი ამირსპასალარი იყო სპარსეთის არმიისა და, ზოგადად, ქართველები დიდკაცობდნენ სეფიანთა სახელმწიფოში; ამასთან ერთად, ქრისტიანებიც მრავლად იყვნენ ირანში. ამიტომ, თუკი ასეთი გეგმა უტრიალებდა გაყანდაარებულ ქართლის მეფეს, ის ნამდვილად არ ჩანდა რთული განსახორციელებელი. ძნელი საფიქრალია, რომ გიორგის გონებაში ეს აზრები არ დატრიალებულიყო, მით უფრო, რომ მასთან მყოფი ქართველთა მცირე რაზმიც კი შიშის ზარს სცემდა ავღანელებსაც და სპარსელებსაც. შეიძლება, სწორედ ამგვარი ლოგიკით განა-

¹ დ. ჯანელიძე. საქართველო და აღმოსავლეთი, გვ. 10.

ვითარა გუვემ გიორგის სპარსეთის შაჰობის შესახებ. ალბათ, სხვას ვერც იფიქრებდა ფრანგი ბერი რომანისტი, რომ ამგვარი სახელმოხვეჭილი მეფე, რომელიც მთელი ცხოვრება მისი სახელმწიფოს დამოუკიდებლობისათვის იბრძოდა და რომლის შესახებაც წლების მანძილზე ფრანგული გაზეთები აქტიურად აქვეყნებდნენ ცნობებს, უმოქმედოდ მჯდარიყო ყანდაარში და დალოდებოდა იმ მშვენიერ საათს, როცა შაჰი მას ქართლში დააბრუნებდა.

უმძიმესი ტრაგედია იყო სახელოვანი ქართველი გვირგვინოსნის გარდაცვალება შორეულ ყანდაარში. სამშობლოს მოწყვეტილ მამულიშვილს მის მიწაზე დაკრძალვაც არ ელირსა:

„მოუვიდა ამბავი გამგებელსა საქართველოსასა ეახტანგს, მას ჟამსა შინა იდგა კოჯორსა, ჩავიდა ქალაქსა, განაგო გამჟღავნებისა საქმე, დაჯდა სამეფულიშოსა სახლსა და აიესო დარბაისლითა, გარეთ მოედანი მოქალაქითა, შემოვიდნენ ეფისკოპოზნი, მიუწოქეს, ჰკადრეს მეფესა სიკუტდილი: შეიქმნა თავსა ცემა, აქ ამათ-გან და გარეთ ჯართა-გან, განაგო რიგი, დაჯდა იმავე სახლსა ჭირის-უფლად, დადგეს კარავი ფილაქანსა¹ ზედან, დაფინეს თავსა კარვისასა სუზანი² და დორი,³ მოაფარეს დორსა ბაყალბანდი⁴ სიასამური, დაუსხდენ იქით აქეთ დიდრონი კაცნი, თუ მცირედნი, სამღვდელონი, გაშალეს ნიშანი, დაფინეს ქვეშაგებნი, ქეშიკ-ხანაში იდგნიან თითო-თითო დარბაისელნი, იტირიან მცხედარი და მიტირიან ჭირის-უფალთა, მზემან ღმთისამან. არა მწუხარება ამას არ შეედრებოდა, ორმოც დღემდე ტირილი გაუწყვეტელი“.⁵

¹ ფილაქანი – სპ.: სუფთად დათლილი ქვის ფილით მოპირკეთებული იატაკი (ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. ერთტომეული. ნაკვ. 2: მ-პ. თბ., 1990, გვ. 970).

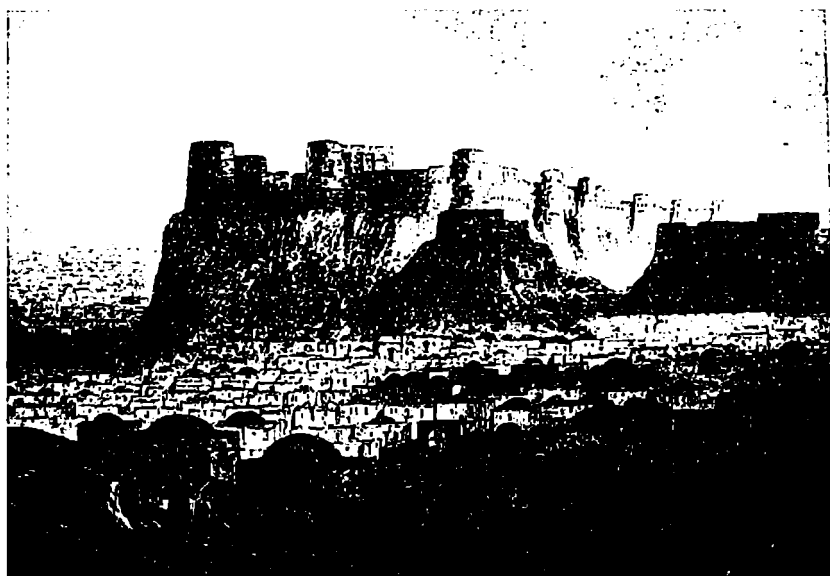
² სუზანი – სპ.: ფერადი ნაქარგი ქსოვილი რამეზე გადასაფარებლად (ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. ერთტომეული. ნაკვ. 2: მ-პ, გვ. 901).

³ „დორი – ზურგის მისაყუდებელი ბალიში“ (სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ორ ნიგნად. ნ. 1, გვ. 469).

⁴ „ბაყალბანდი – საკაცო ტყავი“ (სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ორ ნიგნად. ნ. 1, გვ. 96).

⁵ სეხნია ჩხეიძე. საქართველოს ცხოვრება, გვ. 325.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გიორგისა და მისი თანმხლები ქართველების ბრძოლა სპარსეთსა და ავღანეთში მათ სამშობლოს სასიკეთოდ უბრუნდებოდა. მაჰანშაჰ სოლთან-ჰოსეინი ცდილობდა რა ქართველებით მოეწესრიგებინა აწეწილი მდგომარეობა მისი იმპერიის აღმოსავლეთ საზღვრებთან, სამაგიეროდ ის თვალს ხუჭავდა ქართლის ჯანიშინის – ვახტანგ VI-ის აღმშენებლობით მოღვაწეობაზე, რომელიც მიზნად აქ ადრე დანერგილი სპარსული ზნე-ჩვეულებებისა და სპარსული ენის მოშლას ითვალისწინებდა. მან დიდი ხნის პაუზის შემდეგ მონეტაზე ქართული წარწერაც ამოჭრა. ქართველი მემკვიდრეები აღფრთოვანებით აღწერენ ქართლის მეფის მამულიშვილურ საქმიანობას, რომელიც, ალბათ, ვერ შედგებოდა მხოლოდ და მხოლოდ ვახტანგისვე მოღვაწეობით, რომ მას გიორგისა და, სპარსეთ-ავღანეთში მყოფი, სხვა ქართველთა თავდადებას ზურგი არ გაემაგრებინა.

ჰერათი და მისი ციტადელი – ყალაი-იქთიარუდინი

(https://en.wikipedia.org/wiki/Herat_Citadel#/media/File:Herat_1879.png)

GEORGE XI IN PERSIA (1700-1709): *FIGHT FOR GEORGIA*

Fighting for independence and sovereignty of Kingdom of Kartli, Giorgi XI (Shahnavaz II) had to go to Shahanshah Soltan-Hossein's court in 1697. His throne passed to pro-Iranian Nazarali-khan (Erekle I), king of Kakheti. Internal crisis of Persia became deeper during Shah Soltan Hossein's rule. Iranian Scientist Reza Sha'bani remarked that this Shahinshah was weak and lacking willpower. So, Shah was glad to have Giorgi in Iran, and not in Georgia.

Shah's environment was puzzled by Giorgi's impulsive character. That is why they decided to send him to the Eastern regions. Giorgi became Beglarbegi of Kerman. Shahnavaz II's new ruling region was restless by often raids of Afghan and Balochi tribes. Giorgi went to Kerman in 1700. Soon local situation gradually started to stabilize by Georgians energetic military actions. Shah marked it and therefore gave new "mercy" to Georgian royal family of Giorgi XI: his brother Leon named Shahkuli-khan was appointed Divanbegi of Iran and Leon's son Kaikhosrow became Daruga of Ispahan. In a short time, Shah gave Kartli back to Giorgi as to King but he did not return to his Kingdom. On the contrary, Shahnavaz II was sent to Kandahar as this region's Beglarbegi. Instead of him, Kartli had been ruling by Leon's other son – Prince Vakhtang VI, as regent (Janishin).

In 1704-1709 years, Giorgi-Gurgin-khan calmed rebelled Kandahar down. Georgian King's and his attendants struggle in Kandahar had its influence on Kartli. Shah Soltan-Hossein tried to stabilize rebelled East frontier of his Empire, at the same time turned a blind eye to anti-Persian policy of Janishin Vakhtang.

In the present paper, based on the newest researches, it is shown Giorgi's military, political and diplomatical activities in Persia and their positive influence on political, economic and cultural life of Kartli.

საქართველო რუსეთ-ოსმალეთის იმპერიების დაპირისპირებაში XVIII საუკუნის I მესამედში¹

საქართველოს საკითხი რუსეთ-ოსმალეთის იმპერიების დაპირისპირების ჭრილში ქართული ისტორიოგრაფიის კვლევის საგანს კარგა ხანია წარმოადგენს. პრობლემის შესწავლა აქტიურად გრძელდება დღესაც. ამ მხრივ, ერთ-ერთი საყურადღებო კვლევაა ზ. წურწუმის მიერ ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია² და მის საფუძველზე გამოცემული ფუნდამენტური ხასიათის მონოგრაფია.³

ამ საკითხს, ბუნებრივია, გვერდს ვერ უვლიან საკუთრივ რუსი და თურქი მკვლევარები. ამ მხრივ, ერთ-ერთი უახლოესი პუბლიკაციაა შ. დემირის სტატია.⁴ ბუნებრივია, საბჭოთა სივრცის ნგრევა და ამის შედეგად რეგიონში მომხდარი გეოპოლიტიკური ცვლილებები აქტუალურობას სძენს კავკასიის სახელმწიფოების თუ მათ მიმართ არსებული სხვა ქვეყნების ინტერესების შესწავლის პრობლემას. აქედან გამომდინარე, შეიძლება გარკვეული პარალელები შევნიშნოთ ამჟამინდელ და XVIII ს. I მესამედში რეგიონში არსებულ საერთაშორისო ვითარებებს შორის.

¹ სტატია მცირეოდენი შემოკლებით დაიბეჭდა კრებულში: *საქართველო და თურქეთი: კულტურულ ურთიერთობათა ისტორია, დღევანდლობა და პერსპექტივები*. აჰმედ ოზქან მელაშვილის დაბადებიდან 90 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო კონფერენციის მასალები. არქიმანდრიტ ადამ ახალაძის საერთო რედაქციითა და წინასიტყვაობით. თბ., 2012, გვ. 199-212.

² ზ. წურწუმია. აფხაზეთი რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობებში (XV ს. II ნახ. – XX ს. I მეოთხედი). საკვალიფიკაციო ნაშრომი ისტორიის დოქტორის ხარისხის /PhD/ მოსაპოვებლად. თბ., 2009.

³ ზ. წურწუმია. აფხაზეთი რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობებში (XIX საუკუნესა და XX საუკუნის დასაწყისში). თბ., 2012.

⁴ Ш. Демир. Особенности формирования Кавказской политики Османской империи на рубеже XVII-XVIII веков, – ჟურნ.: «Вестник Челябинского государственного университета». №7 (261). Серия: История. Вып. 49, 2012 (იქვე, მითითებები პრობლემის ირგვლივ არსებული რუსული და თურქული ლიტერატურის შესახებ).

2008 წლის აგვისტოში ჩვენი ქვეყნის წინააღმდეგ რუსეთის ფედერაციის აგრესიის დროს, თურქეთის რესპუბლიკამ, სამწუხაროდ, გარკვეულად, მისი მოკავშირის – საქართველოს – მიმართ გაუგებარი ნაბიჯები გადადგა, როცა, 1936წ. მონტრიოს შეთანხმების¹ საფუძველზე, დააყოვნა ჰუმანიტარული მისიით აღჭურვილი აშშ-ს სამხედრო ფლოტის შავ ზღვაში შემოსვლა.²

XVIII ს. დასაწყისი სამხრეთ კავკასიაში მნიშვნელოვანი ცვლილებებით აღინიშნა. რეგიონში ამ ერთგვარი სიახლის შემომტანი ენერგიული პეტრე I დიდის მიერ აღორძინებული რუსეთი იყო. ახალგაზრდა მონარქს ამბიციური გეგმა ჰქონდა დასახული: რუსეთი იმდროინდელი მსოფლიოს ანგარიშგასაწევ ძალად ექცია. პეტრე არა მარტო შვედეთთან აპირებდა „ურთიერთობების“ გარკვევას ევროპაში გასაჭრელად, არამედ – სპარსეთთან და ოსმალეთთანაც აღმოსავლეთში პოზიციების გასამყარებლად. ამ უკანასკნელის წინააღმდეგ კი რუსეთი 1686 წლიდან საომარ მოქმედებაში იმყოფებოდა ევროპელ მოკავშირეებთან – ავსტრია, რეჩ პოსპოლიტა, ვენეციასთან ერთად ანტიოსმალურ სამხედრო ბლოკში – „საღვთო ლიგაში“ იყო გაერთიანებული. უკვე 1701 წლისათვის პეტრეს მზად ჰყავდა შავ ზღვაზე გასასვლელად გათვალისწინებული 100 დიდი და მცირე გემისაგან შემდგარი ფლოტი.³

1696 წელს კი რუსეთის მეფემ მნიშვნელოვანი სამხედრო და სტრატეგიული წარმატება მოიპოვა: 18 ივლისს თურქებს აზოვის ციხე წაართვა და ამით რუსეთი შავ ზღვაზე გასასვლელ კარიბჭეს მიუახლოვდა.⁴ თუმცა, საბოლოო მიზანი ჯერ

¹ რ. გაჩეჩილაძე. ახლო აღმოსავლეთი. ორ ტომად. ტ.1: გეოგრაფიული და ისტორიული ნიშანსვეტები. თბ., 2018, გვ. 261-262.

² თურქეთის პრეზიდენტის განცხადება, – გაზეთი „24 საათი“, 11.06.2009. იხ.: <http://24saati.ge/index.php/news/2009-11-06/815>.

³ ქ. ჩხატარაიშვილი. დასავლეთი საქართველო XVIII ს. პირველ ნახევარში, – წგნ.: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. რვა ტომად. ტ. IV: საქართველო XVI საუკუნის დასაწყისიდან XIX საუკუნის 30-იან წლებამდე. ტომის რედაქტორი მ. დუმბაძე. თბ., 1974, გვ. 456-457.

⁴ *Русская военная сила. История развития военного дела от начала Рү-*

ARTSCHILLUS DAGARATIONUS
Koningh van Iberia en Melita.

ფრანგმენტი გერმანელი კარტოგრაფის
გეორგ შილტერის (1678-1757) რუკისა
"Magni Turcarum Dominatoris Imperium per Europam, Asiam, et Africam" (1730)

მიღწეული მაინც არ იყო.

პეტრეს მოკავშირეები სჭირდებოდა კავკასიის ქედს გამოლმა. ამას კი საკუთარ თავზე იღებდა მასთან მყოფი იმერეთიდან დევნილი მეფე არჩილი, მაგრამ საამისოდ ჯერ საჭირო იყო მისთვის ტახტის დაბრუნება. რუსთა ხელმწიფემ დევნილ ქართველ ვიზავის ამ საქმეში დახმარება აღუთქვა.¹

რუსეთის ხელისუფლების ეს ინტერესი კავკასიისადმი არ იყო ახალი. მოსკოვის დაინტერესებამ რეგიონით ჯერ კიდევ XVII ს. შუა წლებიდან იჩინა თავი, როცა მან ვოლგის აუზში გაბატონება შეძლო და რუსეთის საზღვრები კავკასიას მიუახლოვდა. 1556 წ. ასტრახანის ალებით ივანე IV მრისხანემ კასპიის ზღვაზე გასასვლელი და მნიშვნელოვან სავაჭრო-სანაოსნო არტერიად კონტროლი მოიპოვა. XVI საუკუნეში მოსკოვის სამეფო ცენტრალიზებულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა და, თავისი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებით, იმ დროის ოსმალეთზე და ირანზე წინ იდგა.²

ბუნებრივია, რუსეთის სახელმწიფოს დაინტერესება კავკასიით არ შეიძლებოდა მოსწონებოდა ოსმალეთსა და სპარსეთს, რომლებიც თვითონ აცხადებდნენ პრეტენზიას რეგიონზე და 1555 წლის ამასიის ზავით ამიერკავკასია შუაზე გაიყვეს. როგორც დ. ჯოჯუა მიიჩნევს, XVII ს. I ნახევარი – XVIII ს. I ნახევარი ეს არის ამიერკავკასიაში „ამასიის გეოპოლიტიკური ეპოქა“, რომელმაც შექმნა რეგიონალური უსაფრთხოებისა და სტრატეგიული სტაბილურობის გარკვეული მოდელი, რომელსაც მკვლევარი „ამასიის პარიტეტს უწოდებს და ის ითვალისწინებდა სამხრეთ კავკასიაში რეგიონალური გეოპოლიტიკის ორპოლუსიან სისტემას, რომელთა ცენტრები (ირანი და ოსმალეთი) და მათ მიერ შექმნილი კოალიციები და ერთმანეთს აწონასწორებდნენ და აბალანსებდნენ, ხოლო პეტრე I-ს კი თა-

си до нашего времени. С рисунками одежд и вооружения, картами, планами сражений и укреплении. Издание второе И. Н. Кушнерева и А. Е. Пирогова, исправленное и дополненное под редакцией Члена Военно-ученого комитета Главного Штаба, Генерального Штаба Генерал-Майора А. Н. Петрова. Т. 2. Москва, 1892, გვ. 7.

¹ მ. რეხვიაშვილი. იმერეთის სამეფო (1462-1810). თბ., 1989, გვ. 148.

² მ. რეხვიაშვილი. იმერეთის სამეფო (1462-1810), გვ. 76.

ვისი აქტიურობით სამხრეთის მიმართულებით ამ ბალანსში მნიშვნელოვანი დისონანსი შეჰქონდა.¹

კავკასიის რეგიონს მთლიანად (სამხრეთ და ჩრდილოეთ ნაწილიანად) სტამბოლი და ისპაჰანი საკუთარი ინტერესების ზონად მიიჩნევდნენ. ოსმალეთმა ჯერ კიდევ 1475წ. კავის (თეოდოსია) დაკავებით დაიწყო აქტიური მოქმედებები ჩრდილოეთ კავკასიაში შესაღწევად და დასამკვიდრებლად. თურქი ისტორიკოს რ. ტუნას მოსაზრებით, ოსმალთ სულტანთა მიზანი იყო, ჩრდილოეთ კავკასიის გავლით, ცენტრალურ აზიაში მოსახლე თურქმანებთან შეერთება და, შემდგომ, ერთიანი ძალით, სპარსეთზე თავდასხმა. ამასთან, მკვლევარი მიიჩნევს, რომ XV საუკუნის II ნახევარში სტამბოლში ჩრდილოეთ კავკასიის დაკავებას ესწრაფვოდნენ რუსეთის შეჩერების მიზნითაც.² ამ მოსაზრებას იზიარებს შ. დემირი.³

ვფიქრობთ, რ. ტუნას ეს ბოლო მტკიცებულება ისტორიულ რეალობას ვერ ასახავს, რადგან მონღოლეთის უღლიდან ახლად გათავისუფლებულ მოსკოვის სამთავროს იმ ხანებში ნამდვილად არ შესწევდა ძალა კავკასიის რეგიონში არათუ დასამკვიდრებლად, არამედ ამ მიმართულებით ლაშქრობისაც კი.

თუმცა, ვითარება, ამ მხრივ, ნამდვილად იცვლება ივანე მრისხანეს წარმატებული ლაშქრობების შემდეგ და ოსმალეთი უკვე აშკარა პრევენციულ ღონისძიებებს მიმართავს კავკასიაში კონკურენტი სახელმწიფოს დამკვიდრებისათვის ხელის შესაშლელად: 1563წ. სულტანმა სულეიმან I კანუნმა ჩრდილოეთ კავკასიაში სამი ციხესიმაგრის აგება ბრძანა,⁴ ხოლო მისმა მემკვიდრემ სელიმ II 1569წ. ამ მხარეში სამხედრო ექსპედიცია გამოაგზავნა კასიმ-ბეის სარდლობით, მაგრამ ეს ლაშქრობა

¹ დ. ჯოჯუა. რუსეთის სამხედრო ინტერვენცია საქართველოში. 2008 წლის აგვისტოს ომი და მისი შედეგები. თბ., 2010, გვ. 19.

² R. Tuna. Çerkeslerin Kafkasya'dan Göçü, – “Kafkasya Üzerine Beş Konferans”. Kafkas Kültür Derneği Yayınları. İstanbul, 1977, გვ. 118-119; ამ კვლევას გავეცანით შ. დემირის ნაშრომით: Ш. Демир. Особенности формирования Кавказской политики Османской империи на рубеже XVII-XVIII веков, гв. 75-76.

³ Ш. Демир. Особенности формирования Кавказской политики..., гв. 75.

⁴ А. В. Шишов. Схватка за Кавказ. XVI-XVI века. Москва, 2007, гв. 13.

ოფიციალური სტამბოლისათვის მარცხით დასრულდა.¹

ოსმალეთის საპირისპიროდ, შიიტური სპარსეთი კავკასიაში აღმოსავლეთიდან მოიწვედა და პოზიციებს იმკვიდრებდა დასავლეთ კასპიისპირეთში, საიდანაც ჩრდილოეთ კავკასიაშიც შედიოდა.²

აღნიშნული დაპირისპირება სარწმუნოებრივ ხასიათსაც ატარებდა, ვინაიდან ქრისტიანულ საქართველოს გადაშენებით ემუქრებოდნენ მაჰმადიანური ოსმალეთი და სპარსეთი. ამ ფონზე კი რუსეთის გამოჩენა მასთან დაკავშირების კიდეც ერთ დამატებით მოტივს ჰქმნიდა. კერძოდ, მოსკოვის სახელმწიფო ისევე, როგორც საქართველო, მართლმადიდებლური ქრისტიანობის აღმსარებელი იყო. ეს მეტად მნიშვნელოვანი იყო, რადგან ევროპასთან ურთიერთობებს ხშირად რელიგიური მომენტი განსაზღვრავდა. იმ პერიოდში, როცა ოსმალეთი ბიზანტიის იმპერიის წაღვეკით იმუქრებოდა, კათოლიკური დასავლეთი აღმოსავლელი ქრისტიანებისგან სარწმუნოებრივ საკითხებში კომპრომისებსა და რომის პაპის უპირატესობის აღიარებას მოითხოვდა (დოკ. №21).³

სწორედ ამიტომ 1439წ. 6 ივლისს ფერარა-ფლორენციის საეკლესიო კრების აქტი, რომელიც კათოლიკური და მართლმადიდებლური ეკლესიების გაერთიანებას, უნიას ადგენდა, მიუღებელი აღმოჩნდა კრების მუშაობაში მონაწილე ქართული სამღვდელოების წარმომადგენლებისთვის.⁴ ამ დოკუმენტს ხელი მოაწერა კიევისა და სრულიად რუსეთის მიტროპოლიტმა ისიდორემ (1437-1442).⁵ თუმცა, რუსეთის ბერძენი ეროვნების

¹ მ. სვანიძე. თურქეთის ისტორია (1299-2000). თბ., 2007, გვ. 147-148.

² В. О. Бобровников, В. Х. Кажаров, Н. А. Сотавов. Северный Кавказ в российской внешней политике XVIIIв., – წგნ.: *Северный Кавказ в составе Российской империи*. Ответственные редакторы В. О. Бобровников, И. Л. Бабич. Москва, 2007, გვ. 35.

³ ილ. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.). თბ., 1984, გვ. 217-219.

⁴ ო. ჟუჟუნაძე. XV ს. პირველი ნახევრის საქართველოს საგარეო პოლიტიკის ისტორიისათვის. *ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან*. ტ. I, თბ., 1970, გვ. 71.

⁵ *Путешествие Исидора Митрополита на Флорентиской Собор*,

მწყემსმთავარი მარტო აღმოჩნდა უნიისადმი ერთგულებაში: მრევლმა იგი არ მიიღო.

რომის საყდარი, რომელიც სარგებლობდა ოსმალთა გარემოცვაში მყოფი ადგილობრივი მართლმადიდებლური ეკლესიების მძიმე მდგომარეობით, აქტიურ პროზელიტურ პოლიტიკას ახორციელებდა აღმოსავლური ქრისტიანობის აღმსარებლობის ხალხებში.

XVII-XVIII საუკუნეებში საქართველოში აქტიურად მოღვაწეობენ კათოლიკე მისიონერები, რომლებიც მეტ-ნაკლები წარმატებით ახერხებენ როგორც წარჩინებულთა, ისე სასულიერო პირთა და მდაბიოთა გადაბირებას კათოლიციზმში. როგორც ჩანს, ოსმალები და სპარსელები რომის პაპის მრევლის რაოდენობის გაზრდას ამიერკავკასიაში ნაკლებ საშიშროებად აღიქვამდნენ, ვიდრე მართლმადიდებლობას, რომელიც ამკარად გზას უხსნიდა რუსეთის ექსპანსიას ამიერკავკასიაში.

აღსანიშნავია, რომ იმ ხანებში მოსკოვში, საერო და სასულიერო ხელისუფლება აქტიურად ამუშავებდა „მესამე რომის“ მესიანისტურ იდეას და რუსეთს მაჰმადიანთაგან ჩაგრული მართლმადიდებელი ქრისტიანების ერთადერთ დამცველად წარმოაჩენდა.¹ სწორედ ამიტომ ამიერკავკასიაში შემოსასვლელად რუსეთის მესვეურებმა შესანიშნავად გამოიყენეს ერთმორწმუნეობის ფაქტორი. ამ მიმართულებით საქართველო-რუსეთის ურთიერთობაში პირველი მნიშვნელოვანი აქტი გახდა კახეთის მეფე ალექსანდრე II მიერ 1587წ. 28 სექტემბერს „ფიცის წიგნის“ მიღება, რომლითაც კახეთზე რუსეთის პროტექტორატი წესდებოდა.² ორი წლის თავზე მას გადასცეს

в 6945 (1436) году, – Бгб.: Древняя Российская Вивлиолика. Содержащая в себе Собрание Древностей Российских, до Истории, Географии и Генеалогии Российская касающихся; Изданная Н. Новиковым, Членом Вольнаго Российскаго Собрания при Московском Университете. Издание Второе. Вновь исправленное, умноженное и в порядок Хронологической по возможности приведенное. Часть VI. Москва, 1788, гл. 37.

¹ Ф. И. Успенский. История Византийской империи XI-XV вв. *Восточный вопрос*. Москва, 1997, гл. 656-697.

² С. А. Белокуров. *Сношение России с Кавказом (1578-1613гг.)*. Москва,

მოსკოვის დიდი მთავრისა და სრულიად რუსეთის მეფის თეოდორე I „წყალობის სიგელი“, რომლითაც რუსმა მონარქმა დაამტკიცა „ფიცის წიგნის“ პირობები. მართალია, ეს მნიშვნელოვანი აქტი იყო, მაგრამ იმდროინდელი მოსკოვის სახელმწიფოს რთული საშინაო მდგომარეობიდან გამომდინარე, „ფიცის წიგნი“ მხოლოდ ფორმალურ აქტად დარჩა. მოსკოვის სამეფოს ის მიზეზური სამხედრო აქციები კავკასიაში 1594 და 1605 წლებში, რომელსაც იგი აღნიშნული ხელშეკრულების პირობების თანახმად ასრულებდა და, რომლებიც, ფაქტობრივად, მარცხით დასრულდა, არ იყო საკმარისი რეგიონში შექმნილი რთული სიტუაციის ოდნავ მაინც გასაუმჯობესებლად.¹

რუსეთ-კახეთის ამ პოლიტიკურ კავშირს ის შედეგები არ მოჰყვა, რასაც ჩვენში მოელოდნენ. მოსკოვის სამეფოს იმ ხანებში ძალა არ შენედა, რომ კავკასიის ასპარეზიდან ოსმალეთი და ირანი გაედევნა.² მაგრამ, საკუთრივ თეოდორე ივანეს ძისტოვის ამას ხელი არ შეუშლია თავის ტიტულატურაში ჩაემატებინა „ივერიის ქვეყნისა და ქართველი მეფეების ხელმწიფე“ (*«И Государя Иверския земли, Карталинских и Грузинских Царей»*), რომელიც ამიერიდან მუდამ დარჩება რუსეთის მეფეთა თუ იმპერატორთა ტიტულატურაში. სამაგიეროდ, კახეთის მეფეთა რუსეთისკენ მზერამ ქვეყანას მძიმე შედეგი მოუტანა. XVIII ს. I მეოთხედში კახეთს თავსდამტყდარი ტრაგედიის მიზეზებს მკვლევარები სწორედ ამ პოლიტიკურ ორიენტაციაში ხედავენ.³

ქართული პოლიტიკური სამყაროს დამოკიდებულება და რუსეთისადმი და რწმენა იმისა, რომ ჩრდილოეთის დიდ სახელმწიფოდან მოემართებოდა „გზა გამოსხნისა“ ისლამური რკალიდან, არ შეცვლილა XVII-XVIII სს. მიჯნაზეც.³ თუმცა, მოსკოვში ჯერ კიდევაც საამისოდ არ იყვნენ საამისოდ მზად, მაგრამ არც

1888, გვ. 32-33.

¹ ნ. ბერძენიშვილი. საქართველო XVI საუკუნეში, – წგნ.: ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. წიგნი VI, თბ., 1973, გვ. 209-211.

² ნ. ბერძენიშვილი. საქართველო XVI საუკუნეში, გვ. 210.

³ ლ. ტუხაშვილი. პოლიტიკური ვითარება XVIII ს. პირველ ოცეულში, – წგნ.: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. რვა ტომად. ტ. IV, გვ. 406.

ამ კავკასიელი მოკავშირეების დაკარგვა სურდათ, კავკასიაში დამკვიდრება რუსეთის სახელმწიფოს პოლიტიკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიმართულება იყო და ამიტომ, ქართველების კეთილგანწყობისა და მათი ამ იმედების შენარჩუნების მიზნით, რუსეთში უხვ დაპირებებს ნამდვილად არ იშურებდნენ.

რუსეთში კი საკუთარ კავკასიურ პოლიტიკასა და მის ნამდვილ არსს საკმაოდ მოხერხებულად ნილბავდნენ. როგორც ცნობილი ისტორიკოსი ს. სოლოვიოვი წერდა: «*Россия, призываемая на помощь христианским народонаселением, не могла позволить усилиться здесь магометанскому влиянию, особенно турецкому*».¹ სამწუხაროდ, ეს იმპერიული შეფასება დღესაც გაზიარებულია ზოგიერთი თანამედროვე რუსი მკვლევარის მიერ² და ხდება მისი ტირაჟირება ამჟამინდელ რუსეთში შექმნილი ველიკოდერჟავულ-საბჭოურ კონიუნქტურიდან გამომდინარე.

როგორც ამ ამონარიდში ჩანს, ავტორი ცდილობდა რუსეთის სახელმწიფოს სვლა სამხრეთის მიმართულებით სარწმუნოებრივ-იდეოლოგიური ფაქტორით აეხსნა, მაგრამ პეტრე I-ს უფრო შორსგამიზნული და ამბიციური, თანაც მისი ქვეყნისთვის მნიშვნელოვანი მიზანი ჰქონდა, ვიდრე ერთმონაშენე ქართველებზე ზრუნვა: ბუნებრივია, ეს იყო აღმოსავლეთში შეღწევა.³ თუკი ევროპა აზიას ზღვითა და თანაც შორეული გზებით უკავშირდებოდა, რუსეთი მისკენ პირდაპირ ხმელეთით და კასპიის ზღვით გადიოდა. ეს გზა კი გაცილებით უსაფრთხო და იაფი იყო, ვიდრე – საზღვაო კავშირები. ნიშანდობლივია, რომ რუსეთის ამ შესაძლებლობებით დაინტერესება ინგლისელებმა ჯერ კიდევ XVII ს. II ნახევარში გამოავლინეს.⁴ ამიტომ პეტრემ მიზნად დაისახა მისი ქვეყანა აღმოსავლეთ-დასავლეთის სავაჭ-

¹ С. М. Соловьев. Чтения и рассказы по истории России. Издание подготовил С. С. Дмитриев. Москва, 1989, гл. 696; რუსეთს, რომელსაც ქრისტიანული მოსახლეობა დამხმარებისათვის მოუწოდებდა, არ შეეძლო ნება მიეცა აქ მაჰმადიანური, განსაკუთრებით კი თურქული გავლენის გაძლიერებისათვის (თარგმანი ჩვენია).

² А. В. Шишов. Схватка за Кавказ. XVI-XXI века, гл. 17.

³ А. В. Шишов. Схватка за Кавказ. XVI-XXI века, гл. 17.

⁴ J. M. Mackie. Life of Shamil and Narrative of the Circassian War of Independence Against Russia. Boston, 1856, гл. 12.

რო-ეკონომიკურ ურთიერთობებში სატრანზიტო სახელმწიფოდ ექცია.¹ ამ მხრივ განსაკუთრებული სიახლე არ ყოფილა, რადგან პეტრე წინამორბედ მონარქთა პოლიტიკას აგრძელებდა.

XVII ს. 90-იან წლებში მოსკოვის მეფეებსა და ირანის შაჰებს შორის დიპლომატიური მოლაპარაკების საგანი იყო ბაქო-დარუბანდში რუსებისათვის ვაჭრობის საკითხები. XVI-XVIII სს. ირანი და ინდოეთი მრავალფეროვანი ადგილობრივი ნაწარმითა და ჩინეთიდან იმპორტირებული საქონლით მეტად მიმზიდველი ბაზარი აღმოჩნდა იმდროინდელი ევროპის წამყვანი სახელმწიფოებისათვის. პეტრე I-ს განსაკუთრებით აბრეშუმით ვაჭრობა აინტერესებდა. ის ცდილობდა კასპიისპირეთის მეაბრეშუმეობის ცენტრების დაუფლებას და, ამასთან ერთად, რომ აბრეშუმით ვაჭრობის გზას, სტამბოლის ნაცვლად, ასტრახანზე გაეწვლო.²

„ევროპა-ინდოეთის“ სავაჭრო გზის მიმართულება უძველესი დროიდან ეკონომიკური, პოლიტიკური თუ ტექნიკური მიზეზების გამო ბევრჯერ შეცვლილა, მაგრამ აქტუალურობა და ინტერესი არასდროს დაუკარგავს, მით უფრო, ბიზანტიის იმპერიის დაცემის შემდეგ. საფრანგეთი და ინგლისი აქტიურად ცდილობდნენ სპარსეთში საკუთარი ვაჭრებისათვის პროტექციონისტული მდგომარეობა შეექმნათ და ერთმანეთს ხელს უშლიდნენ ისპაჰანთან ურთიერთობების მოწესრიგებაში.³

ქართველ პოლიტიკურ მოღვაწეებსაც (ვახტანგ V შაჰნავაზი, გიორგი XI, ვახტანგ VI, სულხან-საბა ორბელიანი) კარგად ესმოდათ ამ სავაჭრო-ეკონომიკური გზის დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობა და ევროპასთან ურთიერთობაში ცდილობდნენ, საქართველოს მიმართ მათი დაინტერესება ამ არგუმენტებით განემტკიცებინათ.⁴ საკუთრივ ევროპელებიც ნათლად ხედავ-

¹ *Русские водные пути и судовое дело в до-петровской России. Историко-географическое исследование Н. П. Загоскина. Казань, 1910, გვ. 432-433.*

² ივ. ჯავახიშვილი. დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის მე-XVIII-ე საუკუნეში, – წგნ.: *ივ. ჯავახიშვილი, პ. სურგულაძე, პროფ. ლისტი. ისტორიული რარიტეტები. თბ., 1989, გვ. 71-72.*

³ *В. О. Бобровников, В. Х. Кажаров, Н. А. Сотавов. Северный Кавказ в российской внешней политике XVIII в., გვ. 35.*

⁴ ილ. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-

ძველი სტამბოლი

სანქტ-პეტერბურგი (XVIII საუკუნე)

დნენ საქართველოს ხელსაყრელ გეოგრაფიულ მდებარეობას აღმოსავლეთისა (სპარსეთი, ინდოეთი) და ევროპის სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობებისათვის.¹

ბუნებრივია, რუსეთის ამგვარი ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობა გაზრდიდა როგორც მის პოლიტიკურ წონას, ასევე ის ხელს შეუწყობდა ქვეყნის ეკონომიკურად გაძლიერებასაც. თუმცა, ეს პეტრეს დიდი გეგმის მხოლოდ ნაწილი იყო. აღსანიშნავია, რომ რუსეთის ამგვარი სწრაფვა საკუთრივ ევროპელებსა (განსაკუთრებით, ამ მიმართულებით, ინგლისელთა აქტიურობა შეინიშნებოდა) და სპარსელებსაც ჰქონდათ უკვე შემჩნეული. სწორედ ამიტომ ორივე მხარე აქტიურ დიპლომატიას მიმართავდა მოსკოვთან დასაახლოვებლად.²

რუსეთისათვის კავკასიას ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი როლის უნდა შეესრულებინა შავ ზღვაზე გავლენის მოსაპოვებლად და ყირიმის სახანოს დასაქვემდებარებლად, რომელიც მისთვის მუდმივ „თავის ტკივილს“ წარმოადგენდა, ვინაიდან უკვე XVI ს. ბოლოდან ყირიმელი თათრები პერმანენტულ მარბიელ თავდასხმებს აწყობდნენ რუსულ მიწებზე და მათ დიდ ზიანსაც აყენებდნენ. ამასთანავე, რუსეთს სჭირდებოდა შავი ზღვა იმისთვისაც, რომ შემდეგ, სრუტეების გავლით, ხმელთაშუა ზღვის მდიდარ ბაზარში შესულიყო. ამიტომ, ვიდრე შავი ზღვა და ყირიმი ოსმალეთის სულტნის კონტროლქვეშ იქნებოდა, ყოველგვარ აზრს კარგავდა რუსეთის სამხრეთისკენ ლტოლვის ამბიციები. აქედან გამომდინარე, კავკასიას მნიშვნელოვანი პლაცდარმის როლი ენიჭებოდა რუსეთის ამ გეოპოლიტიკურ სტრატეგიაში. აღსანიშნავია, რომ წარმოშობით ყაბარდოული წარმოშობის რუსი თავადი და დიპლომატი ალექსანდრე ბეკოვიჩ-ჩერკასკი (მართლმადიდებლურად მონათვლამდე: დევლეთ-გირეი ბეკმურზინი) 1714წ. პეტრე I-ს მოუწოდებდა სასწრაფო ზომები მიეღო კავკასიელ ხალხების

XVII ს.), გვ. 77.

¹ ნ. ბერძენიშვილი. ირან-ოსმალეთის ომი და საქართველო XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში, – წგნ.: ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. წიგნი VI, გვ. 301.

² ილ. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა..., გვ. 216.

მისამხრობად, რაც შემდეგ მნიშვნელოვან გავლენას მოახდენდა ოსმალეთსა და სპარსეთზე.¹

„ბრწყინვალე პორტას“ მდგომარეობა ამ დროისათვის არც ისე ბრწყინვალედ და სახარბიელოდ გამოიყურებოდა: „საღვთო ლიგასთან“ განცდილმა მარცხმა სერიოზულად შეარყია მისი საერთაშორისო მდგომარეობა: კარლოვიცის ზავით (1699წ. 26 იანვარი), ოსმალეთმა მოკავშირეთა სასარგებლოდ ევროპის კონტინენტზე მნიშვნელოვანი ტერიტორიული დანაკარგები განიცადა; ხოლო კონსტანტინეპოლის ზავით (1700წ. 3 ივლისი) კი, რუსეთმა აზოვი და მიმდებარე ტერიტორიები მიიღო. მაგრამ მუსტაფა II ნამდვილად არ აპირებდა კავკასიის დაკარგვას და თვითონაც შეუდგა სამხედრო ფლოტის გაძლიერებას შავ ზღვაზე და პოზიციების გამყარებას დასავლეთ საქართველოში; ისპაჰანიც კი ამ დროისათვის უკვე მნიშვნელოვნად დასუსტებულიყო, რასაც რუსეთის ხელმწიფეს აუწყებდა ირანიდან ელჩი არტემი ვოლინსკი.² ამგვარი რეალობა შეიქმნა ამიერკავკასიაში XVIIIს. დასაწყისისთვის: ახლო და შუა აღმოსავლეთის ორი დიდი იმპერიის (ოსმალეთი და სპარსეთი) უკვე დაღმავალი დიდების ფონზე, კავკასიაში აქტიურად იწყებდა შემოსვლას რუსეთის აღმავლობის გზაზე შემდგარი იმპერია, რომელსაც ბედად ეწერა ადგილობრივი ქვეყნებისა და მოსახლეობის ბედის განსაზღვრა შემდგომი საუკუნეების მანძილზე.

საქართველოში მოუთმენლად ელოდნენ ჩრდილოეთიდან მომავალ ხსნას და ქართველებმა რუსეთისთვის დახმარების განევის პირობაც კი მისცეს სტამბოლში რუსეთის ელჩ პეტრე ტოლსტოის.³ როგორც ჩანს, იმჟამინდელ ქართულ პოლიტიკურ ისტებლიშმენტს გარდამეტებული წარმოდგენა ჰქონდათ კავკასიონის გადაღმა მიმდინარე პროცესებზე და მოსკოვ-სტამბოლის ომს უმოკლეს ხანებში ელოდნენ, რათა თურქთა უღლისაგან გათავისუფლებულიყვნენ. აღსანიშნავია, რომ

¹ გ. ჟუჟუნაშვილი. რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობა XVII საუკუნის 40-იანი წლების შუახანებში, – კრებ.: *ქართული დიპლომატია*. ტ. 2. თბ., 1995, გვ. 284.

² С. М. Соловьев. Чтения и рассказы по истории России, гв. 697.

³ С. М. Соловьев. Чтения и рассказы по истории России, гв. 700.

ვახტანგ VI და სულხან-საბა ორბელიანი

ალექსანდრე ბეკოვიჩ-ჩერკასკი
(17106.)

არტემი ვოლინსკი

ქართული სამეფო-სამთავროების მიმართ სტამბოლსა და ის-
პაჰანს განსხვავებული პოლიტიკური მიდგომები ჰქონდათ: და-
სავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრებს სულტანი ამტკიცებდა,
მაგრამ ის მათგან ისლამის მიღებას არ მოითხოვდა. ამგვარი
ერთგვარად „ლიბერალური“ დამოკიდებულება რადიკალურად
განსხვავდებოდა აღმოსავლეთ საქართველოში შექმნილი ვი-
თარებისაგან, სადაც ქართლისა და კახეთის მეფედ დამტკი-
ცებისათვის საჭირო იყო არა მარტო სპარსეთის ვასალობის
აღიარება, არამედ – მაჰმადიანობის მიღებაც.

თუმცა, სტამბოლის ეს „ლიბერალიზმი“ ნამდვილად არ
იყო განპირობებული ქრისტიანობისადმი სულტნის „ტოლერან-
ტული“ დამოკიდებულებით. ოსმალეთის პოზიციები დასავლეთ
საქართველოში საკმაოდ მყარი იყო და ის აქედან ღებულობდა,
როგორც ხარკს, ასევე – ტყვეებსაც. ამასთან, ადგილობრივი
ხელისუფალთათვის ქრისტიანული სარწმუნოების შენარჩუნე-
ბით, სულტანი შორსმიმავალ პოლიტიკურ მიზნებს ისახავდა:
ის ცდილობდა უზრუნველყო დასავლეთ საქართველოს მეფე-
მთავართა მხრიდან ლოიალობა.

ოსმალეთის ხელისუფლება რევანშისათვის ემზადებოდა
მაგრამ „სალვითო ლიგასთან“ განცდილი მარცხის შემდგომ ქვე-
ყანაში ეკონომიკური კრიზისი იყო, ჯამაგირს ვერ უზდიდნენ
იანიჩარებს, რომლებიც თავიანთ უკმაყოფილებას პერმანენ-
ტული ამბოხებებით გამოხატავდნენ. ანტითურქული აჯანყე-
ბებისათვის ემზადებოდა ბალკანეთის მოსახლეობაც. ამ ვითა-
რებაში, დასავლეთ საქართველოში მიიჩნიეს, რომ თურქეთის
საწინააღმდეგოდ გამოსვლა შესაძლებელი იყო.

1703წ. იმერეთის სამეფოს ფაქტობრივმა მმართველმა გი-
ორგი აბაშიძემ¹ სტამბოლს შეუწყვიტა ყოველწლიური გამოსა-

¹ გიორგი-მალაქია პაატას ძე აბაშიძე – იმერეთის სამეფოს მართავ-
და 1701-1707 წლებში. მეფობა წაართვა გიორგი VI ალექსანდრე
IV იმერთა მეფის ძეს. სამეფოში ერთგვარი წესრიგი დამყარდა.
ის კულტურულ-სააღმშენებლო მოღვაწეობასაც ეწეოდა. მისი
განკარგულებითა და „საფასით“ გადაიწერა მრავალი ხელნაწერი,
შეიმკო და მოიჭედა არაერთი ხატი და ჯვარი. 1700 წელს მის-
ივე სახსრებით შეკეთდა პატრიარქ აბრაჰამის მონასტერი იერუ-
სალიმში (ო. სოსელია. გიორგი-მალაქია აბაშიძე, – „საქართველო“

ლები – საური, რომელსაც საქართველოში „ქრთამს“ ეძახდნენ: „ვითარ განდიდნა აბაშიძე და არლარა ეგოდენ მორჩილებდა ფაშასა და არცალა აქუნდა ქრთამნი ეგოდენნი იმერეთისაგან“.¹ დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრები „ქრთამით“ ახალციხის ფაშას უგზავნიდნენ „ტყვეებს“ (ახალგაზრდა ქალ-ვაჟები) და სხვა მისართმეველებს (ძვირფასი ნივთები, ტილო, ქორ-შეყარდნები და სხვ.), რომელიც, თავის მხრივ, სულტანს მიართმევდა.

„ყოველწლიური „ქრთამის“ გაგზავნაზე უარის თქმა თურქეთის ვასალობიდან გამოსვლას ნიშნავდა.² გიორგი აბაშიძის ამ დემარსს მხარი დაუჭირეს გიორგი ლიპარტიან-დადიანმა და მამია III გურიელმა.³ ოსმალთა მორჩილებიდან გამოვიდნენ აფხაზებიც, რომლებიც თურქ ვაჭრებს აყაჩაღებდნენ.⁴ ომში დამარცხებული სულტანისთვის ქართველთა ეს დაუმორჩილებლობა ნამდვილი გამოწვევა იყო, რომელიც სასწრაფო საპასუხო ზომების მიღებას საჭიროებდა. თურქებმა საჭიროდ ჩათვალეს განდგომილ ქართველთა დასჯა და დასავლეთ საქართველოში ოსმალეთის კონტროლის გაძლიერება, რათა იქ რუსეთს დასაყრდენი არ ეპოვა. სტამბოლში ვარაუდობდნენ, რომ პეტრე I-ს, პირველ რიგში, ადგილობრივი ნავსადგურები დააინტერესებდა.⁵ რუსეთის მეფეს სტამბოლში მივლინებული დიპლომატ პ. ტოლსტოისაგან უკვე 1702წ. ჰქონდა ცნობები მავი ზღვის პორტების შესახებ („მავი ზღვის აღწერილობა“).⁶

(ენციკლოპედია). ტ. 1. თბ., 1997, გვ. 19).

¹ *მ. რეხვიაშვილი* იმერეთის სამეფო (1462-1810), გვ. 149.

² *ბატონიშვილი ვახუშტი* აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, – ნგნ.: ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. IV. თბ., 1973, გვ. 458.

³ *ჩხატარაიშვილი* დასავლეთი საქართველო XVIIIს..., გვ. 458.

⁴ *ბატონიშვილი ვახუშტი* აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 458.

⁵ *ჩხატარაიშვილი* დასავლეთი საქართველო XVIIIს..., გვ. 458.

⁶ П. А. Толстой. Описание Черного моря, Эгейского архипелага и османского флота. Главный редактор А. Р. Вяткин, вступительная статья и составление С. Ф. Орешковой, археографическое введение, подготовка текста, примечания и указатели И. В. Зайцева. Москва, 2006, гв. 66-115; *ჩხატარაიშვილი* დასავლეთი საქართველო XVIIIს. პირველ ნახევარში, გვ. 457.

როგორც ჩანს, ქუთაისსა და სოხუმში დისლოცირებულ ოსმალურ გარნიზონთა შესაძლებლობებს აღემატებოდა განდგომილთა დასჯა და მუსტაფა II-მ არზრუმის ბეგლარბეგ ქოსა ხალილ ფაშას მთავარსარდლობით დასავლეთ საქართველოში 80 ათასიანი არმია დაძრა.¹ 1703 წლის ზაფხულში თურქები შემოვიდნენ „სპითა დიდითა ზღვით და ჯმელით, რათა დაჰყონ წელი შვიდი იმერეთს და მოაოჭრონ სრულიად ციხეებითურთ“.² ოსმალთა ეს შემოსევა იმდენად საშინელი ყოფილა, რომ, როდესაც მათ მოულოდნელ უკან გაბრუნებაზე საუბრობს, ვახუშტი წერს: „შეიწყალა ღმერთმან კუალად ქუეყანა ესე“.³

მტერი ქვეყანაში სამი მხრიდან შემოვიდა: საკუთრივ სერასკირმა ხალილ ფაშამ ჭოროხი გადალახა და ბათომი დაიკავა, ხოლო მისი მოადგილე (ქეჰაია), ახალციხის ფაშა ისაყთან ერთად, იმერეთში შეიჭრა; მესამე ნაწილი ზღვით სამეგრელოში შევიდა, სადაც აიღეს რუხის ციხე, რომელშიც შეიარაღებული რაზმი დატოვეს და ანაკლიაში კი ახალი ციხე ააშენეს.

1703წ. ივნისში სტამბოლში იანიჩართა აჯანყება დაიწყო კუთვნილი ჯამაგირის მოთხოვნით. ანალოგიური მოთხოვნით კი ოსმალეთში იანიჩართა ამბოხებები გახშირდა სწორედ მუსტაფა II-ს ზეობის დროს. აღსანიშნავია, რომ ამ აჯანყების მოთავენი სწორედ იმ სამხედრო ნაწილებში იყვნენ, რომელსაც ხონთქარი დასავლეთ საქართველოში დამატებით ძალებად აგზავნიდა.⁴ ამბოხება იმდენად მასშტაბური იყო, რომ სულტანს დამხმარე ძალა დასჭირდა. ამიტომ მან დასახმარებლად არზრუმის ბეგლარბეგ ხალილ ფაშას უხმო.⁵ ვფიქრობთ, რომ ოსმალთა ძალიან სწრაფი გაბრუნება სამშობლოში, სწორედ ამაზე უნდა მიანიშნებდეს. სხვა მხრივ, საეჭვოა, რომ ახალ ხელისუფალს გაეუქმებინა მისი წინამორბედის ეს სამხედრო კამპანია, რომელიც ჯერ-ჯერობით ოსმალთათვის წარმატებით ვითარდებოდა და, ბუნებრივია, რომ მას არც იმის სურვილი

¹ კ. კვაშილავა. ისტორიული სამურზაყანოს წარსულიდან. XVII-XVIII საუკუნეების მიჯნა - 1840 წელი. თბ., 2011, გვ. 113.

² ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 863.

³ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 864.

⁴ მ. რეხვიაშვილი. იმერეთის სამეფო (1462-1810), გვ. 151.

⁵ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 865.

ექნებოდა, რომ ქვეყანაში დამატებითი შეიარაღებული ძალები ჰყოლოდა, მით უფრო, რომ საჭირო გახდებოდა სულთნის ხაზინიდან დამატებით ხარჯების გაწევა ჯამაგირით მათ დასაკმაყოფილებლად. ოსმალთა იანიჩრები კი ამ მათ ამ მატერიალურ-ფინანსურ „ზარალს“ ერთგვარად იკმაყოფილებდნენ დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის ძარცვით. თურქთა სარდლობისათვის იმდენად მოულოდნელი იყო სტამბოლში განვითარებული ამბები, რომ სასწრაფოდ აიბარგნენ და მალევე დატოვეს დასავლეთ საქართველო. თუმცა, რიგ მნიშვნელოვან (ფოთი, ანაკლია, რუხი) ციხეებში ოსმალთა შეიარაღებული რაზმები დარჩნენ.

უკან გაბრუნებამდე, ხალილ ფაშას ბრძანებით, ქეჰაია დაეზავა გიორგი აბაშიძეს, რომლისათვის ეს ზავი შექმნილი ვითარებიდან გამოსვლის საუკეთესო გზა იყო, მით უფრო, რომ ოსმალთა შემოსვლისთანავე ერთი მოკავშირე მალევე დაკარგა. კერძოდ, მტრის მხარეს გადავიდა მამია III გურიელი.¹ თუმცა, ქეჰაიასა და გიორგი აბაშიძის „მეგობრობას“ დიდი ხანი არ ეწერა ბედად, მალევე ქართველებისთვის ცნობილი გახდა ოსმალთა გაბრუნების მიზეზი. ამით შეგულიანებულმა გიორგი აბაშიძემ თურქთა განადგურების ბრძანება გასცა: „ხოლო იმერთა ბრძანებითა აბაშიძისათა შეჰკრეს მთა ფერსათი და მოსრვიდენ მრავალთა ოსმალთა. კუალად ენივნენ იმერნი, მოკლეს კოლის ფაშა და დაკოდეს ჯელსა შინა ისაყ ახალციხის ფაშა, აოტნეს ოსმალნი და აღილეს ალაფნი ურიცხუნი, ცხენი, ჯორნი და აქლემნი კიდებულნი და მოვიდნენ წინაშე აბაშიძისა“.² ოსმალებმა ძლივს გააღწიეს სამშვიდობოს.

იენიჩართა აღნიშნული აჯანყება დასრულდა 1703 წლის 22 აგვისტოს, როცა მუსტაფა II-მ ტახტი მისი ძმის აჰმადის სასარგებლოდ „დათმო“. სულტანმა აჰმად III-მ ჯარს რამდენიმე წლის მანძილზე გაუცემელი კუთვნილი ჯამაგირი დაურიგა.³ აჯანყებულებმა ოსმალეთის იმპერიის დიდგვზირად კი გურჯი

¹ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 865.

² ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 865.

³ ბ. ზორაძე. ოდიშ-აფხაზეთის ურთიერთობა (XV-XVIII სს.). თბ., 1996,

აჰმედ ფაშა დასვეს.¹

როგორც ჩანს, დასავლეთ საქართველოში განვითარებული ამ მოვლენებს უნდა ეხებოდეს ერთი ცნობა ჰეტმან ივანე მაზუპას (1687-1709) წერილში გრაფ თევდორე გოლოვინისადმი, სადაც აღნიშნულია, რომ საქართველოში თურქთა ჯარი გაანადგურეს და ქართველთა წინააღმდეგ ახალი არმია და ერთი ფაშა მიაველინესო: «В земли Грузинской гораздо побито войска Турского».² თუ გავითვალისწინებთ XVIIIს. დასაწყისში ინფორმაციის გავრცელების სისწრაფეს და მანძილს სტამბოლიდან თანამედროვე უკრაინამდე, სავარაუდოა, რომ ის ივლისის შუა პერიოდის (ყველაზე გვიან ვადებად ეს თარიღი რომ მივიჩნიოთ) ამბებს უნდა ასახავდეს.

XVIIIს. 20-იანი წლების დასაწყისში მნიშვნელოვანი სამხედრო-პოლიტიკური ძვრები მოხდა სამხრეთ კავკასიაში, რომელშიც ამჯერად აქტიურად ჩაერთო რუსეთის იმპერატორი პეტრე I. 1722წ. თებერვალს სპარსეთში გაჩაღებული შინაომების გამო, რეგიონში ისპაჰანის „მემკვიდრეობისათვის“ ბრძოლა დაიწყო: სტამბოლმა და სანქტ-პეტერბურგმა სამხედრო ძალები კასპიის ზღვის სანაპიროსკენ დაძრეს. პეტრეს ამ პერიოდისთვის, შვედეთთან ხანგრძლივ „ჩრდილოეთის ომში“ (1700-1721) წარმატებით გადაჭრილი ჰქონდა ბალტიის ზღვაზე გასასვლელის საკითხი. აქედან გამომდინარე, მან გადაწყვიტა ბალტიის ზღვისთვის „შეეერთებინა“ კასპიის ზღვა.³ ამასთან, ის ცდილობდა დაესწრო ოსმალეთისათვის, რომელმაც 1720-იან წლებში ავღანთა აჯანყების გამო სპარსეთში შექმნილი ურთულესი სამხედრო-პოლიტიკური კრიზისის შედეგად, თავი სეფიანთა „მემკვიდრედ“ გამოაცხადა. სტამბოლი ისპაჰანის დასაკავებლად გალაშქრებას გეგმავდა.⁴

¹ ქ. ჩხატარაიშვილი. დასავლეთი საქართველო XVIIIს., გვ. 459.

² *Письма и Бумаги Императора Петра Великого*. Т. 2, (1702-1703). Санкт-Петербург, 1889, გვ. 576; „საქართველოს ქვეყანაში თურქთა ლაშქარი ძალიან დამარცხდა“ (თარგმანი ჩვენია).

³ ალ. ფირცხალაიშვილი. საქართველო-რუსეთ-ირან-თურქეთის ურთიერთობანი XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში. თბ., 2000, გვ. 40.

⁴ დ. კაციტაძე. ირანის ისტორია. III-XVIII საუკუნეები. თბ., 2009, გვ. 479; Ж. А. Ананян. Политика России в Закавказье, – წგნ.: *История*

რუსეთის იმპერატორისათვის, რომელსაც კონკრეტული ამოცანები ჰქონდა მისი სახელმწიფოს სამხრეთ მისადგომებთან გადასაჭრელი, მიუღებელი იყო, რომ აღმოსავლეთის „ჭიშკარს“ („ალბანური ჭიშკარი“) ოსმალეთი დაპატრონებოდა.¹ ამიტომ 1723 წლისთვის დაგეგმილი ლაშქრობა პეტრე I-მა ერთი წლით ადრე, 1722წ. ივნისში, დაიწყო.²

ამ სამხედრო ოპერაციის შედეგად, რუსეთმა, რომელმაც შესანიშნავად ისარგებლა სპარსეთის ურთულესი საშინაო ვითარებით, რაზეც ჰქონდა სწორედ გათვლები რუსი იმპერატორს, შეძლო კასპიის დასავლეთ სანაპიროს დაკავება.³ კერძოდ, 1722წ. 23 აგვისტოს რუსებმა უბრძოლველად დაიკავეს ქ. დერბენტი (დარუბანდი).

ამ სამხედრო კამპანიისათვის პეტრე I-მა საბაბად გამოიყენა 1712წ. შირვანის მთავარ ქალაქ შემახაში 300-მდე რუსი ვაჭრის ამოჟლეტა ადგილობრივი ფეოდალების ჰაჯი დაუდისა და სურხაი ხანის მიერ, რომელთა დასჯა, თურმე, სპარსეთის ხელისუფლებამ ვერ შეძლო და შაჰის კარს ეს აქცია უნდა განეხილა, როგორც შაჰისა (ისინი ოსმალეთის სულტნის მფარველობის ქვეშ იმყოფებოდნენ) და რუსეთის მტრების წინააღმდეგ მიმართული და არა როგორც რუსეთის ომი სპარსეთთან.⁴ როგორც რუსი ისტორიკოსი ნ. ლამბინი შენიშნავდა, ეს იყო საბაბი, რომელსაც უნდა უზრუნველყო რუსეთის ბატონობა კასპიის ზღვის დასავლეთ და სამხრეთ სანაპიროებზე მდებარე სპარსეთის მდიდარ რაიონებზე.⁵ მაგრამ, ამ ეტაპზე

внешней политики России. XVIIIв. (от Северной войны до войн России против Наполеона). Ответственный редактор: доктор исторических наук Г. А. Санин. Москва, 1998, გვ. 49-50.

¹ **ბ. ბერძენიშვილი.** ირან-ოსმალეთის ომი და საქართველო XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში, გვ. 304; **J. M. Mackie.** Life of Shamil and Narrative of the Circassian War of Indenpedence Against Russia, გვ. 12.

² **ბ. ბერძენიშვილი.** ირან-ოსმალეთის ომი და საქართველო XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში, გვ. 304.

³ *Русская военная сила*, გვ. 44.

⁴ **ბ. ბერძენიშვილი.** ირან-ოსმალეთის ომი და საქართველო XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში, გვ. 303-304.

⁵ **Н. П. Ламбин.** История Петра Великого. СПб., 1843, გვ. 658.

ეს ოფიციალური სანქტ-პეტერბურგის დროებითი წარმატება იყო. ამ ტერიტორიების მტკიცედ დაკავებისთვის მას ჯერ საკმაოდ არასაკმარისი ძალები გააჩნდა. თუმცა, კავკასია უკვე ბუფერულ ზონად იქცა მოქიშპე სამ დიდ იმპერიას შორის.

რუსეთის ამ წარმატებამ კავკასიაში თავსატეხი ისევ და ისევ საქართველოს, კერძოდ კი, ქართლს, გაუჩინა. პეტრე I, მხოლოდ საკუთარი ძალებით, როგორც სამხედრო, ისე – მატერიალური, რომელიც შვედეთთან ხანგრძლივი ომის გამო მეტად გამოფიტული იყო, ადგილობრივი მოკავშირის გარეშე კავკასიურ ლაშქრობას ვერ წამოიწყებდა. ასეთ პარტნიორად მისთვის ბუნებრივია, საქართველო, კერძოდ კი – ქართლის სამეფო ჩანდა. ვახტანგ VI-მ, თავისი წარმომადგენლის მეშვეობით, ა. ვოლინსკისთან კავშირების დამყარება ჯერ კიდევ 1718წ. სცადა. თუმცა ისპაჰანში პეტრეს დესპანი არ ენდო ვახტანგს, როგორც სპარსეთის არმიის მთავარსარდალს („ყვენის სპასალარია“)¹ და თავი შეიკავა რუსეთსა და ქართლს შორის სამხედრო კავშირებზე საუბრისაგან.² ამასთან ერთად, რუსეთი ჯერ კიდევ შვედეთთან ომით იყო დაკავებული და კავკასიაში გართულებები არ სჭირდებოდა. მით უფრო, რომ 1710-1711წწ. თურქეთთან წარმოებულმა ომმა (პრუტის ლაშქრობა) პეტრეს ნათლად უჩვენა რუსეთისთვის ორ ფრონტზე ერთდროული საომარი მოქმედებების წარმოების მიზანშეუწონლობა. 1719-1720წწ. პეტრე I-სა და ვახტანგ VI-ს შორის დაიდო ფარული შეთანხმება ირანის წინააღმდეგ ერთობლივი სამხედრო მოქმედებების შესახებ. ამას წინ უძღოდა ქართლის მეფის მიერ ისლამის საჯაროდ უარყოფა და ქრისტიანობის აღიარება. ეს არ იყო მხოლოდ საკუთარი მრწამსის დადსტურება: ეს მნიშვნელოვანი პოლიტიკური აქტი იყო, რომელიც ქართლის მეფის მხრიდან სპარსეთისადმი დაქვემდებარებაზე უარის თქმას ნიშნავდა. როგორც მ. სამსონაძე შენიშნავს, „დასუსტებულმა

¹ დ. გურამიშვილი. დავითიანი. თბ., 1964, გვ. 51; 1722 წლის აგვისტოში კი ის აზერბაიჯანის სპასპეტიც გახდა (ლ. მენაბდე. ვახტანგ VI, – ნგნ.: დიდი ქართველები. პროგრამის ხელმძღვანელი და მთავარი რედაქტორი ზაზა აბზიანიძე. ტ. 6, თბ., 2011, გვ. 66).

² С. М. Соловьев. Чтения и рассказы по истории России, гв. 700-701.

ირანის შაჰმა ეს გამოწვევა გადაცლაპა და იმუამად არავითარი რეაგირება არ გამოუჩენია.¹ უკანასკნელ ხანს, რუსეთის ისტორიოგრაფიაში გამოითქვა ყოვლად დაუსაბუთებელი ბრალდება ქართველი მონაქრის მიმართ, რომ თითქოს, ვახტანგმა, რომელიც „რუსული ორიენტაციის შეგნებული მომხრე იყო“, მხოლოდ 1719 წლიდან, სპარსეთიდან დაბრუნების შემდეგ, დაიწყო აქტიური მოქმედება საკუთარი სამშობლოს გათავისუფლების მიზნით.² ქართლის მეფე 1712-1719წწ., ფაქტობრივად, ირანში ტყვეობაში იმყოფებოდა, თუმცა, აქტიურად მოქმედებდა მისი სამეკიდროს და, ზოგადად, საქართველოს გათავისუფლებისათვის ოსმალთა და სპარსელი დამპყრობლებისაგან.

მაგრამ გვირგვინოსანს, სამნუხაროდ, გადამეტებული წარმოდგენა ჰქონდა რეგიონში შექმნილ ვითარებაზე და რუსეთის სამხედრო და პოლიტიკურ შესაძლებლობებზე სამხრეთ კავკასიაში მიმდინარე პროცესებში ჩასართავად. ვახტანგმა სათანადო პოლიტიკური შორსმჭვრეტელობა ვერ გამოიჩინა და სპარსეთში შექმნილი ვითარება ხელსაყრელად მიიჩნია ქვეყნის გასათავისუფლებლად. ამასთან, ის ფიქრობდა, რომ ხელსაყრელი დრო იდგა ქვეყნის გასაერთიანებლად.³ მის ამ საბედისწერო შეცდომაში გადამწყვეტი როლი იმან ითამაშა, რომ ამ საქმეში დახმარებას რუსეთიც სთავაზობდა.

ვახტანგ VI-ს გუნდში, რომელშიც ცნობილი პოეტი დავით გურამიშვილიც შედიოდა, გაიდებულნი წარმოდგენა ჰქონდათ რუსეთის იმპერატორზე, რასაც ეს სიტყვებიც ადასტურებს: „კურთხეულმცა არს ღვთისაგან პეტრეს ჴელმწიფის ხსენება! რა საქმე ვახტანგ მეფისა სცნა, მისი შველა ენება“.⁴

როგორც ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, რუსეთის იმპე-

¹ მ. სამსონაძე. საქართველო XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, – ნგნ.: საქართველოს ისტორია. ოთხ ტომად (უძველესი დროიდან XX საუკუნის ბოლომდე). ტ. III: საქართველო XIII საუკუნიდან XIX საუკუნემდე. რედაქტორი: პროფესორი მ. სამსონაძე. თბ., 2012, გვ. 302.

² Ж. А. Анаян. Политика России в Закавказье, გვ. 51.

³ მ. სამსონაძე. საქართველო XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, გვ. 302-306.

⁴ დ. გურამიშვილი. დავითიანი, გვ. 48.

რიის დიპლომატიამ იმდენად წარმატებით იმუშავა ქართლის მეფის კარზე, რომ კავკასიაში პეტრე I-ს მიზნად მათ მხოლოდ და მხოლოდ ერთმორწმუნე ქართველების ხსნა წარმოადგინა.¹ თუმცა, ამ ხედვას ყველა არ იზიარებდა თბილისში. მონიანალმდევე ფრთა კი, ივ. ჯავახიშვილის სამართლიანი შეფასებით, სალი შორსმჭვრეტელობით მეფეს ურჩევდა უფრო მეტ სიფრთხილეს გამოეჩინა რუსეთთან კავშირში, რადგან „...მტრები შეგვიტყობენ, ყველა ჩვენზე წამოდგების. ვირემ რუსნი გვოშეელიან, მანამ ჩვენი გარდაგვკდების“.² მაგრამ მეფეს მიღებული ჰქონდა უკვე გადანყვეტილება რუსეთთან ერთობლივი სამხედრო კამპანიის შესახებ: „ბევრნი ბევრს რასმე იტყოდნენ, მაგრამ ვინ მოუსმინებდა? მეფე იყო და ბრძანებდა, იქმოდა, რასაც ინებდა!“.³

ჩრდილოელი მეზობლის მხრიდან რეალური დახმარების მიღებისადმი იმედი კიდევ უფრო გაცხოველდა ვახტანგ VI-ს პირადი წარმომადგენლის, სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში უშედეგო ელჩობის შემდეგ. ეს კი ქართლის მეფის მხრიდან საგარეოპოლიტიკური ორიენტაციის – დასავლეთევროპულიდან რუსულისკენ – შეცვლას ნიშნავდა.⁴

რუსეთით შეგუღლიანებულმა ქართლის მეფემ უარი შეუთვალა ისპაჰანს აჯანყებულთა წინააღმდეგ გამოსალაშქრებლად და არც ოსმალეთთან (რომელიც ცდილობდა ქართლში გამაგრებას, რათა აქ რუსები არ შემოეშვა) მოკავშირეობა (ყმობის პირობებით) ირჩია.⁵ არადა, ამის სანაცვლოდ, სულტანი აჰმედ III ვახტანგის ხელისუფლებას ცნობდა ქართლში, კა-

¹ ივ. ჯავახიშვილი. დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის მე-XVIII-ე საუკუნეში, გვ. 72.

² დ. გურამიშვილი. დავითიანი, გვ. 50; ივ. ჯავახიშვილი. დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის მე-XVIII-ე საუკუნეში, გვ. 73.

³ დ. გურამიშვილი. დავითიანი, გვ. 51.

⁴ მ. სამსონაძე. საქართველო XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, გვ. 301-302.

⁵ ნ. ბერძენიშვილი. ირან-ოსმალეთის ომი და საქართველო XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში, გვ. 304.

ხეთსა და სამცხე-საათაბაგოში.¹ ქართლის მეფე 40 000 კაცი-ანი ლაშქრით განჯაში დადგა, სადაც უნდა შეხვედროდა რუს იმპერატორს, მაგრამ სამთვიანმა ლოდინმა უშედეგოდ ჩაიარა.

თბილისში დაბრუნებულ ვახტანგს პეტრეს წარმომადგენელმა ი. ტოლსტოიმ აცნობა, რომ რუსეთი ქართლს მომავალი წლის გაზაფხულზე აუცილებლად დაეხმარებოდა.² 1722წ. დეკემბერში რუსმა იმპერატორმა საგანგებო წერილი გაუგზავნა ქართლის მეფეს და სთხოვა ეშუამდგომა ირანის ახალგაზრდა შაჰის თამაზ (თაჰმასპ) II-სთან, რომელიც ტახტზე სულ ცოტა ხნის ასული იყო, რუსეთთან ურთიერთობების მოსაგვარებლად.³

ამასთან, პეტრე შაჰს სთავაზობდა მისეულ გეგმას ქართულ-სომხური სახელმწიფოს შექმნისა რუსეთის პროტექტორატის ქვეშ.⁴ როგორც ჩანს, რუსეთში ფიქრობდნენ, რომ შაჰ თამაზის რთული მდგომარეობა სპარსელ მონაქრს აიძულებდა დათმობებზე წასულიყო და, აქედან გამომდინარე, პეტრე I-ს დიპლომატიმა მოითხოვა მაქსიმუმი, რომ მიეღო მინიმუმი მაინც. ასეთი რამ მართლაც მოხდა, ოღონდ ნაწილობრივ: სპარსეთმა აღიარა რუსეთის წარმატებები კასპიისპირეთში (1723წ. სექტემბერში), მაგრამ ქართულ-სომხური სახელმწიფოს შექმნის იდეა მხოლოდ ქალაქებზე დარჩა.

ისპაჰანთან გაფუჭებული ურთიერთობების ფასის კარგად მცოდნე ქართლის მეფემ „უსაფრთხოების გარანტიისათვის“ რუსეთისაგან დამხმარე სამხედრო რაზმი მოითხოვა.⁵

¹ ნ. ბერძენიშვილი. ირან-ოსმალეთის ომი და საქართველო XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში, გვ. 304.

² ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 501; ნ. ასათიანი. გზა გამოსხნა-აღდგომისაკენ. რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობა უძველესი დროიდან ტრაქტატამდე. თბ., 1983, გვ. 103-104.

³ გ. სამსონაძე. საქართველო XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, გვ. 301, 309-310.

⁴ Ж. А. Анянян. Политика России в Закавказье, გვ. 52-53.

⁵ გ. პაიჭაძე. ქართლის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი რუსეთთან XVIII ს. 20-იან წლებში, – ნგნ.: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. რვა ტომად. ტ. IV, გვ. 419.

მაგრამ რუსი გვირგვინოსანი არ ჩქარობდა მისი მიზეზით დიდი განსაცდელის წინაშე მდგარ ქართლში ჯარის გამოგზავნას. თუმცა, იგი ბოლოს მაინც იძულებული გახდა დათანხმებულიყო საქართველოში 2 000 კაცისგან შემდგარი ჯარის გაგზავნაზე და სათანადო ბრძანებაც კი გასცა 1723წ. 19 აპრილს.¹ როგორც ჩანს, იმპერატორი დაურწმუნებიათ, რომ არზრუმის ფაშა ყარსში ჯარებს თავს უყრიდა და ქართლში შემოჭრას აპირებდა.² ამასობაში თბილისი კახეთის მეფე კონსტანტინე მამადყულიხანმა დაიკავა, რომელსაც ვახტანგზე განრისხებულმა შაჰმა 1723წ. 10 იანვარს ქართლიც ჩააბარა: „ჯერ კახეთი, მერმე ქართლი, ორივე ერთად მას უბოძა“.³ კონსტანტინეს დაღესტნელმა მოკავშირეებმა ისე სასტიკად გაძარცვეს ქალაქი, რომ შემდეგ მას რამდენიმე ათეული წლის მანძილზე აღარ დაბრუნებია ძველი კეთილდღეობა.

პეტრეს მსგავსად, ოსმალეთის სულტანმაც გადაწყვიტა შინაარეულობებით დასუსტებული სპარსეთი ქართლიდან გაეგდო და ამით კიდევ უფრო განემტკიცებინა საკუთარი პოზიციები კავკასიაში.⁴ მას მერე, რაც თბილისი კონსტანტინე მეფემ აიღო, მეჰმედ III-მ ქართლის დედაქალაქის დაკავება ბრძანა. თურქი იანიჩარები თბილისში 1723წ. ივნისში შემოვიდნენ: „ვაი იმ დღეს! ოსმალონი ბევრს უბრალოს სისხლსა ღერიდენ. საცა შეხვდისთ მუშა-კაცი, გლახა მწირსა თავსა სჭრიდენ“.⁵ ვახტანგი დაპირებულ დახმარებას ელოდა, თუმცა, პეტრე ვერც აქ წაადგა მას: როგორც კი თურქთა მიერ ქართლის დედაქალაქის დაკავება ცნობილი გახდა, რუსები უკან გაბრუნდნენ ისე, რომ თბილისამდე არც მისულან.⁶ აღსანიშნავია, რომ პეტრეს მიერ ნაჩქარევად მომზადებულ სამხედრო კამპანიაში მალევე თავი იჩინა გართულებებმა: სტიქიური უბედურებების

¹ გ. პაიჭაძე. ქართლის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი..., გვ. 419.

² გ. პაიჭაძე. ქართლის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი..., გვ. 419.

³ დ. გურამიშვილი. დავითიანი, გვ. 53.

⁴ ივ. ჯავახიშვილი. დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის მე-XVIII-ე საუკუნეში, გვ. 75.

⁵ დ. გურამიშვილი. დავითიანი, გვ. 70.

⁶ ნ. ბერძენიშვილი. ირან-ოსმალეთის ომი და საქართველო XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში, გვ. 307.

გამო რუსული არმია სასურსათო მხარდაჭერის გარეშე დარჩა. თუმცა, ეს ფაქტორი მაინც არ იყო იმდენად მნიშვნელოვანი პრობლემა, რის გამოც რუსეთის იმპერატორმა ქართლელი მოკავშირე მიატოვა. იმ ეტაპზე, სანქტ-პეტერბურგის კარს სპარსეთი სჭირდებოდა არა საკუთარი პროდუქციის გასაღების ბაზრად, არამედ მხოლოდ საშუამავლო-სავაჭრო საქმიანობისათვის.¹ რუსეთს ჯერ მხოლოდ სატრანზიტო ფუნქციები იზიდავდა. სწორედ ამიტომ რუსეთს არ აწყობდა სერიოზული გართულებები ამ აღმოსავლურ სახელმწიფოსთან.² მეორე მთავარი პრობლემა კი ოსმალეთის ფაქტორი იყო, რომლისთვის დაუშვებელი იყო რუსეთის მოახლოება მისი საზღვრების სიახლოვეს. ამასთანავე, სულტანზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდნენ ინგლისელი, ავსტრიელი, ვენეციელი და ფრანგი დიპლომატები, რომელიც აქეზებდნენ „ბრწყინვალე პორტას“ არ დაეშვა ამიერკავკასიაში (განსაკუთრებული ყურადღება საქართველოს ექცეოდა) რუსთა დამკვიდრება. ოსმალეთმა 1722წ. ოქტომბერს რუსეთს კატეგორიულად მოსთხოვა ჩრდილოეთ კავკასიიდან გასვლა და საკუთარ საზღვრებში დაბრუნება, წინააღმდეგ შემთხვევაში გარდაუვალი იყო რუსეთ-ოსმალეთის ომი. ეს განზრახვა მით უფრო აშკარა იყო, რომ 1722წ. 12 ოქტომბრის მოხსენებით, რუსეთის ელჩი სტამბოლში ი. ი. ნეპლიუევი პეტრეს აცნობებდა, რომ ოსმალეთს განზრახული ჰქონდა თბილისის დაკავება.³

ევროპას აშინებდა პეტრეს მმართველობის პერიოდში რუსეთის ძლევამოსილების პროგრესირებადი ზრდა და, ამასთანავე, მისთვის დაუშვებელი იყო დასავლეთ-აღმოსავლეთის სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირების დამყარება რუსეთის მეშვეობით, თუკი ეს უკანასკნელი ამ სავაჭრო გზის კონტროლს განახორციელებდა. ინგლისელი დესპანი აგულიანებდა აჰმედ III-ს ამიერკავკასიაში რუსეთთან ომის დასაწყებად და პირობას აძლევდა, რომ მისი სახელმწიფო, დანიასთან ერთად, რუსეთ-

¹ ნ. ბერძენიშვილი. ირან-ოსმალეთის ომი და საქართველო..., გვ. 305.

² ივ. ჯავახიშვილი. დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის მე-XVIII-ე საუკუნეში, გვ. 74.

³ Ж. А. Анаян. Политика России в Закавказье, гв. 52.

თან ომს დაიწყებდა ევროპაში.¹

მიუხედავად იმისა, რომ პეტრე აპირებდა ქართლში შემოსვლას,² ის იძულებული გახდა, თურქეთთან ომის დაწყების შიშით, უარი ეთქვა ამ განზრახვაზე.³ ამ კამპანიის შემდეგ, სანქტ-პეტერბურგში სავსებით სწორად დაასკვნეს, რომ ყირიმის სახანოს ნეიტრალიზაციის გარეშე, რუსეთის ყოველი მცდელობა კავკასიაში დასამკვიდრებლად ფუჭი შრომა იქნებოდა.⁴

1724წ. 12 ივნისს სტამბოლში დადებული ხელშეკრულებით, ოსმალეთი ცნობდა კასპიისპირეთის (დარუბანდიდან ასტრახადამდე) რუსეთთან შეერთებას. პეტრე I-მა კი, თავის მხრივ, აღიარა თურქეთის მიერ აღმოსავლეთ საქართველოს, აღმოსავლეთ სომხეთისა და ირანის ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილის დაპყრობა.

როგორც. ნ. ბერძენიშვილი წერდა, „მჭმუნვარე ვახტანგის“ საგარეო პოლიტიკურმა კურსმა მარცხი განიცადა: „სამს დიდს ჯელმნიფეს პირს აძლევს, სამგან იკეთებს ყმობასა! ყეენის სპარსალარია, თავს ირჭვამს მის რაყმობასა! რუსთ ჯელმნიფესთან მამაობს, ხვანთქართან ჩემობს ძმობასა!“⁵ ვახტანგს უფრო მეტი დიპლომატიურობა რომ გამოეჩინა ამ მიმართულებით და არ გაემჟღავნებინა თავისი ამკარა პრორუსული ორიენტაცია, ივ. ჯავახიშვილის მოსაზრებით, ის ოსმალეთთან მაინც აიცდენდა გართულებებს.⁷

სტამბოლის ხელშეკრულების გაფორმებიდან ერთ თვეში, 15 ივლისს, „პეტრე I-საგან ასე მოტყუებულსა და ყოვლად უმწეოდ მიტოვებულს“⁸ ქართლის მეფედყოფილს თავისი ახლობლებით, ოჯახის წევრებითა და 1200 კაციანი ამალით რუსეთში გადახვეწა-ლა დარჩენოდა. თუმცა მას ჯერ კიდევ ჰქონდა

¹ С. М. Соловьев. Чтения и рассказы по истории России, გვ. 731.

² Н. П. Ламбин. История Петра Великого, გვ. 663.

³ გ. პაიჭაძე. ქართლის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი რუსეთთან XVIII ს. 20-იან წლებში, გვ. 421.

⁴ Ж. А. Анаян. Политика России в Закавказье, გვ. 55.

⁵ ნ. ბერძენიშვილი. ირან-ოსმალეთის ომი და საქართველო..., გვ. 306.

⁶ დ. გურამიშვილი. დავითიანი, გვ. 51.

⁷ ივ. ჯავახიშვილი. დამოკიდებულება რუსეთსა და..., გვ. 75.

⁸ ივ. ჯავახიშვილი. დამოკიდებულება რუსეთსა და..., გვ. 75.

იმედი იმისა, რომ ჩრდილოელი მოკავშირის დახმარებით მალე დაბრუნდებოდა სამშობლოში და სამეფოსაც დაიბრუნებდა. მაგრამ, სამწუხაროდ, ვახტანგს ეს მხოლოდ ოცნებად დარჩა, რადგან მალე, 1725 წლის 28 იანვარს პეტრე დიდმა, რომელსაც ის ასე ენდობოდა, გარდაიცვალა, ხოლო მისი მემკვიდრეები ველარ ატარებდნენ თანმიმდევრულ საგარეო პოლიტიკურ კურსს სამხრეთის მიმართულებით.

რუსი მკვლევარები ნ. მოლჩანოვი და ვ. ბობილევი პეტრეს „კავკასიურ ლაშქრობებში“ ამიერკავკასიის ქრისტიან ხალხთა მონაწილეობის საკითხის განხილვისას ცდილობენ ან მიჩქმალონ ქართველების წვლილი ამ პროცესში (ნ. მოლჩანოვი) ან საერთოდ უგულვებელყო (ვ. ბობილევი). ნ. მოლჩანოვი აღნიშნავს, რომ ამის შემდეგ ქართლის მეფე ვახტანგ VI იძულებული გახდა რუსეთში წასულიყო, თუმცა ის არაფერს ამბობს იმის თაობაზე, თუ რამ აიძულა ქართველი მონარქი სამეფო დაეტოვებინა.¹ ვ. ბობილევი კი საერთოდ ცრუობს, როცა ამტკიცებს, რომ რუსეთის იმპერატორს არანაირი ვალდებულება არ აუღია ამიერკავკასიის ქრისტიანი ხალხების, პირველ რიგში, ქართველების მიმართ.²

აღმოსავლეთ საქართველოში ლაშქრობამდე, ოსმალეთმა მის დასავლეთ ნაწილში გარკვეული „პრევენციული ღონისძიებები“ ღონისძიებები გაატარა, რაც ამ მხარეში სტამბოლის პოზიციების გამყარებას ისახავდა მიზნად. ღრმა შინაგანი კრიზისის მიუხედავად, ოსმალთა იმპერია იმ ხანებში მაინც ახერხებდა დასავლეთ საქართველოში თავისი ბატონობის შემდგომ გაძლიერებას. იმერეთის მეფედ ამ დროს ვახტანგის აღზრდილი ალექსანდრე V იჯდა, რომელიც იძულებული იყო, ტახტის შენარჩუნების მიზნით, თურქებთან, რომელთა ხელდასხმითაც გამეფდა, „მეგობრული“ ურთიერთობები შეენარჩუნებინა და, ამასთან ერთად, იგი, იზიარებდა რა აღმზრდელის საგარეო პოლიტიკურ კურსს, თავადაც ამყარებდა რუსეთთან კონტაქ-

¹ Н. Н. Молчанов. Дипломатия Петра Великого. 3-е издание. Москва, 1990, гл. 419-420.

² В. С. Бобылев Внешняя политика России эпохи Петра I. Москва, 1990, гл. 154.

ტებს.¹ კერძოდ, 1724წ. ალექსანდრე V თურქეთისა და ურჩი ფეოდალების წინააღმდეგ დახმარება და იმერეთის მფარველობაში მიღებას სთხოვდა სანქტ-პეტერბურგს.² იმერეთის მეფე რუსეთის იმპერატორს ფულად დახმარებას სთხოვდა და საჭიროდ მიაჩნდა საქართველოში პეტრე I-ის ჩამოსვლა.³ თუმცა, ქ. ჩხატარაიშვილის სამართლიანი შეფასებით, იმერეთის გვირგვინოსნის ეს იდეა არარეალური იყო, ვინაიდან, როგორც ზემოთ ვნახეთ, სტამბოლის შეთანხმების საფუძველზე, რუსეთმა საქართველო ოსმალეთის გავლენის სფეროდ აღიარა.⁴

რამდენიმე წლის შემდეგ, რუსეთ-ოსმალეთის მორიგი ომის დროს (1735-1739წწ.), ალექსანდრემ ისევ სცადა რუსეთთან კონტაქტების დამყარება და იქიდან კონკრეტული სამხედრო და პოლიტიკური დანიშნულების დახმარებების მიღება (1737-1740 წლებში ტიმოთე გაბაშვილის ელჩობა). მაგრამ ამ ომის შედეგი რუსეთისთვის ის იყო, რომ 1739წ. ბელგრადის ზავით, მას შავ ზღვაზე ფლოტის ყოლა აეკრძალა. ამის გამო ალექსანდრეს ეს მცდელობანი კვლავ უშედეგოდ დასრულდა. პეტერბურგიდან მას აცნობეს, რომ ამჯერად დახმარების გაწევას ვერ შეძლებდნენ, რადგან თურქეთთან საზავო პირობებით იყვნენ შეკრულები.

ამრიგად, განხილულ პერიოდში რუსეთ-ოსმალეთის დაპირისპირებამ რეგიონში მძიმე მდგომარეობა შეუქმნა ქართულ პოლიტიკურ სამყაროს. ვახტანგის გაუმართლებელმა პრორუსულმა ორიენტაციამ ქვეყანაში ოსმალობის დამკვიდრება და მისი ხელისუფლების კოლაფსი გამოიწვია. რუსეთმა, საკუთარი ინტერესების უზრუნველყოფის სანაცვლოდ, განსაცდელში მიატოვა ქართლი და არაფერი იღონა მისი უსაფრთხოებისათვის. სამაგიეროდ, სტამბოლმა საკუთარი პოზიციები გაიმყარა, ასევე დასავლეთ საქართველოშიც.

¹ მ. რეხვიაშვილი. იმერეთის სამეფო (1462-1810), გვ. 157.

² მ. რეხვიაშვილი. იმერეთის სამეფო (1462-1810), გვ. 173-174.

³ ტ. გაბაშვილი. მიმოსვლა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ელ. მეტრეველმა. თბ., 1956, გვ. 080.

⁴ ქ. ჩხატარაიშვილი. დასავლეთი საქართველო XVIII ს. პირველ ნახევარში, გვ. 474.

18. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE GÜRCİSTAN VE RUSYA-OSMANLI MÜNASEBETLERİ

18. yüzyılın başlangıcında Kafkasya'da Rusya Çarı Petro kendi dış siyasetini Osmanlı ve İran üzerine yoğunlaştırmış bulunuyordu. Osmanlı ve İran 1556 yılında imzalamış oldukları Amasya anlaşması ile Kafkasya'yı aralarında bölüşmüşlerdir.

Osmanlı ve İran için Kafkasya'da Rusların ilerleyişi endişe kaynağı olurken yerel Hristiyan nüfusu tam tersi, Rusları bir kurtarıcı olarak algılamaya başlamışlardır. Osmanlı'ya karşı Avrupalılarla ittifakları kurmakta muvaffak olmayan Gürcü devletleri şimdi doğal müttefiklerin Rusya olduğuna inanmışlardır. Çar Petro ise kendi amaçları doğrultusunda dindaşları olan Gürcüler'den ziyade Doğu'ya ilerleme siyaseti yürütüyordu.

Avrupa, Rusya'nın Doğu-Batı ticari koridoruna el koymasından korkuyor ve Rusya ile Osmanlı'nın karşı karşıya getirilmesi için de özellikle İngiliz diplomatlar Sultan 3. Ahmet'i kışkırtıyorlardı. İngiliz sefiri Sultan'a, Rusya'ya karşı savaşa girmesi durumunda İngiltere ve Danimarka'nın da Rusya'ya savaş ilan edeceğini bildiriyordu.

Bu durumda Gürcü devletleri kendi aralarında kavgaları bir kenara bırakarak dış tehlikeden korunmalak için güçlerini birleştiriyor ve Gürcistan'ın ortak vatanları olduğunu hatırlayarak ve ortak çıkarları doğrultusunda hareket ediyorlardı.

Rusya'nın bu başarısızlığından Gürcistan ve özellikle Kartli krallığı çok zararlı çıkmıştır. Kartli hükümdarı VI. Vakhtang, Rusya'nın kışkırtmalarıyla harekete geçerek İran'a boyun eğmeyi reddetmiş. Ne var ki, Rusya İmparatorluğu, Osmanlı devletinin Kafkasya işleri içerisinde aktif bir tutumundan dolayı Kafkasya'da ilerlemekten ve Gürcü'lere vaat ettikleri yardımları yerine getirmekten vazgeçmiştir. Rusya tarafından terkedilen Gürcistan böylece Osmanlı devleti ve İran karşısında yalnız kalmıştır. Gürcistan'a Osmanlı ordusu girmiş Tiflis'i işgal ederek ülkede Osmanlı düzeni olarak bilinen "Osmağoba" kurmuşlardır.

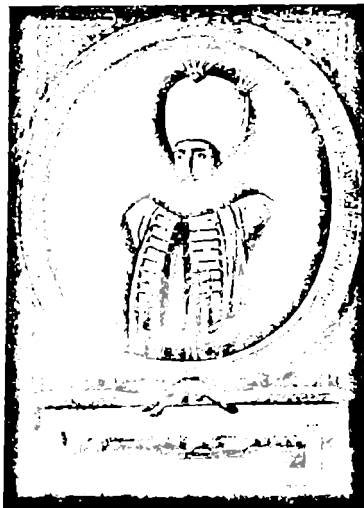
Gürcistan için çok ağır dönemi başlamıştır. Rusya'nın Kafkasya'ya girme teşebbüsü Gürcüler için felaketle sonuçlanmıştır. Bu

da Kartli krali VI. Vakhtang'ın sadece Rusya'ya dayalı ve İmparator Petro'ya tümü ile güvendiği siyasetinin ne kadar yalnış ve dar görüşlü olduğunu göstermektedir. Kartli'de Vakhtang'ın hükümdarlığı bitmiş, kral da ülkesini terk ederek Rusya'ya sığınmıştır.

Rusya saadece kendi çıkarlarından yola çıkarak Gürcistan'ı düşmanların karşısına yalnız bıraktı ve Gürcü'lerin can güvenlikleri için verdikleri vaatleri unutmuştur. Buna karşılık, Osmanlı devleti Kafkasya'da kendi hakimiyeti kurma yoluna ilerlemiş ve Gürcistan'ın batı kısmını da tamamıyla kontrol altına almıştır.

შაჰნუშაჰ სოლოთან-ჰოსეინ სეფიანი

ოსმალეთის სულტანი აჰმედ III

GEORGIA IN THE CONFRONTATION BETWEEN RUSSIAN AND OTTOMAN EMPIRES IN FIRST THIRD OF 18TH CENTURY

The beginning of 18th century for Transcaucasia had been marked by the emergence of a new political power – a resurgent Russia whose leader Peter I intended to make his state one of the most powerful countries of that time. The southern direction of foreign policy of Russian Emperor had been aiming against of such important actors in Caucasus, which were Persian and Ottoman Empires. These countries had their claim on Transcaucasia and it was divided between Persians and Ottomans' in 1555 in according to the Amassian Treaty.

The emergence of a fresh player on the Caucasian political "chessboard" set hopes in the native Christian peoples especially the Georgians. Formation anti-Ottoman coalition together with the European powers had not been successful till then. The Georgian kingdoms and principalities began to establish relations with Moscowia. However, Peter could not care less for the condition of the Transcaucasian Christians. He had another goal – to intrusion into East

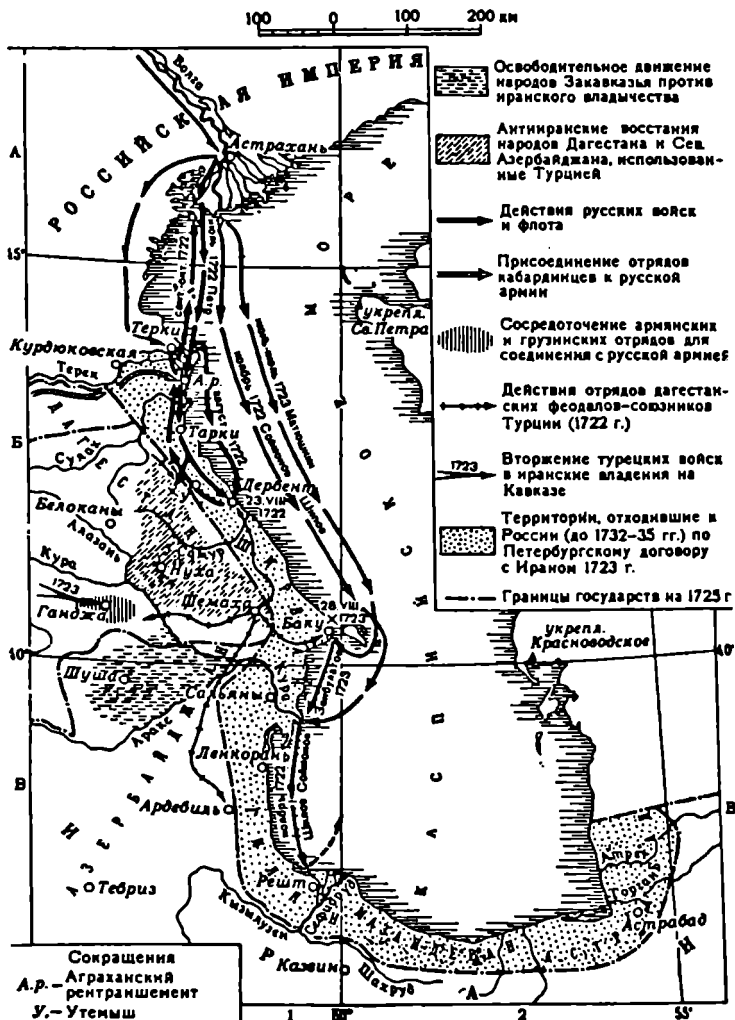
Europe was frightened by increasing of power of Peter's Russia and, the same time, it was inadmissible for Europeans if Russian could be get control over West-East trade rout. The Ambassador of England excited Ahmed III – Ottoman Emperor – to begin war against Russia in Transcaucasia and he promised England and Denmark opened new battlefield in Europe.

This military progress of Russia had created a problem for Georgia, especially for Kartli. Its king Vakhtang VI, who had hoped on Russian assistance, declared his insubordination from Persia. But finally Vakhtang did not get any aid from Peter I who was threatened by Ottomans. King of Kartli left alone against Persia and Turks. Ottomans established their regime in Kartli.

In examined period the confrontation between Russian and Ottoman Empires had created heavy situation for Georgian area. Vakhtang's unreasonable pro-Russian orientation was a cause of collapse of his authority and establishment of Ottoman's regime in coun-

try. Russia, which had been trying its interests, left Kartli alone and did not do anything for its security. Ottoman Empire could strengthen its positions in west Georgia.

ПЕРСИДСКИЙ ПОХОД 1722–1723 гг.

რუსეთის იმპერატორ პეტრე I-ს კავკასიური კამპანიის ამსახველი რუკა

**სამურზაყანო-აფხაზეთი რუსეთ-ოსმალეთის
1806-1812 წლების ომში „კავკასიის არაქოგრაფიული
საზოგადოების აქტების“ ზოგიერთი დოკუმენტის
მიხედვით¹**

XIX საუკუნის II ნახევარში კავკასიის არქეოგრაფიულმა საზოგადოებამ თბილისში გამოსცა „აქტების“ 12-ტომეული, სადაც თავმოყრილია მნიშვნელოვანი ისტორიული დოკუმენტები, რომელსაც კავკასიის ხალხებისა და ქვეყნების ისტორიული წარსულის მკვლევარი გვერდს ვერ აუვლის. ბუნებრივია, აქ საკმაოდაა ოსმალეთ-კავკასიის ურთიერთობებთან დაკავშირებული ორიგინალური წყაროებიც. ამჯერად ჩვენი ინტერესი გამოიწვია ოფიციალური სტამბოლის დამოკიდებულებამ სამურზაყანო-აფხაზეთის მიმართ რუსეთ-თურქეთის 1806-1812 წლების ომში (დოკ. №355, 364, 365, – ტ. 3;² დოკ. №359, 452, 519, 520, 559, 582, 1438, – ტ. 4;³ დოკ. №127, 131, 253, – ტ. 5⁴).

აღნიშნული სამხედრო დაპირისპირების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილია, ერთ-ერთი ფრონტი, როგორც ცნობილია დასავლეთ შავიზღვისპირეთსაც მოიცავდა. აქ კი XIX ს. დასაწყისში მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ცვლილებები მოხდა, რაც რეგიონში რუსეთის იმპერიის შემოსვლასა

¹ წინამდებარე სტატია, მოხსენების სახით, წაკითხული იქნა საერთაშორისო სიმპოზიუმზე „წყაროები ქართულ-თურქული ურთიერთობების შესახებ“, რომელიც გაიმართა ქ. ტრაპიზონში (თურქეთის რესპუბლიკა) 2017 წლის 23-24 ნოემბერს, ხოლო 2018 წელს გამოქვეყნდა აღნიშნული ფორუმის მასალებში: *Türk-Gürcü İlişkilerinin Kaynakları/წყაროები ქართულ-თურქული ურთიერთობების შესახებ*. Editörler/რედაქტორები: Prof. Dr. İbrahim Tellioğlu, Prof. Dr. Roin Kavrelisvili/პროფესორი როინ ყავრელიშვილი, პროფესორი იბრაჰიმ თელლიოღლუ. Trabzon/ტრაპიზონი, 2018, ss./გვ. 573-590. იბეჭდება მცირეოდენი ცვლილებებით.

² *Акты (შემდგომში Акты), собранные Кавказскою Археографическою Коммиссиею*. Архив главного управления Наместника Кавказского. Напечатан под редакцию председателя комиссии ст. сов. Ад. Берже. Т. 3. Тифлис, 1869.

³ *Акты*. Т. 4. Тфл., 1870.

⁴ *Акты*. Т. 5. Тфл., 1873.

და დამკვიდრებას უკავშირდებოდა.

1768-1774 რუსეთ-ოსმალეთის ომის შემდეგ, ოფიციალური საქტ-პეტერბურგის პოზიციები სერიოზულად გაძლიერდა შავი ზღვის აუზში. ბუნებრივია, ახალგაზრდა რუსული იმპერია, ტერიტორიების გაფართოების მიზნით, ახალი მიწების დაუფლებას ცდილობდა. ამ მხრივ, მას სამხრეთით გაცილებით უფრო ხელსაყრელი მდგომარეობა გააჩნდა ოსმალეთისა და სპარსეთის იმპერიების პერმანენტული დასუსტების პირობებში. ეს სახელმწიფოები იძულებული ხდებოდნენ, რუსეთის წარმატებული მოწოდების გამო, თანდათან დაეთმოთ მათი გავლენის ის სფეროები, რომლებსაც ისინი წარმატებით ინაწილებდნენ 1555 წლის ამასიის შეთანხმების საფუძველზე. „ამასიის პარიტეტის“, რაც ითვალისწინებდა სამხრეთ კავკასიაში რეგიონალური გეოპოლიტიკის ორპოლუსიან სისტემას, რომელთა ცენტრები (ირანი და ოსმალეთი) და მათ მიერ შექმნილი კოალიციები ერთმანეთს აწონასწორებდნენ და აბალანსებდნენ,¹ რღვევას სანქტ-პეტერბურგმა დასაბამი XVIII ს. I მეოთხედიდან მისცა, თუმცა ეს პროცესი რუსეთისათვის წარმატებით მაინც იმავე ასწლეულის II ნახევრიდან წარიმართა.

XIX ს. დასაწყისში სანქტ-პეტერბურგის კარი, ქართლ-კახეთის სამეფოს დამოუკიდებლობის გაუქმებითა და მისი პოლიტიკური ანექსიით, სამხრეთ კავკასიის ცენტრის მფლობელი ხდება, რაც მას სერიოზულ პლაცდარმს ანიჭებს სტამბოლისა და ისპაჰანის წინააღმდეგ. უკვე 1810-იანი წლების მიწურულისათვის, რუსეთი ფეხს იკიდებს სამეგრელოში, სამურზაყანოსა და აფხაზეთში.² ეს უკანასკნელი ქართული პროვინცია, ტრადიციულად, აკონტროლებდა ჩრდილოეთ კავკასიასთან დამაკავშირებელ მნიშვნელოვან სამხედრო-სტრატეგიულ გზებს, რის გამოც ამ მხარის დაუფლება ყოველთვის პირველი რიგის ამოცანას წარმოადგენდა კავკასიით დაიტერესებული პოლიტიკური სუბიექტებისათვის. რუსეთმა ეს საკითხიც წარმატებით

¹ დ. ჯოჯუა. რუსეთის სამხედრო ინტერვენცია საქართველოში. 2008 წლის აგვისტოს ომი და მისი შედეგები. თბ., 2010, გვ. 19.

² კ. კვაშილავა. ისტორიული სამურზაყანოს წარსულიდან. XVII-XVIII საუკუნეების მიჯნა – 1840 წელი. თბ., 2011, გვ. 199, 227.

გადაჭრა, რითაც, ბუნებრივია, ოსმალეთის აღშფოთება გამოიწვია.

ამასთანავე, აფხაზეთი რუსეთისათვის მიმზიდველი იყო მისი ბუნებრივი რესურსებითაც, საუკეთესო ხის მასალით გემთმშენებლობისთვის, რომლითაც მანამდე შესანიშნავად სარგებლობდნენ თურქები.¹ ამ საკითხის გადაჭრა მხოლოდ დროის საქმე იყო. ამიტომ, აფხაზეთის მთავარმა ქელეშ-ბეი შარვაშიძემ თადარიგი დაიჭირა რუსეთთან ურთიერთობის დასამყარებლად.²

პირველი ცნობა რუსებს აფხაზეთის მთავრის რუსეთთან დაკავშირების სურვილის თაობაზე ჯერ კიდევ 1803წ. მიუვიდათ სამეგრელოს მთავრის სახლიდან და ისიც მოახსენეს, რომ ქელეშ-ბეი ოსმალეთის სულთნისაგან დამოუკიდებელი იყო.³ რუსი ავტორის ს. ბრონევსკის ცნობით, აფხაზეთის მთავარი იმდენად მყარად და დამოუკიდებლად გრძნობდა თავს, რომ სულთნის ბრძანებებს იშვიათად ასრულებდა.⁴ რუსეთმა მოითხოვა, ქელეშ-ბეის წერილობით გამოეხატა თავისი ეს სურვილი, მაგრამ აფხაზეთის მთავარი ჯერ მხოლოდ ნიადაგს სინჯავდა და ამ მიმართულებით განსაკუთრებულად არ ჩქარობდა.⁵ თუმცა, გარკვეული მოლაპარაკებები ქელეშ-ბეის წარმომადგენლებსა და ამიერკავკასიაში რუსეთის ხელისუფლებას შორის 1804 წლის I ნახევარშიც მიმდინარეობდა.⁶ მალე აფხაზეთის მთავარსა და რუსეთის ხელისუფლებას შორის ურთიერთობა მკვეთრად გამწვავდა გრიგოლ დადიანის შვილის, ლევანის, გამო, რომელიც ქელეშ-ბეის ჰყავდა მძევლად. ამას-

¹ Г. А. Дзидзария. Махаджирство и проблемы истории Абхазии XIX столетия. Сухуми, 1975, გვ. 33.

² Б. ბერძენიშვილი. საქართველო XIXს. პირველ მეოთხედში, – ნგნ.: 6. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. წიგნი 2. თბ., 1965, გვ. 400, 402.

³ Акты. Т. 2. Тфл., 1868, გვ. 536.

⁴ Новейшая географическая и историческая известия о Кавказе. Собранные и пополненные С. Броневским. Ч. I. Москва, 1823, გვ. 347.

⁵ Б. ბერძენიშვილი. საქართველო XIXს. პირველ მეოთხედში, გვ. 401.

⁶ Акты. Т. 2, დოკ. №783, გვ. 395.

თანავე, რუსები ეჭვობდნენ, რომ აფხაზეთის მთავარი სოლომონ II-სთან ალიანსშიც იმყოფებოდა.¹

1806წ. მარტის ბოლოს ქელეშ-ბეის ურთიერთობა სულტნის კართანაც დაიძაბა. აფხაზეთის მთავარმა შეიფარა ტრაპიზონელი თაიარ მაჰმუდ-ფაშა, რომელსაც სახელმწიფო ღალატში ედებოდა ბრალი.² სტამბოლმა მისგან დევნილი დიდებულის დასჯა მოითხოვა.³ ქელეშ-ბეიმ სელიმ III-ს ამ ბრძანების შესრულებაზე უარი განაცხადა.⁴

აფხაზეთის მთავარმა იცოდა, რომ სულტნის კარი ამ ურჩობას არ აპატიებდა და, აქედან გამომდინარე, რუსეთის მფარველობა ითხოვა.⁵ ამ თხოვნისათვის უფრო მეტი ნდობის მისაცემად, 1806წ. ივნისში რუსეთთან შეერთების საკითხი აფხაზეთის მთავარმა სახალხო კრებაზე გაიტანა, რომლისგანაც თანხმობაც მიიღო.⁶

თუმცა, რუსეთ-ოსმალეთს შორის ჯერ კიდევ, ფორმალურად, მშვიდობა იყო და ამიტომ პეტერბურგში სულტნის ქვეშევრდომზე პროტექტორატის დამყარება მიზანშეწონილად არ ჩაითვალა.⁷ იმპერატორი ალექსანდრე I ქელეშ-ბეის მფარველობას მხოლოდ თურქეთთან კონფლიქტის შემთხვევაში გეგმავდა.⁸ ეს კი არც თუ ისე შორეული პერსპექტივა იყო.

აღნიშნული პროცესი კიდევ უფრო გააქტიურდა მას შემდეგ, რაც იმპერატორმა ნაპოლეონმაც 1805წ. აუსტერლიცთან სასტიკად დაამარცხა რუსეთისა და ავსტრიის არმიები. თურ-

¹ *Акты*. Т. 2, док. №№794, 807, გვ. 400, 413.

² *ბ. ხორავა*. ოდიშ-აფხაზეთის ურთიერთობა (XV-XVIII სს.). თბ., 1996 გვ. 174.

³ *Акты*. Т. 2, док. №№1795, გვ. 872.

⁴ *ჟაკ ფრანსუა გამბა*. მოგზაურობა ამიერკავკასიაში. ტ. I, გვ. 88.

⁵ *С. Эсадзе*. Историческая записка об управлении Кавказом. Т. 1, გვ. 103.

⁶ *ს. ბახია-ოქრუაშვილი*. აფხაზთა ეთნიკური ისტორიის პრობლემები (ისტორიულ-ეთნოლოგიური გამოკვლევა). თბ., 2010, გვ. 379-380; *ბ. ხორავა*. ოდიშ-აფხაზეთის ურთიერთობა..., გვ. 176.

⁷ *С. Эсадзе*. Историческая записка об управлении Кавказом. Т. 1, გვ. 104.

⁸ *Г. А. Дзидзария*. Присоединение Абхазии к России и его историческое значение, – *ნგნ.: Очерки истории Абхазской АССР*. Ч. I. Сухуми, 1960, გვ. 133.

ქეთისათვის ეს იმედის მომცემი ამბავი იყო. ამიტომ, რუსეთშიც ხვდებოდნენ, რომ ოსმალეთთან მორიგი შეიარაღებული კონფლიქტი გარდაუვალი იყო. ამასთანავე, 1805 წლიდან მიმდინარეობდა რუსეთ-სპარსეთის ომი. სანკტ-პეტერბურგის საქმეები ამიერკავკასიაში გართულდა და ამიტომ „ქელაიშ-ბეგი გაძვირფასდა“.¹

ქელეშ-ბეის თავხედობით აღშფოთებულმა „ბრწყინვალე პორტამ“, თაიარ ფაშასთან ერთად, მისი დასჯაც გადაწყვიტა და 1806წ. 25 ივლისს აფხაზეთის სანაპიროს ტრაპეზუნდიდან 11 ხომალდისაგან შემდგარი ოსმალური ფლოტილია მოადგა. მაგრამ, არც ქელეშ-ბეი იჯდა გულხელდაკრეფილი და მოწინააღმდეგეს სათანადოდ მომზადებული დახვდა. ამიტომ ოსმალები იძულებული გახდნენ უომრად დაეხიათ უკან.²

თურქებმა, ამ სამხედრო ოპერაციის წინ, მიზნის მისაღწევად ჩვეულ ხერხს მიმართეს და ამისთვის ფეოდალური ქიშპის გამოყენება სცადეს. ოსმალეთის ესკადრის უფროსმა სამურზაყანოს მფლობელ მანუჩარ შარვაშიძეს სულთნის ფირმანი გადასცა, რომელშიც მისგან ქელეშ-ბეის წინააღმდეგ ლაშქრით გამოსვლა მოითხოვა. ანალოგიური ფირმანები სხვა აფხაზ თავადებსაც დაეგზავნათ.³

მანუჩარი ქელეშ-ბეის მიმართ მართლაც არ იყო კეთილგანწყობილი, ამიტომ იგი, ზოგადად, არ გამოორიცხავდა აფხაზეთის მთავრის წინააღმდეგ გალაშქრებას. მაგრამ, საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებამდე, მანუჩარმა ყოველივე ი. რიკ-ჰოფს აცნობა. რუსმა გენერალმა სამეგრელოსა და აფხაზეთს შორის ძნელად მიღწევადი მშვიდობა ახალი დამყარებული იყო და მანუჩარს ამ ოპერაციაში მონაწილეობისაგან თავშეკავება „ურჩია“.⁴

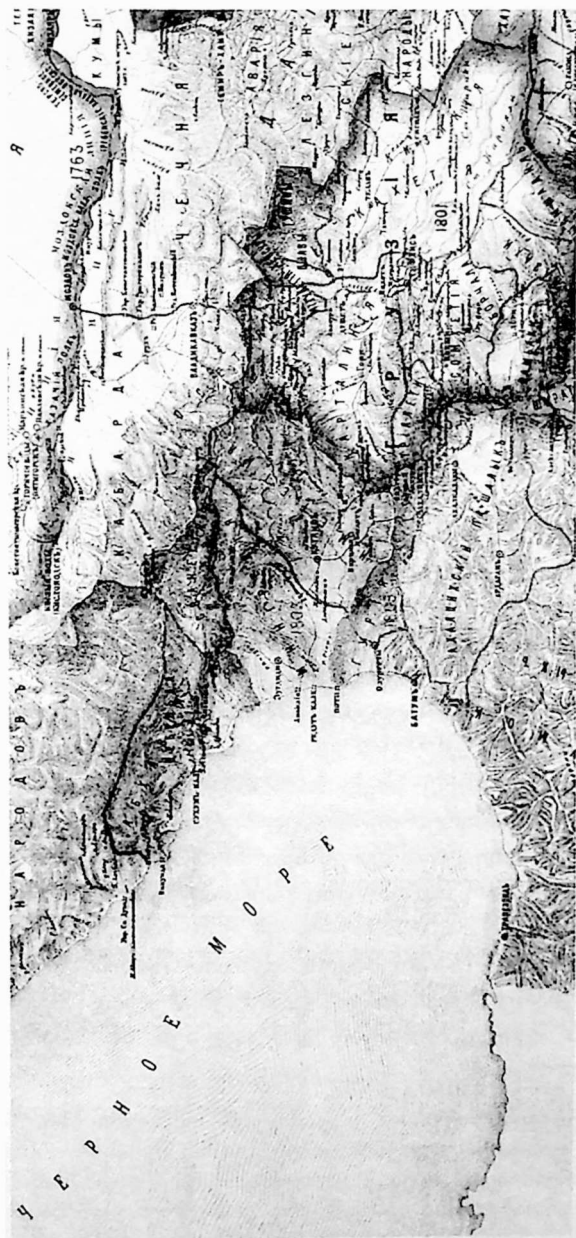
მალე დღის წესრიგში დადგა უკვე საკუთრივ მანუჩარისა და ქელეშ-ბეის შერიგების საკითხიც, რომელიც, ასევე, ძალიან

¹ ნ. ბერძენიშვილი. საქართველო XIX ს. პირველ მეოთხედში, გვ. 403.

² გ. ზ. ანჩაბაძე. Князь Шервашидзе-Чачба (*К истории феодального рода*), – წგნ.: Ю. Чиковани. Род Абхазских Князей Шервашидзе. Историко-генеалогическое исследование. Тб., 2007, გვ. 15.

³ Акты. Т. 3, док. №355, გვ. 192.

⁴ Акты. Т. 3, док. №355, გვ. 192.

ფრაგმენტი რუკის „კავკასია 1801-1813 წლებში“

მნიშვნელოვანი იყო, რადგან სამეგრელოსა და აფხაზეთის სამთავროებს შორის მშვიდობის დამყარება სრულყოფილი არ იქნებოდა, თუკი მანუჩარი და ქელეშ-ბეი არ შერიგდებოდნენ. მალე ეს პრობლემაც, რუსების გავლენით, დადებითად გადაწყდა 1807 წლის დასაწყისისთვის. უკვე იმავე წლის მარტში სამურზაყანოს მფლობელი, თავის ლაშქრით, თურქების წინააღმდეგ, ამჯერად აფხაზეთის მთავრის მხარდამჭერად გვევლინება.¹

ამდენად, ამ ეტაპზე ოსმალეთის ხელისუფლებამ რეგიონში ფეოდალური შინააშლილობის ინსპირირებას ვერ მიაღწია, რაც რუსეთს აუცილებლად გაურთულებდა საბრძოლო ოპერაციების წარმოებას თურქეთის წინააღმდეგ. სამურზაყანო-აფხაზეთის მოსახლეობა, დანარჩენი საქართველოს მოსახლეობასთან ერთად იბრძოდა დამოუკიდებლობისა და სუვერენიტეტისათვის, ვინაიდან ისინი თავს ქართული პოლიტიკური და კულტურული სივრცის ნაწილად მოიაზრებდნენ.

აღსანიშნავია, რომ ამ მნიშვნელოვან წყაროს ყურადღება ვერ მიექცია ამ ომის შესახებ არსებულ ისეთ ფუნდამენტურ მონოგრაფიაში, როგორიცაა 1964 წელს თბილისში გამოცემული ნ. ქორთუას „*საქართველო 1806-1812 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში*“.

„*აქტებში*“ ასევე ვხვდებით რიგ დოკუმენტებს ამ საკითხებთან დაკავშირებით, რომელზედაც ყურადღება პირველად ჩვენ გავამახვილეთ და ეს წყაროები ეხება სამურზაყანოს მფლობელ მანუჩარ შარვაშიძის ინიციატივას ბათუმის დასაბრუნებლად.²

1809 წლის 15 ნოემბერს ფოთის ციხის კომენდანტმა ქურუკ-ბეი შარვაშიძემ თავი დამარცხებულად სცნო. მძიმე ბრძოლების შემდეგ რუსები დაეუფლნენ ამ მნიშვნელოვან

¹ *Акты*. Т. 3, დოკ. №364, გვ. 197.

² ამის შესახებ დანვრილებით: კ. კვაშილავა. ოსმალთა ბატონობისაგან ბათუმის განთავისუფლების ერთი გეგმის შესახებ – სამურზაყანოელ შარვაშიძეთა იდეა, – „*ბათუმი. წარსული და თანამედროვეობა*“. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები. ბათუმი, 2015 წლის 5-6 სექტემბერი. თბილისი, 2015, გვ. 112-120.

სტრატეგიულ საზღვაო ჭიშკარს. თუმცა, ამ ციხის ფლობა პეტერბურგისათვის მეტად ხანმოკლე აღმოჩნდა, რადგან, 1812 წლის ბუქარესტის საზავო ხელშეკრულების პირობების თანახმად, ფოთი კვლავ ოსმალეთს გადაეცა.

ფოთისათვის ბრძოლებში აქტიურად მონაწილეობდა სამურზაყანოს მფლობელი მანუჩარ შარვაშიძე, რომელმაც ამის შემდეგ, ყურადღება ბათუმსა და აჭარას მიაქცია.

დამარცხებული ქუჩუკ-ბეი, თავის მეომრებთან ერთად, მშვიდობით გაუშვეს და ის ბათუმში ჩავიდა.¹ როგორც ჩანს, მანუჩარმა ივარაუდა, რომ ერთხელ სასტიკად დამარცხებული ქუჩუკ-ბეი, ამჯერად უფრო დამყოლი იქნებოდა და მასთან მოლაპარაკებები დაიწყო ბათუმის ციხის რუსებისათვის გადასაცემად. სამურზაყანოს მფლობელის ამ ინიციატივამ რუსების ინტერესი გამოიწვია, მაგრამ ალ. ტორმასოვი ამ გეგმაზე განსაკუთრებულ იმედებს არ ამყარებდა. მთავარმმართველი მოკლე ხანში ახალციხეზე ლაშქრობას გეგმავდა და ფიქრობდა, რომ რუსების მიერ ახალციხის აღება თავისთავად განაპირობებდა ბათუმის ციხის დაცემასაც.² ამის მიუხედავად, რუსეთის უმაღლესი ხელისუფალი ამიერკავკასიაში მაინც დათანხმდა ამ გეგმის რეალიზაციას იმ მოტივით, რომ ახალციხის კამპანიამდე ბათუმის ციხის მიღება და, თანაც უომრად, რუსეთის საქმისთვის ურიგო არ იქნებოდა და 1810წ. 16 მარტისა და 8 ივნისის საიდუმლო მიწერილობით გენერალ-მაიორ თევდორე სიმონოვიჩს, რომელმაც დ. ორბელიანი შეცვალა, ურჩია, ქუჩუკ-ბეის მისამხრობად არაფერი დაეზოგა.³

ალ. ტორმასოვმა 1810წ. 10 ნოემბერს გაილაშქრა ახალციხის წინააღმდეგ, სადაც სექტემბრის ბოლოდან რუსთა ტყვეობიდან გაქცეული და სამეფო-დაკარგული სოლომონ II იმყოფებოდა.⁴ თუმცა ამ მხარის დაუფლების უშედეგო მცდელობამ და თურქთა მიერ ციხისძირის გამაგრებამ, რომელიც

¹ ნ. დადიანი. ქართველთა ცხოვრება. ტექსტი გამოსცა, წინასიტყვაობა, გამოკვლევა, კომენტარები, საძიებლები და ლექსიკონი დაურთო შ. ბურჯანაძემ. თბ., 1962, გვ. 200.

² Акты. Т. 4, док. №359, გვ. 281.

³ Акты. Т. 4, док. №№359, 1438, გვ. 281, 938.

⁴ ნ. დადიანი. ქართველთა ცხოვრება, გვ. 201-202.

გურიის სამთავროს უქმნიდა საფრთხეს, მანუჩარ შარვაშიძის გეგმას უფრო მეტი ღირებულება შესძინა.¹

ამ ვითარებაში, ქუჩუკ-ბეის მოუდრეკელობამ მისი ბედი გადაწყვიტა. რ. სურმანიძე ვარაუდობს, რომ რუსებმა ქუჩუკ-ბეი მოკლეს და მკვლევარი ამას 1809 წლით ათარილებს.² ავტორის ეს მოსაზრება წყაროებით ვერ დასტურდება. პირიქით, იქ ჩანს, რომ 1810 წლის პირველ ნახევარში ქუჩუკ-ბეი ჯერ კიდევ ცოცხალია.³ ოფიციალურმა სტამბოლმა მის ადგილზე ლაზი ომარ-ალა ჟორდანია დანიშნა.⁴ იგი ქუჩუკ-ბეის ცოლის ძმა იყო.⁵ როგორც ჩანს, ბათუმელთა ნაწილისათვის ომარ-ალას კანდიდატურა მიუღებელი აღმოჩნდა, ვინაიდან, როგორც მანუჩარ შარვაშიძე 1810 წლის დეკემბერში აცნობებდა თ. სიმონოვიჩს, ბათუმელები მხოლოდ შარვაშიძეთა მფლობელობას აღიარებდნენ.⁶

სამურზაყანოს მფლობელმა მალევე გამოძებნა შესაფერისი კანდიდატურა ბათუმელთა ამ სურვილის „დასაკმაყოფილებლად“. ეს იყო ქელეშ-ბეის უმცროსი შვილი და აფხაზეთის ახალი მთავრის – სეფერ-ბეის (გიორგის) – ძმა სოსლან-ბეი, რომელიც ქუჩუკ-ბეის ახლო ნათესავი იყო. როგორც მანუჩარი ირწმუნებოდა, მას ჰქონდა გარკვეული ცნობები, რომ ბათუმის ადგილობრივი მოსახლეობა მიიღებდა საფარ-ბეის ძმას. მისი გეგმით, საჭირო იყო სოსლანის ბათუმში გაგზავნა და ქუჩუკ-ბეის ქვრივზე დაქორწინება.⁷ როგორც ჩანს, ბათუმი შერვან-ბეი შარვაშიძისა და მისი მემკვიდრეების საკუთრება ყოფილა. ამიტომაც ციხის მეთაურადაც ოსმალებმა ქუჩუკ-ბეის ახლო ნათესავი გაამწესეს. თუკი, მოსახლეობის დიდი ნაწილი მას მიემხრობოდა, ამის შემდეგ ადვილი გახდებოდა ბათუმის დაუფლება.⁸ რუსეთის ხელისუფლებას სოსლან-ბეის მიმართ

¹ *Акты*. Т. 4, док. №452, გვ. 339.

² რ. სურმანიძე. ყადირ შერვაშიძე. ბათუმი, 1998, გვ. 4.

³ *Акты*. Т. 4, док. №№359, 1438, გვ. 281, 938.

⁴ რ. სურმანიძე. ყადირ შერვაშიძე, გვ. 4.

⁵ *Акты*. Т. 5, док. №127, გვ. 100.

⁶ *Акты*. Т. 4, док. №452, გვ. 339.

⁷ *Акты*. Т. 4, док. №582, გვ. 582.

⁸ *Акты*. Т. 4, док. №452, გვ. 339.

გარკვეული ეჭვები გაუჩნდა, რადგან შიშობდნენ, რომ ბათუმში ქელემ-ბეის უმცროსი ძე, მისი უფროსი ძმის – სოსლან-ბეის – მსგავსად ოსმალებს მიემხრობოდა. დაიწყო ამ კანდიდატურის „მოსინჯვაც“, რომლის პირველი შედეგებიც 1811წ. 6 მაისს თ. სიმონოვიჩმა ალ. ტორმასოვს უპატაკა: იმ შემთხვევაში, თუკი ბათუმის დაუფლების გეგმა წარმატებით დასრულდებოდა, სოსლან-ბეი ითხოვდა რუსეთის მფარველობას იმავე პირობებით, რა პირობითაც ის მის ძმას გიორგი (საფარ-ბეის) შარვაშიძეს მიეცა (შიდა ავტონომია და მთავრის ხელისუფლების მემკვიდრეობითი უფლება).¹ თუმცა, რუსები მაინც ბოლომდე დარწმუნებული არ იყვნენ სოსლანის ერთგულებაში.² ამიტომ, რუსეთის ხელისუფლება არ იძლეოდა ნებართვას სოსლან-ბეის ბათუმში გასამგზავრებლად. ამასთანავე, მათ, როგორც ჩანს, აფიქრებდათ ბათუმელთა პოზიცია. რუსებმა წერილობითი დადასტურება მოითხოვეს იმისა, რომ ბათუმელები სოსლან-ბეის მიიღებდნენ. ასეთი სახის წერილი მანუჩარმა 1811წ. ოქტომბერში მიიღო. იგი თ. სიმონოვიჩს 24 ოქტომბერს ნაბაკევიდან წერდა, რომ მას ჰქონდა ორი გავლენიანი ბათუმელის – იუსუფ-ალას (ქუჩუკ-ბეისა და სოსლან-ბეის სიძედ ერგებოდა) და ომარ-ალა ჟორდანიას – პირობა, რომ მზად იყვნენ სოსლან-ბეი ბათუმის ბეგად ეცნოთ.³ მანუჩარი ითხოვდა რუსების ნებართვას, რათა ამ მარჯვე მდგომარეობით ესარგებლა და აპირებდა სოსლან-ბეის ხმელეთით გამგზავრებას ბათუმში.⁴

რუსული ბიუროკრატიული აპარატის „წყალობით“, თ. სიმონოვიჩმა ეს ინფორმაცია ალ. ტორმასოვს მხოლოდ 3 ნოემბერს შეატყობინა.⁵ ახალი მთავარმმართველის მარკიზ ფილიპე პაულუჩისაგან (1811-1812) დადებითი პასუხი ორ კვირაში მოვიდა (15 ნოემბერს). რუსები 1811წ. ოქტომბრიდან თურქეთთან საზავო მოლაპარაკებებს აწარმოებდნენ და ამიტომ ჩქარობდნენ ბათუმის ხელში ჩაგდებას. თუკი ეს გეგმა

¹ Акты. Т. 4, док. №582, გვ. 582.

² Акты. Т. 4, док. №582, გვ. 582.

³ Акты. Т. 5, док. №127, გვ. 100.

⁴ Акты. Т. 5, док. №127, გვ. 100.

⁵ Акты. Т. 5, док. №127, გვ. 100.

წარმატებით დასრულდებოდა, მარკიზი პაულუჩი სოსლან-ბეის მოთხოვნის დაკმაყოფილებას აპირებდა ანუ ის იმავე მფარველობის პირობებს მიიღებდა, როგორიც საფარ-ბეის ჰქონდა.¹

როგორც ჩანს, სოსლან-ბეისა და მისი მხლებლების ხმელეთით გამგზავრება რუსებმა გაუმართლებლად მიიჩნიეს, რადგან ბათუმსა და მის შემოგარენში, ასევე – ციხისძირშიც, ოსმალური ნაწილები იდგნენ და სრულად აკონტროლებდნენ იმ მხარეს. 1812წ. იანვრის მეორე ნახევარში სოხუმიდან ზღვით გამგზავრებული სოსლან-ბეი, 60 ქვეშევრდომთან ერთად, უკვე ბათუმში იყო.²

თ. სიმონოვიჩმა მანუჩარ დადიანს დაავალა სანდო პირის გაგზავნა ბათუმში, რათა ვითარება დაეზვერა და, ხელსაყრელ შემთხვევაში, ბათუმი დაეკავებინა.³ წყაროებში ამ ამბების შემდეგი გაგრძელება არ ჩანს. სავარაუდოდ, ამ გეგმის რეალიზაციას ხელი შეუშალა 1812 წლის 16 (28) მაისს ბუქარესტში გაფორმებულმა ზავმა, რომელმაც დაასრულა 1806-1812 წლების ოსმალეთ-რუსეთის ომი.

აღსანიშნავია, რომ ეს მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ინიციატივა ერთგვარად მიჩუმათებული იყო ჩვენს ისტორიოგრაფიაში და, შესაბამისად, იგი ვერ აისახა ისეთ სოლიდურ ნაშრომში როგორიცაა ოთხტომეული „სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. აჭარა“, სადაც ერთ-ერთი ქვეთავი ეძღვნება განმათავისუფლებელ მოძრაობას აჭარაში XIX ს. დამდეგს.⁴

¹ *Акты*. Т. 5, док. №253, გვ. 183.

² *Акты*. Т. 5, док. №131, გვ. 102.

³ *Акты*. Т. 5, док. №131, გვ. 102.

⁴ ა. სურგულაძე, ფრ. სიხარულიძე. განმათავისუფლებელი მოძრაობა აჭარაში XIX საუკუნის დამდეგს. *სელიმ ხიმშიაშვილი*, – წგნ.: სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. აჭარა. ტ. II: V საუკუნე – 1877 წელი. ტომის რედაქტორი ნ. კახიძე. ბათუმი, 2009, გვ. 280-288.

KAFKASYA ARKEOLOJİK CEMİYETİ KAYITLARINDA MUHAFAZA EDİLEN BİRKAÇ BELGEYE GÖRE 1806-1812 OSMANLI-RUS SAVAŞINDA SAMURZAKANO-ABHAZYA MESELESİ

XIX yüzyılın ikinci yansında Tiflis'te Kafkasya Arkeografik Komisyonu Kafkasya halkları ve devletlerinin tarihine ait önemli belgelerinin 12 ciltlik "*Akti Kavkazskoy Arkheografiçeskoj Komisii*" (Kafkasya Arkeografik Komisyonun Tutanakları. Kısaltması AKTI) adlı kitabı yayınladı. Doğal olarak bu kitapta Osmanlı-Kafkasya ilişkilerine dair kaynaklar önemli ölçüde yer almaktadır. Ele alacağımız dönem 1806-1812 yıllarında Osmanlı-Rus Savaşında İstanbul'un Samurzakano-Abhazyaya karşı gösterdiği ilişkisidir (Belge No: 355, 364, 385; c. 3, Tiflis, 1869; Belge No: 359, 452, 519, 520, 559, 582, 1438; c. 4; Tiflis, 1870 Belge No: 127, 131,153; c. 5, Tiflis, 1873).

XIX yy. başlarında Rus İmparatorluğu Kartlı-Kakheti Prensiği'nin bağımsızlığının yok etmesiyle Güney Kafkasya merkezine sahip olmuştur, böylece Osmanlılara ve Perslere karşı ciddi bir dayanak sağlamıştır. 1810 yılın sonunda ise Rusya artık Samegrelo, Samurzakano ve Abhazyada etkisini güçlendirmiştir. Abhazyanın yanı Kuzey Kafkasyaya doğru giden bu stratejik yolunun Rusların tarafından ele geçirilmesi Osmanlıları tedirgin etmiştir. Abhazyâ hâkimi Keleş Bey Şarvaşidze Ruslarla temasa geçmeye karar vermiştir.

1803 yıbnda Keleş Bey Rusya ile münasebet kurma isteğine dair ilk malumatını göndermiştir. Malumatide Keleş Bey'in Osmanlı Sultanından bağımsız olduğu belirtiliydi (AKTI, c. 2; Belge No: 1045; s. 536). Ayrıca yakında Rus İmparatorluğu ile Abhazyâ hâkimi arasındaki ilişkiler giderek gerildi (AKTI, c. 2; Belge No: 794, 807; s. 400, 413).

1806 yılın Mart ayın sonunda Osmanlılar ile Keleş Bey arasında ilişkiler bozulmuştur. Açık çatışmanın bahanesi, vatan ihanetle suçlanan Trabzonlu Tayyar Paşa'nın Keleş Bey'e sığınması olmuştur. Abhazyâ hâkimi, Tayyar Paşa'nın idam edilmesine dair Padişah III. Selim'in emrini yerine getirmedi.¹

¹ Jean-François Gamba. Güney Kafkasya Seyahati. Tercüman M. Mgaloblişvili. C. 1. Tiflis, 1987, s. 88 (Jan fransua gamba, mogzauroba amierkavka-

Keleş Bey Rus İmparatorluğu'ndan himayesine alınması istemiştir.¹ İki İmparatorluğunun arasında bulunan resmen barış olduğundan Padişah'ın tesiri altında bulunan Abhazya hâkiminin koruması reddedilmiştir.² I. Aleksandr Keleş Bey'in korumasını yalnız Türkiye ile silahlı çatışma durumunda hedefliyordu.³

1805 yılında Napolyon Bonapart Austerlitz kasabasında Avusturya ile Rus orduları üzerinde zafer kazanma Osmanlılara ümit verici Ruslar için ise aralarında silahlı çatışmanın kaçınılmaz olduğunun belirticiydi.

Gazaba gelen Sultan Abhazya üzenine sefer emri verdi. 25 Temmuz 1806'de cezalandırma operasyonuna Kuzey Doğu Anadolu eyaletleri yönetenleri on bir savaş gemilik filo katılacaktı. Ancak filo komutanı hazırlıkta olan Keleş Bey'e karşı operasyonu başlatmadan geri çekilmiştir.⁴

Osmanlılar bu sefere başlamadan önce Abhazya'da iç karışıklıklara yol açmaya karar vermiştir. Samurzakano hâkimi Manuçar Şarvaşidze'ye Keleş Bey'e karşı sefere çıkmasına dair Sultanın fermanı gönderilmiştir. Benzer fermanlar diğer Abhaz prenslerine de gönderilmiştir (AKTI, c. 3; Belge No: 355; s. 192).

Manuçar Bey Keleş Bey'le iyi termda olmadığı halde Rus General İ. Rikhoffun 'tavsiyesiyle' Sultan'ın isteğini reddetmiştir (AKTI, c. 3; Belge No: 355; s. 192).

1807 yılında Rusların etkisiyle Samurzakano hâkimi, ordusuyla

siaşi. Prangulidan targmna m. mgaloblişvilma. t. 1. tbilisi, 1978).

¹ S. Esadze. Kafkasya Yönetimi ile İlgili Tarihi Raporu. C. 1. Tiflis, 1907, s. 103 (S. Esadze. Istoriçeskayâ zapiska ob upravlenii Kavkazom. Tiflis, 1907).

² S. Esadze. Kafkasya Yönetimi ile İlgili Tarihi Raporu. C. 1, s. 104.

³ G. A. Dzidzaria. Abhazya'nın Rusya'ya Dâhil Edilmesi ile Tarihinin Önemi, – *Abhazya ASSB'in Tarihi Denemeleri*. C. I. Sokhumi, 1960, s. 133 (G. A. Dzidzaria. Prisoedinenie Abhazii k Rossii i ego Istoriçeskoe znaçenie, – *Oçerki istorii Abhazkoj ASSR*. Suhumi, 1960).

⁴ G. Z. Ançabadze. Şervaşidze-Çaçba Prensleri, – Yu. Çikovani. Abhazya Prensleri olan Şervaşidzelerin soyu. *Tarihi-Soybilim Araştırması*. Tiflis, 2007, s. 200 (G. Z. Ançabadze. Knyazya Şervaşidze-Çaçba (k istorii feodalnogo roda), – Ü. Çikovani. Rod Abhaskih knyâzej Şervaşidze. *Istoriko-genealogiçeskoe issledovanie*. Tbilisi, 2007).

artık Keleş Bey'in tarafında Osmanlılara karşı çıkmaktadır (AKTI, c 3; Belge No: 364; s. 197).

Böylece Osmanlı İmparatorluğu bu bölgede feodal kargaşalığı başaramamıştır. Samurzakano-Abhazya nüfusu, Gürcistan halkı gibi bağımsızlık için beraber mücadele etmiştir.

Bu önemli bilgiye 1964 yılında Tiflis'te N. Kortua'nın "*Sakartvelo 1806-1812 tslebis Ruset-Turketis Omşi*" (1806-1812 yıllarında Rus-Osmanlı Savaşında Gürcistan) temel monografisinde önem verilmemiştir.

Bununla beraber AKTI kitabında Samurzakano hâkimi Manuçar Şarvaşidze'nin Batum'un yeniden kavuşması inisiyatifi ile ilgili kayınağa dikkat verilmemiştir.

15 Kasım 1809'da Poti kalesi komutanı Küçük Bey Şarvaşidze Ruslarla karşı savaşı kaybedip yenildiğini kabul etmiştir. Ancak kısa süre sonra 1812 yılında Bükreş Antlaşması gereğince Poti yine Osmanlıların eline geçirilmiştir.

Poti komutam ordusuyla beraber Batum'a gönderilmiştir.¹ Manuçar Bey barışça gönderilen Küçük Bey'le Batum kalesinin Ruslara devredilmesine ilgili konuşmalara başlamıştır. Bu inisiyatifi Rusların ilgisini çekmiştir. Ancak Al. Tormasov yakında planladığı Akhaltsikhe'nin ele geçirdiğini Batum'un çökmesine yol açacağını düşünmekteydi (AKTI, c. 4; Belge No: 359; s. 281).

Buna rağmen 1810 yılın 16 Mart ve 8 Haziranda Rusların Güney Kafkasya hâkimi gizli yazılarıyla D. Orbeliani'nin yerine geçen Teodor Simonoviç general-binbaşma Küçük Bey'i desteklediğini bildirmiştir (AKTI, c.4; Belge No: 359, 1438; s. 281, 938).

10 Kasım 1810'da Al. Tormasov Akhaltikhe'ye karşı sefere çıkmıştır.² Hedefe ulaşamaması Manuçar Şarvaşidze'nin planını önem artırmıştır (AKTI, c. 4; Belge No: 452; s. 339).

¹ N. Dadiani. Gürcülerin Tarihi. Metni yayınlayan, önsözü, yorumu ve sözlüğü ekleyen Ş. Burcanadze. Tiflis, 1962, s. 200 (n. dadiani. kartvelta tsxovreba. teksti targmna, cinasitqvaoba, gamokvleva da komentareb: daurto Ş. burjanadzem. tbilisi, 1962).

² N. Dadiani. Gürcülerin Tarihi, s. 201-102.

Görüldüğü gibi Rus emirleri Küçük Bey'le anlaşılamamışlardır.¹ Öldürülen Küçük Bey'in yerine İstanbul eyaleti eşinin kardeşi olan Laz asıllı Omar Ağa Jordanya'yı tayin etmiştir (AKTİ, c. 5; Belge No: 127; s. 100). Bilindiği üzere Batumluların çoğu Omar Ağayı aday olarak kabul etmemiştir. 1810 yılın Aralık ayında Manuçar Şarvaşidze'nin T. Simonoviç'a bildirdiği üzere Batumlular ancak Şarvaşidzelerin egemenliğini kabul etmekteydiler (AKTİ, c. 4; Belge No: 452; s. 339).

Samurzakano hâkimi uygun adayı kısa bir süre içinde bulmuştur. Keleş Bey'in oğlu ve Abhazya'nın yeni hâkimi olan Sefer Bey'in kardeşi, aynı zaman Küçük Bey'in yakından akrabası Soslan Bey Batumluların 'istediklerini karşılamak' için uygun görülmüştür. Manuçar hedefe ulaşmak için Soslan Bey'in Batum'a gönderilmesi ve Küçük Bey'in duluna evlendirilmesi gerektiğini temin etmekteydi (AKTİ, c. 4; Belge No: 582; s. 582). Görüldüğü gibi Batum şehri Şervan Bey Şarvaşidze ve onun varislerinin mülkiyetiymiş. Nüfusun çoğunun ona iltihak etmesi Batum'u ele geçirilme açısından işleri kolaylaştıracaktı (AKTİ, c. 4; Belge No: 452; s. 339).

6 Mayıs 1811'de T. Simonov Al. Tormasov'a Batum'u ele geçirilme planının gerçekleştirilmesi durumunda Soslan Bey, kardeşine (Sefer Bey) verildiği gibi iç özerkliği ve iktidarın varis kanunu ile değiştirilmesi isteyeceğini bildirmiştir. Ancak Ruslar Soslan Beye yine de güvenmiyorlardı (AKTİ, c. 4; Belge No: 582; s. 582). Bu yüzden Rus iktidarı onun Batum'a gönderilmesine izin vermemiştir. Görüldüğü gibi Batumluların tavrını merak ederek onların tarafından Soslan Bey'in kabul edilmesine dair belge istemiştir.

Böyle bir yazıyı Manuçar Bey 1811 yılın Ekim ayında almıştır. Ekim ayın 24'de artık T. Simonoviç'a iki nüfuzlu Batumlu Yusuf Ağa (Küçük Bey ve Soslan Bey'in eniştesi) ve Omar Ağa Jordanya'nın Soslan Bey'in Batum'un Begi olarak kabul etmelerine dair yazısının elinde bulunduğunu yazmıştır. Manuçar Bey Soslan Beyin karayoluyla gönderilmesi için Rusların iznini bekliyordu (AKTİ, c. 5; Belge No: 127; s. 100).

Rus bürokrat kadrosu yüzünden T. Simonoviç bu bilgiyi Al Tor-

¹ R. Surmanidze. Kadir Şarvaşidze. Batumi, 1998, s. 4 (r. rurmanidze. kadir şarvaşidze. Batumi, 1998).

masov'a Kasım ayın 3'de bildirebilmiştir. (AKTI, c.5; Belge No: 127; s. 100). Olumlu cevap ise Filippo Paulucci'den Kasım ayın 15'di gelmiştir. 1811 yılın Ekim ayından itibaren Rusların Türklerle barış faaliyetleri yürüttükleri için Batum'un işgalinde acele ediyorlardı. Bu planı başa-racağı halde Filippo Paulucci Soslan Bey'in istediklerimiz karşılmasını düşünüyordu (AKTI, c. 5; Belge No; 253; s. 183).

Osmanlıların Batum ve bölgesini tamamen kontrol altındayken Tsikhisdziri'de de Osman ordusu bulunuyordu. Bundan dolayı Soslan Bey 60 uyruklusu ile beraber 1812 yılın Ocak ayın ikinci yansında Sohum şehrinden deniz yoluyla Batum'a ulaşmıştır (AKTI, c. 5; Belge No: 131; s. 102).

T. Simonoviç Manuçar Dadiani'yi Batum'a vakti gelince şehrin işgali için harekete geçmesi üzerine güvenli kişinin göndermesiyle görevlendirmiştir (AKTI, c. 5; Belge No: 131, s. 102). Kaynaklarda bu durumunun gelişmesiyle ilgili bilgiler bulunmamaktadır. Düşünüldüğü gibi 16 (28) Mayıs 1812 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ve Rus İmparatorluğu arasında Bükreş şehrinde imzalanan Osmanlı-Rus Savaşını sona erdiren barış antlaşması üzerine bu planı gerçekleştirilmemiştir.

Belirtilmesi gerekiyor ki historiyoğrafimizda bu önemli politika girişimlerinin üstü örtülerek XIX yy. başlarında Acara bölgesinde milli mücadele hareketine ayrılmış olan bölümü içeren 4 ciltlik "*Samkhet-Dasavlet Sakartvelos İstoriis Narkvevebi, Acara*" (Güney-Batı Gürcistan'ın Tarihi Tutanakları, Acara) adlı temel çalışmada yer almamıştır.¹

¹ A. Surguladze, Pr. Sikharulidze. XIX yy. Başlarında Acara'daki Milli Mücadele Hareketi. Selim Khimsiaşvili, – *Güney-Batı Gürcistan'ın Tarihi Denemeleri*. C.2. Cilt editörü N. Kakhidze. Batumi, 2009, s. 280-288 (a. Surguladze, R. Sixarulidze. *ğanmatavisuplebeli modzraoba açarasi XIX saukunis damdges. Selim Khimşiaşvili, – Samxret-Dasavlet Sakartvelos İstoriis Narkvevebi. açara, t. 2. tomis redaktori N. kaxidze. Batumi. 2009).*

SAMURZAKANO-ABKHAZIA DURING RUSSO-OTTOMAN WAR OF 1806-1812 BY THE SOME DOCUMENTS OF THE “ACTS OF THE CAUCASIAN ARCHAEOGRAPHICAL SOCIETY”

At the 2nd half of 19th century in Tbilisi was published “Acts of the Caucasian Archaeographical Society” in 12 volumes. In these books are collected important historical documents. Each Historians having to study history of Caucasian peoples did not pass of these volumes. Naturally, there are many original sources connected to the relation between Ottomans and Caucasians (Files #355, 364, 365, – Vol. 3, Tiflis., 1869; Files #359, 452, 519, 520, 559, 582, 1438, – Vol. 4, Tiflis, 1870; Files #127, 131, 253, – Vol. 5, Tiflis, 1873).

In these documents we paid out attention on dependence of the Ottoman government to Samurzakano-Abkhazia during Russo-Turkish war of 1806-1812 years.

On May 20, 1806 in Anaklia Kelaish-Ahmed-beg (Kelesh-beg) Sharvashidze which was a ruler of Abkhazia and was whole supported by Ottomans during many years, reconciled to Nino Bagrationi-Dadiani, ruler of Samegrelo (Odishi). Her principedom stayed the only one Georgian political unity which was connected to Russia from 1804. By the way, Kelesh-bey's such activities were confrontationed to official interests of Turkey. On July 25, 1806, Istanbul decided to punish him and it directed to Abkhazian coast flotilla numbering 11 ships. But Kelesh-bey met them all set and Turks came back without a fight.

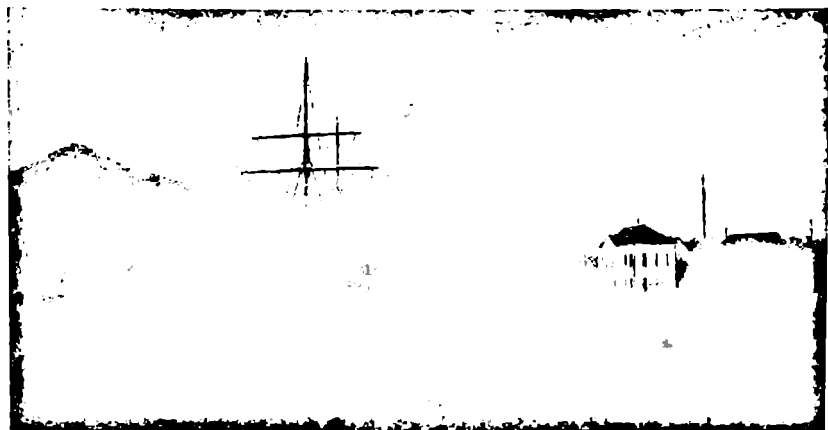
But Ottomans decided to get this goal by other way. Chief of Turks squadron had transmitted an order of Sultan to Manuchar Sharvashidze, ruler of Samurzakano. The Order was handed also to other Abkhaz princes. Sultan commanded them to begin a fight with Kelesh-bey. Istanbul knew well that ruler of Abkhazia and Manuchar had been in confrontation many years. Ruler of Samurzakano was not unwillingly for to go war against Kelesh-bey but he finally decided to inform a Command of Russian troops in West Georgia. General I. Rykgoff had clearly understood that new conflict between two Sharvashidzes could made a problem with relations of Samegrelo and Abkhazia. By the way, he “advised” Manuchar disclaim from this oper-

ation.

Consequently, the Ottoman government could not inspire an internal feuding which aggravated to Russia its military operations against Turkey. We must have noted that this important source was not paid attention in such fundamental monograph such is *"Georgia at the Russo-Turkish War of 1806-1812"* (Tbilisi, Publishing house "Tsodna", 1964) by N. Kortua.

Studying this problem, we also paid our attention on very interesting initiative of Manuchar Sharvashidze for Batumi liberation. About this question we had a special report some years ago at the International scientific conference in Batumi.

For conclusion, population of Samurzakano-Abkhazia being a part of Georgian political and cultural area s struggled for independence and sovereignty together with Georgians.

ბათუმი (1881 წ. ფოტოსურათი)

კახა კვაშილავა

ეტიუდები აღმოსავლეთის ქვეყნების ისტორიიდან

(მეორე, შესწორებული და შევსებული, გამოცემა)

Kakha N. Kvashilava

STUDIES FROM THE HISTORY OF ORIENTAL COUNTRIES

(Second, revised and updated, edition)

(In Georgian)

ტირაჟი: 200 ეგზემპლარი

დაიბეჭდა:

გამომცემლობა „მერიდიანი“.
ქ. თბილისი, ალ. ყაზბეგის, 47;
ტელ.: 239 15 22
E-mail: meridiani777@gmail.com